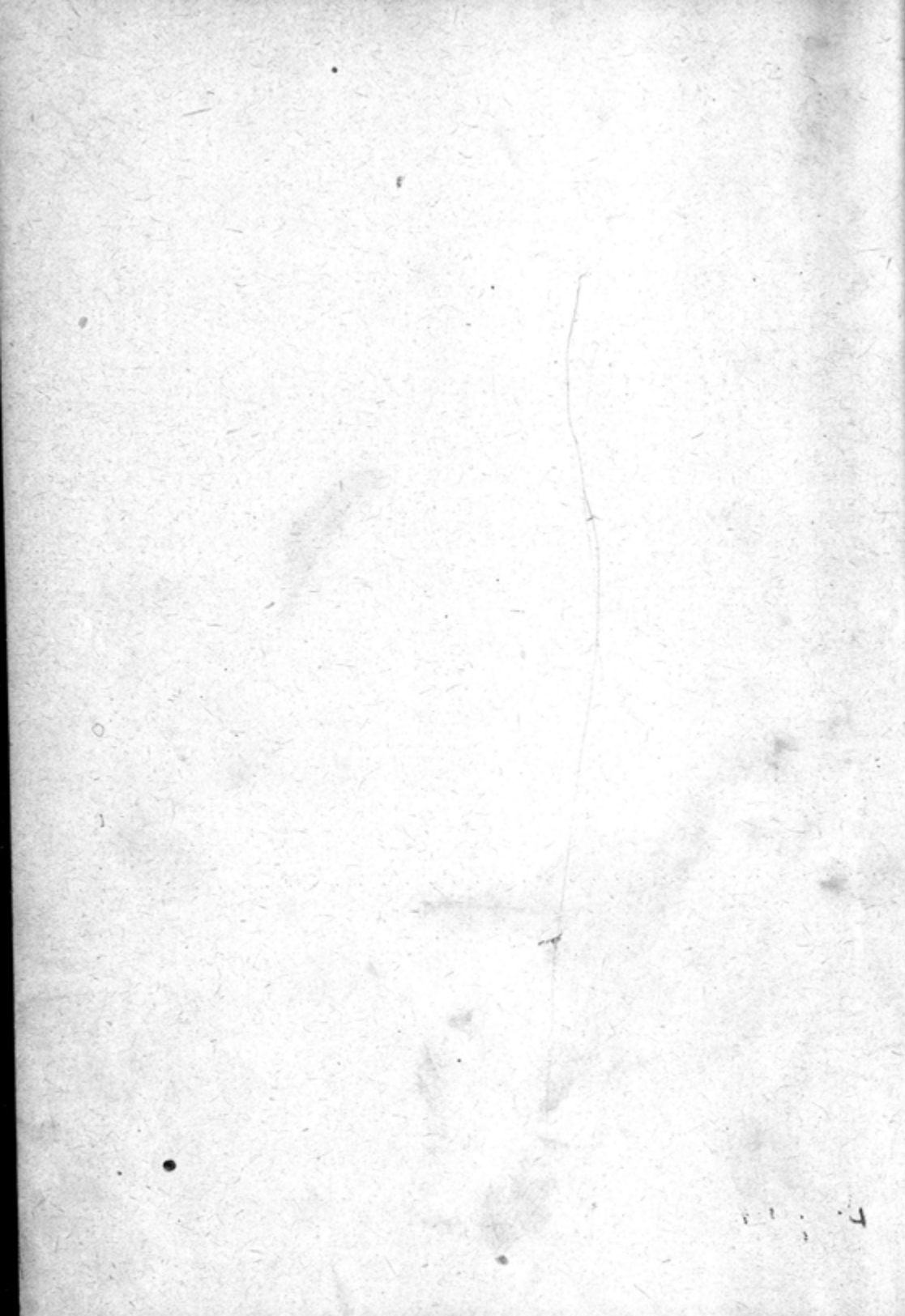

P
M 103 P 372

No 291

P. II. 228

CONVORBIRI LITERARE

10-

No. 4.

BUCUREȘTI, APRILIE 1907.

Anul XLI.

GIOSUE CARDUCCI

DISCURS ȚINUT ÎN SALA ATENEULUI

DE

d-I BARBU DELAVRANCEA

(Note Stenografice).

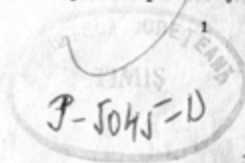
Domnilor și Doamnelor,

La 16 Februarie, stil nou, de pe cel mai frumos cer al
lumei, care se întinde peste cea mai frumoasă grădină a
Europei, o stea de întâia ordine a pierit. Italia a pus dolii.
Cu ea s'a asociat Franța, Germania, Anglia, Spania. Noi
depunem o lacrimă de pietate pe mormântul celui mai mare
poet al Italiei, de sunt 60 de ani încoace.

Greu de vorbit de Giosue Carducci. Cui îi e frică de
vijelie din cauza trăsnetelor, și cine pe arsură va suferi de
soarele care înbolnăvește pe unii, și răspândește sănătatea
pentru toți ceilalți, anevoe va înțelege pe Carducci. El e
vijelia și lumina. Vijelia curățind atmosfera și lumina soa-
relui arzător desinfectând tot, mai mult decât toate mijloa-
cele oamenilor de știință. (Apl.).

Născut, în Val di Castelo, la 1836, — trăind în câteva
orașele de ale Toscanei, — alergând cu Titu Liviu la sub-
țioară dela goalele țărături ale Mării spre adăpostul modest
dar poetic al concetățenilor săi, — Carducci își începă viața

Convorbiri Literare, an. XLI.

hotărit, sănătos și fără frâu. La natura severă a Toscanei, să adaugă natura elocinte a lui Titu Liviu.

El încheie teoria artiștilor cari n'au visat altceva mai mareț ca *il risorgimento* Italiei. Dela 1760 și până la 1860, toată arta și toată știința Italiei, cu rari excepțiuni, aci au bătut ca să descue, aci ținta, onoarea și idealul. Poate că mulți din italieni au scăzut din talentul lor. Au abandonat o parte din artă. Eră cea mai mare jertfă ce o făceau patriei. (*Apl. prelung.*). Revistele științifice și publicațiunile filosofice, dospesc într'una unicul scop pentru care toată Italia devenise carbonară. Până și geniul indurerat al lui Leopardi — lumină extraordinară trăind pe un cadavru — vede Patria, una și de o singură ființă, cu arcuri, cu bastioane, cu coloane, în genunchi și plângând. Și pe Italia-doamnă, o biată slujnică. Și nimeni nu o apără? Aici armele, aici, el singur va combate, și singur va cădea... (*Apl. prelung.*).

Cu așa precursori, și cu natura lui, Carducci apare dela început un revoltat. Ca un râu dela munte, când ploauă, rupe tot ce-i stă în potrivă. Râul se potolește; apele îi ajung în albie sporită; repeziciunea lui se stinge; e domol și impunător. Carducci termină cum începe: pururea revoltat. Murind... forța care agită lumea, ca și cum s'ar pune capul pe aceeași pernă funerară... (*Apl. furtun.*).

Plecând din timpul lui străbate secole, privește pe cei cari se rezvrăteau în numele artei și al științei, se apropie de monumentul literar al lui Dante, îl citește, îl înțelege, îi seamănă. Carducci pornește din cântul înfiorător al lui Dante. Și pe câți n'a urit Dante! Pe ambițioși, pe nesățioșii puterei, pe orgolioși, pe avari, pe lacomi, pe luxurioși. Dar oricât de crâncen a pedepsit, rând pe rând, pe acei cari n'au păstrat măsura, tot le lasă o speranță. Pe indiferenți însă îi detestă. Pe ei nu-i primește nici cerul, nici infernul. Cerul, ca să nu-l păteze; infernul, ca să nu-i onoreze. Indiferent le-a fost tot ce e adevăr și bine, tot ce e frumos și mare. Familia, ei, — Patria, ei, — Universul, ei. In al doilea rând, florentinul, concepe o italie condusă.

de un Cesar. Să-l ascultăm. E biciu de foc. Profetii nu s'au ridicat mai sus.

Ahi serva Italia di dolore ostello,
Nave senza nocchiero in gran tempesta,
Non donna di provincie, ma bordello....
Ahi gente, che dovresti esser divota
E lasciar seder Cesar nella sella
Se bene intendi ciò che Dio ti nota!

„Ah! Italio, roabo, otel al durerii, navă fără cărmaci în „tempeste, nu stăpână a provinciilor, dar.... Ah! ginte „care ar trebui să fii devotă, și în scară să lași pe Cesar „să șeadă, dacă înțelegi bine ceeace Dumnezeu te învață“. Da, Dante voia o Italie, o patrie, condusă de un Cesar iar nu de un Papă (*Apl. prelung.*).

Cu Dante se asemănă Carducci. Ca doi frați. Ca două minuni. Sub acelaș cer, în acelaș pământ, glasul lor răsună, ca două trîmbițe de rășboiu, îndemnând spre bine, spre ideal. „Înainte thermelor lui Caracalla“ e săpat în peatră, e mânia devenind blestem. „Aleargă între Cœlius „și Aventin, nori posomorâți; vântul umed bate din căm- „pia tristă; în fund stau munții albi, albiți de ninsoare.“ O engleză caută în carte explicarea acestor ziduri cari „amenință cerul și timpul.“ „Și un ciociar, înfășurat în „manta, fluerând trist prin barba sa stufoasă, trece fără a „privi. Friguri, aci te invoc, zeiță presentă. Dacă îți fură „scumpi ochii plângânzi și brațele întinse ale mumelor cari „te invocau, dela capul ofilit al copiilor; dacă îți fu scump „anticul templu ridicat pe muntele Palatin, Friguri, as- „cultăți-mă. Pe oameni noi respingeți-i, și micle lor lu- „cruri; religioasă este oroarea aceasta; sfânta Romă aci doarme.“ (*Apl. prelung.*).

Aceasta e inspirația lui. Inspirația lui e revolta. Ce ar putea cânta italianul, întins secular de nevoi? Ar vedea Italia unită? N'ar simți ca a mai rămas ceva din poporul său străin și în suferință? Și ce simțiment roade inimile celor aleși, dacă nu răzbunarea? Când și aceasta ar încetă,

popoarele pier, consimt la robie, își uită limba, perd tradițiile, nici o speranță, nici un leac, nimic, nimic! (*Apl. prelung.*).

Primul semn al revoltei lui Carducci este un imn la Satana. Aci iar un punct de asemănare cu Dante. Când uscățivul florentin, prigonit de dorul patriei, străbatea strădele înguste, deasupra cărora se întindeau balcoanele caselor, eră arătat cu degetul, i se zicea: „eată poetul care a fost în Infern.“ Asemenea lui, pe Carducci, dela 1860 profesor în severa Bologna, copii îl arătau sfios șoptindu-și: „Acesta e poetul lui Satana!“ Și ce înțelege, poetul, prin satana? Prima strofă e limpede. „Ție, al ființei, principiu imens, materie și spirit, rațiune și sens.“ Apoi își închee, după 56 de strofe, cântecul cu următoarele elogii: „Trece binefăcătorul din loc în loc pe un neînfrănat car de foc. Salut, o Satana, o rebeliune, o forță răzbunătoare a rațiunii! Sfinte se înalță spre tine tămăia și rugăciunile! Ai învins pe Joe al sacerdoților.“ Acesta este Satana care s'a imputat lui Giosue Carducci 25 de ani, și Giosue Carducci n'a cântat decât prima lumină sub care a văzut forța mântuitoare a poporului mare prin rațiunea și prin idealitatea lui. Concepția lui Satana este prometheană, este Prometheu însuși, binefăcătorul omenirii. Este rebeliunea înainte d'a învinge; este spiritul de protestare, întrevăzut de Prometheu pe când umple universul cu jalea lui nesfârșită și ne-supusă. „Mă plâng de răul meu prezent și viitor. Am sporit bine muritorilor, și acum sunt nefericitul osândit la aceste torturi! Am răpit izvorul ascuns al Focului, stăpân pe toate meșteșugurile, și cel mai mare bine a celor cari trăesc. Știu că Zeus e aspru. El a supus toată justiția voînței sale. Dar, într'o zi, el va fi umilit, când se va simți izbit. Și va dori ca să primesc concordia și amicitia sa.“ „Am voit, știind ce vreau.“ El îi învătă pe oameni să socotească, să se serve de animale, să-și zidească case, din florile cari încep să prevadă primăvară. „Toate artele au fost descoperite muritorilor de Prometheu.“ „Și va simți distanța între a comandă și a se supune“ Zeus, când va fi

nevoit să-i caute amicitia. Până atunci „Lumină, comună tutulora, vezi câte nedreptăți sufer!”

A venit ziua mântuirii; Prometheu este liber; și fiind domnul măreț al rațiunei și al prevederei, pe el îl cântă Carducci sub numele de Satana (*Apl.*).

La 1859, în parlamentul părții libere din Italia, Victor Emanuel ridică glasul. Glasul lui răsună în toată Europa. Și de ar fi fost să fie Satana, ar fi fost primul italian care s'ar fi vândut lui Satana pentru liberarea patriei. „Italia fara da se!” (*Apl. emoțion.*) La strigătul Suveranului, geniul revoltei nu putea complota. Leul se aruncă, sfășie, zdrobește, nu combină. Republicianul vede salvarea în suveran. Suveranul este un „nou Mariu” al Italiei. Norocul incunună eforturile uriașe ale italienilor. Dar Carducci, omul timpului de azi? Al iluziilor indeplinite? Dar or ce triumf este o treaptă azi; orce ilusie e lumină. Apoi? Se duce mai departe. Trece prin Imperiu. Se oprește la Cesar. Virtutea roman suferă. Republica. Catone cel bătrân. Mai departe. Fundarea Romei. Ba, la Etrusci. Nu se mulțumește. Umbria, simplă, liberă, mare. Și din toate acestea omul extraordinar începe a trăi o viață aproape neînchipuită. Nu atât dorința de cucerire, cât mândria personală. Aci e tot secretul. Ar vrea un popor mândru. Mândru ca și imperiul roman. Dar, nu vrea domnia și vițiul unite. Ca republică? Aci se incurcă măririle: patricii și plebeanii. Și nu gustă o clipă mulțumire, decât în Umbria, închipuită, cântată și rănduită de el. Creștinul se pierde în creștinismul lui Dante; rupe legăturile care-l uneau cu evul-mediu; fuge de imperiul impiu; simțul theist, trăind profund în om, îl îndeamnă să trăiască în republică; aci, oamenii cred. Pe Jupiter îl slăvește. Forța lui o laudă. Tot ce emană de la el, intrupați în diferiți zei, îi cinstește. Și trecând la zeii mici ai casei, ai munților, ai riurilor, îi cântă cu credință. El trăește cu dânsii, îi simte, îi vede, îi aude. Nu figuri, ci credință. Dacă Carducci n'ar fi fost așa de mare, ar fi fost un mare nebun. (*Apl. prelud.*) Visul lui se explică. Nu din

cultura vastă, dar prin revolta care coprinsese toată Italia. Crezând în zeii patriei, zeii sunt alaiul care înconjură pe cel mai mare inventator al lor. Morților le redă viață. (*Apl. prelung.*)

Italia, cea mai frumoasă patrie din lume... ori unde vei pune pasul, doarme alături oasele unui roman cu oasele unui barbar pletos, pentru a-ți arăta urmele luptelor vechi și mari... Italia, ținta invaziilor ca potop nemărginit... absorbind pe barbarii cari au călcat-o în picioare... Italia, care în timpul renașterii uimește lumea, cu copii savanți, cu geniile pentru cari se bat capetele încoronate... Italia, producătoarea orașelor, ajunse doamnele lumi, ca Veneția, Genua, Florența... Italia, care are toate climatele, începând cu înghețurile eterne ale Alpilor, trecând la conul care asvârlă focul, până la triumghiul Siciliei, ce se coboară spre Africa... acest pământ bogat, cu cel mai mare trecut în lume, se vede împărțit, duminic, în petice ca o haină de Arlechin. Și nu au răbdat italienii. Pe deasupra au aruncat mantia sadea de purpură imperială. (*Apl. prelung.*)

Când o țară produse mințile cele mai profunde, d'alungul renașterii, Dante, Nicolò Machiavelli, Leonardo da Vinci, concepând idea etnică de patrie pe un timp în care patria eră jocul câtor-va familii domnitoare pe continent... Ea să rămână sclavă în Europa? Eră de neînchipuit. Eră imposibil. (*Apl.*)

Până la 1870 Italia fû liberă. Aproape întreagă. Carducci se luptă. În el nu e odihnă. Republicanul din nou se deșteaptă. Sufletul Italiei îl agită. Din toate lipsește Roma. Italia fără Roma apare mai puțin ca Roma fără Italia. Și din generația lui, omul pe care îl salută este Garibaldi. El e încărcat de virtuțile vechi și de izbânzile viitoare. Da, e învins, după Aspromonte, e rănit, e în carceră, dar învingător. La învins amorul de Patrie și căzând a învins. Ah! câtă frumusețe nu are „Dopo Aspromonte”? Evviva ție, magnanime „rebel! pentru fruntea ta mai sfânt va crește laurul pădurei „din Aspromonte”. „Oh! eroului, bietului rănit și mut încarcerat, purtați vânturi italice primul meu salut”. „Cine

„te învinse? Ah! se înceteze laudele necinstite: te învinse „amorul de patrie, și învinseși căzând“. „Evviva ție, mag-nanime rebel și precursor! Cultul urmașilor cu tine, cu tine „inima Italiei!“

Omul extraordinar nu putea să fie mulțumit. Oamenii care știu să se bată, adeseori nu știu să trăiască. Mulți îi apar glumeți în politică din câți îi apăruseră mari în răș-boiu. Revolta lui Carducci se nutrește de amărăciune. 1870 vine. Italienii intrară în Roma. Și avu o clipă de mulțumire. Dar Italia? Va ajunge acolo unde vroea s'o vază? Bolo-nia oraș ce pare a fi fost făcut pentru a adăposti un cap ca al lui Carducci, Bolonia, ce pare a fi o bibliotecă și un muzeu, despre care Stendhal zicea că e un „chiostru“, o mănăstire, fu singura lui odihnă unde își revărsă sufletul nemângâiat.

Nobila casă de Savoia cucerise ce putea cuceri, mai tot. În această conchistă, ca o discordie apărû Carducci. Suve-ranii, îl priviră țință. Caută momentul să-l adauge casei de Savoia pe care o cântase, în care văzuse pe noul Mariu. În 1878 regina Marguerita, blondă ca un vis, strălucitoare de simpatie, trecu prin Bolonia. Poetul o vede. Regina îl pri-mește. Ce au vorbit? Nimeni nu știe. La 20 Noemvrie îi trimese „oda barbară„. „De unde vii? Ce secole te trimete „nouă așa de blândă și de frumoasă? unde te văzui, într'o „zi, o regină, printre cântările sacrilor poeți“? A! și câte protestări ridicară această operă! Li aduseră aminte, viața întreagă. Îl scoase din răbdări când îl acuză că a insultat Italia. „N'am insultat Italia lui Dante“. Am insultat pe lașii Italiei“. Acesta fu răspunsul.

Va fi studiată vreodată grija pe care regina Marguerita o avu de marele poet? Ca o rază de lumină, pururea con-tinuă, se scutură în jurul lui Carducci (*Apl. prelung.*).

Care e forma lui Carducci? Dar există, independentă de fond? Priviți la școala florentină, în artele plastice, în pictură. Pe când Venezia e strălucită în culoare, pe când Roma este farmecul însuși al „morbidezzi“; Florența desenează și desenul

ei e clar, ușurel, rotund, curge în ape cari se întorc și determină viața. Carducci are același desen. El se întoarce la Horațiu. Îl citește ca un barbar, fără a-l scandă. Și la această muzică sdravănă, obicinuește limba italiană. Tablourile lui apar limpezi și se impun prin energia lor. Nimic de prisos. Fiecare vorbă ca o peatră scumpă intru'un giuvaer. El vede, ori-care ar fi subiectul. Acum și odinioară, toate sunt aproape. Timpul a încărcat cu ceață lucrurile. N'are decât să le scoată din genunea timpului. Ascultați, Domnilor. „Il bove“. „Te iubesc, o pios bou; și blând un sentiment de vigoare și de pace îmi infunzi în inimă, fie că, „solemn ca un monument, tu privești câmpiile netezi și bogate, fie că te pleci mulțumit la jug și ajuti meșteșugita operă a omului grav; el te îndeamnă și te impunge, și tu „respunzi cu un ușor cerc de ochii răbdători. Din largă „nare umedă și neagră fumegă spiritul tău, și ca un imn „de mulțumire mugetul ți se pierde în aerul limpede“.

Dar, domnilor, faimoasa „Alle fonti del Clitumno?“ Aci tablourile sunt vii și se precipită, simțind că trăești cu cele trei epoci de mult dispărute: Umbria, Etruscia, Roma. Apoi creștinismul domină. Il doare, și cântă fericirile epocii de abur. — Încă din munte, din întunecoși frasini, descind, o Clitumno, la tine turmele; „în tine, băețandrul umbrian își moae sfioasa oae în unde“, în vreme ce dela muma descultă care cântă „un sugător se întoarce și cu obrajii bucălați îi surăde“; gânditor tatăl, cu șoldurile acoperite în harșii de capră ca faunii antici, mână incondeiatul car și forța frumoșilor juncani“. Norii groși trec Apeninii. „Salutare Umbria verde, și ție, zeiță Clitumno, cu izvorul limpede! Simț în inimă antica patria și fruntea'mi încinsă ușurând-o italici zei“. Clitumno „mărturie a trei imperii, spuni-ne cum asprul umbru în duelurile crâncene cedă velitului lăncier și brava Etrurie crescū“; spuni-ne cum Marte descinse în orașele aliate și plantă „semnele mândre ale Romei“. „Dar tu induplecași pe învingători la învinși“, divinitate italică, „și când tună punica furoare la Trasimen,

din cavernele tale eși un țipăt, și il întoarse buciurile aduse ale munților. — O tu care paști boii aproape de întunecoasa Mevania“, tu care muncești colinele Narului, care abați pădurile pe Spolet, lasă boul în trestie „lasă tăurelel roșcat în mijlocul brazdei“, și aleargă, „aleargă cu securea, cu săgețile, cu lancea și cu măciuca! aleargă! Anibalul asprul amenință penaii Italiei“. Soarele luminează câmpia învinșilor. „Maurii năpraznici și caii numizi“ amestecați, „și, asupra lor, ploaea de fer, valuri de ulei fier, și cântecele victoriei! „Toți acum tac“. Naiadele chiamă pe surorile brune din munți, și danțează pe când luna este sus, cântând amorul lui Ianus și Camesena. „El din Cer, ea neaoșe țărancă; patul le fu Apeninii fumant; le-ascunse norii lunga îmbrățișare; și se născu italica ginte“. Totul tace acum, Clitumno; tu nu mai domnești în fundul sanctuarelor. „Taurii în undele tale scăldați nu mai aduc, victime orgolioase, trofee romane la templele strămoșești; Roma nu mai triumfă. Nu mai triumfă, de când un galelian, cu coame roșii, sui Capitolul, îi aruncă în brațe crucea sa, și-i zise: poartă-o, și fii servă“. „Și tu, mumă bună a taurilor neosteniți a întoarce glia și a cară fânul, și ai sălbaticelor cai rânchezând în războaie, mumă Italie, — mumă a grăului și a vinului și a strălucitelor arte ce indulcesc viața, sulut! ție, cânturile anticei laude, eu reinnoesc“. (*Apl. enthusiasm*).

Carducci e poetul neamurilor din prejurul mării Mediterane. El cântă marea revoluția franceză cu atâta foc încât par'că Victor Hugo nu-l ajunge, risipit în istoria lumii. „*Ca ira*“ e titlul celor 12 sonete toate închinat eroilor aceluia cataclism. Ascultați unul. E un volum. „Sunt copii pămantului lăuz care armați sue vârfurile ideale; cavalerii albaștrii, albi și roși, pe care Patria îi scoate din brazda plebeană. Ești tu, Kleber, cu genele sbârlite, leu rugind în rândurile întâi; ești tu, fulgerând printre primejdii, lampă a tinereței, sublime Hoche; Desaix ce-și alege datoria și dă altuia gloria; și valul negru a lui Murat, care s'abate asupra unei coroane; și Marceau, care la moartea

radioasă, senin 'ș-abandonează cei două-zeci și șase de ani, ca la brațul unei soții surizânde." Destul. Ce poate fi mai frumos? (*Apl. prelung.*) În revoluția franceză își satisface sentimentul lui de libertate și de ridicarea Patriei.

Domnilor, care este sistemul lui Carducci? Nici unul. Cine vrea să-l înțeleagă, să-l citească. E un volum de 1000 de pagini pe care stau imprimate perlele cele mai fine. Carducci este o forță care nu caută sistem în revolta lui. Mărire Italia e de ajuns. El e lumea evului-mediu, e lumea antică, lumea preistorică. Vede pe Petrarca, pe Dante, pe Horațiu, pe Virgiliu, pe Terențiu; ia parte la războaiele punico; asistă la zidirea Romei; și dincolo, se tot duce, până se perde. Cu el nu e trecut, nu e present, nu e viitor. Sistem? Dar chiar în meditațiile transcendente, sistemul este pauza de o clipă în viața omenirii. Spinozism, darwinism? Pe cât s'a mulțumit lumea. Și lumea s'a mulțumit mai mult pe adevărurile secundare, decât pe ideea centrală, menită să fie înlocuită. Priviți la renaștere. Ce mulțime de oameni mari, care venețian, care roman, care florentin, care pisan, care bolonez. Fiecare vroind să-și reprezinte cetatea, reprezentau și conștiința omenirii. Carducci reprezintă conștiința italiană de 50 de ani încoace. Italia l'a pierdut. (*Apl. fruct.*) Și în el vede pe maestrul inimitabil cât timp se va vorbi limba italiană — și credem că nu va înceta nici odată — și pe pedagogul conștiinței generațiilor viitoare. Apostolatul lui a început glorios asupra urmașilor din Italia, și va cuceri pretutindeni pe cei cari cred că frumosul face posibilă viața. Uitați-vă, d-lor, la Leonardo da Vinci, cu câtă finețe și-a zugrăvit pe vestita lui Giconda. Priviți-o. Nu e așa, că vedeți două surisuri într'unul? Priviți-o bine. Ea trăește. Suride disprețuitor când ne-am uitat de bine. Surâde dulce când ne-am făcut datoria. E a doua conștiință a fiecăruia din noi. (*Apl. entus.*) Carducci, de ceartă sau de laudă, cearta și lauda pe cititorul de acum, după cum a vroit răul sau binele înainte de a ceti.

Și Italia îl plânge. Și în el plătește gloriile trecutului.

Are și de ce. Italia de durere se aseamănă cu Niobe. Fiica lui Tantal are șapte fete și șapte băieți. Ea surăse de Latona care n'avea decât pe Apolon și pe Diana. Apolon și Diana, ca să răzbune pe muma lor, săgetă, rând pe rând, pe copiii sărmanei Niobe. Sub ochii ei pier toți. De durere, Niobe este transformată într'o stâncă. Italia perde neconținut, până închide ochii și lui Giosue Carducci..... Dar... va veni timpul nobilei patrii ca să-și revadă iarăși pe alesul său trecând granițele și vestind lumii că Italia este falnică și în fruntea popoarelor!.... *(Furtunoase aplauze durează mai multe minute.)*

Ă M O R

I.

Ămor, drag copil cu toane,
Se-abătù și pe la noi —
Două àripi diafane
Fălfaiau pe umeri goi...

Raza lunii visătoare
Din argint îi țese straie.
...De ce fug din cale'i oare
Măndrele, numai văpaie?

Mai sfioase, mai șirete,
Își duc mâinile la față;
Dar prln degete, cu sete,
Îl privesc arzând de vieață...

Numai o frumoasă care
Pătimise pe-al lui rug,
Ocolia fără crezare
Dulcele lui vicleșug:

„Cel ce-a pus puteri în tine
Să aprinzi în inimi dorul,

De 'ți luă, copile, zborul
Și-ți dà ochi—era mai bine...”

Râde El: Răutăcioasă!
Mă rănește vorba'ți grea—
Ai noroc că ești frumoasă;
Altfel, zău, m'aș mânia!

Dar... ca'n veci să nu-ți învie
Zâmbetul cel nemilos,
Răzbunarea mea să fie:
Să 'ntâlnești pe Făt-frumos...”

II.

Și deodată ea tresare,
Fața ei răsfrânge foc—
Un voinic în drum îi sare
Și-o cuprinde de mijloc.—

Mai de voie, mai cu sila,
Ea 'l urmează pe cărări—
De-a lui calde aiurări
Biruită'i iar copila.

Se trezesc săruturi mil
Și se zbat la gura-i mică:
Gingași pui de turturică
Prinși la cuibul lor, de vii.

...Plâng de drag, își spun pe nume,
Lacomii sufletele-și sorb

Și se 'nnalță peste lume
Binecuvântând pe orb...

III.

Insă, zeul nestatornic
Lângă ei viclean se plimbă —
Pune mânil pe ornic
Și răpède-a vremii limbă.

Și pe când ei să răsfață
În puterea lui măiastră
El, suflând pe a lor față,
li aduce 'n lumea noastră.

Sboar 'apoi rîzând pribeagul
Altora sâ-și ducă pàra —
Al De mi-ai călcà tu pragul,
Cum ți-aș smulge aripioara!...

P. CERNA.

MAMĂ

DRAMĂ ÎN 4 ACTE

DE

ION G. MICLESCU

ACTUL IV

La vila salcâmiilor. — Acelaș decor ca la actul II, cu această deosebire că se cunoaște că este cineva bolnav în casă. Sticle și cutii cu doftorii înlocuiesc florile pe mese. Un jilț încărcat cu perne de dormit la dreapta. Divanul asemenea la stânga e plin cu perne.

SCENA I .

ZOE, DOCTORUL STANCIU (*venind pe vârful degetelor din odaia dela stânga*).

ZOE (*incep*)

A mai adormit puțin.

STANCIU

Măcar se va odihni.

ZOE

Ce spui, doctore? Zău! nu e așa?

STANCIU

Negreșit,.... Se duce..... Nu e nici un chip de a mai i ai nai păstra vro nădejde. E o boală bine cunoscută și nu încap: e pe indoială: starea e desperată. E sfârșitul!

ZOE

Ce gând a mai fost și gândul meu s'o duc la ministrul l ul italian și s'o trec acolo prin sbuciumul întrevederilor cu i cu Maria și apoi cu Iorgu!

STANCIU *(scriind o rețetă)*

Și dacă nu erau întrevederile, parcă nu aveă să fie do-
rul întrevederilor? Și tot acolo ajungeă! *(Dă Zoi rețeta ce a scris-o).*
Doamnă Buhuș! ar fi bine să avem în casă,—la o nevoie—
poțiunea aceasta. Tot poate ajută, — mai știi? Dacă se
întâmplă vre-o crisă ca cea de adineaori. Și'ncă ceva: după
ce se va trezi dați-i numai decât o ceșcuță de lapte, ori
cât de mică, dar dați-i: iată 48 de ore și mai bine de când
nu a pus nimic în gură.

ZOE

Chiar nimic. De cum a venit dela Pitti, îndată bătăile
de inimă au grămădit-o..... Și năbușelele..... Și slăbiciunea
cea de istov. Ah! doctore, doctore, într'o clipă așa schim-
bare! *(suna).*

STANCIU

Intr'o clipă?.... Da, într'o clipă s'a făcut prăbușirea:
dar surparea, de când lucra? Numai eu, de când îi tot
spuneam să se mai păzească! Apoi știți cum s'a păzit. Și
înțelegeți ce a fost când, peste inima ei sdruncinată, slă-
bită, au mai dat și furtuni ca cele din urmă. Omul nu vrea
să știe că nu e de cât lut. Se crede fer. Și se bagă 'n toate
focurile pentru că tot socoate că bagă fer. Și ceilalți oameni,

la rândul lor, trag într'insul fără nici o milă, pentru că și ei cred că trag în fer..... Apoi, poftim ferăria lor! *(intră feciorul sunat de Zoe).*

SCENA II

ACEIAȘI, UN FECIOR

ZOE *(feciorului)*

Să meargă cineva iute la spițarie și să aducă ce e scris aici. *(Dă rețeta feciorului care o ia și iese).*

SCENA III

ZOE, STANCIU

ZOE

Dar crud om și Iorgu! Nu l'ași fi crezut în stare să meargă așa departe cu ura.

STANCIU

Așa e ura din iubire. Iorgu iubește!....

ZOE

Da, își iubește fica, cine poate spune că nu? Dar aceasta nu îi dă dreptul să chinuiască pe alții.

STANCIU

Eu nu vorbesc de iubirea ce are pentru fica sa.... Iorgu mai are în inima lui — în fundul inimei lui — o altă iubire de care nu-și dă samă el însuși. Aceia îl frământă. Aceia îl poartă și-l împinge. Iubirea aceia, ne mai putându-se revărsa în șiroaie de faceri de bine și'n dragoste se des-

carcă în fulgere și'n trăsnete. Altmintrelea Iorgu nu și-ar împovora sufletul cu așa neîndurare. Numai cărbunele nestins al vechei sale iubiri, care mereu mocnește sub toată cenușa și toate dărămăturile inimei lui distruse, luminează purtarea bietului om.

ZOE

Găsești că luminează?... Eu spun că 'ntunecă și mai urit. Când un om a iubit, când cunoaște ce este iubirea, când a fost împărțășit odată cu acest dar care singur ne mai rădică peste păcătoșiile vieții noastre înguste și ne duce în pragurile vieții depline, nemărginite ale dumnezeirii,.... el nu mai are voie să prigoniască iubirea nicăieri el nu mai are voie să 'mpiedice iubirea pentru mamă în inima unui copil și să se folosească de iubirea pentru copil ca să sfâșie inima unei mame!

STANCIU

Dar și lui i-au sfâșiat inima tocmai cu o iubire, iubirea lui pentru soție!

ZOE

Iorgu să lase mama în pace, dacă ce are, are numai cu soția!

STANCIU

Apoi soția i a scăpat din mână prin despărțanie!

ZOE

Pentru că i-a scăpat soția greșită, n'are dreptul să apuce pe mama nevinovată.

STANCIU

Acceași femei amândouă! Iorgu nu le poate despărți

ZOE

Amândouă atuncea sunt astăzi despărțite de Iorgu prin judecata tribunalului. În calea nici uneia din ele Iorgu nu mai are dreptul să se pună! Și apoi el e care a cerut despărțania. El a vrut să scape!

STANCIU

Și tocmai el nu a scăpat! Căsătoria nu legase pe femeea lui de dânsul. Despărțania nu l'a dezlegat pe dânsul de femeea lui.

ZOE

Atuncea, o femeie, după d-ta, poate fi roabă pe viață a bărbatului ei....

STANCIU

De câte ori bărbatul s'a făcut robul femeii lui din toată inima și pe toată viața. Nu vă temeți, Doamnă Buhuș, nu se va întâmpla adeseori.

ZOE

Dar se va exploata întotdeauna! Lasă, doctore, Iorgu e de neiertat!

STANCIU

Și totuși i se va ierta.

ZOE

N'am inima aceea care îl va ierta.

STANCIU

Nu se știe: îl iartă pentru că iubește!

SCENA IV

ACEIAȘI, IOSEFINA

IOSEFINA

Conița s'a deșteptat. Vrea să treacă din iatac aici.

ZOE

Ce spui, doctore? Dai voe?

STANCIU

De ce nu? Să nu o contrazicem *(Iosefina)* Puneți-i bine pernele în jăț. *(Zoe și Stanciu se duc în iatac pe când Iosefina așază perinele. După un scurt timp Eliza intră, ținută pe brațele lor, făcând bine fașii apoi stând și răsuflând. O pun în jef. Servitoarea îi așază perne după cap și se retrage).*

SCENA V

ELIZA ÎN JET, ZOE, STANCIU

ELIZA *(întinzând mâncle sale Zoei și lui Stanciu)*

Ce buni sunteți pentru mine! Ce mă făceam dacă nu vă aveam?? Nu am să vă mai năcăjesc multă vreme.

ZOE

Apoi așa ne grăești, Elizo? Și crezi, cu astfel de vorbe, să ne mulțumești pentru că stăm cu tine? Are să-ți treacă boala..... Ai să te faci bine. Ai să vezi.

ELIZA

Simțesc ce simțesc, Zoe, și simțirea mea nu mă înșală....

pentru că nu e bună ca tine! Nu mai ies cu viață de aici!.... Și e mai bine să nu ies cu viață. La ce aș mai trăi? La ce mi-ați mai dori, chiar voi cari știu că țineți la mine, să mai trăiesc? N'am trăit indeajuns? Am trăit prea mult!.... Nu, închipuiți-vă,.... dacă muriam de mult! De mult!.... Când nu se întâmplase încă nimic, când eram cu Iorgu, când copilița noastră ședeă și râdeă între amândoi. Ah! dacă muriam atuncea, ce frumos eră! Iorgu m'ar fi plâns!.... Maria.... Maria nu!... Maria nu m'ar fi plâns.... ar fi fost prea mică. Acum e mare și nici acum nu are să plângă: dar, ce mângâiere pentru mine în neplânsul ei de atuncea și ce chin în neplânsul ei de astăzi (*chiamă*) Zoe! Zoe!

ZOE

Vrei ceva?

ELIZA

De pe măsuță acolo..... lângă divan..... dă-mi te rog portretul ei! (*Zoe îi aduce un portret*)..... Ce drăguță eră de mititică!.... Ce voinică, de doi ani abia!.... Nu s'a schimbat. Copiii nu se schimbă 'n ochii mamelor. Lumea spune că nu ne dăm sama de schimbările lor pentru că-i vedem într'una în toate zilele. Dar eu mi-am văzut pe Maria în toate zilele? Și cu totea acetsea nu găsesc așa multă schimbare..... A rămas aceeași astăzi, cum eră atuncea. Numai că atuncea, când îi luam amândouă mânuțele, îi râdeă bucuria prin toată fața..... acum..... (*plânge*)..... numai una dacă îi iau, o smucește....., i să 'neruntă fruntea..... fuge dela mine..... (*plânge tot mai tare*).

STANCIU

Iar vă frământați cu gândurile cele de trudă și de năcaz..... mai lăsați-le pentru o zi!

ELIZA

Pentru o zi?..... Nu le pot lăsa pentru o zi..... E mult o zi, doctore!!... Și apoi ele, ele nu mă lasă!

ZOE

Mai stăpânește-te, Elizo, pentru Dumnezeu!

ELIZA

Dumnezeu să mi-o mai arăte măcar odată încă!... Da... măcar odată, să mi-o mai dai, Doamne! Par'că aş putea muri mai ușor. Căci dorul acesta de a o mai vedeă e nodul care mă ține și nu'mi dă drumul să merg acolo unde mă chiamă.
(Se lasă în fundul jilțului, cu ochii închiși).

STANCIU *(emoțional Zoi)*

Doamnă Buhuș! Stați aici: mă duc!

ZOE

Te duci? Dar unde?... Ah! te pricep. Dar cum crezi să o poți lua dela tatul iei? Ești nebun!

STANCIU

Da, nebun! Vai de mintea omului care nu e câte odată și nebun!

ZOE

Și apoi cum să mă lași singură aici cu dânsa?... Ce mă fac, dacă-i vine rău? *(uitându-se la Eliza)* Pst!!
Pare că iar adoarme!

STANCIU

Tocmai bine! Până când se trezește, eu sosesc îndărăt... Aveți sticla cu doftorie, nu uitați, pentru orice împrejurare *(Iese)*

SCENA VI.

ELIZA (adormită), ZOE

Zoe (după ce se uită la Eliza care doarme, se pune la masa de cărți și pentru a-și amăgi nerăbdarea, ia o pereche de cărți și face o pașiență, tot păzind cu ochii pe bolnavă).

Să văd ce zic și cărțile; oare Iorgu are să îi deie voe să vină? (După ce a dat pe masă mai multe cărți) Ai văzut? Să închide dela început (Strică pașiența cu nervozitate și se scoală dela masă) Și apoi! Par'că pot ști cărțile!..... Ah! Numai dacă ar veni Stanciu!

ELIZA (deșteptându-se)

Zoe!

ZOE, (aleargă lângă Eliza)

Sunt aici, Elizo.

ELIZA

Știu că tu nu mă lași.
Numai Stanciu m'a lăsat.

ZOE (a parte)

Ah! La ce s'a mai dus??... (Tare Elizei) Nu te-a lăsat Stanciu. Se 'ntoarce îndată.

ELIZA

Dar dacă eu mor și mai îndată, așa e că am murit fără el?

ZOE

Vezi, Eliză, că dacă Stanciu poate plecă așa, este că nici nu poate fi vorbă ca să mori. Omul nu moare cu una cu două.

ELIZA *(surâzând)*

Dar poate că eu, Zoe, am avut parte și de trei..... ridică-mi capul, te rog..... Mai sus!... Și mai!... Așa!... Ține așa. Bine *(răsufă din adânc)* Ah!.....! Dar așa fi mai bine... pe divan.

ZOE

Dacă vrei, să mergem pe divan *(O ajută să se scoale)*

ELIZA *(în picioare).*

Ai să mă poți ținea?... să-ți ajute Josefine! *(Zoe sună, Josefine vine. Amândouă duc pe Eliza la divan. O culcă acolo. Josefine iese).....*

ELIZA

Zoe!... Fiindcă sântem singure, să-ți mai spun încă ceva. Te rog.... Nu e așa? Nu se știe ce se 'ntâmplă..... după ce voi muri, să-mi puneți pe piept icoana cea din părete... în iatac..... E Maica Domnului cu Pruncul ei în brațe. Am purtat-o cu mine ori unde, și tot la dânsa mă'nchinam..... Și portretul Mariei, să mi-l puneți sub perină!..... Maria, ce crezi, Zoe? Nu are să vină nici la îngroparea mea?... De ochii lumii măcar! Ai să vezi Zoe! Dacă nu-i vedea-o nici acolo..... caută să o vezi aiurea și te rog, spune-i... poți spune și lui Iorgu..... cum m'am sfârșit... și cu ce durere în inimă că nu am mai putut-o vedea. Dacă Iorgu nu a vrut..... Fie Maria fericită în viață!... să fie cumințe!... să tot caute de Iorgu!... să-l asculte, ori ce i-ar zice, ori ce i-ar face!..... Să-l iubească... să nu-l lase! Copiii nici odată să nu-și lase părinții, ori cât de greșiți fie părinții! Pentru că e prea crud: părinții nu se pot deprinde fără copii lor. Nu! Nu se pot deprinde. Eu nu m'am deprins..... Ah! Dacă aş putea-o zări măcar: mi-aş pune icoana ei bine în ochi, și când mi-i veți închide, ați închide-o și pe dânsa și mi s'ar lumina groapa... Slăbește Zoe!..... Zoe!..... Mâna ta!.....

ZOE, *(o primește în brațe, toarnă într-o lingură din doftoria lui Stanciu și îi dă).*

Elizo! Elizo!..... Dacă nu ești cuminte!... Na! Bea din doftoria aceasta, măcar o lingură. Are să-ți ajute!

ELIZA

Are să-mi ajute? Să-mi mai prelungiască munca? Nu!... Nu mai voi!..... Nu!... Mi-ajunge! Destul așa, prea mult *(Dă cu mâna lingura cu doftoria în lături)*.... Nu voi!

ZOE *(cu groază)*

Cum nu vrei?..... Ah! Stanciu, unde e Stanciu?

ELIZA

Da!... Unde e Stanciu? Ași fi vrut să-i strâng mâna lui de frate bun. Să-i spui Zoe că am întrebat de el.... Pentru ce s'a dus?

ZOE

Pentru tine s'a dus?

ELIZA

Pentru mine să fi stat aici!

ZOE

Dar dacă vine în dată înapoi... cu dânsa?

ELIZA

Cu cine, cu dânsa?

ZOE

Cu Maria!

ELIZA

Cu Maria? Ai zis cu Maria?

ZOE

Stanciu a alergat să ți-o aducă.

ELIZA

Doftoria, Zoe! Doftoria!.... Te rog!..... *(Zoe se repede la sticlă, toarnă doftoria în lingură și dă Elizei care însă nu mai poate înghiți).* Nu pot!... Nu pot!...

ZOE

Ba, Elizo, să iei... ia te rog... ia.

ELIZA

Nu pot!!... *(începe a se perde și a aiura)* Maria!... s'a dus să mi-o aducă!... Iorgu și Maria... îi văd... Stanciu le vorbește... Maria se roagă de Iorgu... Iorgu nu vrea! nu vrea!... De ce nu vrei Iorgule?... Maria pleacă cu Stanciu!... Iorgu se iea după ei... se sue câteși trei în trăsură... Vin! Vin!... Ah! ce încet merg caii lor!... Dar grăbiți!... grăbiți!... Vin!... Se apropie... Ah!... Zoe!... Zoe!!... Doftoria! Maria! Ma... *(cade în brațele Zoci)*

ZOE

Elizo! Pentru numele lui Dumnezeu, Elizo, ține-te!... Nu poți!... să te culc pe divan... Dar mâinele îi sunt reci!... înțepenite!... Moare! A murit! A murit!... *(o lasă încet să cadă pe divan. Se răpede spre clopot. Ușa din fund se deschide și intră Stanciu care se cunoaște că a alergat pe scări).*

SCENA VII

ELIZA *(moartă)*, ZOE, STANCIU

STANCIU

I-am adus! I-am adus; Sue scările!

ZOE

S'a isprăvit, Stanciu! Elisa s'a stins chiar acum în brațele mele *(arată spre divan)*

STANCIU

Oh! Sărmana *(alcargă la divan, caută dacă nu cum-va încape ver-un ajutor medical. Constată moartea)*... N'a mai avut parte să vadă copila ei... care venia!

SCENA VIII

ACEIAȘI, MARIA, *urmată de Tolpan*

MARIA

Unde e mama?

ZOE

La Dumnezeu! Nu am putut s'o opresc mai mult *(o duce lângă moartă)*

MARIA

Mamă! Mamă! Pentruce m'am smuls din mânele tale alaltă-eri?... Ah! cât de repede m'am smuls și tot le-am simțit căldura!... De ce nu ți le-am sărutat)... Nu le gă-siam astăzi reci! *(cade în genunchi)*

STANCIU *(lui Tolpan care a rămas de o parte)*

Ah! Domnul Tolpan, să mă fi crezut, să nu vă fi indoit când vă ziceam, că e grabă! Dacă nu vă împotriviți un ceas întreg, o apucam încă în viață.

TOLPAN

Domnule Stanciu, sunteți tânăr: Dumnezeu să vă ferească

de a avea ver-odată prilej și nevoie de împotriviri și de indoeli ca cele prin cari am trecut adineaori.

MARIA (*lângă moartă*)

Tată! Dar îndoelile mele acum!!... Eu, eu, ce am făcut? Eu nu aveam dreptul să fiu amestecată!... De ce m'ai amestecat, tată?

TOLPAN

Mario!... Ce am auzit?... Acum și tu mă lași?

MARIA

Tată, nu te las... Pentrucă... pentrucă văd bine acum că nici mama nu trebuia lăsată: Iartă-mă mamă! Iartă-mă mamă!

TOLPAN

Mario! (*se duce lângă Maria care îi arată pe moarta, Atuncea Tolpan văzând corpul Elizei se oprește, cu eulavie se pleacă și sarută mîna moartei. Când se ridică, Maria îi cade în brațe*).

MARIA

Tată!

ZOE

(*care împreună cu Stanciu a privit toată această scenă de departe către Stanciu*)

De ce Iorgu și Maria au avut nevoie să vină moartea ca să facă ce fac acum?

STANCIU

Pentruce? Pentrucă moartea, când închide ochii la un om, îi deschide la o mie!

(Cortina)

— FINE —

DOCUMENTE ROMÂNEȘTI REPRODUSE

DUPĂ

ORIGINALE SAU DUPĂ FOTOGRAFII

DE

I. BIANU

Tom. I, fasc. 1 (1576—1629). București, 1907, 160 pp. în-8°.

Academia Română a început să publice, sub supravegherea bibliotecarului său, d-lui prof. I. Bianu, și cu colaborarea unui distins funcționar, a d-lui A. Lăpădatu, colecțiunea de documente românești din bogata sa bibliotecă. Ea va cuprinde toate documentele românești până la 1830; va fi prin urmare cea mai mare colecțiune de documente scrise în limba română, din câte avem până acum, căci materialul adunat de Academie este considerabil și crește pe fiecare zi. Importanța acestei publicațiuni este deci evidentă. Ea reiese deplin din prima fascicolă, care cuprinde documentele dintre anii 1576—1629, orânduite în șir cronologic, cum vor fi orânduite toate câte vor intra în vol. I (epoca anterioară domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu). În volumele următoare se vor grupa separat documentele moldovenești de cele muntenești, iar înăuntrul acestor două grupe se vor face alte subîmpărțiri, după cuprinsul și originea documentelor.

Acestea se publică întregi, nu însă cu ortografia chirilică a originalelor, ci în transcrierea introdusă de d-l Hasdeu prin „Cuvintele din Bătrâni” (1878). E o greșală ce nu cade în sarcina editorului, ci a Academiei Române, care a hotărât dela 1903 condițiunile tipăririi. Documentele ro-

mânești vechi, cel puțin cele de până la 1688, adică până la biblia lui Șerban Cantacuzino, ar trebui să fie reproduse cu ortografia originală, care în această epocă e încă nefixată și a cărei transcriere nu este așa de ușoară, cum s'ar părea unui profan la prima vedere. Mai ales pentru filologi, reproducerea lor în chirilică se impune. Altfel ei sânt expuși la nedumeriri ce nu le pot înlătura decât controlând originalele.

Aşa d. p. la p. 2, în documentul dela 1592, se transcrie căîndu, stăinjăn[i], ca şi cum aceste cuvinte s'ar fi pronunţat vreodată altfel decât cându, stânjăn(i); orig. chirilic are în adevăr КЗѦДЪ, СТѢЖКН, în loc de obişnuitele КЗНАДЪ, СТЪЖЕКН, sau КЫНАДЪ, СТЫНЕЖКН; dar ЗѦ nu poate fi scris decăt ân (in) sau ăn, căci Ѧ e luat aci drept n, iar Ж drept â sau ä. La p. 14 se transcrie Prăcălabul (cf. p. 36) în loc de Părcălabil, deoarece în original este ПРѤКАЛЕША, cu РѤ; dar se ştie că acest РѤ în ortografia chirilică românească reprezintă adeseori pe r sonans (r), adecă ар, är; în cazul de faţă e de sigur ар, căci nu s'a zis niciodată în româneşte prăcălab; cuvântul vine din ung. porkoláb. Cf. părcălabil la p. 159. Tot aşa grălă (grălele, grăle) la p. 16, 77, 85, în loc de gărľă (slav. ГРЪЛО=grlo), prăgarі la p. 97, în loc de pârgari (din ung. polgár), trăg la p. 42 în loc de tărg, şi altele. Popii „Brănat“ dela p. 144 îi zicea de bună samă „Bárnat“, „Bernat“ (!) (din Bernard).

Nu înțeleg de ce a ezitat dl Bianu să transcrie pe *s* (dzealo) cu *dz*, sunetul ce corespunde exact atât slavonescului cât și românescului *s*, și a preferat să-l transcrie întâiu cu *z* sau *d'* și apoi cu *z*, ceea ce nu este exact. Semnului *z* în transcrierea fonetică obișnuită îi corespunde un alt sunet, un *z* palatal, ca d. p. în românescul *zămă* (zămă). Mai potrivit ar fi fost *d'*, întrucât românescul *dz* derivă mai

(1) Cf. пан кнзатъ маршалко într'un doc. din 3 Martie 1445 al lui Șvi-drigailo (orig. în Arhiva Ministeriului de Justiție din Moscva).

des din lat. *d*; în nici un caz însă *ž*, pe care-i propunem să-l înlocuiască deaci înainte cu *dz*.

În transcrierea cuvintelor slave, deasemenea, ar trebui să se urmeze sistemul adoptat azi de toți filologii, indogermaniști și romaniști: să se scrie deci *c*, nu *f*, *š*, nu *ș*, etc. De ce s'ar putea întrebuința *č* în cuvintele românești *zeče*, *nič*, *čobote*, etc., unde nu e numai decât de nevoe, și nu s'ar întrebuința *c* (= *f*) în cele slave? Transcrieri ca *sluzea* dela p. 62 (dat. sg. dela slav. sluga: *служба*) sânt cu totul străni, pentru cei obișnuiți cu ortografia slavă curentă.

Transcrierea nu trebuie să fie prea servilă, căci altfelu ajungem la forme lingvistice imposibile. Așa d. p. în cel dintăiu document, dela 1576 ⁽¹⁾, „stupina lu Dobriină“ trebuie cetit „stupina lu Dobriină“, căci *к* din original reprezintă aci pe *и* (*u* scurt), nu pe *ă*; „stupina lu Dobriină“ e o expresie greșită, în loc de „stupina lui Dobrea sau Dobre“, provocată de adj. slav *Добринъ* = al lui Dobre ⁽²⁾; diacul care a scris acest zapis eră obișnuit, se vede, să scrie și slavonește. În aceeaș bucată, transcrierea mărturie nu poate fi exactă, cum ne arată, tot acolo, forma mărturie (cf. grec. μαρτυρεῖν). Și aci avem a face cu un fenomen cunoscut din ortografia slavă, în care câteodată după grupurile *зр*, *зл*, urmate de consonantă, se adaugă un *з* inutil. Tot acolo aș transcrie hălășteu, nu hălșteu, căci orig *хлѣбъ*, conform unui us cunoscut în paleografia chirilică, însemnă *хлѣбъ*.

În astfel de cazuri, cred că editorul ar face bine să îndrepte greșelele sau neclaritățile originalelor. În categoria

(¹) Notez că acest document, pe cât arată hârtia, cerneala și ductul scrisorii, trebuie să fie din sec. XVII; e probabil că scriitorul a uitat să pue în dată pe *р* și a scris astfel *зл* (= 7084) în loc de *зрл* (= 7184), ceea ce ar da 1676. Și documentele de sub No. 3 și 4 mi se par a fi mai noua.

(²) Aceeași greșală e în zapisul dela 1 Mai 1622 (p. 71): „Gavril sin Bădin“ însemnă „Gavril fiul lui Bădea (sau Badea), nu al lui Bădin.

aceasta mi se pare că intră și transcrierile marea (= mare) p. 27, coconealea (=cocoanele) p. 28, să cautea (=să caute) p. 39, viilea (=viile) p. 42, unde ea reprezintă pe **k** din original, care **k** se cetea deseori ca *e* în ortografia textelor slave. O deosebire între **u** și **k** trebuie făcută totdeauna la transcriere. Pe Mihneav (în orig. Мѣхѣвъ) dela p. 27 l-aș transcrie Mihnev sau Mihnëv, căci desigur se citea așa; pe Sucevițî dela p. 28 l-aș transcrie Suceviță (Sucevița): orig. are în adevăr **сѣвѣицѣ**, dar **ѣ** trebuie luat ca **k**=ă, nu *î*; iar pe lașă dela p. 120 (deaca nu ver[î] să lașă, cum au lăsat moșu-tău Ion) l-aș transcrie lași, fie că orig. ar avea **лѣшѣ** sau **лѣшѣ**.

Aceste mici defecte nu scad însă valoarea transcrierii, care tocmai prin servilismul ei e o garanție de exactitate: filologul care va utiliza aceste texte pentru istoria limbei române va ști totdeauna ce trebuie să vadă în dosul literelor. Se va impune totuși ca la sfârșitul volumului I să se dea toate explicările necesare, în felul celor de mai sus.

Sunt unele bucăți în colecție, care prezintă particularități fonetice curioase, dacă nu cumva avem a face cu greșeli de transcripție. Se știe că în unele documente ale sec. XVII se confundă ușor semnele chirilice cursive pentru *i* și *e* (**и** și **ѣ**). Nu cumva s'a întâmplat aceasta în No. 125 (p. 111, doc. dela 1615) și 128 (p. 111, doc. dela 1626), în care cetim: să ții il bucatili Dispinii (=să ție el bucatele Despinei), să fi (=să fie), rudiniile (=rudeniile), diript (=derept), ii(=ei), dič(=deci), pri(=pre), acile(=acèle), criscut(=crescut), sau: Dospenie(=Dospinei), Dospena, Hrestodor, zelele(=zilele), Dragomer, ținut-au, șe(=și), măretat, pomenet, și mueriei lui Stanie(=și muerii lui, Stanii), etc. În cazuri de asemenea o notă ar trebui să lămurească, dacă asupra lecturii încapе sau nu încapе îndoială.

E de prisos să mai spunem ce importantă e această colecție pentru istoria limbei și a vechilor noastre așezăminte.

Se găsesc în ea multe forme interesante din punct de vedere fonetic: fărină p. 10, rușune p. 69, răndure p. 81,

prespre p. 95, 142, fâmeaia=familia p. 126, etc.; morfologic: destrea ii Chirițoe, date ii Chirițoe p. 62, le-am fap¹, se-au fap² p. 68, să alb = să am p. 33, lu=lui p. 81, 104, mumănila, pl. dela mumă, p. 92 [cf. imă-me=mumă-mi, p. 6], judec, nom. sg., p. 70, etc.; lexical: să=dacă p. 69, 70, a scumpăra=a răscumpăra p. 70, 88, 134, 143, a descumpăra p. 6, a biciului = a prețui p. 63, 106, chelciug = bani p. 82, a însăma banii=a aduna banii p. 86, a aține=a ține (unsat) p. 87, plasă p. 19, zare dalului=zarea dealului p. 6, aslam=camătă p. 63, păcornicear (=cel ce scoate păcură?) p. 96, meserciu (=măcelar; cf. ung. mészáros) p. 23, a imbiia=a sili p. 156, etc.

Din instituțiile vechi, mai des se vorbește de rumânie: sânt multe acte de vânzare sau răscumpărare de rumâni, i. e. de transformare a megieșilor sau judecilor în rumâni și vice-versa; sânt apoi acte municipale vechi, din care cel mai interesant este actul de judecată dela 3 Martie 1626 al părcalabilor din Târgu-Jiu, dat împreună cu județul și pargarii din oraș (p. 116—117), publicat și de D-I A. Ștefulescu în Istoria Târgu-Jiului (1906, p. 122), cu ortografia chirilică și cu oarecare variante⁽¹⁾; apoi felurite porunci domnești, mărturii hotarnice, acte de ale părcalabilor (d. p. No. 42, p. 36, din 18 Iulie 1617), ș. a. m. d. Foarte interesant e așezământul lui Miron Barnovschi pentru mănăstiri din 20 Septemvrie 1626 (p. 129). Material prețios găsim și pentru sigilografia română; peceteile sânt cetite și descrise cu cea mai mare băgare de samă, ceea ce este un mare merit al acestei ediții minuțioase.

Notez că traducerea cuvintelor slave dela începutul și sfârșitul documentelor este de cele mai multe ori exactă; prescurtarea *is.* (иc.) dela sfârșitul poruncilor domnești nu însămnă însă „este” (p. 17), ci *is(pravi)* sau *is(pravnik)* = a împlinit, împlinitor; ea se găsește totdeauna în formula:

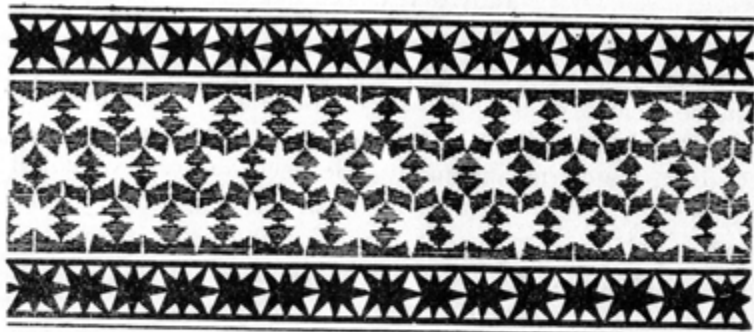
(1) „Gherghe i Stoica post[elnic]” trebuie cetit „Gherghe i Stoica post[elnice]”: un fost sau actual postelnic nu putea să fie părcalab de sat.

и ис[прави] сам рѣчъ господства ми = și însuși domnia mea am zis să se facă. Inac ne učiniš (altfel să nu înveți) dela p. 61 trebuie cetit inac ne učiniš (altfel să nu faci); tot așa inac ne učinite (altfel să nu învățați) dela p. 62 trebuie tradus „altfel să nu faceți”; fraza dela p. 108: i bolše list ne onje daite e cetită greșit, în loc de: i bolše list ne otžidaite (și altă scrisoare să nu mai așteptați, și mai mult scrisoare să nu așteptați); reč dela p. 30, III trebuie desfăcut reče (spuse; altfel are înțelesul de „vorbă”); la p. 129 șirele 6 și 7 trebuesc cetite: vъ treh edino b(o)žstvo nerazdělno, slavimaa in(y)ně i prisno i vъ věki věkomъ aminъ (=în trei o singură dumnezeire nedespărțită, slăvită și acum și pururea și în vecii vecilor amin). În loc de zna[me]nie dela p. 7 trebuie cetit znanie, în loc de neadle dela p. 25 nedeale (slav. неа^акаа), în loc de vlos dela p. 59 vlost sau volost (cf. p. 75, 93; orig. prob. влѣ^а); tot aci sami na sebě „singur de sine”, a ni ot kogo neponuždeni ani prisilovani „și de nime nesiliți nici asupriți”. La formele de gen. sg. ale adjectivelor e mai bine să se pue și o dela sfârșit, d. p. stago sau s(vę)tago, nu stag (p. 114), iar prescurtări ca irmoh și cles (p. 88) e bine să se desfacă în i(e)r(o)mo(na)h și cles(iarh) (=eclisiarh).

Am atras atențiunea d-lui Bianu asupra acestor formule, deoarece ele se vor repeta în foarte multe din documentele ulterioare, și într-o colecție ce se prezintă altfel foarte bine, trebuie să se evite cele mai mici greșeli.

Puține publicații sunt așteptate cu așa nerăbdare, cum e așteptată, de filologi și de istorici, continuarea acestei publicații a Academiei Române.

I. BOGDAN.

Izvod de țesut.—Compoziție originală de O. Rogaski, după încondierile
cu „floare de cuișoare”.

OUĂLE DE PAȘTI

— *Hristos a înviat!*

— *Adevărat că a înviat!* răspunde, în locul salutului obișnuit, pravoslavnicul creștin în răstimpul dela *Înviere* și până la *Înălțarea Mântuitorului*.

Aceleași formule se repetă de altfel și la ciocnirea ouălelor roșii, după un vechiu obicei a cărui origină nu este bine lămurită. Căci o legătură strânsă între marea dramă a creștinătății și introducerea ouălelor de paști nu e tocmai lesne de stabilit. Și dintre aceia cari fără șovăire confirmă—par'că ar fi văzut-o—minunea învierii, mulți, cred, ar fi cam incurcați să explice amestecul ouălelor roșii în biserica creștină. Mai cu seamă că tradiția lor nu se razimă nici pe vreun vechiu uz judaic, pe care l'ar fi adoptat în urmă și primii creștini.

Se pare dimpotrivă că ouăle de paști ar fi de origină păgână. Vechea formulă bisericească „*benedictio ovorum paschalium*”, anume prevăzute să le ferească de ori ce înrăurire necurată „*ne daemones aliquid potestatis sibi in ea usurpare possint*”, dovedește că existența anterioară a unui

cult păgân relativ la ouă eră cunoscută părinților bisericeii. Anume pentru a înlătură ori ce influență a trecutului se dă această binecuvântare specială. Căci cultul ouălelor eră foarte răspândit în antichitate. Ele serveau drept simbol al incolțirei, al germenului de viață în stare latentă. Uneori erau considerate ca reprezentante ale păsărilor, luându-se partea drept întreg. Ca atari înlocuiau sacrificiile de păsări ce se făceau primăvara ⁽¹⁾.

Oul ca simbol păgân s'a găsit în temelia clădirilor vechi sau chiar în morminte. În 1897 s'a descoperit, într'un sarcofag din Worms, pe lângă scheletul unei fete și monezi din 320 a. Chr. și ouă vopsite. Câteva din eresurile relative la puterea miraculoasă a ouălelor s'au păstrat chiar până în timpurile noastre, transmițându-se asupra ouălelor de Paști. Astfel în Germania țăranul plătește încă, în unele părți, Demonului vegetațiunii obolul său, punând un ou de paște în primul sau ultimul snop, asigurându-și astfel protecția sa pentru recolta viitoare. De asemeni se pun coji de ouă de paști în grajduri, în vederea unei mai bune prăsili; pe argați îi scapă de vătămare coaja de ouă.

Și la români au păstrat ouăle unele puteri năstrăvane. Cojile de ouă roșii se aruncă pe ape curgătoare, ca să vestească sosirea paștilor la Blăjini sau Rocmani cari locuiesc pe sub pământ ⁽²⁾. În Macedonia e datină să se pue un ou roșu din Joia mare pe o pirostie pe dos pentru ca să înceteze furtuna ⁽³⁾. Contra incendiilor sunt de asemenea binefăcătoare ouăle roșii.

Din aceste rămășițe de credințe păgâne se poate vedea ce însemnătate se atribuia ouălelor înainte de ivirea religiei creștine. Eră natural dar ca acest simbol să nu poată fi înlăturat. Credința cea nouă însă i-a dat o cu totul altă

⁽¹⁾ Un bun rezumat al părerilor asupra cultului ouălelor, cu bogate indicații bibliografice, se află în lucrarea de curând apărută a Dr. M. Hölder: *Ostergewächse*, 4°, Wien, 1906; Vezi pp. 47 și urm.

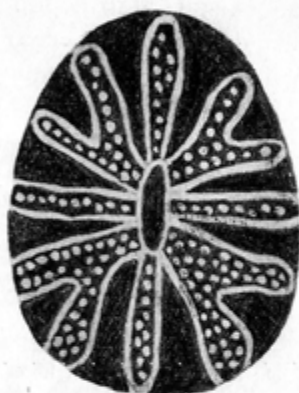
⁽²⁾ Zane: *Proverbele Românilor* vol. I, p. 576.

⁽³⁾ Marian: *Sărbătorile la Români*, vol. II, p. 280.

explicare, punându-l în legătură cu învierea Mântuitorului. Sacrificiile ouălelor păgâne dela ivirea primăverii se înlocuiau deci cu ouăle de Paști sau roșii. O explicare științifică sau istorică a acestui nou obicei nu ne dau cărțile sfinte. În schimb și-au făcut curs o mulțime de legende. Românii singuri au vre-o zece ⁽¹⁾. Mai toate dau ca expli-

Prescură. — Căstina, Bazău.

Coropișniș. — Târlești, Prahova.

care a ouălelor roșii neîncrederea Jidovilor în învierea Mântuitorului, sau alte întâmplări privitoare la răstignirea lui.

⁽¹⁾ Ele se găsesc consemnate în: *S. F. Marian: Sărbătorile la Români*, 8°. București 1901. Vol. III, pp. 11—51, cuprinde un întreg capitol foarte documentat despre „ouăle roșii”, de care m'am folosit mult în cele ce urmează.

Notițe interesante se mai găsesc în: *Leonidas Bodnărescu; Einige Osterbräuche der Rumänen*. 8°, 28 pp. și numeroase ilustrații. Cernăuți, 1906.

Cea mai răspândită legendă e următoarea, după Marian: „Zice că pe când se află Domnul nostru Isus Hristos răstignit pe cruce și pe când neîmpăcații săi dușmani îl necăjiau și-l batjocoreau în tot chipul, Maica Domnului, ca maică, făcându-i-se milă de fiul său, luă o coșarcă plină de ouă, seduse cu dânsa la jidovi și închinându-le-o, îi rugă să înceteze a-l necăji și chinul mai mult.

„Răutăcioșii și neîndurerații jidovi însă, în loc s'o asculte să li se facă și lor milă de Isus și să înceteze, începură a-l batjocori și mai tare. Iar când Isus ceru ca să i dea apă de băut, ei îi dederă în batjocoră oțet și urzici.

În legătură cu tradiția păgână a simbolului ouălelor, eră firesc ca tot prin ou să se simbolizeze și învierea lui Hristos. Odată introdus, obiceiul ouălelor de Paști a fost lesne adoptat de toate popoarele creștine. Azi tinde să dispară în Occident, rămânând însă foarte popular în biserica ortodoxă. E bine dovedit însă, că ouăle colorate și figurate au existat atât la popoarele germane cât și la cele latine. Un document din 1694 ne arată asemănarea datinelor germane din acele vremuri cu ale noastre de azi:

„Maica Domnului, văzând aceasta puse coșarca cu ouale lângă cruce și începă a plânge în hohot de se cutremură cămașa pe dânsa.

„Stând coșarca lângă cruce și curgând din mâinile și picioarele lui Isus sânge și roșu, în scurt timp o parte din ouăle câte se aflau într'însa se îmbroșară și se împetrită, iară o parte se umplură așa de tare de sânge că se făcure toate roșii, ca și când ar fi fost vopsite.

„Domnul nostru Isus Hristos, văzând că ouăle s'au umplut de sânge își aruncă privirile sale către cei ce se aflau de față și le zise: — „De acum înainte să faceți și voi ouă roșii și împetrite într'aducere aminte de răstignirea mea, după cum am făcut și eu astăzi!

„După ce a înviat Domnul nostru Isus Hristos Maica Domnului a fost cea dintâi, care a făcut ouă roșii și pască și mergând plină de bucurie cu dânselle ca să-l vadă pre fiul său, fiecărui om, pe care îl întâlnea, îi zicea: „*Hristos a înviat!*” și-i dăruia câte un ou roșu și câte o păscuță.

„Și de atunci în coace au început apoi oamenii a face ouă roșii și împetrite de Paști“.

Altă variantă sună precum urmează: „Zice că pe timpul învierii Domnului nostru Isus Hristos stătea o jidancă pe piață cu două coșerci pline cu ouă albe de vânzare.

Între mai mulți alți negustori, cari cercetară oule, veni și Maria Magdalena cam iute și c'o față veselă zise jidancei:

— „*Hristos a înviat!*”

„Jidanca însă auzind-o îi răspunse c'un fel de dispreț: — Da, cum nu!... o fi nviat!... Atunci va învia Hristos, când se vor face ouăle din coșercile mele roșii!

„N'a apucat însă bine a rosti ea cuvintele acestea și iată că ouăle cele albe din coșerci se făcure prin minunea lui Isus Hristos roșii, și când dete jidanca de minunea aceasta nu se putea destul miră“.

„Și spre aducere aminte a minunilor acestora de pe timpul învierii, îndătimează poporul nostru a face ouă roșii de Paști“.

„Ein gantzes Jahr geschicht den Ayrn nit so vil Ehr, als eben jetzt zur Oesterlichen Zeit; man verguldet, man versilberts, man belegt mit schönen Flecklen und macht allerhand Figuren darauff, man marmelirts, man mahlts

Codricei.—Livezeni, Museel.

Laba găștei.—Curtea-de-Arges.

auch und ziehrts mit schönen erhebtten Farben, man kratzets aus, man macht etwann ein Osterlämmblein, ein Pelican, so seine Junge mit aignem Blut speiset oder die Urständ Christi oder was anders darauff; man siedets, man färbst grün, roth, gelb, goldfarb etc. Man machts auch schön gesprengt und verehrt es hernach ein guter Freund dem andern, ja man tragts heut in groser Menge in die Kirch zu Weych)“ (Höfler, pag. 49).

În Franța deasemenea aflăm că „dans bien des familles on fait encore usage d'œufs aux repas du Jour de Pâques, vieux restes *des œufs de Pâques* que nos pères... voyaient avec joie reparaitre sur leur table frugale après l'abstinence dela sainte quarantaine“ (1). Cu înlăturarea postului a dispărut și obiceiul ouălelor. În evul-mediu se observau unele datine ce s-au păstrat încă la noi: „le jour de Pâques on s'empressait d'aller faire bénir une provision d'œufs pour en manger en famille“. (2) Există chiar o „procession

(1) *Revue des Traditions populaires*, 1885, p. 35.

(2) F. Nicolay: *Hœ des croyances, superstitions etc.* 4e éd. Paris, f. d. Vezi vol. II p. 58 și urm.

des œufs qu'organisaient les écoliers parisiens", cari apoi adunau ouă de prin case, întocmai cum se mai practică și la noi. Bătrâneștele basmale cu ouă ale preoților noștrii de azi sunt demne reprezentante ale unor uzuri feudale din Occident. Până în secolul trecut, în Germania, s'au păstrat dările în ouă ale țăranilor către preoți și învățători. Iar în Franța „encore aujourd'hui dans certains villages du midi beaucoup de paroissiens ont conservé l'habitude d'offrir un panier d'œufs à leur cure pour la fête pascale". (Nicolay). În Alpi, ca și la noi, copiii ciocnesc ouăle, și cel spart e perdut ⁽¹⁾.

În Franța, cași în Germania, ouăle erau ilustrate. Inovațiunea aceasta, introdusă sub Ludovic al XIV, avu așa mare succes, încât chiar un Watteau și Lancret s-au îndeletnicit cu pictarea ouălelor.

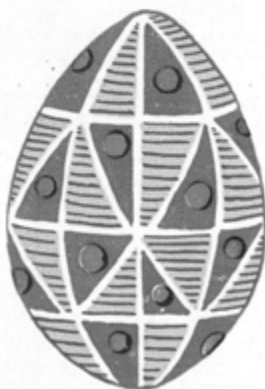
Nu de aceste produse artistice, azi industrializate, va fi vorba aci. Ele n'au nimic comun cu ouăle noastre încondeiate, cari se aseamănă însă grozav cu ale popoarelor slave cari ne înconjoară. Din Moravia și până în fundul Rusiei, din România până în Grecia, ouăle încondeiate sunt nelipsite la Paști. În casa cea mai săracă se roșesc ouă de Înviere. În Rusia chiar și morții iau parte la serbarea paștilor: celor răposați în aceste zile li se pune un ou în mână ⁽²⁾.

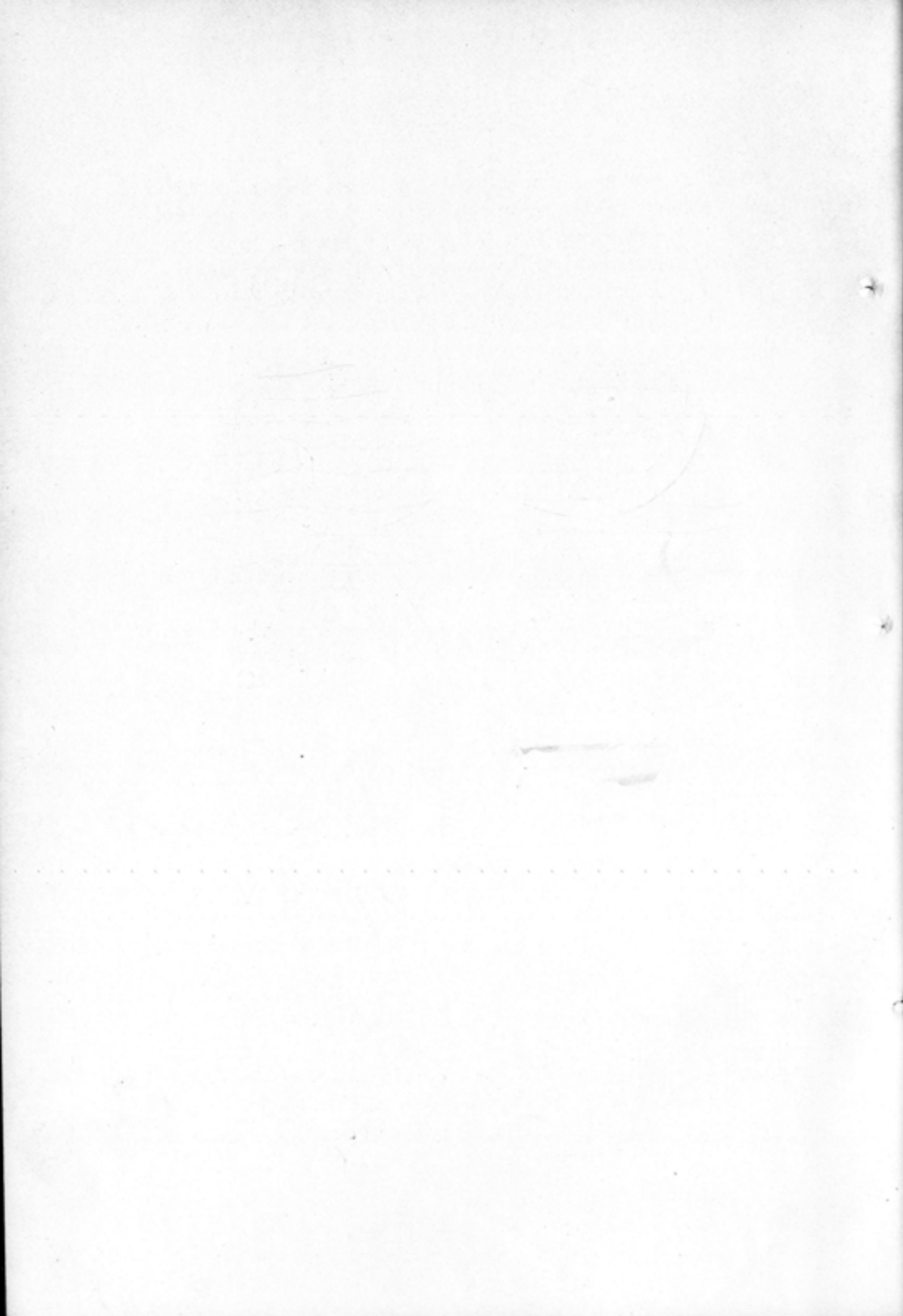
Peste tot în aceste ținuturi ca și la noi, ouăle încondeiate sunt una din manifestările artei populare. Bogăția nesfârșită a desenurilor și variația culorilor dau o valoare deosebită acestor produse, așa de puțin apreciate în genere pe la noi. Privite mai de aproape însă, nu se poate tăgădui însemnătatea desenurilor atât din punct de vedere etnografic cât și artistic. Deși asemănându-se în trăsuri generale, încondeierile variază însă având un caracter propriu fiecărui popor. Astfel, pornind dela noi, cu cât înaintăm mai spre apus, trecând prin Bucovina, Polonia și până în

⁽¹⁾ *Revue des Traditions populaires*, 1844, p. 215.

⁽²⁾ Alexis Yermoloff. *Landwirtschaftliche Volkskalender*, 4°. Leipzig, 1905. V. p. 160.

CONVORBIRI LITERARE

Boemia, cu atât găsim desenhuri geometrice mai complicate, combinații mai savante și culori mai multe. Potrivit cu starea de cultură mai înaintată a țăranilor se pierde și naivitatea desenhurilor și a vopselelor. Mai întotdeauna însă în dauna frumuseții lor: cu cât sânt motivele mai naturale și mai simple iar culorile mai reduse, cu atât far-

BRĂDULEȚ.

mecul lor e mai mare. Aceste calități ale ouălelor Românilor nu însemnează că ele ar fi de origină mai recentă decât la celelalte popoare. La noi din fericire evoluția motivelor a fost mai lentă și mai ferită de alte influențe. Deosebirea între ouălele din țară și cele din Bucovina, mai complicate, dovedește aceasta.

Poporul dela care întâia dată au pornit aceste motive e greu de stabilit, cât nu ne vin în ajutor și alte argumente în afară de cele date de studiul comparativ al modelelor. În general fiecare popor crede că sânt de el inventate. Chiar și Secui din Ardeal, ale căror încondieri sânt aproape la fel cu ale noastre, revendică asemenea drepturi ⁽¹⁾.

La toate popoarele însă s'a menținut același chip de a încondeia. Cu deosebire numai că pe când în Moravia, de

(1) Dr. Semayer Vilibald: Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának értesítője. Budapest, 1906, p. 92.

pildă, azi nu se găsește decât numai o singură babă care să incondeieze pentru unul sau chiar două sate, la noi aproape fiecare nevastă roșește ouă la vatra ei.

Tradiția e încă foarte vie la poporul nostru. Ea 'mi va servi de călăuză în expunerea de față.

„Din gând“, fără nici un izvod, românca noastră incondeiază ouăle în Joia sau Vinerea mare. La gura vetrei, ca să stea calde, se întind ouăle pe un ștergar curat, după ce mai întâiu au fost bine spălate, uneori chiar cu zer acrit, ca să prindă bine ceara și vopseaua. Intr'un hârb lângă jăratec se topește ceara albă de albine. Iar femeea cu stânga prinde între degetul cel mare și arătător oul în picioare și cu degetul cel mic îl învârtește la nevoe. În dreapta ține condeiul, *chișiță* sau *bijara* cum i se mai zice prin Moldova și Bucovina. O bucățică de lemn, de forma

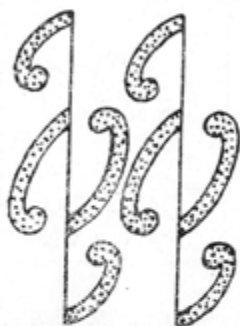

alăturată, având la vârf un tub subțire de tinichea, în care se prinde ceara topită. Se atinge condeiul în hârb și ducându-l ușurel pe ou, ceara lasă dungi îngrijit aduse, sau puncte zise și *pui*, pe urma cărora vor răsări apoi desenele cele mai frumoase. Unul după altul se iau ouăle la rând, fără însă ca urmele condeiului să se asemene. Ouăle astfel *pic-tate*, *scrise* sau *împestrate* se trec apoi în vopseaua roșie, cea mai răspândită, ce s'a fiert într'o oală nouă.

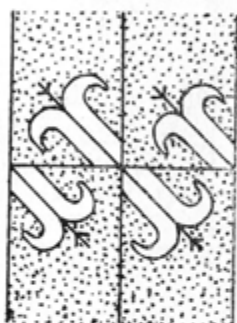
Dacă e vorba ca ouăle să rămână așa, adică de o singură culoare, numite în acest caz și *merișoare*, atunci, după ce se scot din roșeală, se fierb deabinele în apă, în care se topește și ceara. Urmele acesteia se mai iau cu o cârpă caldă. Și astfel pe unde era ceară apare acum desenul alb desprinzându-se pe fundul roșu. Cine vrea să aibă ouă *necăjite* sau *muncite*, adică de mai multe culori, procedează astfel: Scoțând ouăle din prima vopsea, înainte de a șterge ceara, le incondeiază din nou, adică se ascunde sub un nou strat de ceară părțile cari să rămăie cu prima culoare. Se pun ouăle într'adoua vopsea, de pildă în negru. Dacă apoi se șterg cele două rânduri de ceară, vom avea desenele în alb și în

roșu pe câmp negru. Și așa succesiv se acopere cu ceară părțile de culoare ce trebuie păstrate și scaldând ouăle în culori deosebite, se obțin desenuri de nuanțele corespunzătoare. Culoarea din urmă predomină, alcătuind fondul sau câmpul pe care se desprind toate încondeerile. Culorile se reduc în genere la: roșu, negru, galben, mai rar verde

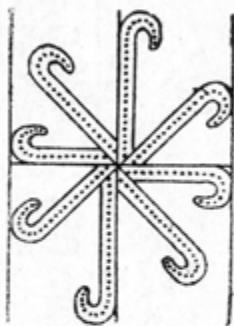
Izvod de încondeere zis „cârligul ciobanului”.

Capu piscului, Maseel.

Livezeni, Maseel.

Sohodol, Ardeal.

aa
oaiă

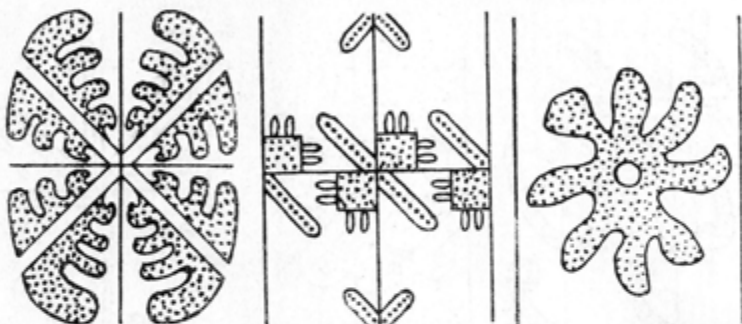
și albastru. Mai toate se extrag din vegetale. ⁽¹⁾ *Gălbinele* de pildă se fac din coajă de măr pădureț. Această culoare trebuie împietrită cu piatră acră, de unde se și zice a *împietri* ouăle, în loc de a vopsi. *Roșeala* ne-o dă popularul *băcan* sau *lignum campechianum* din America de Sud.

Azi din nefericire anilina tinde să înlocuiască culorile naturale așa de plăcute. Împreună cu ele încep să se dea uitării și încondeerile străbune. Sunt prea migăloase și necesită o dibăcie și răbdare ce, pare-se, nu mai au, în aceiași măsură ca odinioară, femeile de azi. Desenurile vechi trebuiesc însă neapărat să fie consemnate, chiar dacă azi dispar din practică. Căci ele constituiesc un tezaur neprețuit, care pe lângă interesul documentar mai are și menirea să serve la înprospătarea și îmbogățirea ornamenticei românești în genere. Pentru aceste considerațiuni trebuie cât mai curând adunate și publicate. Un bun început de colecție se află la

⁽¹⁾ S. Marian: *Chromatica poporului român* 4°. 55 pp. București 1882.

Museul de etnografie și artă națională. Din sutele de ouă adunate acolo se poate lesne vedea nesfârșita lor varietate, deși nu toate regiunile sânt reprezentate. Căci pe lângă deosebirea fundamentală a izvoadelor, acestea se mai deosebesc și după localități, după cum se vede și din desenele alăturate.

Izvod de încondeere zis „creasta cocoșului”.

Vlădești, Maseel.

Sata nou, Tecuci.

Mătăsaru, Dâmbovița.

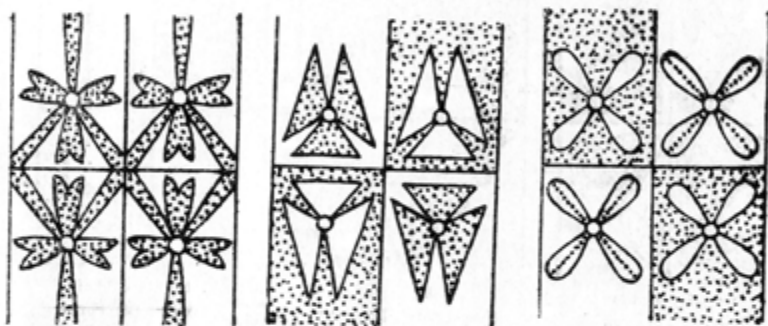
O primă clasificare s'ar putea face după natura ornamentelor. Se pot deosebi două mari categorii: a motivelor vegetale și animale. O a treia serie, nu mai puțin bogată, ar cuprinde desenele de origini deosebite, în cari ar precumpăni mai ales imitarea uneltelor mai uzuale. Dela plante și flori se ia de cele mai multe ori numai o parte sau un amănunt; dela animale asemenea numai părțile caracteristice. Fiecare izvod are numele său, potrivit subiectului reprezentat. Astfel, luând numai încondererile cele mai curențe, am avea din seria vegetală următoarele motive:

Frunza stejarului — bradului sau brăduleț — teiului — fagului — nucului — de jugastru — paltinului — de trifoiu; frunză în cruce; foaia liliacului — de salcâm.

Floarea mărului — de căpșuni, flori de cuișoare; ghiocel, măgheran, garoafă, micșunea, butonași, clopoței, cercezuși, floare fără de nume, floarea paștilor, floarea strachinei; sâmbure de nucă; mure, linte, fasole; grâul câmpului etc.

În categoria înconderilor cu motive luate din regnul animal am avea:

*Pestele în coteț, racul, păianjenul, melcul, fluturașul, al-
bina, broasca; cornul berbecului, urechia iepurelui, colțul
porcului, coarnele cerbului, unghia caprei, aripa hultanului,
pana păunului, creasta cocoșului, laba găinei — găștei, pi-
cior de rândunele, coada racului, pielea șarpelui, cuibul gran-
gurului, etc.*

Batonăși — Căcaleți, Ilfov.

Mieșanele. — Cătina, Buzău.

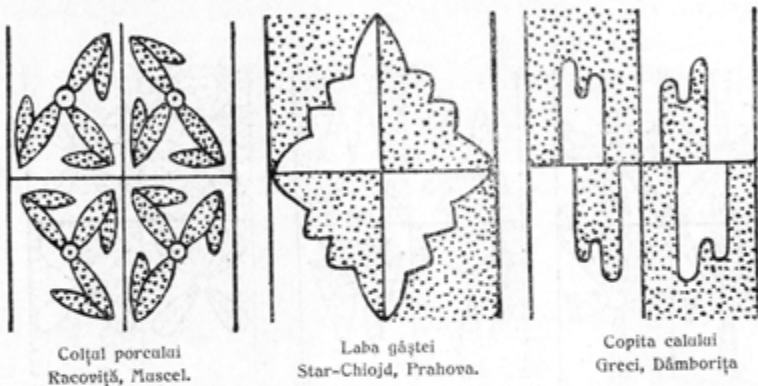
Mășețel. — Balotești, Ilfov.

A treia serie, mai puțin unitară, ar cuprinde motive din natura neînsuflețită :

*Crucea paștilor — nafurei, monăstirea, calea rătăcită, calea
robilor, brâul popei, desagii popei, inelul ciobanului, cața
ciobanului, furca de tors, vârtelnița; grebla, roata carului,
scara; fierul plugului — rariței, sapa, pirostriele, fierestrăul,
potcoava; ploscuța, mâneca sucită, etc.*

Nu la atâtea se reduc însă toate izvoadele de încondeeri. Numărul lor e foarte mare, cum nenumărate sunt și combinațiile deosebite izvorâte dintr'un acelaș motiv. Căci dacă natura a servit drept prim model, apoi imaginația a născocit nesfârșitele variațiuni pe aceeași temă. Tot meșteșugul constă în felul de interpretare al naturei și în diferitele sisteme de orânduire. În genere interpretarea e schematică sau curat geometrică. Conturile sunt reduse la câte-va linii, cari ne redau subiectul în cea mai simplă proiecțiune plană. E felul obicinuit al începuturilor de desen la toate popoarele. Încondeierile de ouă, deși primitive ca desen, se deo-

sebesc însă de năzuințele artistice ale popoarelor primitive, cu cari ar fi putut fi asemuite, prin marea bogăție a variațiilor aceluiaș motiv. O dovadă induscutabilă a vechimei lor. Căci nu dintr'odată s'au găsit toate aceste diferite combinații ale aceluiași desen. E muncă de generații acumulată.

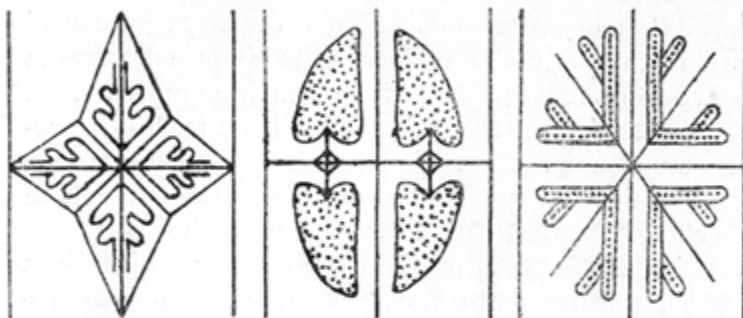

Fără să se adauge vre-o formă nouă, totuși modelele s'au amplificat mereu printr'un nou fel de aranjare a izvoadelor vechi.

Privind mai de aproape desenele de pe ouă, vedem că sau sunt desfășurate pe suprafața întreagă a oului, sau aceasta e împărțită în zone sau felii, fie în lung sau în lat, fiecare din ele îngrădind un desen. Din prima categorie sunt motivele cu *melcul* sau *calea rătăcită*. Aceasta din urmă e foarte populară și încă foarte răspândită. E o traducere a labirintului, care sub forme diferite se întâlnește la toate popoarele. Cu calea rătăcită de pe ouăle noastre se aseamănă întocmai desenele ce popoarele primitive din Australia fac pe scoici. Acest fel de încondeere pe suprafața întreagă e mai rar. Obicinuît suprafața oului e împărțită. Se deosebesc numai două emisfere, atunci când subiectul e mai mare: broasca, racul și altele sunt astfel desinate. Alteori liniile despărțitoare sunt mai numeroase, pornind din cele două capete ale oului. Pentru a evita monotonia liniilor convergente se pune la fiecare pol câte o stea, care

se menține chiar când zonele sunt în latul oului. Uneori același ou e împărțit în lung și în lat, sau chiar prin linii d'a curmezișul.

În câmpurile în care e împărțită suprafața oului să desprind clar diferitele motive, indicate prin linii drepte, cercuri, spirale și puncte. Subiectele sunt arătate prin numirile clasificate mai sus.

Foale de salcâm
Dumitrești, Râmnicu-Sărat.

Foale de stejar
Vișești, Maseci

Foale de liliac
Rucăr, Maseci.

Motivele florale și geometrice predomină. Nesfârșita varietate se obține prin orânduirea diferită a aceluiași motiv. În această privință e surprinzătoare abundența și facilitatea cu care se nasc formele cele mai deosebite. E un întreg repertoriu al combinațiilor indicate de gramatica ornamentului. Cu marea deosebire că geniul poporului le-a născut singur. Încă o dovadă netăgăduită de dibăcia și simțul decorativ al țărâncelor, din mâinile cărora es atâtea produse într'adevăr artistice.

Pentru a pune mai bine în evidență diferitele sisteme de combinația motivelor, reproduc în mod schematic aci mai multe probe de încondeeri. Se vede cum la același motiv, *cârligul ciobanului* de pildă, dispoziția este deosebită. În primul caz cârligele sunt dispuse de ambele părți ale unei axe verticale în mod alternat. În al doilea model cârligul e îndoit și dispus d'a curmezișul pe o linie orizontală. Uneori din contră, ca în motivul din Transilvania, în loc de a fi așezate în raport cu o linie dreaptă, motivele sânt

dispușe în jurul unui punct central. Și iată cum, cu același cârlig, foarte puțin variat ca formă, se obțin prin alternanțe de poziții motive decorative noi. Variante se mai obțin prin alternarea suprafețelor: în două cazuri din exemplul ales, de pildă, cârligele sunt punctate și suprafețele netezi; în exemplul din mijloc, din contră, desenul cârligului se profilează pe un fond punctat. De asemeni cu *creasta cocoșului*. Motivul primei îndoit și apoi dispus în jurul unui punct. În cazul al doilea, obținem alt motiv prin dispunerea crestei de ambele părți ale unei orizontale în mod alternat. Natura e aci foarte schematic redată. În alt treilea caz motivul natural e din contră amplificat, contopindu-se într'una singură mai multe creste de cocoși. Din aceste exemple se vede clar câte varietăți ne dă un singur motiv.

Principiile cari se desprind din aceste infinite combinații sunt prea simple pentru a mai fi explicate aci în fiecare caz special. Ele rees lămurit dintr'o analiză atentă a alăturatelor figuri, făcute anume cu scop de a pune în lumină bogăția motivelor ce se pot obține din încondeeri. Prin aplicații noi ele vor servi la îmbogățirea ornamenticei românești, puțin cercetată până în prezent. Față de exemple caracteristice arătate aci și de rezultatele frumoase ce ele pot avea, cred că pe viitor se vor rușina toți aceia, din nefericire încă foarte numeroși, cari din ignoranță privesc cu dispreț indeletnicirile artistice ale poporului român.

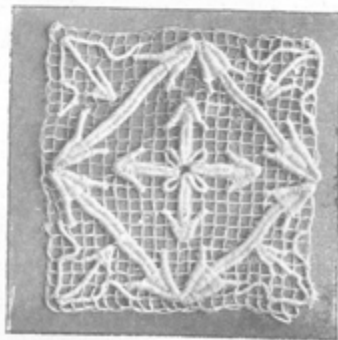
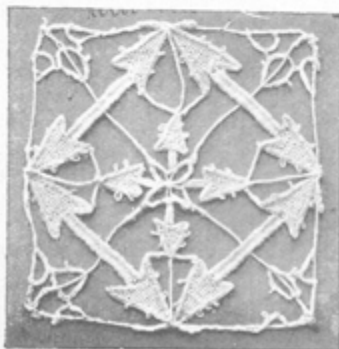
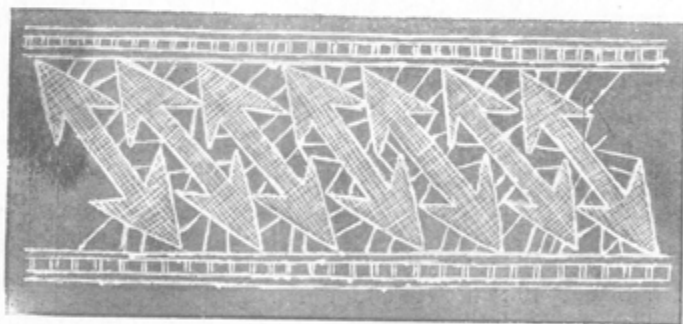
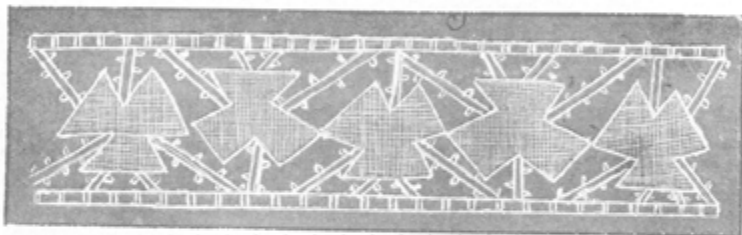
Și în această privință însă o reacțiune se produce. D-nei Elisa I. Brătianu îi revine netăgăduitul merit de a fi deșteptat atențiunea orășenilor blazați asupra ouălelor roșii, punând în circulație de sărbători asemenea ouă de lemn. Iar D-na Maria Panaitescu, maestră de desen la școala profesională *Principesa Elisabeta*, dezvoltând motivele încondeiate, a compus izvoade foarte reușite de dantele, din cari câteva numai sunt reproduse aci. Tot D-sa a încercat să aplice aceleași motive și la talere sau străchini, obținând aceleași rezultate îmbucurătoare, după cum se poate judeca după planșele alăturate.

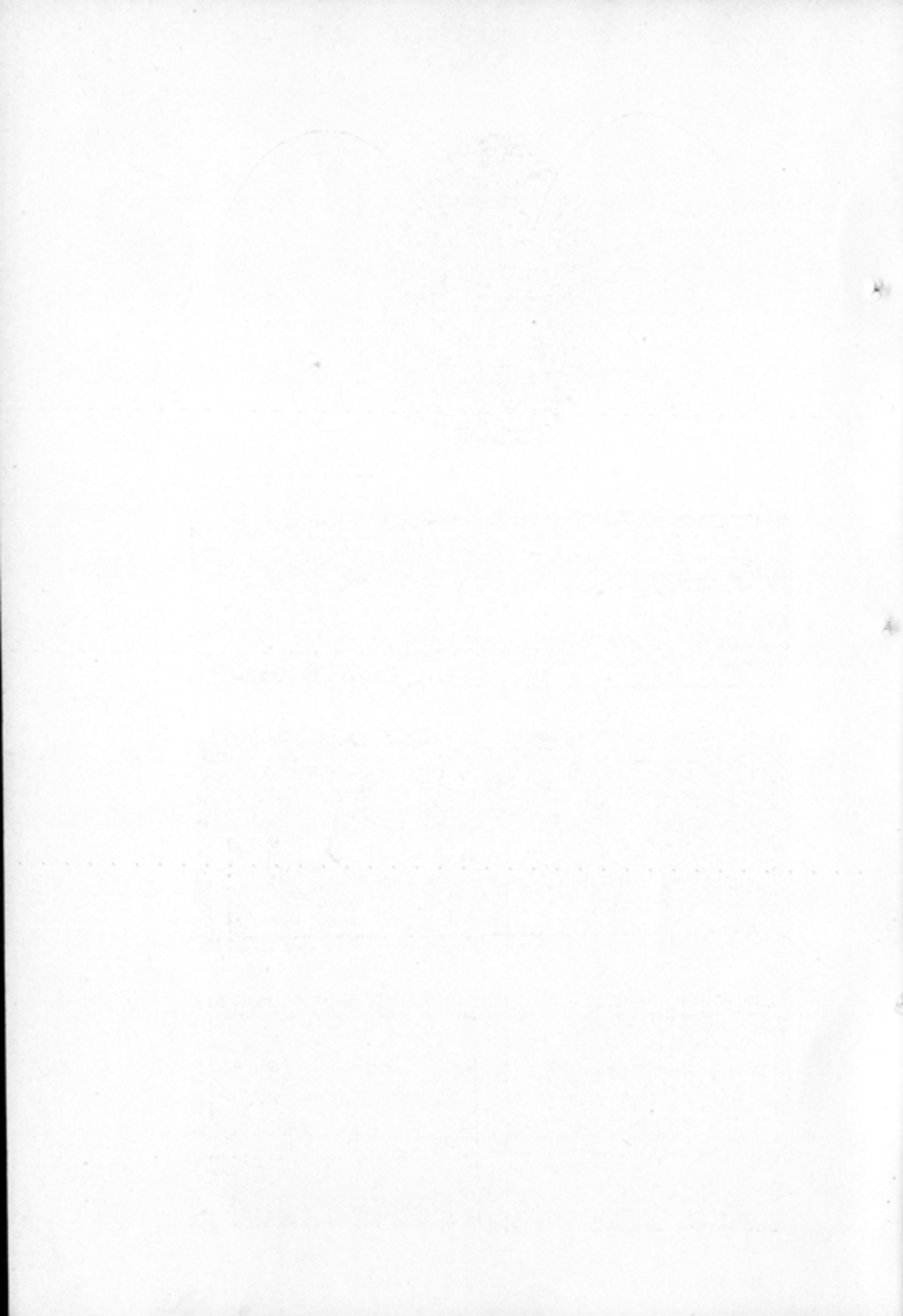

Fierul plugului

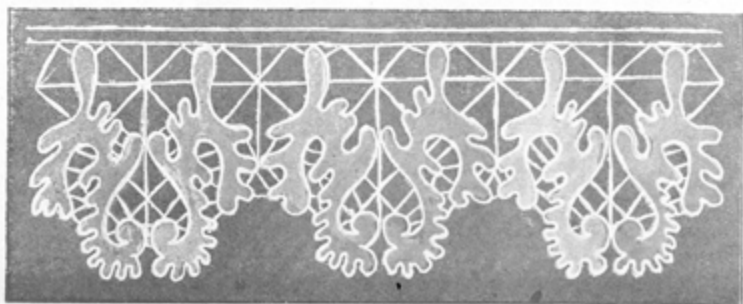
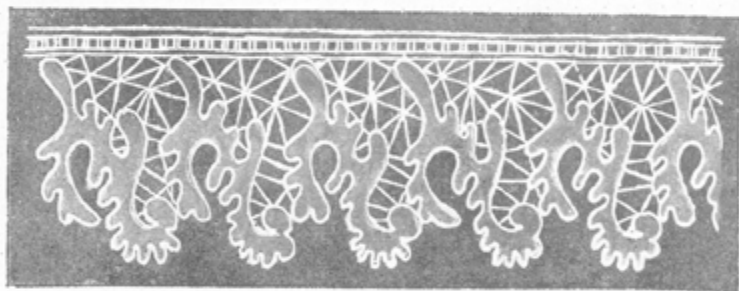
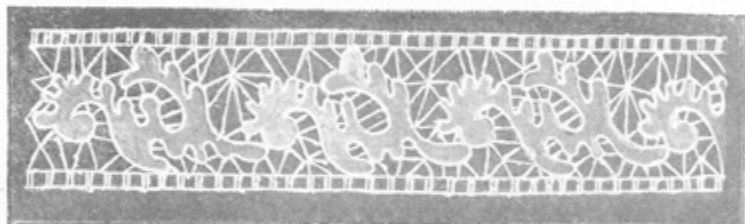
Monăstire

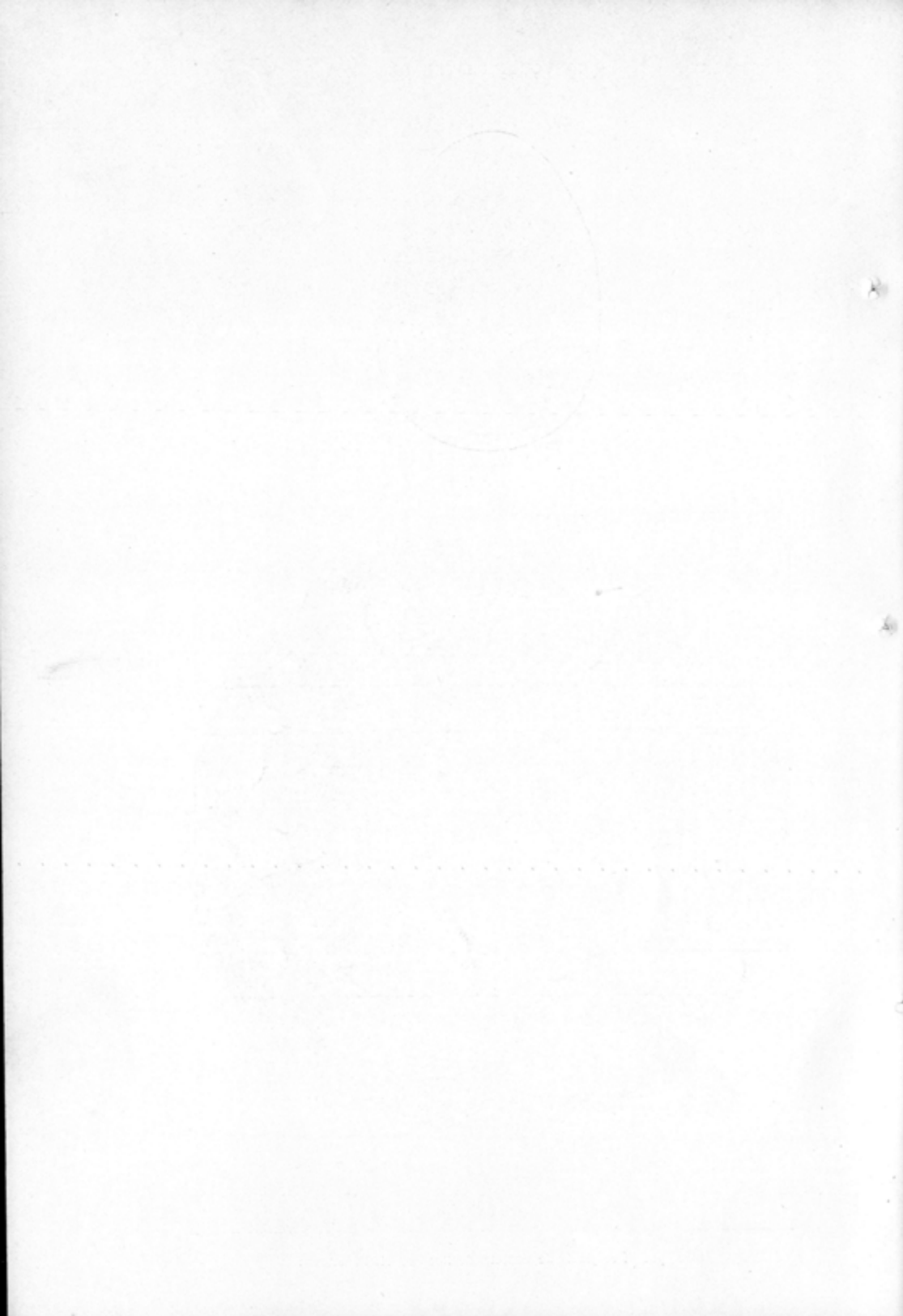

Calea răstăcită sau drama robilor

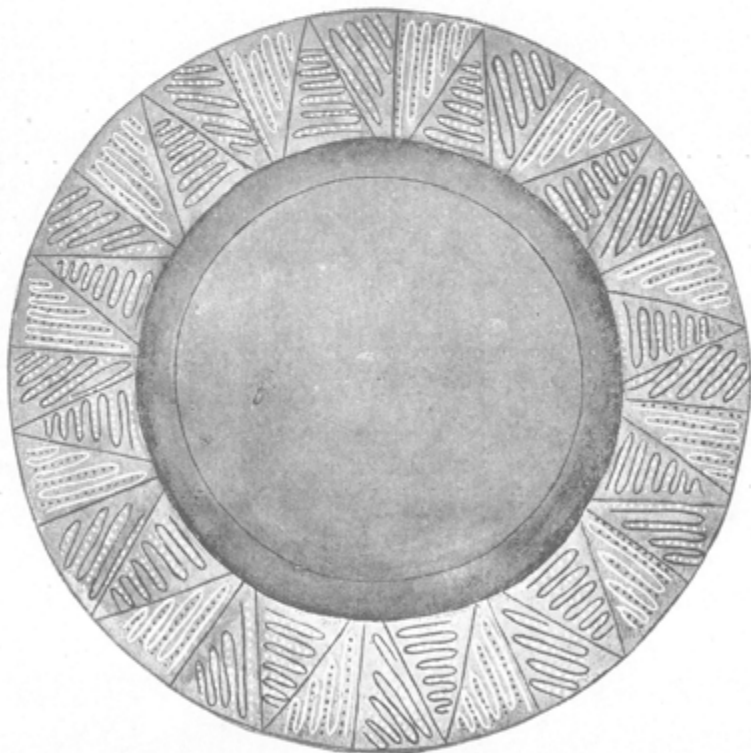

Compoziții originale de dantele, de Doamna M. Panaitescu

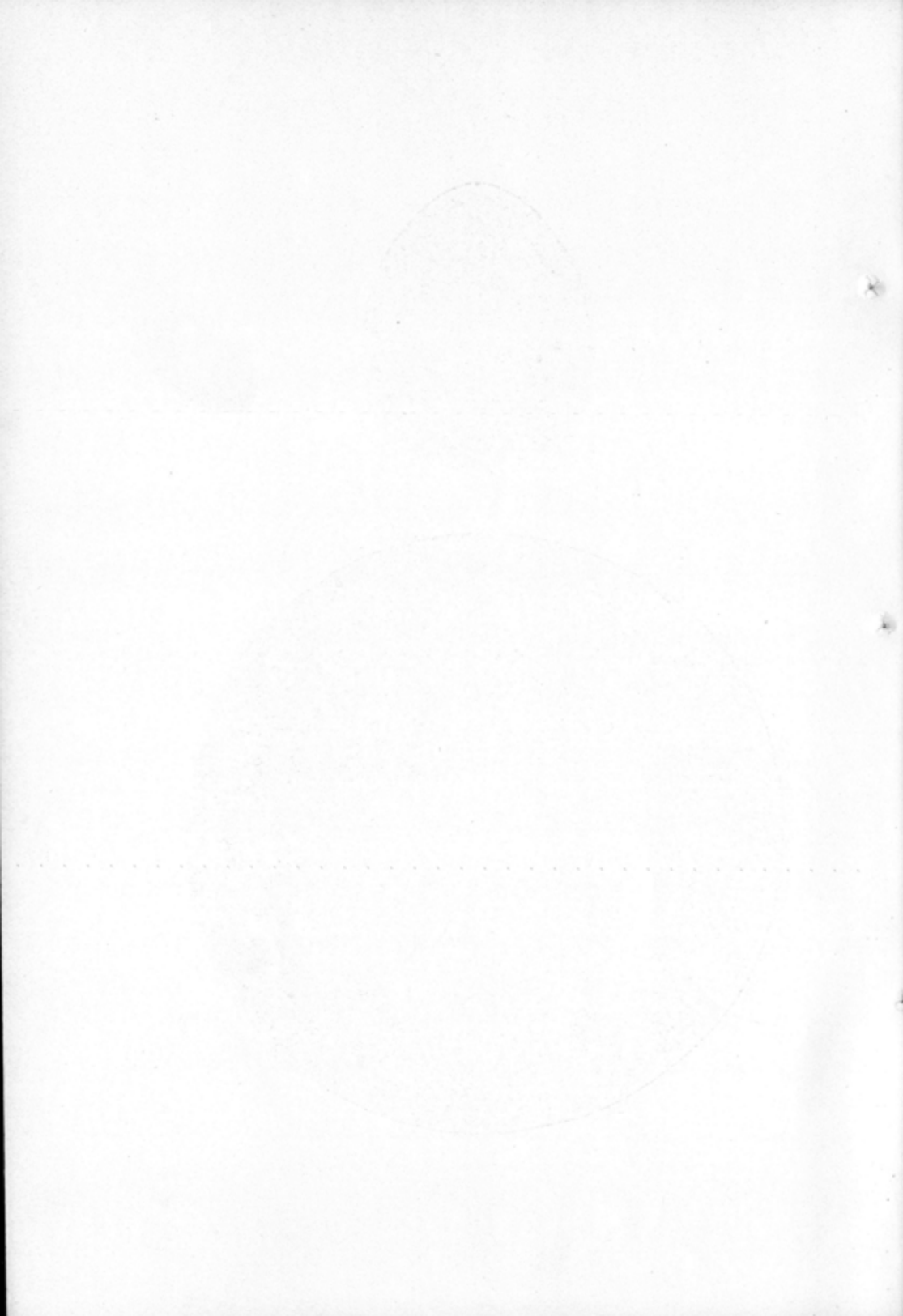

Pielea șarpelui

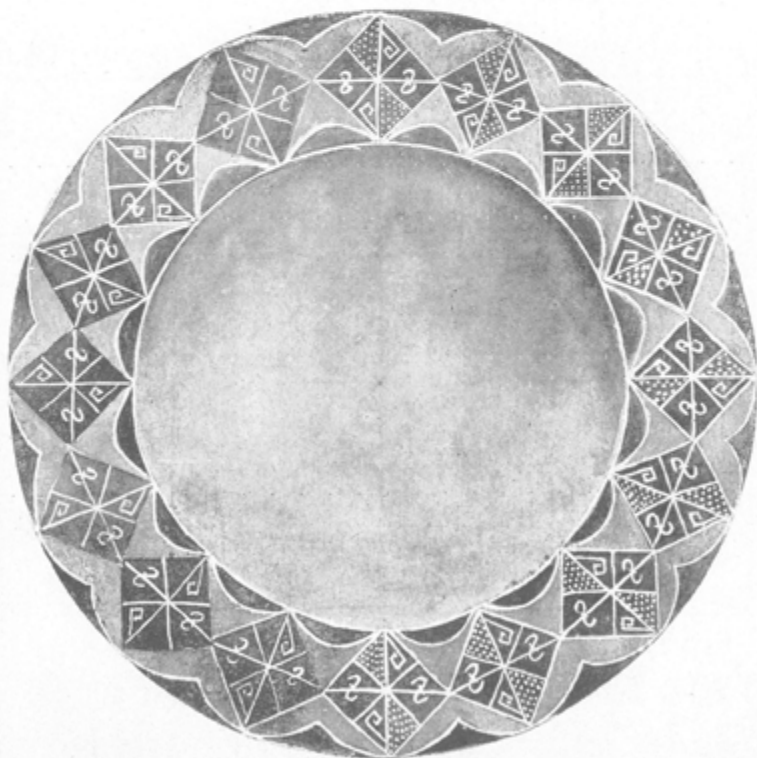

Compoziție originală aplicată la ceramică, de Doamna M. Panaïtescu

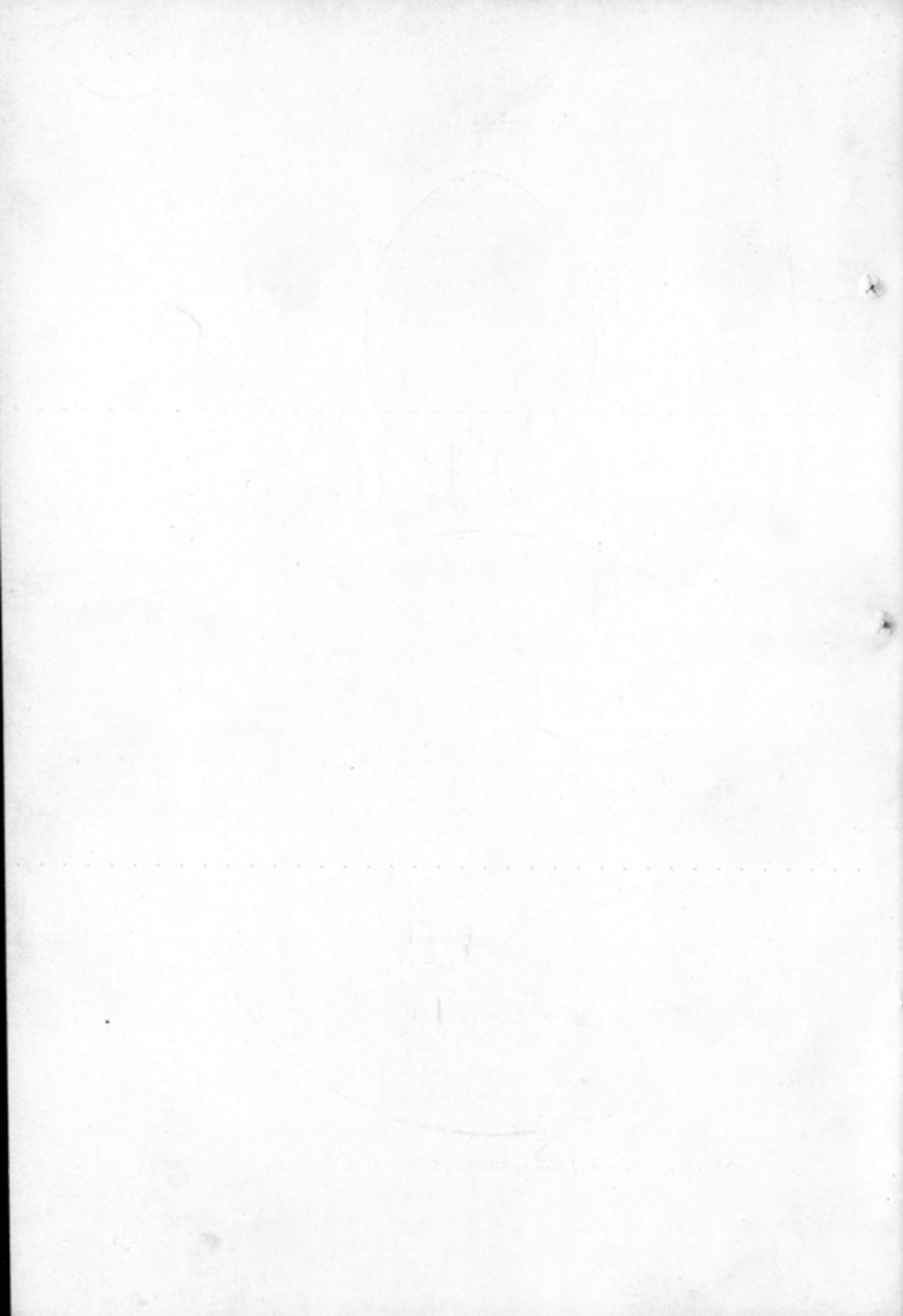

[Flori fără nume

Compoziție originală aplicată la ceramică, de Doamna M. Panaitescu

Se pare că înaltele fețe bisericești, cari prin ocrotirea guvernului cărmuiau clerul moldovan, simțindu-se vizate prin aceste versuri iscălite de un membru al opoziției, se plâng Cărmuirei. Secretarul de Stat, după ce va fi atras atenția Spătarului Florescu asupra acestei plângeri, face cuvenitele muștrări autorului, care, ca să scape foaia de rigoarea cenzurei, făgăduiește pocăință. În urma acestui incident, cenzorul depune mai mult zel în cercetarea revistei. În No. 23 din 18 Iunie, Alexandri publicând o critică asupra satirilor Prințului Cantemir, traduse de Negruzzi și Donici, cenzorul are grijă să șteargă toate pasagiile și citațiile referitoare la ignoranța clerului și la îngâmfarea boerilor ce căutau numai chiverniseală, după cum se poate vedea din contextul pe care-l dăm aci :

„În Satira I precum am văzut Cantemir difaimă ignoranța clerului;

În Satira II, arată pe boerul ce se fălește cu slava strămoșească ca cioara cu penele străine, și care pretinde neconținut ranguri, slujbe și chiverniselii

..... Cantemir cu toate că însuși era prinț și fecior de Domn, disprețuia pe acei nobili îngâmfăți

..... el înțelegea nobleta" etc.

Însuși Aga G. Asachi, care nu vedeă cu ochi buni, cum tinerii îi iau locul, se plângea prin Martie Domnului că „înlesnirea, cu care uniți din Profesori [I. Ghica] au tipărit în Foaia științifică critici împărtinitoare asupra ramului de învățătură", a dat naștere la „necuviințe însemnătoare". Obținând învoirea Domnului, el scria la 30 Martie 1844 „pe la tipografiile și litografiile din Capitale, a nu primi din partea corporului academic spre tipărire nici un articol sau carte fără a fi mai înainte autorizată de Epitropie" (1).

În alte împrejurări aceste nemulțumiri, provocate de noua revistă, ar fi rămas fără nici un răsunet; în vițata atmosferă politică a anului 1844 ele nu se puteau ivi fără să aibă o îniriurire hotărâtoare în soarta revistei. Redactorii

(1) Vezi Dos. cenzurei din Moldova 1832—47 II Bibl. Acad. pag. 191.

acestei foi erau frunzașii tinereții, cari, luminați în școalele Apusului, năzuiau prin unirea celor 2 țări surori într'un singur stat, prin înlăturarea protectoratului rusesc, să dea o viață nouă principatelor. Consulul pravoslavniciei împărăției vecine, care ne luase sub ocrotirea ei numai cu gândul de a ne încorpora pământul în cuprinsurile sale, se străduia însă în toate chipurile să înăbușe aceste năzuinți naționale și să arunce sămânța dușmăniei între diferitele grupări din principate. În acel an 1844, învinuind Cărmuirea moldovănească între altele și de neglijență în „înăbușirea ideilor subversive“, astfel adusesse îteale intrigei că n cercurile guvernamentale din Petersburg se plănuia chiar înlăturarea Domnului moldovean.

În Propășirea se strecurase într'adevăr câteva articole, cari cuprindeau în sămbure aspirațiunile curentului naționalist, și cari puteau fi privite de consulatul ca idei subversive. În aceste împrejurări, cu reclamațiunile primite de Cărmuire împotriva revistei din partea clerului și a eforiei, soarta ei era hotărâtă. Întru-cât redactorii foii erau reprezentanții unui întreg curent politic, trebuia pândit prilejul, în care suprimarea revistei se putea face, fără a creea noi dificultăți guvernului.

În vara anului unul dintre redactori, Ioan Ghica plecă în București, unde tatăl său se afla bolnav pe moarte. În toamnă pe la sfârșitul lui Octombrie prin intervenirea consulului rusesc, guvernul închide între zidurile mănăstirii Râșca pe cel mai dărz dintre redactori, pe M. Kogălniceanu; iar trei săptămâni după aceasta era găsit și motivul pe temeiul căruia foaia era suprimată, iar colaboratorul C. Negruți, membru al opoziției, este surghiunit la moșia lui.

Două scrisori din corespondența lui Kogălniceanu cu tatăl său și una din corespondența lui A. Savu, atașat la legațiunea austriacă din Iași, cu prietenul său G. Bariț, câteva știri din Gazeta de Transilvania aduc oarecare lumină asupra acestor împrejurări și ne permit să reconstituim împrejurările cari au adus suprimarea revistei și surghiunirea lui Kogălniceanu și Negruzzi.

În primăvara anului, Kogălniceanu se ducea cu una din surorile sale la Viena, unde urmă să i se facă o operație. Cu acest prilej el își pusese în gând să treacă din Viena în Paris, pentru care scop se împrumutase cu 400 galbeni și-și dăduse dimisia din slujba de adiutant domnesc. Abia sosit în Viena, se trezește deodată, că, după cererea gu-

vernului moldovean cu învoirea tatălui său, i se confiscă de poliție pașaportul.

Amărit și revoltat de această măsură arbitrară, Kogălniceanu scrie tatălui său la Iași în Mai 1/13: „Fiește care Moldovean are dreptul să călătorească unde-i place. Eu ce am făcut, pe cine am omorît, pentru ca să fiu oprit în mijlocul drumului când ca particular sânt slobod și nu a-târ-n de nimeni de cât de pravilă.... Imi scrii că, dacă mă voi duce la Paris, voi face perderea mea, și spune-mi te rog ce 'mi mai rămâne spre a o săvârși cu totul; mai am o bucătiță de moșioară, luați-o și pe aceasta, dar să am acest (drept) ce are cel de pe urmă Moldovean, să fiu slobod.“

Răspunsul tatălui la această scrisoare nu-l avem; și nici dela Kogălniceanu nu mai avem altă scrisoare decât una, pe care o trimete din închisoare tatălui său la 22 Noem-vrie 1844, și din care rezultă că nu i s'a dat învoirea de a-și continua călătoria. Firul de informație, rupt în corespundența lui Kogălniceanu cu tatăl său, îl regăsim în corespundența lui A. Savu cu G. Bariț.

Pe când Kogălniceanu se află oprit în Viena, din Paris venia la cei mai de frunte boeri ai Moldovei cartea lui Vaillant intitulată „La Romanie“.

Autorul desvăluia în cuprinsul cărții intrigile, pe cari le țesea în principate, cu multă viclenie, guvernul rusesc, apără cu cea mai mare căldură aspirațiunile partidului național de a reface pe temelii noi viața de stat a celor 2 țări surori, și sublinia mai departe situația critică a Principilor (cenzurați în toate faptele lor de consulatul rusesc, săpați pe ascuns de boerii invidioși, în conflict cu tinerimea cultă, al cărui avânt patriotic se sileau să-l înăbușe). Savu adaogă în scrisoarea lui către Bariț că toate exemplarele, trimise pe adresa boerilor, din porunca lui Vodă, au fost intoarse peste graniță în Viena la Staatskanzlei (Ministerul de externe). Firește că răspândirea acestei cărți în principate ar fi adus cu atât mai ușor o înăsprire a relațiunilor dintre M. Sturza și consulul rusesc, cu cât — după cum vom vedea mai jos — autorul cărței, de și rău privit încercurile consulatului, primise totuși o îngăduitoare ospitalitate în cuprinsul Moldovei. Cu toată grija lui Vodă de a trimite peste graniță cărțile; totuși câteva exemplare au rămas în țară și unul din acestea îl trimitea Savu lui Bariț. Fie prin boerii rusofili

din principate, fie prin guvernul din Petersburg, fie prin ambasada din Paris, consulatul rusesc va fi luat negreșit cunoștință de cuprinsul cărței. Cine 'i-a dat lui Vaillant informațiunile exacte privitoare la istoria și situațiunea politică a Moldovei, era o întrebare, pe care și-au pus-o din capul locului și Vodă Sturdza și consulatul rusesc. O sumă de împrejurări și fapte militau în spre o conlucrare a lui Kogălniceanu cu Vaillant. Cu 4 ani mai înainte Vaillant fusese implicat în Țara Românească în acelaș complot fictiv pentru omorirea lui Ghica, în care fuseseră implicați și N. Bălăcescu, D. Filipescu, Telegescu și Murgu. O scrisoare binevoitoare a lui M. Sturdza către consulul francez din București Billecoq⁽¹⁾ 'i-a ușurat situația și pe la începutul lui Noemvrie, după sfatul consulului Billecoq Vaillant pleca în chip de călătorie spre Moldova. Pe la 11 Noemvrie el soseă în Iași și aci — „à l'ombre de la protection du prince Sturdza” — stăruia de consulul Hubert, să-i pună la dispoziție cronici pentru o publicație asupra principatelor⁽²⁾. Cine putea să-i procure atunci în Moldova cronici, dacă nu Kogălniceanu, singurul care aveă o adâncă cunoaștere a trecutului românesc în Moldova, care după cum am văzut, se ocupă tocmai cu culegerea cronicelor, și care în acel an dăduse în „Arhiva românească” câteva fragmente de cronici și un bogat repertoriu de acte vechi. Cartea lui Vaillant înfățișă apoi în cuprinsul istoric, asemănare cu istoria lui Kogălniceanu publicată la Berlin, și, — povestind evenimentele petrecute în țară, după plecarea autorului, *până în acel an 1844* — dădea chiar vol. II (pag. 434) un fragment dintr'un discurs rostit de însuși Kogălniceanu și publicat în Propășirea din 6 Februarie. Aceste fapte cum și activitatea literară desfășurată până atunci de Kogălniceanu pe tărâmul literaturii,

(¹) Rapoartele consulilor francezi, București, II pag. 47 Bibl. Academiei.

(²) Rap. Consulilor francezi, Iași 4; pag. 87.

Vaillant petrece în Iași până în Maiu 1841. Aci dela început eră rău privit în cercurile consulatului rusesc: „Déjà sont parvenus de Bucharest au consulat de Russie de lassy quelques avertissements hostiles contre ce Français” spune consulul francez din Iași în raportul din 28 Decemvrie 1840. În aceste împrejurări se pare că însuși Sturdza va fi regretat bunavoința, pe care 'i-a arătat-o, căci în acelaș raport consulul mai spune „le gouvernement moldave aurait bien préféré le voir repartir pour Bucharest ou il a sa famille et son établissement”. Impotriva lui însă nu s'a făcut „aucune démonstration” inchee rap. (Rapoartele Consulilor francezi; 4, Iași, pag. 87—88).

demisiunea lui din slujba ostășească și sfortarea lui de a se duce cu orice preț la Paris, chiar împotriva voinței Domnitorului.... toate acestea au născut bănuială că el e în „comunicație” cu Vaillant (1).

Neavând însă o dovadă pipăită de această conlucrare, nici consulatul rusesc nu putea cere cu stăruință, nici Vodă Sturza nu putea lua o măsură represivă împotriva bănuilului, care de altfel se bucură de multe simpatii în Moldova.

Kogălniceanu se întoarce din Viena amărât de silnicia ce-i făcuse cărmuirea, oprindu-l din călătorie în mijlocul drumului. Retipărint în 24 Septembrie Cuvântul pentru deschiderea cursului de istorie națională, îl însoțește cu următoarea notă: „Acest curs s'aș ținut în semestrul de eamnă al anului trecut, în care am tratat istoria Românilor până la întemeierea principatelor. Deosebite împrejurări m'au silit să-l intrerump. Domnul știe când ele nu vor mai fi pentru ca să pot urmă o materie atât de importantă mai ales în vremile de față”. Acestei nemulțumiri cu starea lucrurilor din Moldova îi dă un mai puternic relief Kogălniceanu în discursul, pe care l-a rostit ca vechil (avocat) al orașului Botoșani în procesul cu călugării greci ai mănăstirii Popăuți (2). La acest proces, care după corespondentul ieșean al Gazetei de Transilvania, s'a dezbătut în divanul domnesc „cu ușile deschise”, Kogălniceanu, în „aplaudele

(1) Iată pasagiul referitor din scrisoarea lui Savu către Barit Tri mițându-i cartea, pe care i-o dăduse d-nul I. adaogă „Toate câte au venit prin răvaș la mai mulți boeri dela Paris în luna Iunie și Iulie trecut după cererea lui Vodă ă-au pus mâna pe dănsule și s-au trimis la Viena (Staatskanzlei) iară lui Vodă nu s-au dat și dar sânt prea puține exemplare. Ce spălătură fără cruțare! *Autorul este cunoscutul A. Vaillant cu care așa preșune Vodă ar avea maiorul Kogălniceanu comunciație, acesta o crid, și mult au lucrat această părere la al său ecșil* (Correspondența lui Barit; Vol. II pag. 86).

(2) Biserica Sf. Nicolae, mai târziu Popăuți sau Păpăuți, ctitoria lui Ștefan cel Mare, a fost prefăcută în mănăstire de Constantin Racoviță și închinată Patriarhiei de Antiohia. (Vezi cărțile d-lui N. Iorga Studii și Documente cu privire la Ist. Rom., vol. V, p. 648 și urm.; și Ist. Rom. în chipuri și icoane: Botoșani). Încă din 1803 locuitorii târgului Botoșani se plâng împotriva egumenului M-rei Popăuți Domnului Alexandru Moruz; o a 2-a plângere o fac în 1813 Domnului Mihai Sutu. Strămoșii lor—zic târgoveții în această din urmă jalbă—pierzând în vreme de bejenie hrisoavele moșiei târgului, egumenul a cutropit moșia cuprinzând și o mulțime de case dimprejurul târgului, pe care apoi, fără învoirea lor, le supune la bezmen. De aci silniciile se țin droaie! (Vezi Studii și Doc. cu privire la Ist. Rom., v. V, pag. 260—262).

numerosului public", după câteva „priviri istorice", a izbit cu putere în străinism și grecism⁽¹⁾. Atâta i-a fost de ajuns consulului rusesc! La 21 Octomvrie consulul rusesc întovărașit de consulul grecesc se duc la Vodă Sturza; iar a 2 a zi Kogălniceanu este arestat chiar în casă, sub ochii tatălui său, și, fără nici o judecată, este surghiunit la mănăstirea Râșca. În aceeași vreme printr'un alt ofis, care nu ne este încă cunoscut, dar care reese dintr'un act al lui M. Sturza, dat la 1848 August în 13⁽²⁾, i se ridică surghiunitului, „pentru a sa necuviincioasă purtare" și dreptul de a mai fi vechil în „pricini judecătorești". La 22 Octombre, Vel Logofătul Canta, vestind arhimandritului mănăstirii Râșca trimiterea lui Kogălniceanu „spre periorisire" adaogă să aibă „cea mai de aproape privighere ca această față să nu poată avea cu nimeni sub orîce închipuire, relații de întălnire sau în scris, nici măcar a putea eși cât de puțin afară din ograda mănăstirii, având îngrijirea ca și slujitorii isprăvniceii ținutului precum și unter oficerul și doi soldați ce sunt rânduiți spre pază să îndeplinească cuvenita îndatorirea lor" (3). În acelaș sens scrie arhimandritului la 24 Octomvrie și mitropolitul Meletie.

La vre-o 3 săptămâni după aceasta, pentru a înfrâna și pe C. Negruzi — care nu părea străini de publicația lui Vallant și care ducea în opoziție campania împotriva guvernului — (4). Sfatul administrativ întrunit subt prezidenția Domnului încheie următorul jurnal:

Jurnal

Incheet în presudstvia domniasc[ă] cu presudstviire următorilor mădulari ai Statului administrativ ecstraordinar din Șeful depart[amentului] din lăuntru log[o]fătul Alexandru Ghica, Iustițai logofătul Stefan Katargiu, Vel Ves[i]ernic, Vor[ni]c Lascăr Kantacuzino, Vel Post[elnic]. Vor[ni]c Neculai Mavrocordat.

(1) Vezi Gazeta de Transilvania pe 1844 No. 91 corespondența din Iași și din Focșani pag. 352—353. Vezi de asemeni Alexandri: Protestație, 1848, Cernaui pag. 6, punctul 3 și nota 1; Opere complete; Ed. Șoceș; Prosa, pag. 558 în nota.

(2) Vezi „Anul 1848 în principatele române. Acte și Documente", Vol. III, pag. 387.

(3) Vezi Ureche, Ist. școalelor, tomul II, pag. 266=267.

(4) Ibidem anii 1844—45. Campania opoziției pe tema școalelor începe încă din 1843. Opoziția nemulțumită cu sistema de predare a învățământului în Academie, nu a vroit să voteze budgetul școalelor. Abia cu 2 voturi în plus a fost primit budgetul. (Vezi scrisoarea lui I. Maiorescu din Iași, 1843 April 29, în corespondența lui Bariț vol. 6, pag. 183).

Luându-să în băgare de samă că editorii foi ştiantifice şi literare, departe de a răspunde la tălul unui asămîne redacţiei pentru care au fost dată învoirea Cărmuirii de a să şi da în tipar ca un mijloc de cuviincoasă şi moraliceşti învăţături, s'au abatut dela mîrginita ei destinaţie, încât întrebuiţându rău acest prilej s'au ertat a publica alcătuirii pricinuitoare de scandală, de jăgnire asupra celor vrednice de ce mai înaltă consideraţie şi lovitoare religii; Sfatul au găsat de cuviinţă că (de vreme ce editorii aceştii foi au păsat piste îndatorirea şi făgăduinţa lor, şi că desăle necuviincoasă materii şi rostiri ce s'au introdus întrînsa au fost cu neputinţă a să întâmpina purure de cătră tenzură, de care s'au prilejât şi scăpare din vedere) redacţia ei şi tipărirea să fi pi viitorime cu desăvîrşare oprită puindu-să însărcinare Departamentului din lăuntru ca îndată să pui în lucrare măsurile cuvenite intru aceasta, iar după luarea aminte ce s'au făcut foilor tipărite văzându-să că la No. 10 şi 12 s'au introdus cu titlu de Toderică o alcătuire immoralicească şi netrebnică sub iscălitura Dum. Spătarului Costachi Negruţ, şi tot o dată observarisăndu-să că această faţă şi mai înainte la No. 4 ⁽¹⁾ a aceştii foi au fost dat un articol nepotrivitu supt a sa iscălitură la care prilej de şi au făgăduit pocăinţa la luarea aminte ce i s'au făcut, totuşi însă n'au conţinut de a răspândi asămîne cugetăr, Sfatul inchei că spre înfrînarea sa şi pilduirea şi a altor de a mîrgini înscrisurile lor în materii folositoare şi de un haracter incuviinţat să să izgonească din oraş, trimiţându-să la moşăea sa fără a ave voe de a să înfăţoşa în Capitală.

1844 Noemb[rie] 11 zile.

(ss) Cant[a] Logof[ăt], Catargiu Vel Logof[ăt], Vel Vist[iernic], Cantacuzia, Hatm[an] Mavrocordat ⁽²⁾.

În cuprinsul acestui jurnal—ştergând numai partea pusă de noi în parantez—Şeful Secretariatului de Stat, N. Mavrocordat, împărtăşeşte această hotărîre Departamentului Trebilor din Lăuntru cu adresa No. 2642 din 12 Noemvrie 1844 ⁽³⁾.

Pe această adresă a Secretariatului de Stat, la Departamentul Trebilor din Lăuntru, Vel Logofătul Canta pune următoarele hotărîri:

Secţia al 3-lea.

⁽¹⁾ No. 10 şi 11 cuprind: Toderică jucătorul de cărţi. No. 4. Satiră către mintea se (trad. din Cantemir) cu următoarele versuri:

De vrei să fi Episcop, c'o mantie vîrgată

Înfăşură-ţi trufia, îţi pune lanţ de aur,

Sub mitră strălucită ascunde-ţi capul tău,

Şi sub o barbă lungă stomahul îmbuibat, etc.

⁽²⁾ Vezi Dosarele Cenzurei din Moldova, I, 1832—1847, 2, pag. 253. Biblioteca Academiei.

⁽³⁾ Transportul 1772 Ministerul de Interne; Dos. No. 900,841 fila 319 şi 320; Arhivele statului din Iaşi. Acest act îl datorim bunăvoinţei D-lui Profesor I. Bianu şi amabilităţii D-lui G. Ionescu, Şeful Arhivei Statului, Iaşi.

Pe de o parte să se poronciască hotărâtori oprire tipăririi foi științifice și literare pe viitorime pentru abaterile și neorunduețele a editorilor acestei foi; iar pe de altă parte să se însărcineze pe D-lui Șeful secției al 3-lea de a să înfătoșă însuși la arătata tipografie și a aduna toate exemplarele ce se vor găsi de asemenea firi, și a le aduce la Depart. Iar D-sale Spat[arului] Negruț să i să facă cunoscut de a să trage la moșia D-sale. Aceasta fiind voința Înălțimei Sale.

(ss) *Vel Logofăt.*

1844 Noem[brie] 12.

* * *

Astfel au înăbușit împrejurările politice vițiate, această năzuință spre mai bine. A treia revistă, „România Literară”, scoasă în 1855, cu aceleași vederi, de aceiași scriitori, a avut o soartă identică cu a celorlalte două după câteva luni dela apariție a fost și ea suprimată. Prin aceste neconținute întreruperi, prin lungimea duratei de timp dintre aceste trei manifestări (4 ani între «Dacia literară» și «Propășirea», 11 ani între «Propășirea» și «România literară»); prin scurtimea vieții de care s'a bucurat fiecare din aceste trecătoare manifestări. («Dacia literară» 2 numere; «Propășirea» 10 luni, «România literară» 11 luni), însănoșirea dorită nu s'a putut îndeplini. Curentul de latinizare, pornit din Ardeal, răsfirându-se tot mai mult, pătrunde în principate și culminează în „Dicționarul” lui „Massimu și Laurianu”; pe de altă parte din mijlocul curentului de tălmăcire din principate se înfiripează un curent de imitație servilă și hibridă a literaturii franceze (M. Zamfirescu). Apoi o mare parte din scriitorii cari în principate își făcuseră cultura în limba franceză, iar în ținuturile românești su-puse Austriei, în limba germană, introduc cei dintâi din limba franceză, cei din urmă din limba germană o sumedenie de cuvinte inutile și de construcțiuni nepotrivite cu țesătura limbei noastre. În această atmosferă culturală apare *Junimea* cu *Convorbirile Literare*. Lupta — pentru unificarea limbei literare și apropierea ei de limba vie a poporului — pe deoparte împotriva concepțiunilor greșite ale școlii latinești, pe de alta împotriva neologismelor și construcțiunilor neromânești; introducerea criteriului estetic în judecarea operelor de artă; îndrumarea spre izvorul curat al literaturii și limbei populare; întrunirea la o laltă a celor mai de seamă scriitori, — aceasta a fost menirea „Convorbirilor Literare”.

N. CARTOJAN.

A N E X E

I

Unirea vămilor între Moldova și Valahia ⁽¹⁾

Dacă economia politică a dobândit vre-o izbândă în zilele noastre este în privirea vămilor. Astăzi este cunoscut și primit principiul: *lasă să treacă slobod*, de toți acei cari se îndealnesc cu fericirea neamurilor. Acest principiu se poate dovedi de sineși: ce mai puternică dovadă, de cât a lua în băgare de samă că sântem toți consumatori și că, cu cât un obiect de care ne slujim, de care avem trebuință, este mai eften, cu atât este mai bine, pentru că'l putem dobândi mai lesne? Așa dar cu cât vor fi mai slobode mărfurile străine să intre în locul nostru, cu atât au să fie mai eține. Numai cu desființarea vămilor s'ar efteni toate încrurile cu 3% și în loc de a plăti un obiect oarecare 103 lei, l'am pute cumpăra cu 100, și mai jos încă, când vom socoti câtă stricăciune în marfă prin deschiderea coțetelor, câtă supărare și câtă pierdere de vreme se pricinuește neguțitorilor pe la vămile de la margini.

Astăzi avem o pildă vie dinaintea noastră. Prusia a băgat într-o unitate de vămii două zeci de staturi ale Germaniei, și toate aceste staturi împreună câștiga, guvernuri și particulari toți se folosesc. — Germania, printr-o cumpănire dreaptă și înțeleaptă a interesurilor materiale, a dobândit ceea ce nici Carol V cu puterea sa de urieșu, nici puterile toate a Europei întrunite în congresul de la Viena, nu l-au putut da. De o cam dată în adevăr numai o slobozenie de comerț, aceea sistemă de măsură și monede; cine însă poate ști dacă această unime, ce samănă a ave de pravățu numai negoțul, nu va mână către o unime germană politică, și poate în mai curândă vreme de cât ne este ertat a prevede? Această izbândă o este datoare Germania cu totul țifrelor. Pentru staturile cele mici care sânt încunjurate din toate părțile de alte staturi ce astăzi întră într-această unitate comercială, s'a făcut un calcul, care foarte bine se aplică la noi. Principaturile Valahiei și Moldaviei cheltuesc ca la 6.000.000 lei pe tot anul pentru paza cordoanelor; și cât ne adducă vămile? În Moldova cu importăție cu eșportăție nu se suie peste 1.700.000 lei, și în Valahia nu trece mult peste 2.500.000; așa peste tot ca la 4.200.000 lei, o pagubă netăgăduită de mai mult de 1.000.000 lei pe tot anul. — Rădicând dar vămile și asăzându-se cordonul sanitar pe adevărata sa linie, ⁽²⁾ am avea un câștig într-această socoteală în toate prvirile: mai întâiu ar câștiga Visteriile mai mult de 1.000.000 lei pe tot anul, al doilea ar câștiga particularii consumatori, și în sfârșit ar câștiga industria agricolă șese sau șapte mii plugari, cari astăzi sânt întrebuințați pentru paza mărginilor și a vămilor, și perduți pentru lucrul pământului, singurul izvor al fericirii Românilor. De este un vis să gândească cineva la o asfel de stare a lucrurilor, la o desființare a vămilor despre toate țerile vecine, dar cel puțin între Principaturi n'ar afla stăpânirile noastre nici o împedecare.

(1) Dosarele cenzurei din Moldova; I, 1832—1847, 1 pag. 234 vers — 236 recto. Bibl. Academiei. Vezi Conv. Lit. an. XLI, No. 2, pag. 199.

(2) Las cu totul la o parte ceea ce atinge de carantine pentru că linia firească a carantinelor nu este pe Dunăre, și ar fi nedreptate să apărăm numai cu cheltucala noastră toată Europa de ciumă.

Principiul rădăcirii vămilor și folosurile ce urmează pentru fiecare stat în parte, nu este astăzi tăgăduit de nimene; problemul de deslegat este cum să se desființeze fără a se jigni unele din interesele private și fără a pricinui dărapănarea capitalurilor puse în circulație. Astfel este problemul zahărului de sfeclă în Franția, unde de și stăpânirea vede învederat că a făcut o mare greșală să îndemne această industrie, și că interesul obștesc cere acum să se desființeze cu totul, însă Ocărmuirea este silită să o mai îngăduie, ca să nu pricinuească nenorocirea a o mulțime de capitaliști, rădicându-le de o dată drepturile ce le-a dat la început. Dar la noi cariți nu producem decât materii brute, materii întâitoare (des matières premières), unde încă nici un capital însemnat nu se află întrebuințat în nici un fel de industrie manufacturală; la noi unde singura industrie este cea agricolă, nici o pagubă înăuntru nu ne-ar putea pricinui desființarea vămilor nu numai despre o graniță dar și despre toate, și orî și când o stăpânire oare care ne va propune o unitate de comerț, trebuie să o primim cu mulțămire, pentru că nu poate fi de cît folositoare locului nostru.

Stăpânirea românească de peste Milcov propune o unitate comercială. Această propunere, acest tractat de comerț se cuprinde tot în două articule.

ART. I. Linia de vamă este desființată pentru totdeauna între Principate.

Art. VII. Pentru înlesnirea darăverelor să se înființeze o sistemă comună de măsuri, greutate, și să se hotărească unul și același curs monetar pentru amândouă țările.

Că o asemenea învoeală nu poate avea în viitor decât o înriurire fericită asupra sporirii și înfloririi locurilor noastre, nu este îndoeală; tot ce trebuie să cercetăm acum când acest proiect are a se supune camerelor respective este, dacă deocamdată această învoeală poate pricinui vre o pagubă, vre o sminteală Românilor de dincolo de Milcov, sau celor de dincoace.

Cu cea mai mare mulțămire am auzit pe D. Stirbeiș întrebuințând argumentul următor, cătră unii din Boeri cu cariți vorbea la Iași despre aceasta: „Vă pare rău, le zicea el, că nu aveți Besarabia și Bucovina, și ați fi foarte mulțămiți dacă v'ar da cineva unul sau două județe din Valahia; la o așa întâmplare negreșit că n'ați gândi să statorniciți vamă într'acele două județe din Valahia; la o așa întâmplare negreșit că n'ați gândi să statorniciți vamă într'acele două județe și cele treisprezece ținuturi ale Moldaviei, fără a avea cea mai mică îngrijire că vi s'ar pricinui vreo pagubă. Cu cît mai multe județe de ale Valahiei v'ar da, cu atîta este de crezut că ați fi mai bucuroși; și ca să fiți consecuenți, primiți toată Valahia“.

Cel mai mult grău se ecsportează prin Brăila și Galați; aceste două porturi sînt de două ceasuri departe unul de altul, așa dar dacă grăile noastre ar fi de același soi unele cu altele nici prețurile lor n'ar pute fi cu mult deosebite; ear simțitoarea osebite ce se vede astăzi urmează din pricină că soiul grăilor Moldovei este mai bun. Astăzi Românii din Valahia au început să caute de pămînt; mulți proprietari se îndeletnicesc cu îmbunătățirea sîmîntei, și piste puținî ani în Brăila și Galați se vor vinde grăile de tot felul cu acelaș preț. Asemenea și pentru vite; acele de Moldova se vîndu cu un preț mai sus de cît ale Valahiei; și într'aceleși tîrguri ar pute ține concurența unele cu altele cu prețuri deosebite; așa dar nu trebuie să ne temim că consomatorii aflînd vite mai eftine în Valahia de cît în Moldova,

s'ar duce să le ăa de acolo; lăsând a dice că nu ține mult mai scump pe neguțitor să le treacă deadreptul prin Transilvania și prin Bucovina, de cât dacă le-ar adduce de la Focșeni prin Moldova și le-ar scoate pe la Mamornița. Afară de aceste considerații, materiile ce producem noi sânt destul de căutate, ca deocamdată să nu gândim de cât cum am putea produce câtimi mai mari și de soiuri mai bune, ear nu cum le vom petrece; pentru că din zi în zi slavă Domnului, căutarea productelor noastre sporește și ne putem adduce aminte de povestea românească: *lac să fie, broaște multe*. Dacă aceasta ar putea avea vre o îniriure, ar fi numai și numai asupra comerțului din lăuntru, adevă că s'ar pute vinde grâu de peste Milcov dincoace pentru consumația târgurilor; dar chiar în orașele cele mai aproape de Focșeni, precum Tecuci și Bârladu, nu este de temut că s'ar putea vinde vre o mare cătine pentru că grăile Moldovei sânt mai bune, și acei ce țină pităriile cumpără de vreme grâu de pe la țărani, și tot deauna cu 10 și 15 lei chila mai jos, de cât cum l'ar cumpăra de la proprietari. Cu toate că grăile Valahiei sânt mai estine, dar sânt mai slabe, și prin transport prețul lor ar trebui să se incerce atât, încât nu este grijă că ar pute măcar să ție concurenție cu ale Moldovei. Dar chiar de am primi ca în târgurile cele cu apropiere de Moldova s'ar pute petrece vro 10.000 sau 15.000 chile, să socotim cât grâu din Moldova ar trece peste Milcov numai pentru sământă? Negreșit că afară de 100.000 chile ce se ecsportază astăzi pe la Galați ar mai eși încă 20.000 sau 30.000 chile în Valahia, și aceasta curat în folosul Moldovenilor; în urmare de va eși deocamdată un folos pentru unii sau alții din Români, nu este indocală că va fi în vremea de astăzi numai în folosul Românilor din Moldova. Dar să zicem că Valahia îmbunătățindu'si obiectele de exportatie prin încrucișarea vitelor și prin sămînța moldovinească, va ave mari folosuri în viitor, încă nu este pedică de a nu rădica vămile dintre Principaturi, nici poate să adducă sminteală comerțului Moldovei; căci aceasta este în firea lucrurilor, pentru că Valahia de și este mai puțin lăcuită, dar are un câmp mai întins și de nu-și va îmbunătăți sământa și soiurile vitelor prin cele din Moldova, cine o poate opri de a adduce sământă din Krim și vite din Ungaria, precum se și face acum?

Industria vitelor au început a scăde în Moldova, din pricină că în partea de sus proprietarii nu mai țin vite pe fan, ci numai pentru consumația paielei și a brahăi de la velniți. Această industrie este păstrată cu totul Românilor din Valahia, pentru că au loc mult nelăzuit. Cât pentru vinate poate zice cu siguranție că nu vor trece 2000 vedre în Moldova, una că prețul vinului este destul de jos în Moldova, și al doilea că proprietarul are monopolul băuturii. În Galați nu se vinde de cât numai vin de Odobești, și acesta numai pentru că este mai trainic. Lemnele trecu și acum foarte slobod; toată lemnăria de construcție din Brăila este de pe Bistrița, și lemne de stejar mari s'au vândut anul acesta în Galați adduse tocmai din susul Oltului fără oprire. Dar adevărul este că rachiul din Moldova se va vinde în Valahia, și velnițiile vor câștiga foarte mult. Drept aceea trebuie obșteasca adunare să ție bune măsuri, ca acest product să nu se imulțască; pentru că acesta este o cangrină înfricoșată atât pentru țărani cât și pentru starea cea de jos a lăcitorilor târgurilor în cât nemăsurata întrebuintare a acestei băuturi, care au ajuns vârful necumpătării, minește a dărăpăna starea morală și fizică nu numai a lăcitorilor de astăzi, ci și a generațiilor viitoare. Fie-ne pildă po-

pulația Galiției vrednică de jale, mai cu seamă din pricina rachiului, dar să ne fie de pildă și măsurile ce a luat stăpânirea austriecească ca să stirpească acest cumplit rău.

Proiectul D-lui Stirbeiș a fost foarte bine priimit în Moldova, și trebuie să dea cine-va toată lauda ministeriului din Iași, carele unindu-se la aceasta a mers și mai departe, propunând și alte măsuri ținătoare către adevăratul dușman al articulelor 455 și 426 din Reglement, adică să se primească ca lăcuiitorii acestor două principaturi, cari vor avea însușirile cerute de așezământ, să se folosească în amândouă țările de o potrivă de toate drepturile civile și politice.

Trebuie să nădăjduim că obșteștele adunări din București și din Iași vor da toată băgarea de samă ce vrednicește proiectul ce li vor înfățișa guvernurile respective, și că îl vor desbata cu toată cuvenita adâncime.

G[hica].

II.

(Scrisoarea al lui Kogălniceanu către tatăl său) ⁽¹⁾.

Viena 1/12 Mai 1844 ⁽²⁾.

Babacă,

Iată și acum ca și alte dati te-am ascultat chear împotriva interesurilor mele, pre care dumneta nici odată n'ai vrut a le înțelege și a le apăra. Eu am rămas în Viena, cu soră-mea care în câteva zile are să-și facă operația.

Te ascult însă cu o *singură condiție* ⁽³⁾ adică după ce soră-mea se va îndreptă, voi merge la Paris pe vre-o cincispezece zile; căci mai mult chear să vreau nu voi putea; că dintâi mi se va împlini pasaportul, și al doile pentru că nici banii nu-mi vor rămâne pentru mai multă vreme, fiind că aici toate sânt mai scumpe decât la Paris.

Știi tare bine că de șapte ani, adică dela întoarcerea mea dela Berlin, totdeauna am dorit să merg în Franța, pentru că am privit această călătorie ca neapărată pentru ori ce tânăr ce dorește a-și îmulți ideile și cunoștințele, a-și desăvârși educația prin privirea tuturilor descoperirilor și propășirilor ce au făcut duhul omenesc în acea țară fericită și în sfârșit a nu rămânea în urma veacului său. De această idee este însuși și Vodă, căci almentrele nu și-ar fi trimis singur copii la Paris în oraș pre care pentru mine îl privește ca primejdios. Numai ca să-mi împlinesc această îndelungată dorință, știu câte jertfe mi-am vândut tot ce am avut cu mic preț ca să plătesc datoriile vechi și am făcut alte datorii nouă ca să am cu ce face drumul, m'am hotărât să-mi perd veniturile pe un an întreg; și acum după ce am făcut toate aceste, după ce m'am pus în drum, după ce am început a

⁽¹⁾ Kogălniceanu Ms. 1.162 pag. 89—90 Bibl. Academiei.

⁽²⁾ Vezi și notele de călătorie ale lui Kogălniceanu în Viena în „Floarea Darurilor”, vol. I No. 5 și vol. II, No. 1.

⁽³⁾ Sublinierile sunt ale lui Kogălniceanu.

cheltui, să mă opresc, să mă lepăd de o dorință așa de aproape de împlinit și așa de scump cumpărată, să nu mă duc însărit la Paris, pentru-ce? Pentru-că niste mârșavi clevetitori, ne având cu ce să placă altfel lui Vodă s'au dus și i-au spus Dumnezeu știe ce impropria mea; ca când eu fiind în Paris n-aș avea alta a face mai folositor decât a-mi bate capul cu lucruri străine, și de care eram sătul încă când mă aflam la Moldova. De aceea îți scriu lămurit și nestrămutat, te ascult și-am făcut vroință; dar în urmă vreă să mă duc la Paris; almintrele *mă jur pe oasele maică-mea* (și crede că voi ținea acest jurământ) că în veci nu mi-i mai vedeă, și să fi răspunzător dinaintea lui Dumnezeu pentru toate nenorocirile în care voi cădea. Căci judecă singur, că după o ocară așa de mare, care mi s'au făcut, adevă de a mi se opri pasaportul în mijlocul drumului, ca și când ași fi un criminalist de stat ce-mi mai rămâne mie de nădăjduit în patria mea. Și nu trebuie oare să mă tem că întorcându-mă în Moldova să mă văd înfundat într'o mănăstire pentru toată viața? Ce mai poate fi sfânt când cele mai lămurite pravili se calcă în picioare.

Fieștecare Moldovean are dreptate să călătorească unde-i place. Eu ce am făcut pre cine am omorît, pentru ca fiu oprit în mijlocul drumului când ca particular sânt slobod și nu atâră decât de pravila? Dacă nu înțelegi aceste, ești foarte nenorocit și în acest punct, D-ta iar nu eu vei face nenorocirea familiei D-tale. Imi scrii că dacă mă voi duce la Paris, voi face perderea mea; spune-mi mă rog ce-mi mai rămâne spre a o săvârși cu totul; mai am o bucatică de moșioară, luați-o și pe aceasta, dar să am acest [drept] ce are cel de pe urmă Moldovean să fiu slobod.

Încă odată, ori să am voie să mă duc la Paris, ori să știți că pentru ce de pe urmă dată mă iscălesc și mă numesc a D-tale fiu.

Mihail Kogălniceanu.

O CARTE RARĂ

„Quelques mots roumains d'origine arabe, turque, persane et hébraïque, par Gheorghe Popescu-Ciocănel, licencié ès lettres, élève diplômé de l'école spéciale des langues orientales vivantes, élève diplômé de l'école pratique des hautes-études, membre de la société asiatique de Paris, etc. Paris, Ernest Leroux, 1907”.

Acesta e titlul unei broșuri de 49 de pagini, dedicată „Alteței sale regale, principele Ferdinand al României.

E o scriere uimitoare — și prin franțuzeasca în care e scrisă, și prin nivelul de judecată și de cultură a autorului. Cuprinsul broșurii te face să te uiți de zece ori la copertă și să crezi că visezi; nu ți se pare cu puțință ca data apariției acestei cărți să fie 1907, ci îți vine mai bine a crede că e o greșeală de tipar în loc de 1607. Și încă! Ar trebui să te întorci mult mai îndărăt în timp, ca să găsești vreun naiv scriitor popular din orient, spre a afla pereche acestui extraordinar învățat.

Autorul declară, în introducere, că a făcut lucrarea aceasta cu prilejul cercetărilor ce a fost „forțat” (de cine?) a întreprinde pentru o altă scriere a sa, încă nepublicată, „despre numele geografice de orașe, sate, râuri, văi, munți, etc, de origine arabă, turcă și persană din România în genere și în special din Dobrogea”. Cu această ocazie, d-sa a descoperit că limba românească are un mare număr de cuvinte de origine arabă și persană, intrate unele prin mijlocirea limbii turcești, iar altele direct din limbile respective. Ceea ce l-a hotărât a susține contactul nostru direct cu Arabii și Perșii este — un pasaj din „Călătoriile patriarhului Macarie”, o notă din lucrarea despre Dobrogea a căpitanului D. Ionescu, precum și următoarea reflecție proprie, pe care o reproducem întocmai: „*Je soutiens encore*

par le fait que dans l'armée turque, avec laquelle les Roumains ont dû lutter pendant bien longtemps pour pouvoir conserver leur langue et leur nationalité, on comptait parmi les soldats plusieurs nationalités comme: arabe, turque, persane, albanaise, curde, etc.; tous étant musulmans, combattant pour l'islamisme, il est très possible que quelques-uns de ceux-là aient trouvé bon de s'établir dans les endroits où aujourd'hui on ne trouve que leurs traces, c'est-à-dire les mots d'origine arabe et persane, qui ont passé dans l'emploi journalier de la langue roumaine". Și mai departe: "Tous ces motifs me décident à soutenir que quelques-uns des mots d'origine arabe et persane ont passés dans la langue roumaine, non seulement par l'intermédiaire de la langue turque, mais aussi directement de langue à langue".

Această rară introducere se încheie cu următoarea frază, de a cărei cugetare și construcție se vede că autorul se simte deosebit de mândru, fiindcă o repetă apoi la sfârșitul broșurii, în "concluziune": "Pour constater si les mots que je donnerai (în concluzie „j'ai donné") comme d'origine orientale et introduits dans la langue roumaine, j'ai dû consulter les ouvrages traitant sur ce sujet, ce qui m'a été possible grâce à la volumineuse et riche bibliothèque de l'Ecole spéciale des Langues Orientales vivantes, qui est doté des ouvrages les plus importants qui ont paru jusqu'aujourd'hui".

D. Popescu-Ciocănel dă apoi lista cuvintelor românești de origine arabă etc. aflate de d-sa, arătând la fiecare cuvânt și corespondentul său oriental, în caractere arabe, persane sau evreiești, pentru mai multă autenticitate a descoperirilor sale. Iată câteva din aceste cuvinte: *Abasizi, Abisinia, Alhambra, Aldebaran, Alger, Ali, Altair, Ana, Baal, Babelmandeb, Belzebut, Damasc, Gibraltar, Guadalquivir, amar, arcadă, așă, bandă, bărbier, buchet, cadou, caiet, calcască, cânepă, cavou, codac, corb, corn, corvetă, cravată, cupă, feroce, jenă, jiletcă, jubileu, jug, laș, macabru, meșchin, sapă, șifon, taur...*

Și, cum eră firesc la un asemenea învățat, autorul explică pe franțuzește, pentru savanții cărora adresează cartea, aceste cuvinte orientale. "Abasizi": "Nom des membres d'une famille puissante... Le nombre des khalifes Abassides s'élève à trente-sept." *Abisinia*: "Royaume d'Afrique, autrement appelé *Ethiopie*, borné au nord par la Nubie, à l'est par la mer Rouge...". "Ana": Nom porté par plusieurs femmes illustres de l'antiquité et des temps plus mo-

dernes; entre autres par la sœur de Pygmalion..., la mère de Samuel; la mère de la vierge Marie..." Și așa la toate cuvintele.

O construcție cu pronumele de persoana I, când e vorba de limba franceză, te face să bănuiești că pentru asemenea neprețuite notițe autorul a pus la contribuție vreun nevinovat manual francez, din secolele trecute. De pildă, la cuvântul *aiuri* (care ar fi venind din arabul *h'âyir*): „Pour donner plus de force à l'expression *h'âyir*, les Arabes la font souvent suivre de *bâgir*, qui se perd, dérivé de *bâr*, se perdre; ces deux mots rapprochés ainsi l'un de l'autre (*h'âyir bâgir*), mettent sur la voie de l'adjectif français composé *hurluberlu*, dont le sens est le même, et qui peut-être nous a été transmis par les Turcs.

La *cadou*, care vine, negreșit, din arabul *hadiyyat*: „De la paraît venir la mot français *cadeau*, sur l'origine duquel je n'ai rien trouvé dans nos dictionnaires“.

La *cașmir*, „nom persan d'une ville d'Asie...: „On appelle *cachemires français* les châles qui, sortis de nos fabriques, imitent... les produits de Cachemire“.

Nu ne putem opri de a cită și câteva din lămuririle ce însoțesc aceste etimologii, de o deosebită candoare.

La *așă*: „D'après la communication qui m'a été faite par M. Theophile Löbel Effendi, Directeur de la censure au Ministère de l'Instruction publique, aux Douanes et aux Postes Impériales, etc., de l'Empire ottoman; la dérivation de ce mot est de: *hâcha*, particule d'exception et de *négation*: *hâchâ lillah*, que Dieu préserve...“.

La *calească*: „Il est probable que ce mot est passé dans la langue roumaine *directement de la langue persane* sans l'intermède d'une autre langue“.

La *codac*: „de *kioudek*, s(subst.) p(ers.) Garçon, enfant; et *kioudègui*, adj. p. Enfantin, puéril, enfance; nom qu'on donne à un petit appareil photographique, et qui a passé en roumain par l'intermède de la langue française et des commerçants français“.

La *corb*: „de *gouraboun*. Oiseau très vorace, à plumage noir, et très commun... Cette étymologie est, sans doute, préférable à *κόραξ* ou à *corvus*, données par plusieurs lexicographes; car le mot grec, pour former *corbeau*, aurait à subir trop de modifications, et le latin *corvus* se rattache à l'arabe“.

* La *cravată*: „de *rabqat*, lien passé autour du cou... dérivé

de *rabaq*, entourer d'un lien. Il existe en arabe un mot très rapproché de celui-ci, et qui ne peut manquer de confirmer le sens de *cravate*; c'est *raqabat*, qui veut dire *cou*. Au moyen de la transposition des deux premières radicales (ce qui produit *qarabat*), on obtient facilement le terme français *cravate*, sur lequel les étymologistes ne donnent rien de satisfaisant“.

La *Damasc*: „...Remarquez bien que la transcription française *Damas* est incomplète, car le *q*, qui termine le mot oriental ne s'y trouve pas représenté“.

La *flan-milan* (!): „de *flan-milan*, ce qui veut dire *tel*, expression qui j'ai entendue à Ploesti au jeu de tables (trac-trac), dite souvent par le joueur Mr. Michel Dimitresco“.

La *jenă*: „est supposé comme derivant de *djehenem*, enfer et feu de l'enfer, la géhenne; car à véritablement parler, nulle part on ne peut être si gêné qu'en enfer“.

La *jiletcă*: „de *djild* et *djilid*, peau, cuir d'animal, dont on se sert pour confectionner des vêtements. Le *gilet* est une sorte de *camisole* de laine ou de coton que l'on porte habituellement soit par dessous, soit par dessus la chemise. Dans certaines contrées, on en fait encore aujourd'hui avec des peaux de bêtes; et cet usage remonte sans doute aux premiers temps du monde, car il est question, dans l'Écriture sainte, de peaux de bêtes dont Adam et Ève durent couvrir leur nudité, lorsque Dieu les chassa du paradis terrestre.—L'analogie d'orthographe et de signification que présente le mot français *gilet* avec son correspondant arabe *djilid*, me porte à croire qu'il vient de ce dernier, et je n'ai trouvé dans les dictionnaires aucun renseignement qui puisse contredire cette hypothèse“.

La *jug* (din arabul *djagh*): „...Il reste à discuter si les Arabes l'ont adopté des Romains, ou les Romains des Arabes, ou si c'est un mot général et commun à toutes les langues et avec la même signification que dans le latin et l'arabe. C'est ce qui reste à démontrer aux philologues, s'ils veulent“.

Pe *kerpendel* (!), neștiind cum să-l traducă în franțuzește, îl explică foarte liniștit pe românește: „clește de scos caielele potcoavelor“ și adaogă încă o întreagă frază în românește: „Ca și iabașă, vorba aparține uneltelor de potcovărie și rămâne mărginită în această sferă specială“.

La *taur*: „de *tsawr*, mâle de la vâche, taureau; dérivé de *tsâr*, s'élancer avec colère ou impétuosité. Quadrupède ru-

minant, plein de vigueur dans sa jeunesse, et qui, après avoir été châtré, porte le nom de *bœuf* et sert à l'agriculture..."

Să mai cităm? Ar trebui să reproducem toate paginile acestei minunate broșuri.

Să dăm însă și aceste rânduri din concluzia autorului: „En offrant au monde savant ce résultat de mes recherches, je m'estimerai très-heureux si j'ai pu contribuer quelque peu aux progrès de la philologie roumaine“.

Fericit muritor!

*ismerle
ferm* Dacă am relevat această carte, mai pre jos de ori-ce critică, am făcut-o nu atât spre a invederă încă odată cât de puțin preț trebuie pus pe titluri și pe diplome, până nu cunoști prin altceva valoarea reală a omului, ci pentru alt motiv. Am vrut să arătăm printr'un exemplu concret primejdia la care ar fi expuse Universitățile și cultura română, dacă, din nenorocire, s'ar mai găsi vreodată un ministru care să propună și un parlament care să admită numirea la catedrele universitare direct din partea ministrului, fără o prealabilă recomandare a Universităților; pe lângă aceasta am vrut să dăm și o dovadă pipăită despre adâncă lipsă de cultură și desăvârșită lipsă de conștiință morală la unii dintre cei ce ajung conducători ai trebilor țării noastre: căci pentru acest fenomenal autor fusese prevăzut, în bugetul ministerului cultelor și instrucțiunii publice din anul de față, un post de conferențiar de limba turcă și arabă la facultatea de litere și filosofie din București, pe baza acestei lucrări!

PREJUDECĂȚI

IN

CHESTIA AGRARĂ

Politica e o artă și în oarecare măsură și o știință. Artistul are de scop să realizeze frumosul; omul politic are drept țință să aducă la deplina sa întocmire *statul*, ca cea mai dreaptă și mai roditoare cumpănire a intereselor omenești. Dar fiindcă această cumpănire nu e niciodată desăvârșită și statornică, omul politic, în deosebire de artist, nu-și poate vedea visul cu ochii. Lucrând în prezent, el știe că hotărîtor pentru dînsul e singur viitorul. Prin urmare, cu drept cuvînt, politica se poate numi „arta lucrurilor veșnic neisprăvite“.

Așa fiind, știință și artă tot deodată (ba încă așa de grea, încît artiștii politici: Pericles, Caesar, Cromwel, Cavour, Bismark... sunt mai rari decît ori ce altă categorie de artiști), e de mirare, cum noțiunea politiceii a ajuns așa de înjosită în cugetul poporului nostru. Acum vre-o 20 de ani, un scriitor de mare talent a pus pe scenă o parte din laturea ridicolă a vieții noastre constituționale, așa cum ea s'a resfrînt în mintea mulțimei dela orașe. „Sufragi-ul universale“ a rămas tipic.

Dar, cu toată satira, răul n'a scăzut, ci a crescut, întinzându-se mai în urmă și asupra populației rurale. Unui viclean și necinstit, țaranul îi spunea înainte vreme, că „nu-i om de treabă“; acuma îi zice că umblă „cu politică“. Viața unei primării de sat (jalbe, alegeri, ciocnirea dintre „par

tide"! etc) ar fi pentru un nou artist un nesecat izvor de satiră.—Rătăcirea a crescut așa dar, în loc să fi scăzut, iar urmarea a fost un sincer dispreț revărsat asupra ideii de politică și chiar asupra ideii de stat.

S'ar fi cuvenit deci să se fi încercat, măcar din partea capetelor eminente, o reacțiune mai simțită pentru reabilitarea cel puțin teoretică a conceptului de stat și politică. Ar fi fost de cel mai înalt interes educativ, să se fi știut clar, măcar de generația mai tânără: ce e politica, ce e un „stat de oameni” și ce sunt „oamenii de stat”.

Tratarea prin urmare a unor astfel de teme, într'o revistă ca aceasta, va contribui, sper, nu numai la aflarea adevărului și înfăptuirea lui — scopul ultim al celui ce lucrează pentru stat — dar va înlesni și reabilitarea ideii de politică, înseninând în același timp atmosfera discuțiilor dintre partidele noastre, nu încă destul de organic constituite.

Aiurea „Politica” este ca și Arheologia, Finanțele, Dreptul constituțional... și alte discipline, obiectul unui curs de universitate. De catedra lui Treitschke, la Berlin, studenții se țineau cu amândouă mâinile, spre a nu fi împinși înlături de cei ce veneau mai târziu. La noi, un astfel de curs ar fi foarte problematic. Arheologie poate face ori și ce arheolog; Drept constituțional ori ce jurist; Finanțe de asemenea... Pentru *politică* ar trebui nu numai un savant, ci un cugetător deosebit, o personalitate cu un real prestigiu și mai ales cu o mare nepărtinire și o mare consecvență sufletească.

Iată pentru ce, o revistă în jurul căreia critica e, de obicei, mai mult severă decât indulgentă, ar putea fi deocamdată mai în măsură să ajute clarificarea ideilor asupra câtorva teme „politice” în sensul cel mai onest al cuvântului.

Începem cu chestia rurală.

Privită din laturea geografiei economice și politice, problema fundamentală a statului e o problemă referitoare la populație. „Statul e o bucată din fața pământului, de care

stă legată o parte din omenire". Lupta dintre neamuri e o luptă pentru spațiu, iar victoria o hotărăște numărul, adică indeseirea populației.

Dacă e așa, și dacă în statul nostru 81.2% ⁽¹⁾ sunt numai țărani, întrebându-se o vorbă cunoscută, am putea zice: *l'état c'est le paysan* — măcar din punct de vedere vegetativ, dacă nu altfel. Iar dacă mai afli că în Moldova, elementul străin crește aproape de 3 ori mai repede decât cel autohton, e vădit că problema cardinală a statului românesc e tocmai problema populației rurale.

Pentru a ne apropia însă de înțelegerea și deslegarea ei, se cuvine să înlăturăm mai întâi câteva prejudecăți, căci s'a amestecat în discuția chestiunii rurale — și dintr'o parte și din alta — o strașnică doză de sentimentalism. Unii comit eroarea de a ponegri pe țăran; alții, în schimb, îl acoper cu flori ale unei retorici laudative:

— Țăranul e un mucenic: e harnic, econom, prevăzător... Singurul lucru, care îi lipsește, e pământul. Aci e toată problema rurală.

Dela început să ne fie permis a constata că ne aflăm în fața unei vădite exagerări.

Calități are țăranul nostru destule, iar unele sunt în ade-văr remarcabile, — inteligența bunăoară. Cearcă să ridiculizezi pe țăran; să faci din el o caricatură, un fel de șvab, o băbătie masculină, cu picioarele strâmbe, cu o cărpă pe cap, cum e cel din zierele umoristice germane sau franceze. Imposibil.

Ori și ce, dar prost nu e țăranul nostru nici în ruptul capului.

Și mai are și alte calități de seamă, dar mă sfiesc să le înșir, de teamă să nu cad în ispită de a-l lăuda însu-mi peste ființa adevărului. Atât pot mărturisi că, afară de zece, douăsprezece individualități mai alese, pe care le-am cunoscut în lumea orășenească, cele mai vii impresii „de om“, le-am căpătat din partea celor ce trăesc pe șesurile și pe munții

(1) *Anuarul statistic al României*, p. 23, 1904, Buc.

noștri, în viața mută și aproape neștiută a satelor. N'aș pregeta să dau și dovezi, dar mă tem că voi eu eși din cadrul unei argumentări, care dorește să fie convingătoare dela sine, adică fără nici o urmă de emoție literară.

Așa dar o repet: multe și reale calități are țăranul nostru, dar are și câteva scăderi: neasemănat de mari: e uimitor de incult, nepăsător și neprevăzător. Aci e în mare parte izvorul neajunsurilor și necazurilor sale.

Și iată dela început o dovadă, peste care nu poate trece cu ochii închiși nimeni, dacă nu e de rea credință sau necunoscător în ce privește viața satelor.

Țăranii — chiar acei cu pământ — duc o viață trupească și sufletească aproape tot așa de inferioară, ca și a pălmașilor și a celor ce n'au nici măcar un petec de pământ.

Să ne apropiem un moment de locuința țăranului. — Mai întâi e întrebarea, dacă te poți apropia. În unele timpuri ale anului, noroiul frământat de picioarele vitelor e așa de adânc, încât e o vitejie să ajungi dela poartă până la ușa casei. (Iar aceasta nu numai la șes, ci și la munte, unde pâraele sunt pline de prundiș și de lespezi de piatră. Dacă n'ar mai fi îngheț, ai putea zice că țăranul stă iarna veșnic cu picioarele în noroiu, căci cisma e încă o încălțăminte scumpă).

Dar înainte de a intra în casă, o privire mai întâi asupra vitelor.

Ele sunt aceleași în curtea gospodarului de frunte, ca și în a codașului: hămesite și rău îngrijite.

În multe părți, bieteile dobitoace ernează sub un adăpost (corlă, șatră, pătul...) căruia îi lipsesc nu mai puțin de trei păreți. Inchipuiți-vă acuma, cât nutreț îi trebuie pedepsitului de animal, bătut de vânt și de zăpadă, ca să învingă gerul până în primăvară! Deseori, când iarna se prelungește numai cu o săptămână sau două mai mult, vitele ajung în primăvară așa de „rele“, încât unele nu se mai pot scula de jos și trebuie să fie ridicate cu parul. — E drept că astfel de lucruri se mai

întâmplă și aiurea, în nordul depărtat al Rusiei ⁽¹⁾, unde iarna e cu mult mai lungă și mai aspră decât la noi. Necazul Samoezilor nu poate fi însă o mângâere pentru noi.

Deci, pe lângă lipsa imașului, a nutrețului etc, e la mijloc și o vinovată lipsă de pricepere și de inițiativă. Și ce ar fi mai ușor — mai ales la munte — decât să-și ridice chiar cel mai codaș gospodar un adăpost de nuele bine lipite cu pământ! O muncă de trei sau patru zile (în sărbători nerecunoscute de biserică) ar aduce o economie de 20—30% în nutreț.

Nici o mirare așa dar, dacă vitele sătenilor sunt aproape dela o laltă rele.

După ce am văzut curtea și vitele, să intrăm în casă.

Higiена unei locuințe rurale e aproape în generalitatea cazurilor o grozăvie. În unele regiuni, casele noi sunt mai înfățișătoare: pereții s'au înălțat, fereastra e mai mare, geamurile se pot deschide, — ba apar și ceva flori la fereastră. Ori cum ar fi însă casa, familia săteanului locuște mai totdeauna într-o singură cameră ⁽²⁾. Nutrimentul apoi, un factor așa de esențial în problema populației, e tot ce se poate închipui mai primitiv.

În deosebi hrana copiilor e la frunțaș ca și la sărac, tot așa de nechibzuită, iar colțul unde se păstrează mâncarea, lingurele, oalele și restul bucătăriei săteanului e în adevăr nedescriptibil.

Dar, bună ori rea, hrana e totuși o chestie de avere. Aerul însă, hrana cea de fiecare secundă, e fără parale și fără hotar. Iată însă ce respiră săteanul nostru:

„În genere, țăranul nu-și aerisește casa... În fiecare seară se întoarce cu picioarele innecate în obielele ori ciorapii care au supt toată ziua zăpadă topită și noroi. Înaintea culcării se întind obielele, ciorapii și toate lucrurile ude, ca să se usuce pe cuptorul încălzit, și rămân acolo până dimineața; acelaș lucru îl fac toți ai casei — mai exact toți ai camerei, căci toți dorm în aceeași cameră... În ori ce casă se găesc

⁽¹⁾ Revue d'écon. politique. Ian. 1907, p. 65.

⁽²⁾ Gh. Kirileanu, descrierea moșiei regale Broșteni, p. 124 ș. u.

abia două plapome... Cearșaful nu e cunoscut... Ne putem ușor inchipui, cu toată repugnanța faptului, ce i cu o plapomă de lână fără cearșaf, care trăește peste 20 de ani... sub care cresc — de multe ori bolesc — atâtea rânduri de copii și care nu vede lumina soarelui, decât după ce-i aruncată ruptă și încărcată de cârpeli.

Pisica... vițelul crud doarme în lacul lui de urină din mijlocul camerei; sub paturi cloștele... purcelul...; cizmele unse cu păcură și opincile neargășite stau înșirate pe lângă vatră... Soba, dacă nu e oarbă, e astupată cu îngrijire, ca să nu scadă căldura.

Dimineața își iau pe rând obielele de pe cuptor, le freacă în mână ca să se scuture noroiul de eri, și la moment toată camera e plină de un praf des⁽¹⁾.

Autorul acestei cărți, țăran de origine, e de părere că *aerul noștilor de iarnă* hotărește în bună parte degenerarea fizică a țăranului.

Și nu e o glumă aceasta. Statistica militară arată că în fiecare an, numărul celor cu pieptul strimt crește cu 2000! Din 351.000 de tineri examinați de 47 de ani, 142.000, adică aproape jumătate, au fost neapți pentru serviciu, iar mai ales de 17 ani încoace, crește constant numărul celor cu piepturile strimte⁽²⁾.

Să mai pomenesc acum și numărul pelagroșilor? Să înșir și restul maladiilor care dau pentru populația noastră un procent de o mortalitate așa de considerabilă?

Să mai vorbim de bugetul nesăbuit al săteanului, de chel-tuelile lui inutile, de cele vătămătoare (alcool), de neprevăderea sa la împrumuturi și învoeli? Să mai pomenesc superstiția, concubinatul și alte pete ale vieții morale a sătenilor noștri?

(¹) *Sp. Popescu*, Contribuțiuni la munca pentru ridicarea săteanului, pag. 10, 1904. Ca să nu se creadă ca lucrul stă astfel numai în cine știe ce sat dosit de lume, iată o pildă din comuna Bragadir, la o palmă de București. Din 254 familii, numai 6 locuiesc în câte două camere, restul, fie fruntaș, fie codaș, trăesc în câte o singură cameră. A. V. Gidei, Monografia com. rurale Bragadiru, p. 163, Buc. 1905.

(²) *Dr. G. Proca*, Epoca X, No. 277.

Este inutil. Când vezi însă — măcar regional — astfel de gospodării, astfel de vite, atâta sărăcie și așa de gravă mortalitate; te coprinde o adevărată părere de rău, să auzi cărturari afirmând că: între cauzele situației grele a țăranului „neștiința și rutina vin în al doilea rând, și încă foarte departe, iar în rândul întâi stă lipsa de pământ.

Mi se pare că ne aflăm în fața unei considerabile iluzii.

Bine, așa să fie pentru cei ce n'au pământ. Dar la țăranii care au? De ce vitele lor sunt „rele“ și neingrijite? De ce copii le mor ca muștele, întocmai ca și ai săracilor? De ce pepiturile li se strimtează? De ce batjocoresc și pământul pe care îl au?

Un singur răspuns e sincer: lipsa de cultură. Fără exagerare putem afirma că sătenii noștri sunt azi, acolo unde erau acum câteva secole țăranii francezii și germanii. Aceasta e realitatea. ⁽¹⁾.

*

Am zis inadins: l'état c'est le paysan, pentru că să atrag și mai mult luare aminte a păturei conducătoare care, în bună parte, e responsabilă de starea actuală a satelor. Mă grăbesc însă, după cele înșirate până aci, să adaog îndată că: cei mai primejdioși dușmani ai țăranului — mai ales ai celui cu pământ — sunt oamenii eftini la vorbă care, cu laude mai mult sau mai puțin literare, îl împedică de a vedea o bună parte de adevăr și împedecă și pe oamenii politici sinceri de a da o da o deslegare rațională acestei probleme.

Lirismul — de altfel destul de neconsequent — al unora dintre cei ce se agită și agită pe seama sătenilor noștri, amintește amestecul de politică și literatură din apusul Europei de acum o sută și ceva de ani. Mă gândesc la turburatul veac al XVIII-lea în Franța. Rar secol, în care să se fi spus mai multe smintenii, cu mai multă convingere naivă și cu mai

(1) Cine știe ce „Raubwirtschaft“ se face în deosebi cu pădurile în devalmășie, poate compară starea noastră cu ceea ce se petrecea în satele franceze din evul mediu. Vezi de ex. *Revue de deux mondes*, 1896 I Oct. p. 613, 614, 818 ș. u.

mult talent literar. Un „boem“ fără simț de familie, un părinte care își lepădase copiii, scriea cel mai resunător tratat de educație! Un misantrop, bolnav de ambițios, și incapabil de a-și coordona munca sa cu a altora îndrăzneă să scrie „Contractul social“ și să dea el planuri de îmbunătățire a societății! Și de unde purcedea gândul acestui reformator? Dela o închipuire cu totul neștiințifică și primejdiosă: de la credința în „bunătatea originală“ a așa numitelor „stări naturale“. Societatea în genere — și în deosebi cea orășenească — eră în ochii săi un fel de iad pe pământ; pe când satele, și mai ales sălbatecii, erau un fel de raiu înainte de păcatul lui Adam. Jean-Jacques sufla în trâmbița cea mare a laudei, iar minciuna aceasta simpatică, mulțămită scliperei sale literare, luase ochii lumii întregi.

Adevărul, binele, frumosul numai trebuiau căutate în Franța sau Europa, ci în Madagaskar, în insulele unde trăiau „Paul et Virginie“ și în toate pădurile, unde omul trăia dela mână până la gură, ca ori ce sălbăticiune. Pentru Bernardin de St. Pierre bunăoară, Pieile Roșii erau niște adevărați „Paul et Virginie“ numai cu pielea ceva mai roșcată. El credea cu tot dinadinsul că în pădurile Canadei, dacă o mamă se supără pe fiul ei, eră destul să-i arunce câțiva stropi de apă pe față, iar mâhnirea acestor piei „roșii“, dar foarte sensibile (prin bunătatea originală a naturei lor neîntinată de civilizație) eră așa de mare, în cât cel pedepsit astfel se sinucidea, — mai delicat și decât Racine căruia i s'a tras moartea de pe urma disgrăției venite dela Louis XIV!

Atâta buimăceală poate eși din preocupările sociale și politice, când sunt amestecate cu lirism și cu ceva metafizică. Iar această buimăceală a fost plătită mai de toate popoarele Europei cu grave crize. De migrena revoluției celei mari și a ficelor și nepoatelor ei a suferit Europa continentală și suferă încă și până azi.

*

A venit însă vremea ca obiectivitatea științifică să-și reia drepturile ei. O problemă economică trebuie să fie dezle-

gată în afară de ori ce amestec cu simpatia și antipatia, întocmai ca și o problemă de aritmetică.

Rousseau își închipuie—de unde își va fi închipuit—că omul este „din naștere bun“. De aci robinsonada faimosului său Emile; de aci eremitajul. . . . de aci lauda nemăsurată a satelor, a P. Roșii etc.

De atunci și până azi, noi am mai învățat însă ceva. Știm că într'un timp dat, o societate, ca și un individ, trăește cu aduceri aminte despre *timpuri mai vechi*. Noi Românii bunăoară—mai ales cei dela țară—cu fiecare act de naștere al copiilor noștri, reîncepem o viață rămasă în urmă cu câteva sute de ani. Englezii, Francezii, Germanii, etc., aproape au uitat pe părinții lor de acum 5—600 de ani. Noi ne putem aduce aminte mai în toate zilele de strămoșii noștri din vremea lui Dragoș cel venit din Maramureș, căci prea puțin ne deosebim de ei. Doar bourii s'au stins cu totul. . . .

Timpurile sunt noi, ce-i drept, dar noi suntem în parte cei vechi.—Aci e miezul problemei.

Când până și țăranii cu pământ sunt secerați de boli; când gospodăria, plantele și animalele domestice sunt tot cele de acum 4—500 de ani (plus porumbul care, din punct de vedere igienic, a ajuns o pacoste); când găsești grădini fără pomi și știi că această greutate e dezlegată din perioada neolitică și până azi punând numai un sămbure în pământ! când vezi că simțul de prevedere n'a înaintat măcar cu un pas pe fiecare generație. . . . atunci, pentru or ce om de bun simț, cea dintâi lipsă (cel puțin în unele părți) nu e a pământului, ci a educației acestui inteligent, dar foarte păraginit popor.

Dela Ștefan cel Mare și până azi, viața noastră ca neam s'a depănat o bună parte din timp în deșert. Vasile Lupu Matei Basarab, Brâncoveanu și alții au căutat să prindă firul, dar l'au scăpat repede dintre degete și nici până azi nu l'am prins deabinele și nu-l urzim cu desăvârșită rânduială.

E deci la mijloc o problemă de dezvoltare istorică, în afară de care, ori ce judecată asupra satelor noastre e pri-

pită și ori ce plănuire politică e lipsită de sens. De acest adevăr ar trebui să se pătrundă cât mai bine cei ce năpădesc pe țăran numai cu vorbe de laudă, afirmând că toate neajunsurile sale vin numai din lipsa de pământ. *amity*

De acest adevăr ar trebui să se pătrundă însă și proprietarii, căci se aplică și la ei aproape tot așa de bine. Ceeace am zis de țăranul cu pământ față cu cel codaș, o putem spune și despre proprietar față de țăran. Agricultură proprietății mari e și ea calicativ mai mult o agricultură „țărănească”. O singură dovadă: pe când în Anglia, din secolul XIII și până azi, boul a ajuns de trei ori mai greu, iar oaea dă de trei ori mai multă lână, la noi, deosebirea între țăran și proprietar e adesea numai în numărul vitelor tot așa de slabe la unul ca și la celălalt. Excepțiile sunt prea mici.

Problema agrară este deci—chiar și pentru proprietar—in buna parte o chestie de cultură.—Dar, dacă am atras atenția asupra culturei pentru a alungă din mintea sătenilor prejudecata că *singur pământul* îi poate mântui de ne-cazuri, trebuie să recunoaștem că în multe părți e și o chestie de repartizare.⁽¹⁾ Aceasta trebuie să o spunem proprietarilor silindu-ne, pe cât ne va fi posibil, să alungăm din sufletul lor o altă prejudecată tot așa de vătămătoare, ca aceia ce apasă pe țărani.

Aceasta va forma obiectului unei cercetări în numărul următor.

S. MEHEDINȚI.

(¹) Interesanta lucrare „Pământul, sătenii, și stăpânii” de d-l R. Rossetti arată de altfel ori și cui, de ce mare consecvență a fost dela 1832 încoace mersul împărțirii pământului. Pe de altă parte, situația ceva mai bună a satelor de răzeși și moșnenii dovedește că pământul este și el un factor educativ, civilizator, de cea mai mare însemnătate,—chiar și când nu e lucrat cu îngrijire.

CRONICA LITERARA ȘI ȘTIINȚIFICĂ

I. Fapte.

Astronomie. — În Februarie trecut, pe fața soarelui s'au arătat o mulțime de pete. Unele se puteau vedea chiar și cu ochii liberi, — căci erau de 3 ori mai mari decât diametrul pământului. O groaznică furtună a băntuit în zilele acelea pe suprafața soarelui. Flăcările săreau mii și sute de mii de kilometri și apoi cădeau iarăși în oceanul de foc al soarelui.

În același timp, pe pământ, acul dela busole a fost foarte neliniștit, iar în nordul Europei (Irlanda, Anglia și Scoția), de cu seară și până la miezul nopții, cerul a fost luminat de niște curcubeie și draperii neînchipuit de frumoase. Pământul era prin urmare cuprins de o adevărată furtună magnetică. Și s'a observat de o sută de ani și mai bine, că aceste furtuni magnetice cresc și scad, după cum crește și scade numărul petelor din soare. — Interesul cel mai mare al acestui fapt stă însă acolo că perioada petelor din soare e de 33 de ani, aproape adecă de perioada 30—35 ani a creșterii și scăderii ploilor pe pământ.

M.

Drept și Economie politică. — În numărul întâi am arătat, cum e distribuită proprietatea mică în Bulgaria (vezi pag. 112). Fiindcă se vorbește dese ori despre țările unde proprietatea agricolă e foarte mică dăm aci o tabelă, din care se va vedea întinderea moșiilor în cealaltă țară vecină, Serbia.

Proprietari	Intinderea proprietății
160.375	până la 5 hectare
80.822	dela 5 la 10 hectare
40.782	" 10 " 20 "
7.633	" 20 " 30 "
2.138	" 30 " 40 "

Proprietari	Întinderea proprietății		
846	dela	40 la	50 hectare
345	"	50 "	60 "
198	"	60 "	70 "
99	"	70 "	80 "
63	"	80 "	90 "
37	"	90 "	100 "
41	"	100 "	125 "
17	"	125 "	150 "
17	"	150 "	200 "
2	"	200 "	250 "
3	"	250 "	300 "
3	peste 300 hectare.		

O singură mare proprietate românească cuprinde aproape pe toți proprietarii mari din Serbia. Și e caracteristic faptul că regii Serbiei au fost proprietari mari în România. Pentru Serbi, Bulgari și Greci, România a fost și e o țară, unde proprietatea agricolă are „proporții americane“.

*

Geografie. — Hotarul pustiilor, ca și al mărilor, se schimbă cu vremea. Unele observări mai de curând, arată că uscăciunea pustiului saharian se întinde spre Niger. Vapoarele, acum 15 ani, străbăteau acest fluviu până la Jebaa. Azi, apa nu mai e îndestulătoare; ținuturi odinioară expuse inundației, acum au rămas uscate.

Urmărite câteva sute de ani, hotarele pustiei ne vor arăta poate oarecare variații periodice în legătură cu creșterea și scăderea ploilor.

*

Științe Naturale. — *Revue générale des sciences*. No. 4 — 5, din 1907. Un studiu al d-lui dr. Marinescu asupra regenerescenței nervoase. — Din tre toate elementele histologice ale organismului, țesutul muscular și neuronii se bucură de viața cea mai îndelungă, fiindcă nu pier decât odată cu individul din care fac parte. După naștere, celula nervoasă nu se mai reproduce și vătămata nu se mai vindecă; din această cauză, paralisiile provenite din rănirea centrilor nervoși nu se pot tămădui în nici un chip. Din potrivă, cordoanele nervoase își pot regenera în anumite împrejurări, părțile nimicite. Un nerv retezat în două își poate recăpăta continuitatea, după câțva timp; segmentul despărțit de centrul său nervos degenerază la început: cantitatea de apă a țesutului crește, cea de fosfor scade; prin hidratare lecitina se descompune în acid stearic, acid glicerofosforic și cholină suferind astfel o schimbare chimică asemănătoare cu digestiunea substanțelor

grase; cilindrul-ax dispare și tot cuprinsul nervului e cutropit de *celulele apotropice*, fusiforme, născute din celulele lui Schwann. Tăetura se cicatrizează, iar căpătâiul vecin al segmentului central se dilată din cauză unei nutrițiuni foarte puternice, care hipertrofiază fibrele nervoase; acestea produce xonii, ramificațiuni, adesea foarte complicato, care străbat cicatricea, pătrund în partea degenerată a nervului și reconstituiesc atât cilindrul ax, cât și toate celelalte elemente. S'a dovedit existența unei atracții între celulele apotropice și între axonii; se pare deci că însănătoșirea nervului e datorită ambelor segmente și că bucata de la periferie n'are putere de a se regenera de la sine, după cum s'a crezut multă vreme. Dacă o parte a cordonului nervos e înlocuită printr'un segment luat de la însuși animalul supus experienței, sau de la un individ de aceeași specie cu el, firul întrerupt al nervului se poate întregi după câțeva vreme; dacă însă crâmpeul transplantat aparține unui animal de altă specie, sau unui cadavru, vindecarea nervului e cu neputință, din cauză otrăvurilor pe care le secretaază organismul pentru a se apăra în potrive segmentului de nerv străin. Ganglionii transportați din locul de origină pier în câteva zile, fiindcă organizația lor complicată îi împiedică de a contracta legături cu mediul cel nou în care au fost aduși; oxigenul și hrana de care au trebuință lipsindu-le cu desăvârșire, — căci sângele aerisit și încărcat cu substanțe nutritive nu mai poate răsbî până în adâncul lor, — ganglionii se distrug începând dela centru către suprafață.

L.

Teologie. — Arca sau chivotul legii ar fi și el de origină babiloniană (*Rev. de l'hist. des religions*, 1907, p. 116). La început, acest chivot fusese pentru Evrei un simbol războinic. Ehova era Dumnezeu războaelor, iar armata se puneă sub protecția arcei, care slujea drept tron al lui Dumnezeu. — De altfel, obiceiul acestor tronuri goale, menite pentru zei, se mai întâlnește și la alte popoare: Indieni, Egipteni, Perși, Greci etc. Unele erau așezate înadins pe vârful munților, aproape de cer.

Numai mai târziu, sub influența spiritualistă a profeților, s'a născut ideea că lada fusese menită să păstreze în ea „legea“.

S.

2. Recenzii.

Dr. Aug. Bunea, Mitropolitul Sava Brancovici, Blaj, 1906. Broșură de 99 pp. în 8°.

Broșura d-lui A. Bunea, autorul însemnatelor cercetări asupra „Ve

chilor episcopii românești" și asupra „Episcopilor P. P. Aron și Dionisie Novacovici“, este o broșură de cuprins polemic, provocată prin neadevărurile istorice și atacurile nedrepte ce părintele V. Mangra a strecurat în scrierea sa „Mitropolitul Sava II Brancovici (1656—1680)“ la adresa autorului. I-a fost ușor d-lui Bunea să arate inanitatea părerii că Românii ar fi avut trei episcopii sau mitropolii în sec. IX: această părere este atât de absurdă, pentru cei ce cunosc istoria noastră veche, încât e de mirat că se mai poate găsi cineva care s'o susțină. Ceva mai grea e chestiunea episcopilor Vadului și Geoagiului, înființate pe timpul lui Ștefan cel Mare și a lui Radu cel Mare, asupra cărora d-l Bunea își spusese părerile sale în „Vechile episcopii românești“ (Blaj 1902) și pe care le modifică acum, conform izvoarelor și studiilor publicate de atunci încolo. Și mai complicata e chestiunea mitropolitului Sava Brancovici, pe care d-l Bunea nu-l numește al doilea, fiindcă n'a existat un alt Sava înainte lui. D-l Bunea dovedește, contrar părerilor răspândite, că acest Sava nu e coboritor din despotul sârbesc Gheorghe Brancovici († 1456); că genealogia scrisă de fratele său Gheorghe, cel care a jucat un oarecare rol politic în Ungaria pe timpul lui Apafy, conține o sumă de scornituri tendențioase; că Sava Brancovici nu era înrudit nici cu Brâncovenii, nici cu Cantacuzinii noștri. D-sa rectifică apoi erorile părintelui Mangra în ce privește istoria mitropoliei române din Transilvania, pe care o crede, ca și D-l Iorga, întemeiată de Mihai Viteazul, și trecând apoi la Sava Brancovici arată, cu multe amănunte, că acesta, departe de a putea fi privit ca un apărător al ortodoxiei române din Transilvania, trebuie considerat ca un episcop calvinizant, — nu din convingere religioasă, ci din interesul de a se menține în scaunul episcopal. Discutând apoi chestiunea dării lui în judecată și a condamnării lui de către soborul românesc, d-l Bunea caută să întărească convingerea celor ce cred că Sava a fost condamnat numai pentru faptele sale imorale, pe care le descrie cu un lux de amănunte foarte dureroase pentru noi, dar care par a fi foarte adevărate.

E regretabil că scrierea d-lui Bunea conține expresiuni extrem de violente și neliterare la adresa adversarului său; este însă și mai regretabil că acesta a căutat să răspândească cu intenție în publicul românesc din Ardeal idei greșite asupra destoiniciei științifice și bune credințe a d-lui Bunea, de care îl desparte și deosebirea de confesiune (d-l Mangra e ortodox, d-l Bunea e unit) și deosebirea de convingeri și apucături politice.

D-l Bunea, — care e astăzi, fără discuție, cel mai distins istoric între Românii din Transilvania și Ungaria, și care și-a câștigat prin numeroasele sale lucrări merite incontestabile pentru istoria bisericii române din țările coroanei Ungurești, — are dreptul să fie amărit de

lipsa de recunoștință ce i-o arată unii compatrioți ai săi, orbiți de patimi personale sau confesionale. Aceștia sunt însă, ca oameni de știință, atât de inferiori domniei-sale, încât putea să treacă cu vederea peste aprecierile lor. Adevărurile istorice și meritul celui ce le-a descoperit nu pot rămânea mult timp nerecunoscute.

I. BOGDAN.

3. Reviste.

Revue de deux mondes, 15 Aprilie. — Jean Dornis, admirabilul autor al cărții *La poésie italienne contemporaine*, și care este pseudonimul unei scriitoare, ne dă un studiu estetic despre cel mai cunoscut dintre romancierii Italiei de astăzi: Gabriele d'Annunzio. — Nu este propriu zis o analiză a operei romancierului, cât mai mult o schiță a portretului, atât de interesant chiar în partea sa cu totul bolnavă și antiestetică, a personalității omului.

Criteriul acestui studiu stă în următoarele rînduri pe cari d'Annunzio le-a scris drept călăuză ce trebuie să servească criticei ce se va ocupa de romanele lui:

„Romanele mele, scrie el în 1906, au fost până aci reprezentarea „eului” meu: sînt pagini aproape autobiografice, în cari am turnat chinul intim al spiritului meu, oscilările dureroase ale sufletului meu, chinul groaznic al minții și al inimii mele înmărmurite înaintea тайnelor, înaintea fenomenelor celor mai turburi și mai arzătoare ale bucurii, ale iubirii, ale plăcerii și ale morții.....”

La Revue, 1 Aprilie. — Cu prilejul celor zece conferințe despre J. Rousseau ținute de Jules Lemaitre la collège de France și apărute de curând în volum, Nicolas Ségur încearcă să observe că spiritul critic face o mare nedreptate lui Rousseau, când voeste a-l arăta în toată goliciunea foarte mediocră a omului. De altfel Nicolas Ségur face o egală nedreptate lui Jules Lemaitre. Cartea acestuia, care, de sigur, nu e definitivă, este totuși la înălțimea complexă a obiectului ce cuprinde.

B. CONST.

Revue de Paris, 1 Aprilie. — Un remarcabil studiu istorico-politic asupra doctrinei lui Monroe. Se știe că această doctrină politică anunțată pentru întâia oară la anul 1823 cu prilejul unui diferend cu Rusia în privința unor posesiuni americane și al intervenției franceze în Spania; și după care America nu trebuie să se amestece în afacerile Europei, nici aceasta în ale Americii, a servit până aproape către sfârșitul secolului al XIX-lea ca o normă de conduită în politica externă americană.

Firește că o atare separațiune între Lumea Nouă și Lumea Veche e departe de a mai corespunde nevoilor de astăzi ale ambelor lumi. — Interesele politice și mai ales comerciale ale întregii lumi sunt astăzi într-o așa de reală și vitală atingere unele cu altele, încât o atare concepție pur rațională nu mai poate fi de un real interes practic. Americanii însăși au renunțat la dânsa pentru întâia oară la 1885 cu prilejul conferinței dela Berlin, când s'a pus temelia noului stat liber Congo, și anul trecut, la conferința dela Algesiras, când s'au regulat printr'un acord comun al diferitelor puteri, afacerile Marocului. Nu mai vorbim de rolul efectiv pe care l'a jucat cu atâta stăruință în încheierea păcii ruso-japoneze dela Portsmouth. Și nu mai e nevoie să reamintim nota de protestare a ministrului Hay în privirea persecuțiilor evreiești(!?) în România, ori transmiterea la Petersburg pe cale oficială diplomatică a petiției Evreilor din America când (cu masacrele din Chișinău. Cine are puterea mai curând ori mai târziu ese din sfera sa și se amestecă chiar unde nu are cădere.

B. CONST.

Zeitschrift für romanische Philologie, Martie. 1907. — D. Tiktin se ocupă de dialectul istro-român; materialul și l-a cules din pavilionul istro-român din Expoziția dela Filaret, după bilețelele lipite de fiecare obiect. Cuvintele culese cu această ocazie îi servă să completeze nomenclatura dată de Byhan în al șaselea anuar al lui Weigand (1899).

Bul. dela Soc. astron. de France, Avril, 1907. — Cuprinde o notiță curioasă. „D-l A. Macedonski din București ne comunică o experiență, care ar vrea să demonstreze că *lumina nu există în vid, în stare de fenomen luminos*“. Experiența indicată din București, a fost reprodusă de unul din colaboratorii numitei reviste, iar rezultatul nu confirmă concluziile autorului.

Se pare că între Paris și București se stabilește un fel de comunitate „intelectuală“ de o nouă speță decât cele din trecut.

M.

Deutsche Rundschau pe Martie 1907. — STAREA INTERNĂ A RUSIEI ÎN LUMINA CRITICĂ A PREZENTULUI, de M. von Brandt.

Ceeace se petrece azi în Rusia sunt semnele unei boale mai vechi. Chiar din timpul lui Alexandru I au început a se face conjurații printre militari și popor; la 1825 a izbucnit răscoala militară, iar în urma războiului din 1877—78 nemulțumirea publică s'a manifestat în teribila mișcare nihilistă. Războiul nenorocit cu Japonia a dat ocazie zguduirilor de față, care găsesc răsunet foarte larg în toate clasele

societății. În anul trecut, la execuțiunea unor omoritori prinși, un ofițer zicea către generalul de Lignitz: „acești oameni mor pentru ceea ce voim noi toți, pentru constituție”.

Rusia a avut în evul mediu o bază democratică, spre a zice astfel. Peste tot teritoriul rusesc existau republici în cap cu o cetate (Kiev cea mai însemnată și Novgorod), administrate de adunarea tuturilor locuitorilor liberi (Vechte). Prinții din capul acelor republici descendenți ai legendarului Ruric nu erau mai mult decât simpli funcționari, aleși pentru serviciul militar al republicii. Soldătimea dimprejurul lor se chemă *drujina*. Două cauze au contribuit la răsturnarea acestor instituții democratice: una activitatea bisericii, care vedea propria sa creștere în creșterea puterii prințului și alta întinderea imperiului prin cuceriri în Est, cu populațiuni nouă, mai supuse, mai servile. Odată cu aceste cuceriri *drujina* se transformă din slujitorime la războiu în clasă de boeri, nobili și mari proprietari.

Puterea boerilor a crescut în timpul stăpânirii tătare, când prinții erau foarte rău tratați și consiliul boerilor, *duma*, deveni așa de puternic încât numai cu învoiala lui se puteau face și publica legi. Dela înfrângerea boerilor cu Ivan cel Groaznic (1538–84) și dela desființarea soborului de Petru cel Mare, nici un consiliu n'a mai arătat vre-o rezistență vointei absolute a Țarului.

Alt caracter al mișcării rusești, cel mai grav, este mișcarea agrară. Când s'au liberat țăranii s'a organizat *Mirul*, comunități sătești pe bază comunistă. Acea comunitate suferia însă de două rele: unul că toți membrii ei sunt legați între dânsii astfel că țăranii care se duc în orașe spre a-și câștiga pâinea acolo pot fi reclamați înapoi; altul, că pământul comunității devine insuficient cu creșterea enormă a populației.

La improprietărire se dăduse celor mai mulți 7 desiatine (mai mult de 7 hectare) altora 5, alții mai aveau pământ înainte de improprietărire, însă totalul proprietății țărănești eră de 120 mil. desiatine, pe când coroanei îi rămăneau 151,5 mil. apanajele aveau 7,5 mil. iar alți proprietari 100 mil. D'atunci țăranii au mai cumpărat prin ajutorul băncii țărănești vre-o 4 mil., alte vre-o 8 mil. prin cumpărare liberă, pe când în acest timp populația a crescut cu 100 și cu 150%.

Când s'a început să se dea pământ în Siberia, numărul emigranților a crescut așa de mult, încât ministrul de interne a oprit emigrările în 1902, căci se sfârșiseră parcelele, iar celălalt pământ este acoperit de păduri și de bălți. Prin improprietări în Siberia nu s'a satisfăcut nici 6% din creșterea naturală a populației țărănești: *Mulți din cei plecați în Siberia se întorc înapoi*: 3,4% în 1890 și chiar 42,3% în 1901, deși emigrările au scăzut dela 145–185000 în 1890 la 86000 în 1903.

Guvernul a însărcinat mai multe comisiuni cu cercetarea cestiunii agrare. Unele din ele s'au pronunțat pentru vânzarea forțată la comunele sărace de părți din proprietatea privată, s'au pronunțat pentru crearea de fonduri agrare și pentru regularea de către stat a arenzilor, „mai pe urmă ajunseră la concepția mai dreaptă, că ceea ce este necesar înainte de toate este introducerea metodelor intensive în cultura țărănească, desființarea sistemului vechiu financiar și crearea de condiții nouă culturale și juridice“.

O familie țărănească de 6 capete, după calculele comisiunilor rămâne cu 114 ruble, scăzând întreținerea, arenda și asigurarea. Din aceștia peste 58 ruble merg ca impozite directe și indirecte la stat.

Sărăcia populației se vede și din scăderea vitelor. În 1901 n'aveau nici un cal 29% din toți țăranii, 32% aveau unul, 21, 4% aveau doi cai. În momentele actuale în Rusia „cestiunea agrară este poate cea mai importantă“.

I. S. F.

CRONICA ARTISTICĂ

Glose despre Adam-Klissi.

În ședința publică de la 6 Aprilie c. s'a ținut la Academia română o lungă comunicare «*Pro Adam-Klissi*». A fost, după părerea unanimă a asistenților și după rezumatele ziarelor, o prea penibilă tânguire *pro domo*. S'a încercat să se dea un răspuns, pare-se, la ultimele destăinuiri a cător-va adevăruri usturătoare apărute în chiar această revistă (din Ianuarie). Textul ieremiadei nu-l vom avea. Căci Academia, conștientă de bunul său renume, refuză în mod sistematic de vre-o zece ani încoace să publice proza puțin academică a «savantului archeolog». Onoarea unei cronici nu se poate însă refuza unui așa eveniment.

Mai cu seamă că scopul meu nu e de a rezuma, ci de a complectă comunicarea făcută, care s'a oprit tocmai când putea să devie interesantă. S'au reeditat în schimb — din punctul de vedere cu totul particular al celui cu conștiința necurată — lucruri de toți știute. Nici morții n'au lipsit. Mărturisirile lor verbale — poate și postume — au fost singurile argumente ce s'au invocat. Am fi voit însă să ni se vorbească de actualitatea mai lesne contralabilă. Această lacună — să-i zicem fortuită — e reparată prin afirmările foarte precise ce ne vin dela o înaltă personalitate, a cărei autoritate științifică și bună credință nu suferă discuție. În ultima sa lucrare⁽¹⁾ Pr. Sf. Sa Archiepiscopul catolic din București ne destăinuiește, într'un întreg capitol intitulat *Salona u. Adam Klissi*, tocmai ceace la Academie s'a ascuns.

La începutul capitolului chiar e vorba de *Dr. von Cube*, pe care Pr. Sf. Sa ne spune că l'a cunoscut în vara trecută ca conducător al săpăturilor — *Leiter der Ausgrabungen* — unei vechi biserici din A.—K. În momentul întâlnirii, Doctorul v. C. se întorcea chiar din A. K., unde

(1) *Auf den Trümmern von Salona*, Ein Abstecher nach Dalmatien von *Raymund Netzhammer* O. S. B. Erzbischof. 1 br. 8° 20 pp. Brünn, 1907. Pr. Sf. Sa mai este autorul altor două lucrări însemnate asupra anticităților romane și creștine din Dobrogea.

terminase lucrările — *nach vollendeter Arbeit*. Iată dar cum prin această prețioasă afirmare aflăm cine a condus săpăturile, despre cari un altul a vorbit la Academie, atribuindu-și sie meritul lucrărilor. Odinioară lucrau Benndorf, Prof. Niemann și Dr. M. Dreger pentru gloria arheologului român; azi sunt înlocuiți prin Dr. v. C. In asemenea condițiuni greu se poate revindeca paternitatea așa zisei opere dela A. K. de unul singur. Ca autor al publicației monumentului s'a dovedit că nu poate fi considerat «editorul» român. Astăzi se constată că el nici săpăturile nu le conduce. Iată desigur o interesantă descoperire, care deși actuală are mare importanță pentru arheologia română.

Intorcându-ne la publicația Pr. Sf. S. Archiepiscopului, găsim o descriere comparativă, plină de imagini vii și colorate, asupra regiunilor din Spalato și A. K., cari se aseamănă numai prin antichitățile ce ascund. Deși cetatea antică de la Salona e mai mare (70 Hectare) decât cea dela A. K. (12. H.), totuși aceasta din urmă o întrece prin «numărul bisericilor creștine și varietatea stilistică a acestora». Există în A. K. nu mai puțin decât cinci vechi biserici creștine, din cari trei au câte trei nave, iar două câte o singură navă. Sub cele d'întâi se află o biserică curat bizantină cu o navă transversală în fața apsidei. Două biserici au cripte (*confessio*) de forma cea mai veche. Lângă biserica principală se află, ca și la Salona, un baptisteriu. Nici cimitirul creștin, în afară de cetate, nu lipsește în Tropaeum; acesta, ce-i drept, nu e încă cercetat în mod sistematic...

Cele două localități pot concura, după părerea Pr. Sf. Sale, chiar în privința vechimii lor și a martirilor creștini, cari au fost numeroși pe timpul lui Dioclețian și Licinius în eparhia dela Tomi, de care ținea și Tropaeum. Ultima biserică descoperită în A. K. pare chiar a fi fost episcopală, o *basilica urbana*, caracterizată prin lipsa criptei și adaosul unui baptisteriu. Se pare dar că acel Theodorus, care în consiliul dela Efez în 787 iscălește ca *Episcopus Tropaeorum*, nu era din Calabria, cum s'a crezut, ci din Tropaeum din Dobrogea noastră.

Continuând comparația aflăm că din alte puncte de vedere A.-K. nostru e cu mult întrecut de Salona. Aci «fiecare piatră e numerotată și inventariată; zidurile descoperite se feresc de intemperii: pietrele descoperite cată să fie păzite pentru a nu fi rătăcite sau furate; se caută în fine pe toate căile ca antichitățile să fie lesne lămurite de numeroșii vizitatori».

Ce zice de aceste strașnice adevăruri, învăluite sub o formă așa de blajină, directorul Muzeului nostru de antichități, care are și monopolul săpăturilor? Căci broșura cu aceste irefutabile constatări i-a fost adusă la cunoștință. Ea a fost chiar utilizată—fără a fi citată bine înțeles—in comunicarea dela Academie. Dintr'însa sânt *imprumutate* toate propunerile cu cari s'a terminat memorabila comunicare. Căci altfel nu s'ar

putea explica cum, după un sfert de veac de cele mai groaznice vandalisme, azi autorul lor să se fi pocăit și să ajungă să plângă asupra ruinelor cauzate de el însuși. Să fie oare sincere aceste regrete atât de târzii și astfel să se fi dezmințit, pentru o singură dată, proverbul străbun despre părul și năraul lupului? S'o credem și pe aceasta! Și împreună cu Pr. Sf. Sa Archiepiscopul—in acord de astădată și cu ecoul dela Academie—să sperăm cu toții că «cu timpul, Guvernul sau poate chiar Academia, se va decide să ridice pe câmpul dela A.-K. clădirile necesare, după exemplul celor dela Salona și că se va publica o călăuză pentru vizitatori, expunându-se în mod demn toate inscripțiile și părțile arhitectonice ce nu se aduc la București». Acel ce odinioară îndrăznea să emită asemenea păreri era tratat de calomniator. Azi ele sânt pe dea întregul adoptate de cel ce altădată le respingea. Acum însă nimoni nu-i mai acordă încrederea necesară.

Mai rar ca aiurea, dar totuși sânt și la noi oameni ce singuri se discreditează.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ.

CRONICA ECONOMICA ȘI POLITICA

Mișcarea agrară. — Pagubele materiale

Anul 1906 trebuie considerat din punctul de vedere agricol ca cel mai îmbelșugat din câți am avut vre-o dată. Producțiunea agricolă poate fi socotită, fără exagerare, la peste 750 milioane lei. Temerile cari existau la începutul anului trecut, că nu s'ar putea desface cantitățile considerabile de mărfuri ce fusese importate în vederea punerii în aplicare a noului tarif vamal, nu s'au realizat și totul făcea să se creadă că și în acest an situațiunea economică generală va fi cât se poate de favorabilă.

Fără ca autoritățile administrative să prindă de veste o mișcare agrară a izbucnit în nordul Moldovei cuprinzând, în câteva zile, în treagă această parte a țării. Se credea, la început, că această mișcare era pornită contra arendașilor evrei, ea s'a întins însă și în contra proprietarilor și arendașilor români și lozinca răsculaților eră: *pământ de muncă ieftin*.

Mișcarea din Moldova s'a întins cu repeziciune și în Muntenia unde a avut un caracter mai grav. Răscoala, izbucnită în Teleorman, a pătruns și în Vlașca, apoi în Olt și a cuprins aproape întreaga Oltenie.

Țăranii din Moldova cereau pământ ieftin și s'au dedat la devastarea câtorva târguri și orașe; cei din Muntenia au apucat calea revoluționară devastând conacele, dând foc produselor depozitate în magazine și în unele părți atentând chiar la viața proprietarilor și arendașilor.

Nu s'a putut pune capăt acestei stări anarhice decât prin puterea armelor și acum când liniștea s'a restabilit pretutindeni este bine să ne dăm seama de consecințele materiale și morale ale acestei mișcări.

Nu ne vom încerca să arătăm toate cauzele care au impus pe săteni să apuce calea revoluționară.

Menționăm numai una din aceste cauze și anume, exploatarea extensivă a pământului de către arendași, unită cu exploatarea intensivă a muncitorilor agricoli. Nemulțumirile acestor din urmă au crescut

din ce în ce mai mult și au dat naștere izbucnirilor violente la cari am asistat. Nu mai vorbim de lipsa de cultură a sătenilor, de administrațiunea nepăsătoare și împilătoare în unele părți și de toate lipsurile ce ei îndură.

Represiunea fiind sfârșită, oamenii noștri de Stat au marea datorie de a găsi mijloacele pentru a stabili armonia între acei factori de seamă ai producțiunei noastre. Munca va fi grea, o recunoaștem, dar trebuie întreprinsă și dusă la bun sfârșit.

Proprietarii și arendașii au avut să sufere păgubi simțitoare în urma devastărilor; sătenii de asemenea, în multe sate, se află în o situațiune îngrijitoare și dacă cei dântâi cer să fie despăgubiți de dezastrele ce au suferit nu mai puțin și săteni cari au îndurat violențele represiunii merita și ei toată solitudinea.

O constatare a tuturor pagubelor nu s'a putut face încă; putem însă să considerăm ca lipsite de temei evaluățiunile ce s'au făcut până acum.

S'a vorbit de păgubi de 300 milioane lei, ele au scăzut la o sută de milioane și acum în urmă s'a spus că aceste păgubi nu ar depăși 30 milioane lei.

În Moldova devastările nu au avut un caracter violent ca în Muntenia și nu credem că păgubile suferite de micii comercianți din târguri și de cei din Botoșani să întrecă două milioane lei. În Muntenia însă pagubele au fost mai mari. Au fost proprietăți unde nu s'a dat foc numai caselor dar și pătulelor cu porumb și magaziilor cu grâne. Dar foc nu a fost pus pretutindeni; în multe localități pătulele cu porumb au fost prădate și, după potolirea mișcării, proprietarii și arendașii au fost puși în posesiunea produselor furate.

Dacă ținem seama că în Muntenia numai județele Vlașca și Teleorman și în Oltenia județele Mehedinți, Dolj și Romanați au fost bântuite de mișcarea revoluționară putem, întemeindu-ne pe cifrele producțiunii din anul trecut, să socotim întru cât va valoarea pagubelor.

La începutul primăverii grâul, orzul și ovăzul sunt în genere vândute și numai porumbul este păstrat în pătule. Producțiunea porumbului în aceste cinci județe, a fost de $15\frac{1}{2}$ milioane hectolitrii. Din această cantitate parte a fost vândută și nu produsele agricole ale tuturor moșiilor din aceste județe au fost incendiate. Așa fiind, vedem că dacă socotim la $1\frac{1}{2}$ milioane hectolitri cantitatea de porumb distrusă, paguba nu întrece $8\frac{1}{2}$ milioane lei, dacă mai adăugăm valoarea construcțiunilor arse și a materialelor deteriorate, care tot să facă $1\frac{1}{2}$ milioane lei, ajungem la suma de 10 milioane lei pentru Muntenia, care împreună cu două milioane lei păgubi în Moldova, dau un total de 12 milioane lei. Cu alte cuvinte, s'a distrus din valoarea recoltei din anul trecut $1\frac{1}{2}$ la sută aproape.

Și ca dovadă, că perderile nu au fost mai mari decât arătările noastre, este că târgul nostru financiar nu s'a resimțit mai de fel; toate valorile de Stat, scrisurile funciare și acțiunile marilor noastre instituțiuni de credit și de asigurări, și-au menținut cursurile lor cu oarecare fermitate la Bursa din București.

Drept este că există oarecare stagnare în unele ramuri de comerț, cum în comerțul de manufactură de pildă, care se practică pe o scară întinsă în comunele rurale. Această stagnare nu este însă datorită lipsei de numerar sau mai bine zis scăderii averilor în general, ci nesigurăței care domnește încă.

Relațiunile noastre cu străinătatea, cari în timpul mișcării se res-trânseaseră mult, au început să devie mai active și în curând ele vor ajunge la starea normală dela începutul anului.

Criza economică întrevăzută de unii, nu credem că se va produce; vom trece numai prin o perioadă de stagnare ale cărei consecințe nu vor avea o mare înrăutățire asupra stării noastre economice. Aceste prevederi ale noastre se vor adevăra, afară numai dacă o lipsă de producțiune agricolă nu va veni să întrerupă perioada de prosperitate în care ne-am îndrumat în anii din urmă.

CH. D. STAIKOVIČI

Răscoalele agrare

În fața turburărilor din sate, guvernul conservator ne având din cauza diviziunilor sale destulă autoritate spre a legifera în chestia agrară—și nici măcar spre a potoli mișcarea—și-a dat demisia. Și astfel după doi ani și câteva luni, partidul liberal reia cârma.

Noul guvern a căpătat îndată sprijinul unanim al tuturor partidelor. „Represiunea“ s'a început cu energie. S'a declarat starea de asediu, s'a mobilizat armata, iar în șesul de lângă Dunăre, unde revoltele căpătaseră un caracter cu deosebire grav, s'a întreprins artileria contra țăranilor, — un detaliu de istorie contemporană, prin care regatul românesc (compus 80% din săteni) capătă o poziție a parte aproape față de toate statele europene.

Alături de partidele unite pentru represiune, și de parlamentul conservator care desființea legile sale proprii—după cererea guvernului—au mai intervenit pentru potolire prelații români și străini, aflători în țară. Apoi Suveranul însuși a pus semnătura sa pe o proclamație dată de guvern spre a anunța un program de reforme agrare.

În opiniunea țării noastre, obișnuită dela Cuza și până azi cu resol-virea cestiunei agrare de sus în jos, procederea aceasta politică e și va fi de cea mai mai mare consecvență pentru viitor, iar semnifi-carea istorică a acestei atitudini a fost clarificată și mai mult prin

intervenirea directă și oficială a organelor statului (prefecți etc.) în stabilirea învoelelor agricole.

Fața de mișcarea acesta s'a ridicat, ce e drept, mișcarea proprietarilor mari și plângerea în deosebi a proprietarilor jefuiți. Societatea agrară s'a arătat puțin favorabilă intervenirii statului în chestie de învoeli agricole. S'a părut deci un moment că grupările politice se vor face după interese mai specificate decât în trecut. — Pentru a liniști însă pe cei păgubiți, guvernul a luat inițiativa să garanteze împrumuturi pentru ajutoare celor rămași în nevoie.

Rezultatul a fost totuși o mare îndoială: atât proprietarii cât și țăranii aupășit cu greu spre învoeli. Pe unele locuri nu s'au făcut încă, iar cele făcute sunt considerate și dintr'o parte și din alta ca ceva provisoriu.

Astfel, peste micile evoluții ale politicii de partid, pătrunde tot mai clar sentimentul că întreaga societate românească a ajuns la un adevărat „punct critic” în ce privește dezvoltarea sa internă.

În afară, de asemenea, a pătruns în conștiința străinilor idea că prosperitatea și vaza statului a fost numai aparentă. Presa vecinilor — și chiar cea mai de departe — n'a cruțat regatului nici o umilire. Nefericirile răscoalei au fost descrise desreini cu exagerări provocatoare de senzație. Ziarele ilustrate au hrănit curiozitatea publicului cu vederi al căror subiect au fost „Răscoalele țărănești din România”. Ni s'a amintit ocupația Bosniei și Herzegovinei. Un evreu străin a cerut Reginei României (în urma articolului: Ueber Juden und Judentum) să ia condeiul pentru a apăra pe supușii Evrei. Consiliul comunal din Buda-Pesta a cerut ca guvernul unguresc să intervină pentru protecția supușilor austro-ungari. Studenții din Moscova au ținut un meeting de protestare contra cruzimilor din România, iar ziarele bulgare au anunțat incapacitatea politică a regatului românesc de a juca vre-un rol în regularea situației din peninsula balcanică.

Manifestările acestea, cu toate rezervele ce ce impun în judecata lor, sunt totuși semne nelindoiase că evoluția statului românesc se află într'o fasă de cea mai mare însemnătate. Anul și anii ce vin sânt poate cei mai istorici din toată istoria noastră. Și înăuntru și în afară vrând ne vrând se pregătește pentru noi o *eră nouă*. Trecutul e „clăsat” și rămâne să fie apreciat numai de istoria bine informată.

M.

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTAR

Legea lui Apponyi. — Proiectul de lege al conelui Apponyi pentru reforma învățământului primar-poporal din Ungaria, a fost adoptat și votat de Parlamentul din Pesta. Astfel cea mai șovinistă concretizare în paragrafi de lege a politicii școlare de maghiarizare a luat ființă legală și deci mâne-poimâne, dreptul de a fi pusă în aplicare.

Mare îngrijorare și temere pentru viitor a cuprins inimile tuturor Românilor din Transilvania și Ungaria în fața acestei noi legi școlare, care țintește, nici mai mult nici mai puțin, decât răpirea, direct sau indirect, a întregului învățământ primar-poporal al fraților noștri de peste munți, — învățământ ce stă astăzi sub puterea ocrotitoare a Bisericii și la temelie a toată cultura național-românească câtă s'a putut și se mai poate dezvoltă la Românii transcarpantini în împrejurările vitrige în cari ei trăiesc dela 1867 incoace.

Și iată anume cum:

În primul loc legea lui A. impune bisericilor românești, unite și ne-unite, susținătoare a școalelor, sarcini bănești pe cari acestea — păstorind încă în multe părți peste comunități destul de sărace — cu mare greutate le vor putea îndeplini și, mai ales, suportă. Căci ridicând salariul învățătorilor dela 600 cor. anual cât e acum la 1000—1200 cor. (plus quin-quenii, grădații foarte oneroase), bugetul școalelor va trebui dintr-o dată aproape îndoit. Și cum acest buget și așa e destul de mare pentru puterile poporului român de peste Carpați (la 1900, după publicația d-lui I. Russu-Șirianul, *Românii din Statul Austro-Ungar*, eră de c. 6½ milioane cor. pentru 3300 școli), evident că în multe părți comunitățile nu vor putea satisface cerințele legii în această privință. Astfel ele vor fi nevoite, de acciași lege, a face apel la visteria Statului care-și ia asuprași sarcina nu de a *susține* școala comunității respective, ci de a o *ajută* numai, complectând ceiace comunitatea nu poate da. În acest caz însă școala devine a Statului.

Iată deci cum, prin sarcini materiale, se poate perde o întâie serie de școale.

În al doilea rând legea lui A. e îndreptată împotriva învățătorilor, pe

care-i scoate de sub ocrotirea Bisericii, puindu-i sub puterea Statului prin organele lui administrative și la discreția Ministrului prin organele lui școlare.

Iată deci cum, prin învățători, se poate pierde o a doua serie de școale.

În sfârșit, în al treilea rând legea lui A. e îndreptată împotriva școalelor ce vor putea rezista atât la cucerirea prin sarcini materiale cât și la cucerirea prin sufletele învățătorilor. Căci acestora li se impune un nou plan și program de învățământ, alături de cari va fi aproape restea puțină să se mai poată da școlarilor o învățătură românească suficientă și o creștere națională mulțumitoare.

Iată deci cum, prin noul plan și program de învățământ al legii lui A., întregul învățământ primar-poporal românesc de peste Carpați își poate pierde cu desăvârșire caracterul său național de până acum.

Așa fiind, înțelegem de ce atâta îngrijorare și temere a cuprins inimile tuturor Românilor de peste Carpați, în fața legii lui A., încât cu toții, dela Vlădică până la opincă, cum se zice, s'au ridicat ca unul împotriva acestei legi. Arhieri, deputați și poporul întreg în sute de adunări la cari au participat mii și mii de Români, au ridicat glasul lor de protestare împotriva încălcării drepturilor lor câștigate și garantate de legi și împotriva nesocotirii bunurilor lor sufletești câștigate și păstrate prin secole.

Ecoul acestui solemn și istoric protest n'a pătruns până la noi așa după cum s'ar fi cuvenit. Aceasta din cauza dureroaselor evenimente prin care și noi am fost puși la încercare în timpul din urmă. De sigur însă că lupta de rezistență pasivă pe care frații noștri de peste Carpați vor porni-o împotriva legii lui A. va avea ecoul dorit și dincoace de Carpați, unde ea va trebui susținută cel puțin moralmente.

M. N.

Grigore și Adina Olănescu

O dureroasă întâmplare a pus capăt vieții soților Grigore și Adina Olănescu. Meritele bărbatului politic și ale economistului au fost apreciate aiurea; săvârșirea sa din viață fu însoțită de adânci și unanime regrete.

Adina Olănescu a fost și ea, la rândul său, o personalitate deosebită în societatea românească contemporană. Cu o intuiție serioasă a vieții, de tânără se pregătise prin studii silitoare, învățând pentru sine, ca și cum s'ar fi gândit să învețe mai târziu pe alții. Prin citirea literaturii noastre mai vechi și a documentelor familiei, căpătase apoi într-o măsură puțin obișnuită simțul vieții istorice a poporului românesc, și ajunsese astfel să înțeleagă marea valoare a ideii de reală unitate în masa unei națiuni. Și de aceea, după ce a dat celor umiliți prinosul carității creștine, cugetul său s'a îndreptat ceva mai sus: împreună cu alte doamne, plănuise să dea păturei superioare a societății noastre o informație mai exactă despre manifestările culturii românești și să-i insuflă astfel o dragoste mai temeinică de limba și ființa neamului nostru.

Vremelnici măcar, cugetul cel bun s'a împlinit. Pentru toți colaboratorii la acea operă, vor rămânea neuitate seriile de conferințe, când blanda și însuflețita sa înfățișare răspândea ea singură sentimentul unei binefăcătoare armonii de gândire între toți cei ce erau de față.

Mai târziu, desfășurarea mai departe a gândului celui de laudă s'a întrerupt. Iar acum, o întâmplare nefericită și neasemănat de absurdă a stins prematur viața și toate planurile de viitor ale aceleia care prin cugetul său românesc însuflețise o mulțime întreagă, începând dela copilașii Școlii Femeilor Române și până la bărbații maturi care, sub in-

demnul cel inimos, se adunaseră cu drag la muncă pentru unificarea culturai poporului nostru. ✓

Încercarea a încetat. Amintirea ei va dăinui însă îndelung. Iar când în cartea vremei, urmașii vor deschide la pagina timpurilor noastre, numele Adinei Olănescu va fi pomenit cu evlavie de toți cei ce au simțul greutăților ce însoțesc începuturile de cultură ale unui popor. Amintirea și recunoștința o vor însoți astfel până dincolo de marginea vremei în care a trăit; — și aceasta va fi semnul cel mai doveditor că în viață ea s'a ridicat peste măsura în care trăesc, mor și sunt uitați toți acei ce nu se pot înălța peste sfera propriei lor individualități.

BIBLIOGRAFIE

- C. Alimănișteanu**, *O îmbunătățire importantă de introdus în agricultura României*. (Extras din C. Lit. an XLI). Buc. 1907.
- N. St. Cesianu**, *Ameliorarea stărei sociale și economice a populației noastre rurale*, Buc. 1907.
- Al. Lăpedatu**, *O narațiune a luptelor dintre Movilești, 1606—1607 și Sigiile Romanului și Câmpulungului muntean, 1907* Buc.
- Aurel Bunea**, *Scumpirea traiului*, Galați 1907.
- R. Cioflec**, *Doamne ajută-ne*, Buc. 1907.
- St. Cihoski**, *Românii și Evreii din România în N. York, 1907*, Iași. Amintiri despre jubileul de 40 ani de domnie a M. S. Regelui Carol I Imprimeria Statului.
- A. Lăpedatu**, *O nouă publicație de documente slave-române cu privire la relațiile țării-Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*. (Recensiune). Buc. 1907.
- O. Wilde**, *Salomea*, (dramă) Trad. de **Z. Bârsan**, Bibl. pentru toți Buc. 1907.
- Bened. de Luca**, *Cuvântul Romei*, 1906 Buc.
- D. Bungețianu**, *Memoriu prezentat ministerului Domeniilor cu privire la institutul meteorologic*, 1907.

Correspondență:

De înviere, Cernăuți.—Un duios sentiment. Forma neîmplinită încă. Așteptăm altceva. — Pentru anul acesta, toate numerile sunt date la abonați. La 1 Iulie vom mări tirajul. Atunci anunțați administrației.

C. Cl. Unui sărac.—Nu.

Radu N.—Nici un element nou cu privire la biografia lui Eminescu.

Tauromina.—Trimiteti folklore, dar numai ales.

CONVORBIRI LITERARE

No. 9.

BUCUREȘTI, SEPTEMBRIE 1907

Anul XLI.

ZILE DE DURERE

I.

*Din ce pământ revine oastea oare,
De sângele a mii de vieți stropită?
Văd flamuri—dar nu-i una zdrențuită;
Văd șoimi—dar nu mai cată țință 'n soare.*

*Cum? N'o primesc cântări de sărbătoare?
De ce stau toți cu fruntea grea, cernită?
Nu-și mai cunosc oștirea strălucită?
Nu-i nimeni să-i arunce 'n drum o floare?*

*O, țară! Astfel îți primeai vultani
Când se 'ntorceau pe vuetul furtunii
Birutori? O, mamă! Unde-s anii,*

*Când acvila îți aducea în ghiare
Fâși de raze smulse semilunii,
Ori lauri din cununile maghiare?*

II.

*Depart'e'n țara holdelor bogate,
Acolo unde foamea e regină,
Au fost furtuni—și sânge fără vină,
Dela bordeie până la palate...*

*Iar astăzi pare liniște deplină;
Dar din adânc vin glasuri innecate,
Vin rugi, blesteme, cereri de dreptate...
Drumeții trec grăbiți — și se închină.*

*— O, soare al iubirii, soare sfinte!
Pân' nu pătrunde 'n vechile morminte,
Răsai deasupra sângelui bogat!*

*Usucă iute câmpurile roșii,
Să nu priceapă 'n groapa lor strămoșii
Al cui a fost—și cine l-a vărsat!*

III.

*Dreptate! Ochii plânși cer să te vadă.
De ce ne uiți? Nu mai trăiești tu, zână?...
Temutul Zeus căzù a vremii pradă
Și fulgeru-i se stinse în țărână;*

*A Venerii făptură de zăpadă
Incet, incet s'afundă în ruină...
Apună toți!... Tu, nu lăsa să cadă
Din mâna-ți rece cumpăna divină.*

*Iar de'i pieri sub pietre, ca profeții,
Tu, dincolo de negrul țărâm al vieții,
Innalță spada ta, nestrămutat.*

*Dispar'o lume, tron de tron să ardă;
Dar nici o lacrimă să nu se piardă
Din plânsul și din sângele vărsat!*

INDĂRĂT — SPRE ȘCOALĂ

Progresul școlii se măsoară după
progresul profesorilor ; al elevilor
urmează totdeauna dela sine.

În 1905, la 1 Iunie, a fost promulgată o lege cu un articol unic, dar de o foarte mare însemnătate. Prin el se da profesorilor secundari și universitari dreptul de a fi: „directori de administrații speciale, *prefecți, directori de prefectură, primari și ajutoare de primari*“. Li se deschidea astfel calea să se ocupe de șosele, de poliția urbană și rurală, de igiena stradelor și de alte chestiuni de igienă publică, de urmărirea sau arestarea delinvenților... și de multe alte sarcini care cad în răspunderea unor atari de funcțiuni.

De altă parte, învățătorii și institutorii au cerut în cele din urmă congrese, și cer cu insistență în fiecare ocazie, să iea parte „de drept“ în consiliile comunale, să între în consiliile județene și să poată fi aleși deputați sau senatori.

Ca semne ale culturii noastre, astfel de fapte sunt pline de înțeles. Pe când în țările cu o dezvoltare temeinică, profesorul stăruie toată viața sa împrejurul școlii, în tânărul regat dela gurile Dunărei, învățământul se pare că a ajuns o culme, peste care orice silință mai departe ar fi de prisos. Profesorii „au isprăvit“ cu ale lor și se pregătesc acum să isprăvească și pe ale altora.

Mare eveniment în evoluția didacticei moderne. Pentru

a-l sărbători, s'ar fi cuvenit pe lângă legea cu articolul ei unic, poate şi un *carmen seculare*,—un imn de laudă şi mulţămire publică.—Aruncaţi flori asupra membrilor corpului didactic din regatul românesc. *Date lilia... manibus plenis...* Impărţiţi cu amândouă mâinile cununi de stejar şi de dafin.

Sărmane Pestalozzi, şi voi toţi care aţi crezut că arta educaţiei e nesfârşită! Că pentru fiecare rând de copii, care încep *a, b, c...* începe de iznoavă toată greutatea meşteşugului de a deşteptă din adâncul sufletelor tot ce poate fi preţios în taina unui creier de copil. Sărmani naivi! Pedagogia şi pedagogii Români au isprăvit. De aci înainte, hârtia albă se va acoperi dela sine cu un scris frumos; buzele vor pronunţa cu înlesnire; creierul va cugetă fără greş, va fi deşтеленit chiar din ziua întâi a şcoalei. De acuma, toţi pădureţii vor lepădă ghimpii şi vor purta mere domneşti. Şi poate şi plopul şi răchita vor purta... alte roade, spre a se desminţi astfel ironia unui vechiu proverb românesc.

Intorc pagina :

Anul şcolar 1906—1907.—Turburarea elevilor din Brăila. Turburarea elevilor din Craiova. Excese de stradă, jandarmeria concentrată.—Turburare la Bârlad. Inceput de devastare. Armata scoasă contra elevilor.

1907 Martie.—Elevii unui seminar teologic, cu capul plecat pe caete, scriu cu toţii într'un gând: „Statul n'a făcut *nimic* pentru ţăran, din contra, pe cât a putut l'a oprimat. *Cărmuitorii* statului sunt şi ei *parte streini, parte în solda streinilor*, astfel în cât slujesc numai interesele acestora. *Suveranul* este şi el vinovat de starea lucrurilor, căci nu face ceeace poate“.

1907 Martie. Ziarele vorbesc de studenţi cumpăraţi de partidele politice, de cumpărare de voturi şi vehemente lupte de alegeri cu ocazia schimbărei unui comitet de societate studenţească în Iaşi. De altfel, o indicaţie în acest

sens exista mai de mult. În Septembrie 1906, președintele unei alte societăți din București, în numele a 1.200 membri, anunțase prin ziare sub proprie semnătură: „suntem mândri să ne declarăm bătași pentru respectul legii, al bunei ordine și al adevăratului simț național“.

1907 *Martie*. Profesor de universitate prefect.—Studenti amestecați în turburările agrare.

1907 *Maiu*. — Duel politic între profesori universitari.

.....

Ce înseamnă aceasta?

Cine mai rămâne în școală, dacă elevii es pe stradă, iar profesorii pornesc la primărie, prefectură și alte administrații *speciale*? Ce poate să se aștepte învățământul nostru dela o atare promiscuitate?

Fără îndoială, astfel de manifestări dovedesc mai întâi de toate o reală stare de înapoiare a culturii noastre. După cum industria civilizată, în care unul face spre pildă toată viața sa numai ace, se deosebește de a primitivilor, la care acelaș meșter e și ferar, și lemnar, și plugar, și croitor... și pe toate le face imperfect, deasemenea și caracterul unei vieți publice inferioare e tocmai amestecul arbitrar al atribuțiunilor, adică lipsa de specializare a organelor sociale. În deosebi este isbitor la noi, amestecul tuturor în politică, ceea ce a adus după sine amestecul politicei aproape în toate manifestările vieții noastre ca stat și popor.

Nu e o învinuire aceasta, ci o simplă constatare. Eră firese să ajungem aci. În jumătatea de veac din urmă, cultura noastră a avut în primul rând un caracter politic. Introducerea constituției n'a fost o nevoie simțită de masa poporului—care n'o înțelege nici până azi—ci un fapt politic; improprietărirea țăranilor n'a fost operă economică, ci mai întâi de toate un act politic; secularizarea bunurilor mănăstirești și organizarea bisericii autocefale n'a fost urmarea unei lungi desvoltări a vieții noastre religioase, ci un accident politic; încheierea întâiului tratat de comerț n'a fost dictată de adevăratele nevoi ale negoțului nostru, ci a fost mai

ales o manifestare politică; războiul chiar, s'a sfârșit și el ca un act politic, ba încă cu o lature foarte îndoelnică. Generația din urmă a fost așa dar o generație mai ales politică. După cum pe unele țărături, vezi mai toți copacii plecați în aceeași parte, de vântul ce bate necurmat dinspre ocean, de asemenea și bărbații generației ce stă să dispară s'au aplecat mai toți în spre latura politică a vieții,—chiar și cei străini de politica propriu zisă: literații, oamenii de știință, magistrații etc. — Firese eră ca vântul acesta să plece și capetele profesorilor.

Aci stă în parte explicarea faptului penibil că agitația partidelor a ajuns să cuprindă măcar indirect aproape toată suprafața vieții noastre școlare.

Explicarea e însă una, răspunderea e alta. Răspunderea pentru acel articol *unic* și pentru toată atmosfera tulbure a învățământului este fără indoială a corpului didactic însuși.

Greutatea trebuie deci privită în față.

Nu din afară, ci dinăuntrul școlii trebuie să înceapă reforma. Școala este cum e profesorul, iar acesta este în realitatea profesiunii sale în totdeauna la fel, după cum *este* cu adevărat în taina conștiinței sale de om; așa că singurele măsuri de îndreptare nu pot fi decât acelea, care vor da un nou suflet sau cel puțin o nouă însuflețire profesoratului de toate gradele.

E o situație falsă și cu desăvârșire sterilă, să cauți a arunca asupra altora răspunderea pentru cele ce te privesc. S'a văzut lămurit — mai ales cu ocazia neisbutitului congres didactic din 28 August — ce deșartă e iluzia să crezi că poți cere dela alții, ceea ce n'ai cerut mai întâi de toate de la tine însuși.

Dela profesor așa dar și prin profesor trebuie să vină îndreptarea învățământului. „Indărăt—spre școală“, aceasta e în mod fatal indicația momentului de față. Și dacă generația de azi nu e un satelit incapabil, o prelungire umilită a celei trecute, opera anilor și a zecilor de ani ce vin va

fi să întoarcă tot corpul didactic cu fața către școală, eliminând din sfera sa toate influențele străine de interesul învățământului.

În acest sens să ne fie îngăduită în această revistă de cultură o observare și apoi câteva propuneri.

Neajunsul de căpetenie al învățământului românesc de până aci a stat în greșala că mai toți s'au gândit în primul rând la elevi, pe când orice organizare școlară, bine cugătată, trebuie să înceapă mai întâi și mai presus de toate dela profesor. El e școala, el e măsura, el e modelul, după care desinează copilul viața sa în viitor. Fără el, și în afară de el, școala, oricare ar fi aparențele, e o simplă mistificare.—Aci a stat vițiul organizației noastre, de sus până jos, dela universitate până la școala din comuna rurală.

O scurtă ochire a corpului didactic o dovedește în deajuns. Este profesorul de universitate la înălțimea menirii sale și la nivelul colegilor săi din alte țări mai înaintate?

Dela început, când privești cariera universitarilor noștri, te uimește suma considerabilă de *alotria* care, la fiecă pas, îi întâmpină în curmezișul drumului lor. Avocatură, clientelă medicală, serviciu sanitar, serviciu administrativ (prefectura și alegeri!), clientelă politică, ba chiar și clientelă comercială, în unele cazuri. Dela sine se înțelege, că munca științifică în astfel de împrejurări nu poate ajunge intensitatea celei de aiurea, unde profesorul rămâne credincios numai catedrei sale. Ziua e tot de 24 de ore la București, ca și la Viena, Paris ori Berlin, și dacă două sau mai multe ore au fost sacrificate departe de catedră, ce mai rămâne pentru studii și pentru cei ce vin la universitate în așteptarea studiilor?

Fără îndoială, poporul nostru e mic, și pentru a decora fațada vieții noastre de stat modern, selecțiunea se face fatal între puțini, iar dela aceștia se cer foarte *multe*. Asta nu scade însă cu nimic adevărul constatării, că aceste *alotria* sunt

tot atâtea pietre în drumul destul de greu—mai ales al unei cariere științifice. Chiar când are cineva o mare amplitudine sufletească, educația personală durează și trebuie să dureze până la sfârșitul vieții. Era deci fatal ca personalitatea științifică a profesorilor noștri universitari să sufere, iar în unele cazuri să fie adânc știrbită. — A fost și este știrbită Acesta e adevărul.

Cineva voi deci *altă viață universitară*, cine iese în serios cuvântul „spre școală“, trebuie să facă posibilă mai întâi o *altă viață profesorală*. Mai întâi firele, care leagă de învățământul superior unele cariere lucrative și politice, să fie tăiate. Trebuesc stabilite riguroase incompatibilități: clientela, avocatatura, ingineria, prefectura și toată atmosfera de *buisness* care a pătruns în sălile universității să fie eliminată. Incep să se găsească acum tot mai mulți tineri, cari să fie dispuși a și consacra viața numai științei lor.— Al doilea, ca măsură pozitivă, trebuie o serioasă organizare a muncii științifice, singura care poate asigura dezvoltarea personalității profesorului. Cel mai tare sprijin al unei cariere de studii e puțința de a urmări adevărul, de a-l găsi și de a ajuta pe alții să-l găsească. Dar aceasta e aproape imposibil fără o reală organizare a seminariilor fie cărui curs. Se poate meșteșug fără unelte? Se poate ucenicie științifică, fără a lucra împreună în seminar? De el și numai prin el e posibilă munca așa de roditoare a universităților străine și lui i se datorește în bună parte strălucita carieră a multor învățați care, spre sfârșitul vieții, dau aiurea la iveală opere de o durabilă însemnătate și de mare răsunet în ramura lor.

Dar despre acestea și despre altele de felul acestora va mai fi vorba aiurea. Le-am amintit aci, ca simplă dovadă de imparțialitate și pentru a afirma că chiar în universitate, orice inovație trebuie să pornească din viața profesorului înainte de a ajunge în sfera vieții studenților.

* *

Unde însă personalitatea profesorului a avut să sufere

și mai mult de pe urma defectelor organizațiunii noastre a fost învățământul secundar.

De bine de rău, profesorul universitar, prin construirea neîncetată a cursului și prin varietatea nesfârșită a materiei, e în măsură de a desvoltă individualitatea sa cu oarecare libertate. Cel secundar însă neavând—afară de rari cazuri—să se ocupe cu cercetarea adevărului, ci cu predarea unor cunoștințe elementare, vede înaintea sa chiar din primii ani o apăsătoare monotomie. Toată viața i se desfășoară ca o cale lungă, dar fără suiș și fără coborăș, având doar pe margini câțiva stâlpi numerotați,—gradațiile. Toată perspectiva sa e deci o chestie de calendar. Și din acest punct de vedere, rar pustiul ca drumul vieții unui profesor secundar.—Singurul progres de realizat nu poate fi altul de cât doar desvoltarea aptitudinilor sale pedagogice.

Dar tocmai pentru această parte *esențială* a carierei sale, îndemnul i-a lipsit și îi lipsește aproape cu desăvârșire. Militarul, care se distinge prin muncă și capacitate, e înaintat; inginerul de asemenea; magistratul la fel; medicul, omul de carieră administrativă... toți pot face un pas mai departe. Singur profesorul e o excepție. Ca și cum ființa sa sufletească ar fi mai pre sus de orice adiere de emulație!

Fără îndoială, e aci o eroare de pedagogie socială, cât se poate de păgubitoare. Evident, profesorul de liceu nu este un spirit pur, iar decretul de numire la o catedră e departe de a fi o „incarnație perfectă“. *Profesori* sunt toți cei numiți; dar gradele lor de merit sunt infinite și mereu schimbătoare în cursul anilor. Ca și ceilalți muritori, sunt sensibili și ei la o recompensă, măcar sufletească, din partea societății în care lucrează. Sunt și ei capabili să fie educați mai departe. Și e așa de important lucrul acesta, în cât se poate afirma ca tocmai aicea stă toată realitatea învățământului,—căci nu poate exista progres școlar, acolo unde profesorii nu sunt personal în progres. Când va ațipi profesorul, clasa e mai dinainte adormită.

Trebue deci educat și însuflețit profesorul până la sfâr-

șitul carierei. Trebuie să se știe că meritul e apreciat și trebuie deci introdusă numai decât „înaintarea pe loc“. Faptul că dela această măsură a fost exclus corpul didactic secundar e o gravă eroare. De aci a venit în parte acea deviere și derogare, înlesnită apoi și consfințită de faimosul articol unic.

A doua măsură pentru înviorarea mai departe a corpului didactic liceal și gimnazial este crearea *directoratului*. Directorii de azi, numiți și destituiți adesea telegrafic, sunt „umbra umbrei adevăraților directori“. Cine n'a cunoscut mai deaproape directorii din Austria, Germania sau alte țări mai înaintate în cultură, cu greu își pot face o idee, câtă facultate de inițiativă au acolo acești directori în sfera familiei lor școlare. Sunt niște educatori în cel mai plin înțeles al cuvântului.

Directoratul acesta trebuie realizat și la noi, ca o necesitate organică a învățământului, și tot deodată ca o nouă treaptă în cariera profesorului secundar. Și e posibil. După cum unii ofițeri sunt trimiși vremelnic în armatele străine, tot de asemenea, un număr de profesori aleși, lucrând câte două, trei luni lângă directorii de aiurea, în câțiva ani ne-ar da un contingent îndestulător pentru cele dintâi recrutări de directori definitivi. Firește, titlul de director nu s'ar putea căpăta de cât pe temeiul unor lucrări practice și teoretice, precum și a unui colloquium public în fața juriului universitar. Departele de orice amestec cu politica, asigurați apoi prin garanții de incompatibilitate și primind consacrarea lor prin probe făcute înaintea colegilor din învățământ, astfel de directori ar avea un real prestigiu de conducători ai colegilor lor.

În sfârșit, *inspectoratul*, considerat iarăși ca o carieră didactică nu politică, ar fi o nouă treaptă de înaintare pentru cei mai aleși dintre directorii și profesorii secundari. Cel de azi, mai mult și decât directoratul, e o anexă a organizării partidelor politice.

Atât deocamdată pentru corpul secundar.—Se înțelege apoi dela sine, că o măsură paralelă ar fi și reorganizarea seminariilor pedagogice, din care es profesorii secundari.

Trecând la învățământul primar, iarăși profesorul nu elevii ne atrage atențiunea în primul loc.

Pentru copiii satelor, învățătorul și preotul sunt însă prin chiar pregătirea lor niște modele protivnice. Normalistul ajuns învățător, privește pe preot ca pe un retrograd, un fel de ipocrit oficial, menit să păstreze mai departe niște tradiții fără valoare. Preotul la rândul său privește pe învățător, ca pe o piatră de scandal, un tulburător al umilitei vieți a săteanului. Iar acest „divorț“ dintre preot și învățător se simte în zeci și zeci de împrejurări publice, discreditând astfel lucrarea școalei și bisericei, care la un loc fac până acum aproape singura îndrumare sufletească pentru viața celor din sate.

Și aci trebuie să intervină așa dar o cât mai grabnică vindecare. Vițiul de pregătire profesională, care desparte calea învățătorului de a preotului, trebuie cât mai repede înlăturat. Pentru nevoile carierei lor, ei trebuie să aibă pe cât e posibil aceeași pregătire. Învățătorul să fie ca un preot, iar preotul să fie în sufletul său un pedagog. Minunata solidaritate a școalei și bisericei românești de peste munți este o experiență istorică, de care trebuie să ne folosim cu încredere; ea se întemeiază acolo însă pe apropierea din timpul studiilor între candidatul la preoție și normalist. — Și dincoace, amândoi sunt fii de țărani. De ce în locul seminariilor de azi și școalelor normale, n'am avea o singură categorie de școli: *seminariile pedagogice* cu un număr de ani comuni?

Nu e locul să intrăm aci în amănunte de organizare. Cei ce cunosc însă de opotrivă școala de unde es învățătorii și pe cea de unde es preoții, își vor da îndată seama de însemnătatea unei atari reforme.

Mai întâi, „vocațiunea“ ar eși mai nesilit la iveală. Și aceasta e mare lucru. Puțini laici cunosc ce delicate cazuri de conștiință se deșteaptă în mintea tinerilor seminariști. Puțini bănuiesc ce spirit de negațiune se dezvoltă în unii candidați la preoție, de pe urma programelor și a pregătirii lor de azi. Și totuși, ca „prizonieri ai sărăciei“, ei trec clasă după

clasă cu această surdă răsvrătire în suflet, care stinge în unii dintre ei orice inițiativă pe viitor; ei calcă pragul vieții cu sufletul ars de indignare și contra lor și contra lumii întregi. Având însă câțiva ani timpul de alegere între cariera pedagogică și cea bisericescă, ar alege cu mai multă libertate și ar rămâne astfel mai cu dragoste lângă cea ce singuri au ales. Și n'ar fi rar cazul, când învățătorul și preotul comunei ar fi una și aceeași persoană, — un mare câștig moral și pentru școală și pentru biserică. În orice caz, divorțul de azi ar fi înlăturat. Cei ce au făcut studii aproape egale și au mers cu acelaș pas în anii copilăriei, nu s'ar mai semeți să privească cu dispreț unii la alții. Preotul, în loc de a împlini simple forme hieratice, ar deveni în oarecare măsură pedagog, iar învățătorul și-ar însuși ceva din prestigiul adevăratei preoții. — Ba, cu ceva practică hirurgică și medicinală, absolvenții acestor seminarii pedagogice ar ajunge pentru sate factori de cultură de o valoare hotărît superioară celei de azi, atât ca preoți, cât și ca învățători.

Cât privește pe cei de astăzi, lor li se adresează însă tot atât de mult, ca și altora, indemnul de a se întoarce *în dărât spre școală*. După ce au dat impulsul unei mișcări economice mai vii în sate, această mișcare poate deveni fatală învățământului. După cum iobagii din vremea lui Horia făceau către Împăratul socoteala zilelor din săptămână date Domnilor, spre a arăta că pentru ei nu mai rămâne timp de muncă, așa ar putea face învățătorii de azi. Unul a și făcut-o (Iulie 31 907) „Sunt unul dintre cei mai tineri învățători ai școlii rurale“. . . . și incheie cerând ca „Învățătorul să înceteze de a mai fi agricultor, crescător de vite, casier de bancă, tovarăș în asociația de exploatare“, — înțelegând prin aceasta, probabil, asociațiile de negoț. E un mic strigăt de alarmă chiar din lagărul învățătorilor!

Odată însă întorși spre școală, începe problema cea grea a educației și stimulării mai departe și a acestor modești, dar foarte însemnați factori de cultură. Această problemă trebuie să o deslege revizorii. Aci e însă marea greutate, căci revi-

zoratul este azi poate stigmatul cel mai rușinos al întregului învățământ. Aproape constant, el e o roadă nu a școalei, ci a cluburilor politice. Cu miniștrii buni, firește, se ridică; cu cei slabi, el cade până la cel din urmă nivel, la care se poate coborâ trivialitatea politiceii de partid.

Ca și directoratul, *revizoratul* trebuie să ajungă deci o carieră profesorală. Educatorii corpului didactic dintr'un județ trebuie să fie aleși prin examene de capacitate, după lucrările lor practice, după publicații pedagogice, într'un cuvânt după prestigiul lor didactic. Firește, o riguroasă incompatibilitate între revizorat și politică va trebui numai decât impusă — bunăoară ca în cariera militară; neimplinirea acestei condițiuni, constatate de un juriu superior didactic, ar atrage după sine căderea revizorului din demnitatea, de care s'a arătat nevrednic față de colegii săi.

În rezumat așa dar: corpul didactic trebuie să fie readus în sfera sa proprie. Iar pentru aceasta e necesar:

- 1) Să se stabilească *incompatibilitatea* de sus până jos;
- 2) Să se creeze *carriere didactice*, întemeiate pe garanții didactice.

Când înaintarea pe loc, numirea ca dirigent, director, revizor și inspector vor fi primite din mâna colegilor din învățământ, după norme de capacitate profesională, influența agitațiunilor politice va fi considerabil redusă, iar fructele seci ale învățământului vor cădea pe treapta, unde se adună gunoiul oricărei cariere. Abia atunci *autonomia corpului didactic* va începe să fie o realitate.

Aceasta e opera zilei de mâine. Și vrând, nevrând, *aceasta* e calea. Altfel, cât timp politica va putea plăti cu situații școlare pe adepții cluburilor unui partid, atât timp școala va fi în mod fatal subordonată politiceii, iar roadele sale vor fi înveninate. Guvernul Indiilor plătește în fiecare an o sumă considerabilă pentru capetele șerpilor uciși, ce i se aduc. Muncă perdută, căci Indienii cresc acum șerpi inadins. La fel e și silința statului pentru stărpirea ignoranței și a celorlalte scăderi sociale, dacă tot el hrănește prin buget spe-

cimene inferioare pe care le dă drept model societății. Cel puțin în India, abominabila cultură a celor târătoare veninoase se face tainic de particulari.

Și acum o ultimă întrebare : Cine va lua inițiativa pentru o asemenea reformă ?—Față de iminenta ei necesitate, îți vine să răspunzi : ori și cine. Dar mai potrivit decât toți ar fi de sigur un *om* și un *cunoscător de oameni*. E vădit însă că astfel de operă va fi incontestabil înlesnită, dacă însuși corpul didactic în toată întinderea sa, în chip demn, lămurit și stăruitor va cere aducerea ei la îndeplinire. Pentru toți, „înțoarcerea spre școală” și „autonomia carierelor didactice” ar trebui să devină un fel de *caeterum censeo*.

De altfel, e mai presus de orice îndoială că reforma aceasta se va împlini. Sunt în viața popoarelor momente, când e tot așa de greu să faci binele, pe cât e de greu să urmezi cu răul mai departe. Așa e pentru noi momentul de față. Răul făcut de politică învățământului e incalculabil. Urmașii noștri se vor mira, când vor auzi că am stat la îndoială între lege și ilegalitate, și că în loc de a considera călcarea legii ca o excepție supărătoare, am făcut încercarea să o considerăm drept precedent, vrednic de a fi luat ca îndreptar pentru viitor. Li se va părea de necrezut, să nu fi luat noi aminte, că pe această primejdioasă cale chiar cel mai slab progres devine cu neputință.

Dar tocmai acest prisos de rătăcire, e o dovadă că reforma nu mai poate întârzia. Generația trecută a lucrat la *revoluționarea* societății noastre, și ca atare a fost mai întâi de toate o generație politică ; cea de azi, dacă nu e o prelungire vegetativă a celei vechi, va trebui să fie o generație de organizare. Iar cel din urmă și cel mai mare om politic al școlii va fi acela care va da politica afară din învățământ.

S. MEHEDINȚI.

PRACTICA RELIGIOASĂ ⁽¹⁾

I.

Ne apropiem, așa văd eu lucrurile, în desfășurarea vieții noastre sufletești, de o fasă din ce în ce mai priincicasă pentru cultivarea simțământului religios. Nenorociții, cari au pierdut credința, tot se mai tem, ce-i drept, de puterea bisericii și cred, că fac bine, dacă-și dau silința de a ținea pe slujitorii altarului într'o stare de umilință, care e deopotrivă cu robia; mai ales în urma răscoalelor de astă primăvară s'au sporit însă oamenii cu bun simț practic, care-și dau seamă, că are și religiozitatea importanță pentru păstrarea hunei rândueli în societate. Maniacii necredinței numai arare-ori se mai încumetă dar a-și ridica glasul contra creștinismului, și noi, încă puținii, pentru care religiunea nu e numai cestiune de interes practic, ci o viuă trebuință sufletească, putem să stăruim pentru educațiunea religioasă fără ca să mai fim, cum am fost în trecut, luați în bătaie de joc și prezentați drept niște dușmani ai „progresului“.

Tocmai noi însă suntem cuprinși adese-ori de simțământul că în zadar căutăm în biserica noastră mulțumirea trebuțelor noastre religioase, și nu unul dintre noi a ajuns în cele din urmă s'o caute în vre-o altă biserică. Chiar simțământul de conservare ne împinge dar să căutăm ajutor dându-ne silința de a produce în frații noștri convingerea că asigurarea bunului mers al dezvoltării sociale nici nu e fără de religiozitate cu putință și că cel mai de căpetenie

(1) Pe cât sunt de penibile unele erori cu privire la discuția raportului abstract dintre religie și știință, pe atâta de înviorătoare va fi, sperăm, înfățișarea intuitivă a miezului practic al problemei, cum se face în acest prea interesant studiu. N. R.

interes al ori și cărei obștii e purtarea de grijă pentru educațiunea religioasă.

Am fost pătruns totdeauna de convingerea aceasta; chiar și dacă n'ași fi fost însă, trebuia neapărat să mă pătrund în timpul celor vre o trei săptămâni, pe care astă primăvară am fost, din întâmplare, nevoit să le petrec la Fribourg, în Elveția.

Am mai fost sunt acum vre-o treisprezece ani, prin Elveția și am fost încântat și de munți, și de văi, și de curățenia și buna rânduială, pe care am găsit-o pretutindeni și în toate. Făceam însă atunci o călătorie de studii speciale și întreaga luare aminte îmi era îndreptată asupra unui singur fel de lucruri, iar pe celelalte le treceam cu vederea.

Acum plecasem pe neașteptate, în mare grabă, cuprins de viuă îngrijare și'n urma rușinoaselor întâmplări din Martie ispitit mereu de gândul, că nu e în aievea cu puțință lumea dorită de mine și de mulți alții de felul meu. Chiar din clipa intrării mele în Elveția, inima mi s'a liniștit și mintea mi s'a limpezit. Văzându-mă în mijlocul acelor oameni mie cu desăvârșire străini, cari nu mă întrebau cine sunt și de unde vin, ci care sunt nevoile ce m'au adus la dâșii și cum pot să-mi vie într'ajutor, mă simțeam ca omul ajuns după îndelungate sbuciumări la liman și mi-am zis „Eată că e cu puțință lumea, pe care o dorești!“. Făcusem călătoria ca într'o răsufare, petrecusem două nopți strâmtorat prin vagoane și eram istovit, când am sosit la hotarul Elveției, unde trebuia să mă dau jos, ca să mi se facă reviziunea la vamă.

Intregul bagaj îmi eră un geamantan, în care mi le îndesuisem în pripa plecării toate, o povară pentru mine cu atât mai grea, cu cât la Predeal doi hamali, batându-se asupra lui, îi rupseseră una din urechile de piele. În zadar am așteptat însă, căci n'a dat nici un hamal năvală să-mi iea și am fost nevoit să-l cobor cu chiu cu vai și să-l duc în sala de reviziune eu însumi.

Încă mai greu mi-a fost să-mi urc iar geamantanul în tren.

Un Elvețian, om tânăr și plin de vigoare, a pus el însuși mâna, a luat dela mine povara, a ridicat-o la locul ei și apoi m'a salutat par'c'ar fi voit să-mi mulțumească, pentru că i-am dat voie s'o facă aceasta. Mulțumindu-i, mi am exprimat mirarea, că nici nu sunt hamali.

„Sunt, domnule, mi-a răspuns el. Cum să nu fie!? Aci însă trebuie să chemi pe vre-unul dintre dâșii. Nechemat nu vine nici unul.

Peste puțin, la Sargans, a trebuit să schimb trenul. Am chemat acum un hamal, care mi-a și luat geamantanul și l-a trecut într'unul din vagoanele trenului ce așteptă.

Am băgat mâna în buzunar, am scos cinzeci de centime și i-am dat.

Hamalul a băgat și el mâna în buzunar și mi-a dat un rest de 20 centime. Treizeci de centime îi eră taxa și nici mai mult, nici mai puțin nu luă.

Am trăit în societate „bună“ și mai presus de toate, Român, i-am făcut semn, că-i las acei 20 bani. Cum ași fi și putut să fac altfel, când în țara mea știam — nu hamali, ci atâți funcționari bine plătiți, cari nu numai primesc, dar pretind chiar „bacșiș“ și-ți fac o mulțime de mizerii, dacă nu ești destul de „deștept“, ca să-i înțelegi.

„Vă mulțumesc pentru săracii mei“ — mi-a răspuns hamalul.

Nu puteam să-mi dau seamă despre înțelesul acestor vorbe și nu am avut timp să-i cer lămuriri. Am plecat dar mai departe, cuprins de simțământul, că am avut a face cu un fel de maniac.

În scurtul timp, pe care l'am petrecut în Elveția, m'am incredințat însă, că așa sunt cei mai mulți dintre hamalii din țara aceia.

Locuiam în fața gării și, la plecare, mai aveam și o geantă. Am chemat un hamal, ca să-mi ducă geamantanul. El a luat în o mână geamantanul, iar în alta pardesiul, umbrela și o cuvertură, care erau legate în o curea, le-a dus la gară apoi s'a întors înapoi, ca să-mi ducă și geanta. M'a întâlnit

însă în drum, căci, grăbind, îmi luasem eu însumi geanta și coborisem scările cu ea.

„Ai făcut rău, domnule, îmi zise el. Asta e treaba mea dacă m'ai chemat, și taxa e aceeași și pentru toate trei bucățile“.

O doamnă tânără plecă din oraș cu doi copii și, având mult bagaj, a luat două trăsuri, una pentru sine și pentru copii, iar alta pentru bagaj.

Hamalul chemat să descarce bagajul, un om mai bătrân se uită lung la ea și dete cu un fel de mirare la ea.

„Asta nu se face, doamnă, îi zise el într'un fel de ton părintesc; bagajul acesta puteam să-l aduc eu cu căruciorul și ți costă mai puțin. D-ta ai copii, și soțul d-tale muncește, iar dacă ești văduvă, cu atât mai rău“.

Doamna aceia, o Româncă, nu era văduvă, dar nu-i era nici soțul om, care muncește.

Cam așa sunt însă în Elveția oameni, cari trăiesc, cum se zice, dela mână la gură.

Câteva zile după sosirea mea, am făcut cunoștință cu Părintele Chancenotte unul dintre preoții isgoniți din Franța, acum paroch într'un sătuleț din cantonul Geneva, de unde vine două zile pe săptămână la Fribourg, ca să ție predici, la care lumea se îmbulzește.

Am profitat de ocaziune, ca să mă dumiresc asupra vorbelor rostite de hamalul din Sargans.

Părintele Chancenotte, un om înalt și frumos, vioiu, instruit și cu deosebire luminos în expunerea stărilor sufletești, o „grădină de frumusețe“ cum s'ar zice de noi, se uită la mine zâmbind cu mulțumire.

„Apoi da!—grăi dânsul. Nu se poate nimic mai deslușit. El nu a primit și nici că avea să primească cele 20 centime pentru sine, ci pentru săracii săi. E lucru de sine înțeles că cei ce pot munci au să muncească și pentru cei ce nu sunt în stare să-și agonisească pâinea de toate zilele, pe care noi o cerem în fie-care zi, nu fie-care pentru sine, ci ori-și-care pentru toți. Ar fi absurd să zicem „Tatăl nostru“

dacă s'ar gândi fiecare numai la sine și cel ce poate să agonisească n'ar face voia „Tatălui“ făcându-i parte și celui ce nu poate munci: cel ce ia are să și dea și prin el dă „Tatăl“ celor neputincioși. Noi duhovnicii avem dar fiecare lista sa de săraci luați sub purtarea sa de grijă, pe care îi împărțim între credincioșii ce vin la noi să le dăm mângâiere sufletească. Odată, de douăori pe lună îi vizităm, ca să ne incredințăm, dacă sunt ori nu bine îngrijiți și dacă vedem, că au cuvinte de a se plânge, îi luăm dela unul și-i trecem la altul. Lucrul acesta e chiar în firea legii creștinești și nu mă îndoesc, că se face și la d-voastră.

Aducându-mi aminte de popii noștri, cari cerșesc și ei, dar nu pentru săraci, ci fiecare pentru sine, nu i-am dat nici un răspuns. „Dar, i-am zis, sarcina pe care o luați asupra d-voastră, e foarte grea“.

„Vi se pare,—a'ntâmpinat preotul, alungat din patria lui.

Lasă că n'avem altă treabă, dar fiecare dintre noi lucrează într'un cerc restrâns și cunoaște atât pe cei ce au nevoie de ajutor, cât și pe cei ce pot să le dea ajutorul. Eu știu bine, cât are și cât poate să agonisească fiecare din poporenii mei, decât are nevoie, ca să-și asigure un trai tignit, și cer numai din prisoasele lui. Avem fără îndoială și greutăți, căci trebuie să privighem, ca fiecare să-și întrebuițeze bine timpul și puterile și să-și chivernisească fără de risipă avutul și să ne luptăm contra celor ce exploatează în mod neomenesc munca ori fac abuz de capitalul lor; dar aceste greutăți sunt înlăturate și ele cu oarecare osteneală, căci pentru ceea ce luăm dăm în schimb mulțumirea, pe care o simte ori-și-care om când săvârșește o faptă bună. Nu poți să-ți inchipești,—urmă el zâmbind iar cu mulțumire,—cât de mult țin oamenii noștri să aibă mulțumirea aceasta și cât de mulți sunt cei ce dau chiar și peste puterile lor și-și trag dela gură, ca să poată avea mulțumirea de a fi ușurat viața altora. Vei fi știind, poate, că acela, care în congresul ținut la Zürich în anul 1897, în cestiunea ocrotirii muncitorilor a obținut hotărîrea privitoare la repausul duminical,

a fost Abbé Beck, profesor la universitatea din Fribourg, și aici oamenii țin foarte mult la repausul duminical. Tot atât de mult țin și la ziua de opt oare, și dacă o mare rușine e să lucrezi duminicile, tot rușine e să începi munca înainte de 8 oare, sau să nu încetezi cu ea la 6 seara. Sunt cu toate aceste mulți, cari fac ore suplimentare, nu însă pentru sine, ci pentru alții, ceea ce nu e rușine. Eu, urmă iar, am înființat în parochia mea o fabrică pentru ca tinerimea adultă să nu fie nevoită a se risipi spre ași căuta de lucru căci, risipindu-se, ea foarte ușor se strică. Scopul meu nu e dar câștigul, ci ca să țin tinerimea la casele părintești și sub privigherea mea. Țin dar să nu se lucreze peste opt ore. Mai ales Sâmbetele însă și'n ajun de sărbători se fac și aici ca aiurea ore suplimentare pentru ca săracii să poată avea și ei o zi bună, să se îmbrace mai bine, să iasă la vre-o excursiune ori să ia parte la vre-o serbare".

Mi-a mai spus multe Părintele Chancenotte, omul înzestrat în mare măsură cu darul, deci și cu slăbiciunea de a vorbi, și eră pentru mine o mare mulțumire să-l ascult, dar stăteam la indoială, dacă nu cumva sunt exagerate cele ce-mi spune. Mi-am dat deci silința de a mă încredința din propria mea intuițiune despre adevăr, și sunt multe lucrurile, cari m'au mișcat adânc.

E și aici mizerie și răutate omenească, dar e mizeria acoperită cu un văl des, iar răutatea stă ascunsă.

Aveam să plec spre Zürich cu o domnișoară, fată de vre-o 18 ani.

"Te rog,—îmi zise ea stăruitor, ca până la Berna să iei bilete de clasa III".

"De ce? — o întrebai.

"Uite,—răspunse dânsa,—o să vie la gară câte va dintre amicele mele, și mi-ar fi greu să mă vadă urcându-mă în clasa II. Și-ar face o rea părere despre mine".

"Ei bine, i-am întâmpinat, să luăm clasa III chiar până la Zürich".

"Da,—strigă ea voioasă,—și din economia, pe care o facem,

să-i dăm spălătoresei vre-o 6 franci. Are, biata de ea, trei copii, iar soțul ei e un bețiv“:

Așa se văd lucrurile în Elveția, și Elvețianul tot așa le vede și după ce pleacă în vre-o altă țară.

Ședeam în timpul uneia din călduroasele zile dela începutul lunii August cu soția și cu copiii la recoare și-mi luam, după masă, cafeaua, când cineva a bătut la ușă.

A intrat o damă ca de cincizeci de ani, neobișnuit de scurtă și foarte grasă, care a făcut un compliment reverențios și a rostit franțuzește următorul discurs, precum se vede, pregătit de mai 'nainte:

„Mă scuzați, stimabilă Doamnă, că vă deranjez la timp atât de nepotrivit, dar am venit pe jos dela București, am luat-o pe la cimitirul Bela, am greșit drumul, am trecut cu mare încungiur pe la Jilava și am întârziat. Sunt guvernanta la o familie din București, unde avem o bucătăreasă, o biată de văduvă cu trei copii, al căreia soț a fost neguțator, dar a scăpat. Mi s'a spus, că în școala D-voastră se primesc fete sărace, și, fiindcă acea văduvă nu știe să-și facă treburile, am venit să vă cer informațiuni, dacă nu ar putea să fie primită și una din fetele ei, copilă foarte gentilă, Doamnă, și deșteaptă, vă încredințez, Doamnă, deșteaptă, bună, cuminte, căci altfel nu m'ași interesa de ea și n'ași fi făcut pe căldura aceasta un drum atât de lung. Ar fi o mare binefacere și un câștig pentru Institutul D-voastră, stărui dânsa scoțând actele copilei, ca să le prezinte“.

„Doamnă,—i-am răspuns după ce am examinat actele,—e peste putință. Copila are, ce-i drept, media mare, dar e de abia de unsprezece ani, iar în școala noastră se primesc numai fete trecute de 12 ani. Va putea însă să se prezinte anul viitor și chiar și anul ce va urma, când va fi de 13 ani și va avea încă mai mari șanse“.

Pentru mai deplină dumerire, i-am dat și o foaie din publicațiunea făcută pentru concurs.

„Sunteți foarte binevoitor, Domnule,—răspunse ea inve-

selită.—Vă mulțumesc! Știu că nu am făcut drumul de geaba. Biata de văduvă se va mângâia cu speranța, că îi va fi primită fata în Institut. Vă mulțumesc, Doamnă! vă mulțumesc, Domnule, și scuzați, că v'am derangiat, dar am făcut-o din iubire creștinească“.

După aceea s'a dus în parc, și-a căutat la izvor un loc mai răcoros, și-a desfăcut bocceluța, în care avea două cornuri și o bucată de cașcaval și și-a astâmpărat foamea și setea.

Aici la noi oamenii, care fac asemenea lucruri, sunt luați ca fiind „cam într'o ureche“: acolo nu.

Trăsesem la un otel, unde pentru șase lei pe zi aveam întreaga întreținere, și eram foarte mulțumit, deși abia pe ici pe colo puteam să iau câte ceva din cele cinci șase feluri de bucate ce mi se serviau la masa comună.

„Domnule,—îmi zise a treia zi Soeur Marie Germaine, touriera, în a căreia purtare de grijă fusesem dat,—am fost pe la otel. Aflu, că ești foarte bine acolo; mi se plânge însă stăpâna casei, că nu-ți plac bucatele elvețiene“.

„Bucatele îmi plac,—am incredințat-o eu,—dar la vârsta mea oamenii, care țin să și păstreze sănătatea și limpezimea minții, mănâncă puțin și nu ceeace le place, ci ceeace le priește, și eu țin să păstrez o anumită dietă“.

„Acesta e lucru foarte supărător,—întâmpină ea strâmtorată,—căci într'un otel nu se poate cere să ți se gătească pe plac. Otelul acela e însă și prea scump pentru d-ta, care ai să stai aici câteva săptămâni. Ai, te rog, bunătatea de a mă lăsa să-ți caut eu, un pension, unde ți se vor servi bucatele ce-ți priiesc și vei fi și mai liniștit decât la otel“.

Am avut bunătatea aceasta, și pe 'nserate am fost mutat la un pension, unde pentru patru lei pe zi aveam un iatac curat cu vederea spre Alpii acoperiți de zăpadă, lumină electrică, serviciu, întreținerea după prescrierea făcută de Soeur Marie Germaine, ba, când serile eră rece, și butelia cu apă caldă în culcuș.

Mai nainte de a mă fi mutat, Soeur Marie Germaine mi-a

dat informațiunile cuvenite și despre persoanele, cu cari aveam să iau masa. Erau câțiva studenți italieni, câțiva polonezi, un bulgar, un brășilian, doi ruși, dintre care unul cu soția, o franceză cu fca ei, o Englezoaică cu băiatul și un inginer din cantonul Chur.

„D-ta,—îmi zise ea,—ai să stai la masă cu Doamna franceză și cu inginerul, care e om cum se cade, are trei copii și își așteaptă familia. Am vorbit cu el și se bucură că va putea să ia masa în societatea d-tale“.

Am citit și vor mai fi citit și alții în edițiunea de dimineață a unui ziar din București următoarea dare de seamă:

„In curtea acestui han locuim de-a valma gospodari cum se cade alături cu amantele a o mulțime de indivizi, cu cântărețe ordinare de pe la berăriile și tavernele infecte, cum și de naționalități deosebite cu fel de fel de obiceiuri și moravuri.

Scandalul, de care e vorba, a luat naștere din cauza purtării unui individ cu oarecare femce cu moravuri ușoare în curtea caselor anumite. Individul în chestie, pretându-se la scene scârboase cu amanta sa în fața unei gospodine cinstite, soția unui funcționar integru dela C. F. R., care are nenorocirea să locuiască sub același acoperământ cu cei doi.

Femcea plângându-se soțului ei, s'a născut un adevărat scandal, și un agent de poliție, amant al uneia dintre cântărețe, interveni cu autoritatea sa amenințând cu expulzarea pe funcționarul român“.

Cam așa e prin hanurile de pe la orașe și agentul de poliție, care a intervenit „cu autoritatea sa“, aveă toată dreptatea: omul cum se cade n'are ce să caute într'o societate, a căreia armonie o strică.

Acolo la Fribourg e altfel: își caută fiecare de treburile sale, trăește fiecare cum vrea și umblă fiecare în drumul ce-și alege, și niciodată și nicăeri oamenii nu se împedică unul de altul.

Fribourgul e oraș de școli și de ateliere, și diminețile pe la opt, la prânz și seara pe la șase ulițele sunt pline de lume

grăbită, care n'are vreme să se uite 'n dreapta ori în stânga și să-și dea seamă despre ceea ce fac alții. În timpul restului din ziua de muncă abia pe colo se ivește pe stradă câte un om, grăbit și acela, în cât n'ai cu cine să stai de vorbă, ca să te dumirești. „Da, Domnule“ ori „nu, Domnule!“ cu atât te alegi, dacă faci vre-o întrebare.

Duminecile oamenii sunt și mai zoriți. Unii se îndesuie prin numeroasele biserici, alții ies cu cărucioarele pline de copii la plimbare pe nesfârșitele alee de prin împrejurimile orașului, iar alții țin intruniri, fac excursiuni ori pun la cale serbări, căci în ziua aceasta caută cu toții repaus nu trucesc, ci suflesc. E a Domnului ziua și voia lui se împlinește, dacă omul se bucură de viață. Pe inserate e o veselie sburdalnică: studenți, muncitori, ori societăți cântă mai ici, mai colo în cor; excursioniștii se 'ntorc cu muzica 'n frunte; oameni chefuiți dau chiote; se înalță în toate părțile rachete ori se aprind focuri bengale.

Cu cine să te mai oprești în drum!?. Ai să te dumirești din propria ta intuiție.

Am umblat dar prin oraș și prin împrejurimi, am fost pe la Berna, pe la Zürich, și pe la Geneva, am cutreerat văile și am străbătut prin păduri, am intrat prin grajduri și pretutindeni m'au pus în uimire trei lucruri: solidaritatea, buna rânduială și mai ales curățenia și anume aceasta mai mult la țară decât prin orașe și nu pentru că se face, ci pentru că se păstrează. Pe o singură moșie din România sunt mai multe bălării decât în întreaga Elveție, și într-o singură curte de conac boieresc e mai mult gunoi decât în toate cotețele din Elveția.

Oamenii, cari trăiesc și sunt și crescuți în curățenia aceasta își țin curate și sufletele, și bună rânduială, pe care o găsesc în lucrurile ce-i înconjoară, o păstrează și în faptele lor.

În partea de jos a orașului Fribourg, pe țărmul Sarinei, e îndesuială, multă sărăcie și mai ales mare spuză de copii, dar tot e mai curat decât la București, pe'nserate, în strada

Academiei ori în strada Câmpineanu, căci în Elveția nici copiii n'aruncă nimic și nu fac gunoiu.

Călătoriam cu clasa III spre lacul Lemán. Un țăran și-a cumpărat la o stațiune o portocală, ca să-și stămpere setea. El a scos din buzunar o bucată de gazetă, a strâns în ea cojile și sămburii și n'a aruncat hârtia pe fereastra deschisă, ci a păstrat-o la dânsul, căci nu face el gunoi nici pe terasamentul căii ferate.

Omul acesta, care a crescut în biserică și-și petrece cea mai însemnată parte a vieții lui în biserică, a ajuns încetul cu încetul să ia întreaga lume a lui Dumnezeu drept o mare biserică, și în biserică păstrăm cu toții curățenia și buna cuviință.

Mai e apoi un alt lucru mare. În biserică stăm alături, ca oameni de o potrivă, mari și mici, bogați și săraci, stăpâni și slugi, fericiți și nenorociți, și, deprinși așa în biserică, așa rămânem pretutindeni. Am găsit la Berna, la Zürich și mai ales la Geneva oțeluri pompoase, restaurante, cafenele și berării lusoase, acestea însă pentru străinii ce vin să-și petreacă viața în Elveția: în Fribourg și prin alte orașe mai mici nu se găsește un singur restaurant, o singură berărie ori o singură cafenea, în care poți să stai fără ca să ai, ca la biserică, alături cu tine ici un țăran, iar colo un muncitor cu palma groasă. Trebuie să păstreze această curățenie și buna cuviință când se află pretutindeni în bună societate.

Înțelegând-o aceasta, am înțeles și simțământul de dignitate al Elvețianului și mi-am dat seamă, cât de ușor e să ții buna rânduială într-o societate alcătuită de oameni, care, având simțământ de dignitate, își pun înșiși frâu, căci li-e rușine să facă ceeace nu se cade. Tot mai erau însă multe, pe care nu puteam să le înțeleg, și de aceia mă bucuram de societatea inginerului, cu care puteam să stau de vorbă și 'n timpul mesii, și la cafea.

El nu prea eră însă pornit la vorbă. Luase'n întreprindere o lucrare de edilitate, își așteptă familia și își expe-

diase mobila și uneltele cu mică iuțeală, iară timpul trecea fără folos. Lucra de o cam dată cu două ajutoare la niște planuri. Dar dacă planurile vor fi gata mai nainte de a-i fi sosit uneltele? El își făcea mereu socoteala, cât ar fi plătit, dacă ar fi făcut expedițiunea cu mare iuțeală, cât câștigă, dacă lucrurile îi sosesc la timp, și cât pierde, dacă ele îi sosesc cu o zi, două ori trei prea târziu, și mereu se plângea de neglijența administrațiunii, care după părerea lui nu avea alt rost decât să poarte grijă, ca el să nu piardă, ci să câștige.

Viuă i-a fost dar bucuria și sinceră mulțumirea patriotică ziua a patra, când a primit avisul.

Sedeam la fereastră pe la cinci după amiază-zi, când a venit cu două camioane, ca să-și încarce lucrurile și să le transporte la locuința ce-și închiriasc. Erau, pe lângă mobilă, lăzi, coșuri și boccele, fel de fel de mărunțiș, și oamenii dedeau zor să deșerteze vagonul și să le ducă toate la camioane pentru ca apoi să le încarce. De odată însă ceasornicul dela biserica reformată, care se află în apropiere, sună ora șase și argații dela camioane deshămară caii și pleacă cu ei la grajd, lăsând avutul inginerului parte încărcat, parte așezat pe jos prin apropierea camioanelor.

„Poftim plăcerile zilei de opt ceasuri!“ — imi zisei închipuindu-mi supărarea ce-l va fi cuprins pe inginer.

Peste vre-o jumătate de ceas însă el a venit la masă foarte voios că putuse să deșerteze la timp vagonul.

„Și tot mai ții la ziua de opt ceasuri?“ — îi zisei eu.

„Fără îndoială că țin, — imi răspunse el fără ca să-și dea seamă, de ce îi pun întrebarea. Omul, care muncește numai opt ceasuri, lucrează cu toată inima și cu voie bună, are spor, și nu iese din mâna lui decât marfă solidă. Cu noi nu poate să susțină concurența cei ce lucrează zece ori douăsprezece ceasuri. Apoi, — adăogă el apăsător, — lucrând zece ceasuri, ași întrebuința pentru aceiași muncă mai puțini oameni: ce fac ceilalți, care acum gălesc și ei de lucru?“

La argumentul acesta nu mă gândisem, și abia mai târziu mi-am dat seamă despre puterea lui..

„Toate bune,—i-am răspuns deci,—dar bagajul d-tale a rămas în mijlocul drumului“.

„Ei și!? întâmpină el. Timpul e frumos și n'am nevoie să mai plătesc și chiria unei mușamale, ca să-l acoper.“

„Dar dacă dispar până mâne dimineață câte-va bucăți din el?—întâmpinai eu.“

El se uită nedumerit la mine.

„Cum să dispară!?—grăi dânsul. — Nu cum-va crezi c'o să le fure cineva? — A, domnule, asta nu se poate!—Aș înțelege să-mi spargă cine-va lada de fier, să-mi fure ceva ceasornicul din buzunar ori dentura din gură, dar un lucru lăsat în mijlocul drumului nu se poate fură. Ai înțeles, d-le, nu se poate. Asta ar fi o stricăciune de multe milioane, milioanele, pe care ar trebui să le cheltuim noi toți, ca să ne punem împrejuriri și 'ncuietori și să ne ținem câni de pază ca 'n timpurile de barbarie.—Nu, domnule, noi n'avem împrejuriri pentru oameni ci pentru animale și țara aceasta e plină toată de lucruri lăsate 'n mijlocul drumului“.

Știam, că așa este, dar abia acum înțelegeam și de ce anume e așa.

„Atunci, — îi zisei, — în adevăr nu mai înțeleg, care e rostul administrațiunii la d-voastră“.

„Care e rostul administrațiunii? — grăi dânsul tăindu-și bucata de carne. — E curios lucru! — Întrebi: care e rostul ei? — Ia să-mi spui, — urmă el după o pauză, — România d-tale e ori nu țară mănoasă?“

„Foarte mănoasă“, — îi răspunsei.

„Ca Elveția?“

„Mult mai mănoasă“.

„Și brațele muncitoare sunt acolo mai scumpe decât aci?“

„Neasemănat mai ieftine“.

„Bun, — zise el. — D-ta plătești aci patru lei pe zi: cât ai trebui să plătești acolo, ca să ai locuință și întreținere la fel?“

L'am înțeles pe mișelul de Elvețian.

„Dac'ar fi cu puțință, — i-am răspuns zâmbind, cam vre-o zece, — patrușprezece lei“.

„Atunci, — grăi dânsul tot zâmbind, — nu mai întrebă, ci zi „merci!“ — de o mie de ori „merci“.

În adevăr nu numai multă, ci totodată și foarte înțeleaptă purtare de grijă se cere, ca să scurtezi și să netezești drumurile, să înlătorezi abuzurile și conflictele și să le faci oamenilor viața atât de ușoară și de plăcută ca 'n Elveția. Zadarnică ar fi însă și purtarea de grijă, și înțelepciunea, dacă n'ar fi la mijloc și bunăvoință, cu care acolo se fac toate, și trebuia să fiu cuprins și eu de simțământul, pe care Impăratul Wilhelm II, l'a exprimat cu atâta claritate în discursul său roștit la Münster. Viață tignită și binecuvântată e cu puțință numai între oameni, cari se iubesc între dânsii, și laudă și mărire li se cuvine numai celor ce ne îndrumează spre iubire.

Măsura dreaptă a religiozității, imi zisese părintele Chancotte — sunt numai contingentele de oameni, cari se spovedesc și se cuminecă“.

Îl înțelegeam acum pe deplin.

Oamenii toți sunt porniți spre rele, și, stând așa singur, adeseori eram cuprins de simțământul, că sunt amăgit și văd numai ceea ce e bine din cele ce se petrec împregiurul meu. Mulți dintre cei ce vor fi citind scrisa mea sunt cuprinși și ei de simțământul, că exagerez și am căutat din adins numai ceea ce e adimenitor în viața oamenilor noștri din Elveția. Adevărul e, că spun numai ceea ce e comun și se petrece pretutindeni și totdeauna, iar micile miserii, pe care le știm din propria noastră viață ca lucru comun, le trec cu vederea, fiindcă acolo se perd. Am văzut la Fribourg medici celebri și profesori universitari, laici și oameni tineri, cari luau sfânta cuminecătură alături cu salahorii și cu precupețele. Oameni păcătoși sunt și dânsii, căci n'ar fi cuprinși de căință și n'ar avea ce să ispășească dacă n'ar fi păcătuit; ei însă nu stăruie în păcătuire și luptă

contra păcătuirii fiecare în cercul său de activitate. Noi păcătuim fără ca să ne căim, fără ca să simțim trebuința ispășirii, ba săvârșim fapta rea pretinzând a ne fi împlinit datoria ori a ne fi folosit de dreptul nostru firesc și propagăm demoralizarea fiecare în cercul lui de activitate. Foarte cu anevoe ne ridicăm dar la recunoașterea adevărului, că nu prin învățătură, nici prin întocmirile economice, nici prin organizațiunea politică, ci prin religiozitate a ajuns Elveția la starea, în care se află și că numai prin religiozitate poate să ajungă și ori și care alt popor la asemenea stare.

Formula dreptei viețuiri este: Păcătuiește, căci din păcat te-ai zemislit și spre păcate ți-e pornită firea, dar păcătuiește căindu-te și ispășindu-ți prin bună faptuire și prin umilință păcatul.

Mai putem noi Românii să fim ridicați de biserica noastră din starea în care am căzut, la înălțimea acestei formule?

Asta e pentru noi cea mai mare din toate întrebările.

Dacă putem, toate celelalte vin ele de ele, iar dacă nu mai putem, zadarnice ne sunt toate întocmirile culturale, economice și politice, căci vom rămâne tot oameni cari se mănâncă între dâșii ca câinii flămânzi.

II.

Eu nu eram la Fribourg om necunoscut, ba n'ași exageră, poate, dacă ași zice, că eram chiar mai bine cunoscut decât la București, unde trăiesc de vre-o treizeci și doi de ani acum. Acolo, unde lumea nu se interesează numai de cestiunile politice și de cele economice, erau mulți oameni foarte cum se cade, care știau, că eu sunt la Români aproape singurul scriitor laic, cari și-a dat cu toată stăruința silința de a propaga simțământul religios.

Acela, care a spus-o aceasta atât în lecțiunile sale dela universitate, cât și în convorbiri particulare, e un om, pe care nu aveam mulțumirea de a-l cunoaște, Monseniorul

Jaquet, fost Episcop catolic la Iași, azi Archiepiscop de Salamina, un admirator al poporului român, pe care a ajuns, făcându-și visitațiunile canonice prin Moldova, să-l cunoască foarte bine și să-l iubească mai mult chiar decât pe fiii săi sufletești, ceea ce a și fost, pare-mi-se, cauza c'a trebuit să părăsească Moldova.

Mai aveam și datorii de recunoștință personală față cu Monseniorul Jaquet, care a fost protectorul cu deosebire binevoitor al celor doi copii, pe care i-am avut la școli din Fribourg.

Fac aceste împărtășiri ca motivare a mărturisirii, că sunt preocupat față cu Monseniorul Jaquet, căruia aveam să-i mulțumesc și pentru bunăvoința, de care m'am bucurat în timpul petrecerii mele la Fribourg.

Am vorbit împreună, se 'ntelege și despre răskoalele țărânești, precum și despre mânia oarbă, cu care ele au fost înăbușite. În Elveția, lumea toată osândiă, nu însă pe răsculați; Monseniorul Jaquet, om cu multă măsură, a ținut să mă încredințeze, că nu împărtășește vederile generale, ci le ia toate drept un fel de calamitate elementară.

„Un fel de urgie a lui Dumnezeu,“ — am zis eu.

„Da, dacă voiți“, — mi s'a răspuns cu un zimbet oarecum ascuns.

„Nici că se putea altfel într'o țară, în care toți își dau par'că din adins silința să stârpească ori-și-ce pornire religioasă“, — am întâmpinat eu.

Distinsul prelat făcù un gest de indoială.

„Eu, — zise, — cunosc bine Iașii și am călătorit mult prin Moldova, dar am avut totdeauna simțământul, că Românii sunt oameni religioși, ba chiar propagatori ai religiozității, și acolo, unde trăiesc împreună cu Românii, creștinii de alte confesiuni sunt și ei mai evlavioși. În România, Românii par lipsiți de religiozitate fiindcă nu au conducere și disciplină religionară. D-voastre nu aveți preoți, nu aveți seminare, care ar putea să vă dea în viitor preoți, iar Episcopatul D-voastră, deși compus din oameni cu mari calități,

nu poate în pozițiunea ce i s'a creiat să facă nimic pentru ridicarea bisericii. Eu am o particulară venerațiune pentru actualul Mitropolit Primat, care e una din cele mai distinse figuri în biserica creștinească: dar ce poate să facă!? Episcopul de Lausanne, care-și are reședința aici la Fribourg, e un venerabil bătrân trecut de 90 de ani, și orb, și surd, dar afacerile diecesei sunt bine conduse, căci, deși e slăbit omul, e tare scaunul, în care șade. Eu cunosc între somitățile politice ale României, ba chiar și între actualii ei conducători oameni foarte religioși și m'am mirat totdeauna, că dâșii nu profită de bună-voința Regelui Carol, care e creștin adevărat și ține să ridice biserica țării sale“.

„Sunteți, Monsenior, prea binevoitor,—i-am răspuns,—dar cunoașteți pe cei puțini și treceți cu vederea pe cei mulți, care nu-i lasă să facă binele pe care-l vor. N'au profitat pentru că nu e religiozitatea Românilor atât de activă cum o socotiți. Nu e la Români decât o înconștientă trebuință de religiozitate, dar religiozitatea viuă, care hotărăște faptele, nu există“.

Imi dau în clipa aceasta seamă, că azi, când scriu aceste rânduri e din întâmplare ziua de sf. Alexandru, atâtea și atâtea, chiar a treizecea aniversare a frumoasei biruințe dela Grivița. Eram atunci, când a venit știrea dela Plevna, om tânăr și lucram dinpreună cu Eminescu în redacțiunea ziarului „*Timpu*“.

Cuprinși amândoi de o bucurie fioroasă, ne-am adus aminte de Mircea cel Bătrân, de Neagoe Basarab, de Mihaiu și de Ștefan cel Mare și sfânt, care după fiecare bătălie ridică câte o mănăstire ori câte o biserică, și am publicat un articol plin de avânt „juvenil“, în care stăruiam ca întru amintirea marei fapte naționale să se zidească o mare biserică monumentală la București, unde avem numai bisericuțe. Lumea s'a încălzit și chiar ziua următoare s'a constituit sub președinția totdeauna zelosului Beizadea Dimitrie Ghica un comitet, care a luat asupra sa sarcina de a conduce lucrarea pornită pentru realizarea „frumoasei“ idei. Puteam atunci

Eminescu și eu să credem, că tot a mai rămas în noi ceva din avântul religios al străbunilor noștri: azi însă, după ce am ajuns om bătrân fără ca să fi văzut fie măcar și numai un mic început de faptă, știu că n'a mai rămas nimic. Am auzit chiar vorba, că e mai bine, că nu s'a zidit acea biserică, de oarece ea n'ar fi putut să fie decât un fel de pocitanie arhitectonică: eră ca timpul, în care s'a produs și tot mai bine decât nimic.

„Nu, monseniore,—am adăogat dar,—ați luat drept creștini pe oamenii cu bun simț practic, care admit, că pentru „prostimea lăsată în părăginire tot mai e nevoie și de religie“.

„Nu tocmai,—mi s'a răspuns.—Vorbesc de oameni cari se plîng, ca d-ta, că nu pot găsi în biserica lor mângâierea sufletească, pe care o caută și, urmă monseniorul zămbind, nu au dreptate. Chiar cu preoții, pe care îi aveți azi, se poate restabili prin o bună conducere în timp scurt o bună practică religioasă, căci mai ales de aceasta e vorba. D-voastră voind să dați preoțimii oarecare erudițiune, ați organizat seminare, cari nu sunt în adevăr decât niște școli laice, ați înființat facultatea de teologie, unde profesorii sunt mai ales laici; și trimiteți tineri la Moscova, la Atena, la Cernăuți ori la universități protestante. Prin toate aceste câștigați oarecare erudițiune realistă, dar nu aceasta e ceea ce vă trebuie, ci îndrumarea spre practică religioasă, destoinicia pastorală, pe care n'o puteți găsi decât la noi“.

Monseniorul Jaquet e de părerea, că România ar trebui să trimită preoți tineri și la universități catolice și în deosebi la cea din Fribourg, unde nu se propagă catolicismul, ceea ce în Elveția nu e cu puțință, ci creștinismul și unde ei ar învăța multe lucruri bune, nu numai la prelegeri, ci și plimbându-se pe stradă ori văzând cele ce se petrec la țară.

Preocupat, cum sunt, eu nu pot să nu împărtășesc părerea aceasta. Nu mă îndoiesc, că preoții deprinși cu disciplina religioasă a bisericii catolice ar putea să contribue

la cultivarea simțământului religios mai mult decât cei formați la București, la Cernăuți, la Atena ori la Moscova. Stăteam însă la îndoială în ceea ce privește timpul ce se cere pentru ca să ajungem la ridicarea bisericii noastre.

Îi cunosc și eu pe Români, căci am trăit pretutindeni nu numai în mijlocul lor, ci și cu dâșii, și cea mai frumoasă parte a vieții mele am petrecut-o bucurându-mă de marile lor destoinicii sufletești. În părțile mai muntoase ale țării, unde sângele e mai curat, unde s'au păstrat obiceiurile ră-mase din bătrâni și unde n'a pătruns încă în deplin „civilizațiunea“, e în adevăr destulă religiozitate; și acolo însă școala „modernă“ strică din ce în ce mai mult sufletele. Mă înspăimânt când mă gândesc la înrăurirea cărturarilor de pe la sate, acești oameni cu o spoială de cultură cu desă-vârșire realistă, care strică moravurile, trăiesc din exploatarea nepriceperii și a bunei credințe și-și bat joc de tot ceea ce părinților săi le-a fost scump. În părțile șese ale țării oamenii aceștia sunt stăpâni deplini. Nu se mai poate face nimic fără de dâșii, căci țin marea mulțime ferecată prin fel de fel de interese. În hartă necurmata între dâșii, ei țin sa-tele în continuă turburare. Preotul, învățătorul, cărciumarul, primarul, perceptorul, notarul și ceilalți câțiva cărturari, cari țin să ajungă ei primari, perceptor și notari, nu îi mai lasă pe oameni să răsuflă. Chiar și dacă am putea să scă-păm de această plagă ieșită din școala „modernă“, ne trebuie altă școală și timp mai îndelungat ca să răușim.

Așa zice toată lumea, și nu puteam să zic nici eu altfel.

Intorcându-mă din Elveția, am sosit la Arad într'o zi de Duminecă.

Părintele Protosincol Roman Ciorogaru, Directorul seminarului, oficiase în catedrală, iar după sf. liturgie a ieșit cu crucea la câmp, ca să binecuvinteze sămănăturile.

Aradul e un oraș de vreo 60.000 de suflete, dintre care vreo 10.000 sunt Români, aproape toți ortodocși. Luau parte la procesiune vreo 4.000 de suflete.

Când procesiunea a sosit în piața cea mare a orașului,

clopotele dela biserica Minorităților, care se află în acea piață, au început să sune. Părintele Ciorogaru s'a oprit dar în fața bisericii și a citit ecteniile, iară corul seminarial a dat răspunsurile cuvenite: lumea trecătoare și mulțimea din piață, catolici, reformați, protestanți, până chiar și Evrei s'au oprit în loc, s'au descoperit și și-au plecat capetele, mulți au căzut în genuchi, iar mai departe luau parte la procesiune peste 5000 de suflete.

Același lucru s'a întâmplat în fața altor biserici eterodoxe, și lumea s'a sporit mereu, iar aceasta într'o țară sbuciumată de cele mai urite lupte de rasă.

„E foarte frumoasă această manifestare a spiritului în adevăr creștinesc la oameni, cari se dușmănesc între dâșii i-am zis părintelui Ciorogaru;—vorba e însă dacă acești oameni caută numai distracțiune ori se și spovedesc?”.

Părintele Ciorogaru mi-a zâmbit ca Părintele Chancenotte.

„Acum de curând a fost hramul mănăstirii dela Bodrog, mi-a răspuns Sfinția sa. Au venit sate 'ntregi până dela depărtări de două și trei zile, cei mai mulți pe jos, conduși mai ales de învățători și cântând psalmi, iar sfânta cuminicătură au primit-o la mănăstire peste 50.000 de creștini”.

Aflu acum, că de Sf. Mărie s'au mai cuminecat la Bodrog peste 25.000 de creștini, și Părintele Achimandrit Hamzea, Egumenul, nu mai biruește cu puținii călugări, pe care îi are sub ascultarea sa.

Dacă se poate lucrul acesta la Arad, se poate și la București, și la Iași, și la Roman, pretutindeni unde trăiesc Români, căci aceiași sunt pretutindenea Români.

Are Monseniorul Jaquet dreptate; n'avem noi Românii nevoie să ne lepădăm de legea părinților noștri pentru ca să găsim mulțumirea trebuințelor noastre religioase. Putem, dacă voim cu tot din adinsul, să ne strângem cu toții la un loc, să găsim în timp scurt în biserica, în care am crescut, chiar mai bine decât în ori și care alta.

Numai însă, dacă-și vor înțelege și cărturarii noștri bisericesti datoria și se vor îmbărbăta Archiereii noștri.

Noi, care știm, cum în zilele de bucurie ori de restriște, în clipele de grea cumpănă ori de indoieli mistuitoare, în fața ispitelor ori la primejdie rugăciunea îl mângâie pe om, îl luminează și-l liniștește, îl umple de încredere și de tărie și îl face destoinic de a-și urmări cu pas hotărît drumul, noi, care știm, de câte ori ne-am fi pierdut, dacă nu ne-am fi găsit mântuirea în puterea cea tainică a rugăciunii, nu putem să osândim, ci numai să plângem pe cei ce se pierd fiindcă nu mai sunt în stare să se roage lui Dumnezeu și să ne rugăm și pentru dășii, ca Dumnezeu să-i lumineze, să nu-i ducă 'n ispită și să-i scape de cel rău. Putem să ne facem rugăciunea fiecare în tăinicia iatacului său, sub cerul liber, în câmp deschis ori în mijlocul unui codru, fie chiar și 'n fundul unei temnițe întunecoase, ea tot rugăciune rămâne; mai covârșitoare e însă puterea ei când o facem în fața altarului, sub conducerea preotului rânduitor a fi mijlocitor între noi și Dumnezeu și împreună cu mulți alți credincioși, ridicându-se în plin avânt glasul spre cer. E în asemenea rugăciune un fel de extaz, beatitudinea celor trecuți din această lume de mizerii, o stare sufletească, despre care omul amețit de cultura „modernă“ nu poate să-și facă închipuire. Partea cea în adevăr bună din societatea noastră „cultă“ sunt însă oameni și mai ales femei, cari cunosc starea aceasta sufletească și însetează mereu de ea, dar o caută și nu pot s'o găsească în biserică, în care au crescut și la care țin cu toată căldura inimii.

E greu să stai în timpul slujbei dumnezeiești într-o biserică goală, mai greu e să-ți faci rugăciunea în fața unor oameni, cari ei înșiși nu se roagă și nici n'au venit la biserică spre a se ruga, și de tot greu e când la altar slujește un om desprețuit și atât de adese-ori înjosit, încât adeseori, perzându-și în cele din urmă simțământul de demnitate, e și vrednic de dispreț.

Făcută după rânduiala bisericii răsăritene, slujba dumnezească e bogată în forme și în toate amănuntele ei mai curată și mai frumoasă decât în ori și care altă biserică;

Răzîtjak
 vorba e însă, cum e executată de cei ce iau parte la ea, și în practica cultului se petrec în biserica noastră adeseori lucruri, care-l răsvăresc pe creștinul evlavios.

Iară vina numai în foarte puține cazuri e a preotului. Am auzit odată povestea cu actrița, care, fiind nevoită să cânte 'n teatrul gol pentru Regele Ludovic II de Bavaria, a fost înăbușită în cele din urmă de plâns.

Nu poate nici preotul să slujească după cuvîință într'o biserică goală, și nu mai ales într'una plină de oameni, care n'au venit să-l asculte. Numai pentru cei fără credință e „religiunea afacere particulară”: credincioșii se simt părți dintr'un mare trup bisericesc, lucrează împreună și se risipesc înspăimântați, dacă în timpul acesta nu mai e destulă viață organică.

Mai are apoi credinciosul trebuință și de povățuirea duhovnicească a unor preoți respectați, care îi inspiră încrederea cuvenită și sunt în stare să-l lumineze, să-i dea îndrumare, să-i fie sprijinitori morali și să-l mângăie și stăpânească în viața lui sufletească.

Ne găsim în biserica noastră nici acest razăm duhovnicesc, mulți credincioși își petrec viața în grea luptă cu sine înșiși, ispițiți mereu de gândul, că nu le rămâne decât să-și caute mântuirea în altă biserică.

Deși om fără chemare duhovnicească, am luat, cum vor fi luat și alții, parte la asemenea lupte și, apărând ortodoxia, am avut mângăierea de a fi ieșit învingător, dar și durerea de a fi învins — fiindcă cei cu chemarea duhovnicească erau nepăsători. Lumea se alarmează când vre-un suflet mai mult ori mai puțin nevinovat a fost „amăgit” și s'a lepădat de biserica noastră. Am avut din cauza unor asemenea convertiri campanii violente, cum a fost nu de mult cea pornită contra Monseniorului Netzhhammer, ba chiar și procese zgomotoase. Ce faci însă când ți se face obiecțiunea, că 'n toate aceste vorba nu e de apărarea ortodoxiei, ci de înăbușirea ori și cărei propagande religioase!?

Dacă nu de aceasta ar fi vorba, așa se zice, s'ar fi făcut

ori s'ar face ceva, ca biserica română să aibă și ea propagatori ori, cel puțin, apărătorii ei autorizați, bine pregătiți și știuți de toată lumea, ca ori-și-cine să poată găsi, când are nevoie de ajutorul lor.

Ce facem noi, oamenii nechemăți, nepregătiți și lipsiți de autoritate, când vre-un coreligionar al nostru ni se plânge, că se teme să meargă la biserică și ne întreabă, care anume e biserica, la care s'ar putea duce fără de temerea de a fi jignit în simțământul lui religios?

Ce facem când ne întreabă, care anume e preotul, pe care putem să i-l recomandăm ca duhovnic și povățuitor sufletească?

Ce facem când el ne roagă să-l dumerim asupra vre unei enciclice ca cea emisă nu de mult de Sf. Sinod care zice:

„Iar de veți serba asemenea sărbători păgânești, să știți, că păgâni sunteți și *lepădați de sfânta noastră lege*. Să știți, că *nu veți mai primi* dela Biserică sau dela preoți nici *botez*, nici *împărtășanie*, nici *slujbe* pentru voi și pentru fiii voștri“.

Aceasta după puțină noastră pricepere e o excomunicare în toată regula, pe care nu Duhul Sfânt a inspirat-o, ci stăpânirea lumească a poruncit-o.

Cei ce vor avea să constate vinovăția și să le refuze vinovaților botezul, împărtășania, sfeștania, mirul, cununia, maslul ori prohodul sunt fără îndoială preoții, pe cari îi avem. Cum anume vor face ei constatarea aceasta și cari sunt garanțiile ce ni se dau, că nu vor greși și nu vor abuză de această putere discreționară, pedepsind și pe cei nevinovați or nepedepsind pe toți vinovații?

Chiar și dacă ni s'ar putea da asemenea garanții, am înțelege să fie pedepsiți cei ce nu-și botează copiii la timp, nu-i duc la biserică or cei ce nu se cuminecă, dar conștiința noastră creștinească nu se poate împacă cu gândul, ca frații noștri și fiii lor să fie lipsiți de botez ori de cuminecatură numai și numai pentru că într-o zi oarecare n'au ieșit la lucru.

Cine are să ne dumirească?

După simțământul nostru, școala despărțită de biserică e o nenorocire. Chiar împacându-ne însă cu gândul, că nu mai putem să avem o școală creștinească, ne întrebăm în fiecare zi: Se potrivește oare cu spiritul bisericii noastre și cu interesele ei de conservare, că în școlile primare și învățământul religios să fie predat de niște învățători, care nu au nici o legătură cu biserica, n'au primit binecuvântarea arhierască pentru îndrumarea sufletelor spre viețuire creștinească, nu iau dimpreună cu copiii parte la practica religioasă și nu ne dau nici o garanție, că voiesc și sunt în stare să le dea copiilor o educațiune religioasă?

Ne mai întrebăm, dacă profesorii de religii, pe care îi avem la școlile secundare și la cele speciale, sunt ei numai instructori ori tot odată și educatori și, așa, cum sunt aleși și instituiți, pot ori nu să îndrumeze tinerimea păstorită de dânsii spre viețuirea creștinească și să ne dea garanții, că silințele lor n'au să rămâie zadarnice.

Cu atât mai vartos ne întrebăm, dacă seminarele noastre așa cum sunt organizate, cu programele lor de studii, cu profesorii ce li s'au dat, cu băeții îmbrăcați militarește și deprinși a purta chipiul pe ureche și cu îndrumarea educativă ce se dă într'insele, sunt ori nu așezăminte bisericesti ori pepiniere de agenți publici.

Ne întrebăm apoi, dacă preoții scoși de sub ascultarea Arhierilor săi și puși ca ori-și-care alți diregători sub stăpânirea lumească, așa, cum sunt aleși, instituiți și tratați, mai sunt ori nu adevărați preoți.

Ne întrebăm, în sfârșit, dacă Archiereii noștri aleși de oameni, care ei înșiși n'au fost aleși ca creștini buni și dintre cari mulți nici nu mai sunt creștini, sunt ori nu Archierei după rânduiala sfinților Părinți ai bisericii noastre și dacă, în pozițiunea ce li s'a creat, pot ori nu să păstorească după voința Domnului turma creștinească.

Ne întrebăm noi cei ce mai stăruim în credință și, fiindcă nimeni nu-și dă silința de a ne dumiri, azi se leapădă unul,

măne altul de biserică și tot mai mult se întinde necredința în cei rămași.

Au să se îmbărbăteze cărturarii noștri bisericești, și Arhiereii noștri au să și facă datoria duminindu-ne.

Ori și-cât de mult ar fi pornit spre rele omul, el poate să-și pună însuși frâu și e cu puțință o lume bună, în care oamenii-și dau silința de a-și face unii altora viața plăcută, cel tare ajută pe cel slab, cel deștept luminează pe cel mărginit și cel slab ori mărginit nu urăște pe cel mai presus de dânsul, ci-și ridică privirea cu dragoste sfioasă la el. La această mai bună viețuire împreună numai creștinismul adevărat poate să ne ducă.

Dumnezeu a împodobit țara noastră cu frumuseți mari, ni-a dat bogății nemăsurate și-a înzestrat pe poporul nostru cu destoinicii alese: nu avem decât să ridicăm pe preoții noștri, să-i spălăm și să-i punem la locul ce li se cuvine nu ca oameni, ci ca preoți ai bisericii noastre, să le lăsăm Arhiereilor noștri puterea, pe care o au ca purtători și împărțitori ai darului, și 'ntr'un timp mai scurt decum vor fi crezând mulți vom ajunge prin credința viie, care naște fapte, la buna viețuire împreună, de care toți însetăm.

Trebue însă să ne căim și să o voim aceasta cu tot dinadinsul, să ne lepădăm din dragoste către urmașii noștri fiecare de sine însuși și să ne spășim prin jertve de bună voie păcatele.

ingyessy

megbanja

I. SLAVICI.

ASCULTÂND PE MIGNON

C'an vis mă chemi, Italie măreață,
Liman scăldat cu purpură din soare
Și'n veci păzit de munți cu nimb de gheață
Și cu veșmântul alb de mirt în floare.

Spre tine-aleargă stoluri călătoare
Să-ți cânte veșnic raiul de verdeață,
Și țărnu, încins de mări scânteetoare,
Și ochii umezi, dornici de viață...

Tu cer, sub care s'a născut Petrarca,
Și florentinul cel purtat cu barca
Înspre infern, și aprigul Carducci,

Și Leopardi care trist își duce
Pe al morții gând iubirea zbuciumată...
Tu cer ne, învins, am să te văd vre-odată?

G. TUTOVEANU

DOVEZILE

(Urmare)

II.

Dacă concepția finalității,—reazămul cel mai puternic al vitalizmului,—iese atât de zdrobită din discuția precedentă, privitoare la organele rudimentare și ataviste, s'ar părea că nu voi fi tot atât de norocos acum, când vom atinge chestiunea de căpetenie a transformismului, *origina speciilor*.

Pe când în momentele grele ale discuției finalității am văzut că nu se poate răspunde, desprețuitor, că nu toți oamenii pot afla „*secretul creațiunii*“, nouă din potrivă ni se cere în sprijinul concepției transformiste, dovezi vădite, experimentale, netăgăduite.

Susțineți transformarea formelor animale și vegetale, prefacerea pe cale naturală, a unei specii în alta, și cu toate acestea „*nu s'a putut constata*, — zice D-l Paulescu, — *nici măcar un singur fapt care să demonstreze realitatea transformării speciilor*“. Priviți acele specimene de viețuitoare care zac îngropate, mai bine de 6.000 de ani, în piramidele egiptene. Atâtea lucruri s'au schimbat în jurul lor, o civilizație întreagă antică a perit, alta înviază acum în acelaș loc, și în cursul desfășurării atâtor generații omenești, nici o specie nouă nu s'a ivit, nici o specie veche nu s'a modificat.

MUTAȚIUNILE.

Când am invinuit pe d-l **Paulescu**, că critică darwinismul cu argumente întrebuintate acum 40 de ani, nu mă foloseam de un mijloc de polemică necorectă, ci spuneam curatul adevăr.

D-l **Paulescu** nu cunoaște rezultatele la care s'a ajuns în urmă, de când se studiază fenomenele morfologice cu proceduri științifice sigure, statistice (*Biometrica*=Biologia matematică); nu cunoaște opera celor doi biologi suedezi, **Neergard** și **Nilsson**, care au regenerat agricultura țării lor; în sfârșit nu cunoaște nici acțiunea binefăcătoare, și tot atât de profundă ca a lui **Darwin**, pe care o îndeplinește în biologia modernă, **Vries**, descoperitorul „mutațiilor”. E străin, cu alte cuvinte, de tot ceace s'a câștigat după **Darwin**, în domeniul biologiei.

Am văzut că **Darwin** a încercat să explice transformismul prin *selecția variațiilor folositoare*, și se știe că a ajuns la această interpretare în urma celor ce-a văzut că se petrece în grădinile horticultorilor și în fermele engleze vestite ale crescătorilor de vite. Aceștia constataseră că două ființe oarecare, chiar când au aceeași origină, nu seamănă complet niciodată între dânsule, și nu seamănă complet nici cu părinții lor; că *organismele sunt prin urmare foarte variabile*. Crescătorul se pare că lucrează astfel: ochește, printre numeroasele specimene pe care le posedă, pe acelea care, grație acestei variabilități individuale, prezintă însușirile cele mai însemnate pentru dânsul (crescător), le izolează, le împedică să se reproducă cu alte varietăți deosebite, și după câteva generații, în cursul cărora varietatea aleasă ia o dezvoltare progresivă, grație unei selecționări neîntreprinse și-a văzut visul îndeplinit; a dobândit forma *nouă dorită, deosebită de cea originară*.

Pentru ce nu s'ar petrece lucrurile în același mod, în sânul naturii, și-a zis **Darwin**?

Materialul trebuincios, elementele necesare unei asemenea

transformări există și aici, căci variabilitatea e o lege generală a tuturor organismelor. Variațiile de tot felul și ale tuturor caracterelor sunt de față, prezente în orice organism care vine pe lume, și așteaptă numai să fie ochite și alese. Rolul crescătorului e îndeplinit în acest caz, în mijlocul naturei, de lupta pentru trai. O variație ori cât de mică ivită într'un organism, dacă este cât de puțin folositoare vieții animalului, va fi un câștig pentru dânsul în lupta pentru viață pe care o duce în potrive semenilor săi, și grație acestui câștig va învinge și va răuși să se înmulțească în dauna celorlalți care sunt lipsiți de calitățile sale. Ca în grădina cultivatorului sau în ferma crescătorului, tot așa și în natură, prin urmare,—a zis **Darwin**,—e o alegere, o selecțiune neîntreruptă a indivizilor care se modifică, e o transformare a speciilor. Acolo, omul alege, se îndeplinește o *selecție artificială*, conștientă; dincoace, în sânul naturei, alegerea e inconștientă, fără scop, căci e rezultatul luptei pentru traiu, *selecția e naturală*.

Darwinismul se sprijină, așa dar, pe următoarele considerații:

1. Existența „*variabilității individuale*“, grație căreia indivizii de aceeași origină se deosebesc reciproc.

2. Credința că variațiile individuale sunt ereditare. **Darwin** credea că transmitându-se dela individul care le posedă, la descendentul său, aceste variații, nu numai că nu se pierd, dar *adăugându-se, însumându-se*, în cursul generațiilor de aceeași obârșie, *ajung să devie foarte crescute, și să capete însemnătatea unor caractere nouă*. Prin urmare, variațiile individuale grație putinței pe care ar avea-o de a varia, or-cât de mult, în aceeași direcție, și-ar mări valoarea însemnătății lor. De unde la început, atunci când sunt mici, neînsemnate, slujesc numai ca semne distinctive între indivizii de origină comună, mai târziu, mărindu-se, ar deveni semne distinctive între specii, adică ar ajunge să fie caractere specifice ⁽¹⁾. Pentru aceasta Darwin numește varietățile „*specii*

(1) „Se poate da numele de *diferențe individuale*, deosebirilor nu-

născându-se". După Darwin speciile nasc astfel din varietăți, prin o dezvoltare înceată însă continuă, și în aceeași direcție a unei variații, și astfel se stabilește ideea evolutivă, adică concepția progresului lent și neîntrerupt.

3. În sfârșit, punctul al treilea al teoriei darwiniane era că nașterea speciilor noi se face cu ajutorul selecției; că nu există nici o deosebire fundamentală între selecția artificială și selecția naturală; cu alte cuvinte, că există numai, *un singur mod de formare de specii*.

Concepția darwiniană, grație explicărei naturale și simple pe care o dă pentru a se înțelege complexa desfășurare a vieții pe suprafața pământului, învinse toate piedicele, și deveni doctrina progresului universal.

Din domeniul biologiei, ea fu transportată în acela al sociologiei. Născu un „darwinism social” și de unde până atunci această concepție satisfăcea inteligența, ajunse să fie la un moment dat un mijloc ca să mulțumească și să liniștească și conștiința omenească. Ce altceva era oare societatea, privită din acest punct de vedere, decât icoana fidelă a celor petrecute în natură. Inegalitățile sociale își găseau imaginea în deosebirile individuale ale variabilității; organizația socială era rezultatul unei selecții îndeplinită în sânul unei

meroase și ușoare cari se prezintă la descendenții acelorăși părinți... aceste deosebiri individuale au cea mai mare importanță pentru noi, căci după cum a putut observa ori cine, ele se transmit adeseori prin ereditate; ele dau materialul asupra căruia selecția naturală poate să aibă acțiune, și pe care poate să-l acumuleze în același mod cum acumulează omul, într-o direcție anumită, deosebirile individuale a produselor sale domestice” Ch. Darwin l'Origine des espèces. Trad. Barbier Reimwald, 1896, pag. 47. „Omul poate să aleagă și să conserve fiecare variație succesivă în scopul determinat de a ameliora și a modifica o rasă după o idee preconcepțuită; acumulând astfel variațiunile, adeseori destul de ușoare pentru a scăpa unui ochi neexercitat, a putut produce schimbări extraordinare și obține ameliorații uimitoare. „S-ar putea da cu drept cuvânt varietăților numele de specii născându-se” (Ch. Darwin, De la Variation des animaux et des plantes trad. Barbier, vol. I, 1879, pag. 4 și 5).

societăți libere, în care *naturala lege a luptei pentru trai* hotără izbânda celor mai destoinici și mai inteligenți; — iar *progresul* căpătă pentru întâiași dată, pentru clasele stăpânitoare, o înfățișare dulce, blajină de tot, căci trebuie să se facă *incetul cu incetul, treptat și pe nesimțite*, atârând înainte de toate de factorul neomnesc, *timpul... îndelungat!*

* * *

Mai târziu, s'a constatat însă că lucrurile nu se petrec, întotdeauna, astfel cum au fost descrise de către Darwin.

S'a constatat că selecția, ea singură, are un rol mai puțin însemnat, căci pe de o parte, e un procedeu întrebuințat mai mult de om în culturile sale, și puțin important în natură, iar pe de altă parte, contrar celor crezute, *nu dă naștere, în general, speciilor nouă, nu explică prin urmare transformarea formelor viețuitoare.*

Sunt două serii de experiențe care trebuiesc amintite, în acest loc. Experiențele lui **Fritz Müller** cu porumbul (1887—1893), și cazul sfecei de zahar.

Împ de 7 ani de-arândul, **Müller**, a aplicat cu cea mai mare îngrijire în culturile sale de porumb, metoda selecționării, recomandată de **Darwin**. În fiecare an, la sfârșitul fiecăreia recolte, alegea pentru sămânța anului viitor, știuleții cei mai frumoși, adică aceia care aveau grăunțele cele mai numeroase și mai grele. Rezultatul acestei selecționări continuă a variațiilor individuale, a fost, în adevăr, o îmbunătățire înceată, neîntreruptă și crescândă a porumbului, însă *neconstantă*. A fost de ajuns să nu mai facă selecția într'un singur an, și de-odată, în mod brusc, porumbul e degenerat, s'a reintors la tipul primitiv; — toată îmbunătățirea câștigată în cursul atâtor ani de trudă, dispare de odată. Aceasta arată, că nu se dobândise o formă fixă, constantă.

Experiențele cu sfecla de zahar sunt și mai instructive, căci, din pricina foloaselor industriale pe care le dă această

plantă, încercările s'au făcut pe o scară mult mai mare și durează mai mult de 50 de ani.

Iată o plantă care mai bine de jumătate de secol, din 1830, începând cu experiențele lui **Vilmorin**, a fost selecționată cu mijloacele din ce în ce mai perfecționate pe care le-a dat știința (la început alegerea plantelor după forma externă, apoi succesiv prin: determinarea greutateilor specifice, a cantității de zahăr, prin altoire și butași etc.). Grație acestor mijloace de selecționare, îngrijite și precise, s'a reușit să se îmbunătățească foarte mult soiul, căci cantitatea mijlocie de zahăr a fost urcată dela 8%—17%. Cu toate acestea, îmbunătățirea obținută e neconstantă. Cultivatorul de sfeclă trebuie să ia, în fiecare an, sămânța dela fabrica care cultivă plantele de elită, — adică plantele supuse unei selecțiuni riguroasă neîntreruptă, — dacă nu vrea să recolteze sfece degenerare, cu zahăr puțin, adică plante pe cari le va vinde cu preț scăzut.

Douăzeci de ani de-a rândul a muncit **Rimpan** ca să dobândească, prin selecție, soiul de secară *Schlanstedt*; cu toate acestea, secara cumpărată dela dânsul degenerază după vre-o două generații și sămânța trebuie *reînnoită*.

În fața acestor rezultate experimentale precise și netăgăduite, cum rămâne cu teoria darwiniană a selecțiunii, a tot puternică, creatoare de specii?

Cum rămâne cu afirmarea că e de ajuns să zărim la o ființă oarecare o particularitate cât de mică, pentru ca cu ajutorul selecției, s'o putem mări, în cursul generațiilor viitoare și dobândi o formă nouă?

Caracterul care variază și care ne interesează, la sfeclă de pildă, este cantitatea de zahăr dintr'însa; unele plante au 9%, altele, deși aparțin aceleiași generații, 16 și 17%. Conform teoriei, suntem gata atunci să alegem pentru sămânță, în fiecare generație, pe acele specimene care cuprind *cea mai mare* cantitate de zahăr, și cu toate acestea experiența ne arată, că dacă am face altfel, cantitatea mijlocie viitoare de zahăr e simțitor *scăzută*, și că pentru a avea o urcare

a acestei cantități, trebuie să se ia sămințe dela indivizii care se îndepărtează, puțin, dela mijlocia recoltei curente, și să se observe această regulă în fiecare an. Mai mult decât atât, încetându-se selecția, recolta e amenințată, procentul cantității de zahăr scade brusc, plantele degenerază.

Ei bine, toate aceste fapte experimentale arată, contrar părerei lui **Darwin**, că, cu tot ajutorul unei selecții metodelice și îndelungate, nu s'a putut căpăta o varietate superioară de sfeclă, statornică, o formă constantă. Variațiile individuale, prin urmare, nu sunt ereditare, nu sunt calități cari să se poată dezvoltă în mod progresiv în aceeași direcție, care să se insumeze în cursul generațiilor successive, cari să evolueze.

Atunci d-l Paulescu avea deplină dreptate, când, plin de mândrie că poate vesti agonia „materializmului zdrobit de loviturile victorioase ale adevăratei științe“, susținea sus și tare, *puritatea și vecinicia „formei specifice“?*

Din nenorocire, pentru credința d-sale, chestiunea nu e atât de simplă și nu poate fi hotărâtă prin urmare, atât de repede și de ușor. Iată pentru ce.

Astăzi se știe că numeroasele și feluritele schimbări pe care le poate suferi o ființă viețuitoare nu sunt toate egale, cu alte cuvinte că trebuiesc deosebite din punctul de vedere al însemnării și al valorii lor. Se cunosc până acuma trei feluri de schimbări organice :

a). — Variațiile individuale, (fluctuante=**Darwin**), despre care s'a vorbit până acuma ;

b). — Variațiile numite dezordonate (de origină hibridă); și

c). — Variațiile spontane (mutațiunile=**Vries**).

Se știe că fiecare soi de variație e independent, își are cauzele și legile sale proprii de dezvoltare, și nașterea lor l-a făcut pe **Darwin** să dea cea mai mare importanță pentru origina speciilor, celor dintâi, adică tocmai celor mai neînsemnate.

În adevăr pe când cele dintâi — variațiile individuale — pot fi comparate cu vibrațiile unei vergi metalice fixată

cu un capăt, vibrații cari oricât de puternice ar fi, se fac totdeauna, în același plan și în jurul *aceluiaș punct fix*; — pe când cu alte cuvinte, aceste variații, ușoare, limitate, nu pot înfrânge cadrul speciei, ci, cel mult dau, și numai cu ajutorul selecției, rasele de cultură, neconstante, cum am văzut. Pe când, variațiile de al doilea ordin, variațiile de zordonate, cari nasc din încrucișarea a două specii deosebite, deși au o importanță mai mare decât cele dintâi, căci pot produce forme *noi*, noutatea însă constă numai în *felul cum s'a făcut amestecul* unor calități părintești *vechi* și *normale*; — variațiile de ordinul al treilea, numite spontane, au dinpotrivă o importanță covârșitoare, căci sunt creatoare de specii noi (¹).

Aceste variații spontane au fost descoperite, în același timp, de către Nilsson și Hugo de Vries, și cu descrierea lor mă voiu îndeletnici în această parte din urmă a articolului.

* * *

(¹) Dintre cele trei feluri de variații, cele din urmă „*mutațiunile*“, sunt cele mai puțin cunoscute, necunoscându-se până acuma legile dezvoltării lor. Variațiile de origină hidridă, sunt supuse *legilor lui Mendel*, pe când variațiile individuale, *legilor lui Quetelet și Galton*, numite și *legea variațiunii normale a caracterelor*. Variațiile individuale, cărora Darwin le-a dat o mare importanță, au fost numite *statistice*, fiindcă, putându-se măsura și număra, dau un tablou statistic despre deosebirile cari le stabilesc între deosebiții indivizi de aceeași specie, și pot fi reprezentate grafic prin curbe (*binomiale*). Ambele mijloace de studiu, arată, contrar părerei darwiniane, că aceste variații sunt *limitate*; se constată că curba variației individuale taie în două puncte linia absciselor, ceea ce arată că sunt grade de dezvoltare ale unei variații pe care nu le posedă nici unul dintre indivizi. Se mai constată că aceste variații sunt supuse *legei regresiei* lui Galton, ceea ce explică efectul mărginit și repede atins (i.e. câteva generații) al selecției. (H. M. Vernon, — *Variation in animals and plants*, London, 1903). S'a constatat prin experiențe precise, că în culturile în care se pare că s'a obținut o îmbunătățire, ea e datorită *eliminării prin selecție a plantelor*, care au puțin dezvoltată calitatea căutată, iar *nici de cum unei dezvoltări, unei creșteri progresive, și unei transmiteri ereditare a acestei calități*. (W. Johannsen, — *Ueber Erblichkeit in Populationen und in reinen Linien*, Iena, 1903).

Mai înainte însă voi spune câteva cuvinte pentru a arăta cum trebuie înțeleasă noțiunea de „specie”. Sunt silit să fac aceasta nu pentru a reinvia o discuție care va fi neplăcută, poate, colegului meu, ci ca să se înțeleagă importanța mutațiilor.

Auditorul d-lui profesor Paulescu, rămăsese supt impresia acelei faimoase definiții: „*Tot numeramus species quot ab initio creavit infinitum Ens*”, —sunt atâtea specii câte au fost create la începutul lumii,—care, cu toată măreția ei, sub-autorul însăși s'a văzut nevoit s'o precizeze. Atunci a invocat două semne distinctive pentru a defini specia: „*asemănarea*” și „*filiația*”, (scoborârea din părinți comuni), controlată cu „*fecunditatea*”.

S'a văzut că nici de data asta, definirea speciei nu corespunde realității lucrurilor, căci e de ajuns să ne amintim de sterilitatea care lovește unirile *consanguine*, ca să se vadă îndată că și acest caracter fiziologic, n'are valoarea cu care a fost împodobit. Toate întâmpinările mele însă, toate *aluziile* au rămas fără nici un rezultat, și d-l **Paulescu** a rămas neclintit în concepția noțiunii de specie lineană.

Nu mă pot împedeca, în interesul discuției, să nu spui acum la sfârșit, că una din *aluziile* cele mai temeinice privia opera lui **Jordan**.

Jordan (1814—1897), botanist francez, a măcelărit fără milă concepția noțiunii de specie a naturalistului suedez, adoptată cu atâta credință nestrămutată de savantul meu coleg. După 30 de ani de studiere neîntreruptă a speciei lineane *Draba verna*, **Jordan** găsește că această „*unitate*”, care după **Linné** și d-l **Paulescu**, ar purta pecetia creațiunii, e o adunare de *200 de specii deosebite*.

Același lucru stabilește acest observator pentru alte numeroase specii lineane, încât se văzu silit să declare că **Linné** avusese o idee greșită când și-a conceput noțiunea de specie. Caracterele pe care s'a sprijinit botanistul francez, pentru a desface specia lineană în grupulețe numeroase, sunt fixe, ereditare; —30 de ani dearândul speciile noi des-

crise au viețuit, alături în grădina lui **Jordan**, fără nici un amestec, — aceste caractere au prin urmare însușirile cerute de d-l **Paulescu**.

Rezultatele lui **Jordan** au fost controlate și primite de ceilalți savanți, astfel încât azi nu se mai vorbește de specie lineană, — decât doar în lecții de deschidere cu anumite scopuri, — ci de așa numitele „specii jordaniene”. Acestea din urmă trăesc, numai pe ele singure, le întâlnim în natură; celelalte sunt numite „specii colective” adică sunt întruniri de tipuri distincte, sunt grupări eterogene, artificiale, care au aceiași însemnare ca numirile de gen, familie etc. ⁽¹⁾.

(1) E foarte interesant pentru discuția de față, studiul istoriei noțiunii de specie, căci dintr'însa se vede „pulverizarea” progresivă a acestei noțiuni. În adevăr se poate stabili, din acest punct de vedere 4 epoci succesive (**Louis Blaringhem**, *La notion d'espèce, application aux progrès de l'agriculture et de l'industrie des notions nouvelles de l'espèce* 15 Mai 1905):

1. **Epoca lui Tournefort (1656—1798)**, corespunde începutului clasificării. **Tournefort** crează „genul” dând același nume latin tuturor indivizilor din același grup care aveau caractere e. editare *commune*. Deosebirile mai principale dintre dâșii erau descrise prin câteva fraze. E frumos că în această epocă **Tournefort** și ceilalți naturaliști. considerau „genul” ca *realul*, ca unități sistematice (**Vries**).

2. **Epoca lui Linné (1707—1778)**. Deosebirile dintre indivizii cari fac parte din același gen, le arată prin un al doilea nume latin, numele de „specie”, pe care'l adaogă pe lângă numele de gen. **Linné**, inventează astfel nomenclatura binară (cu 2 nume) și dă speciei o importanță reală, naturală, considerând-o ca un grup omogen și fix. D-l **Paulescu** s'a oprit la această epocă, de bună seamă fiindcă autorul pe care'l consultase eră copleșit de adânci bătrâneți.

3. **Jordan (1814—1897)**, arată că și „specia” lui **Linné** e eterogenă fiind o grupare artificială de clasificator și o descompune în „specii elementare (jordaniene)”, singurele constante, independente, imuabile și singurele reale. Nomenclatura unui specimen se va face acumă cu ajutorul a trei nume.

4. **Epoca actuală**. **Nilsson** descoperă existența mai multor grupe omogone, înăuntrul unei specii elementare, pe care le numește „sorte”, caracterizate prin caractere ereditare mijlocii cari pot fi reprezentate prin curbele variației individuale. „Sortele” pot fi separate dintr'un amestec prin 2 proceduri: prin măsurarea cu instrumente sensibile

Void să distrugă argumentul pe care-l trăgeau darwiniștii, în favoarea transformismului, din existența varietăților în sânul *aceleiași* specii, varietăți considerate de **Darwin** ca „specii născânde” ajunge să dovedească, experimental, fixitatea și constanța lor, **Jordan**, dușmanul crâncen al transformismului, căci eră înflăcărat de aceleași credinți religioase ca dl **Paulescu**, eră triumfător; dovedise că formele de trecere nu existau, că în natură domnește prin urmare *discontinuitatea*, iar nu evoluția transformistă.

Se ajunsese pe altă cale, la aceeași încheiere, imutabilitatea speciilor, ca în urma experiențelor cu porumbul și sfecla.

Par'că a fost dat ca tot din țara lui **Linné**, de unde pornise concepția biblică a speciei, să resară și dovezile transformismului.

Meritul de a fi dovedit, experimental, această transformare, revine lui **Nilsson**, directorul laboratorului din *Svalöf* (Suedia) și mai cu seamă lui **Vries**, profesor de botanică la universitatea din *Amsterdam*.

Pentru a nu lungi prea mult articolul de față, voi descrie numai lucrările acestuia din urmă.

Vries, făcând o excursie pe câmp, întâlnește la *Hilversum*, aproape de *Amsterdam*, pe un loc unde se cultivase altădată cartofi, numeroase plante aparținând speciei *Oenothera lamarckiana*, care-i atrase luarea aminte din pricina ano-

(ciururile de preciziune, balanțele automate ale lui **Neergard** etc.), și prin metoda de cultură „pedigree”. Existența „sortelor” explică rezultatul înșelător al metodei prin selecționare—an eliorarea nefiind datorită dezvoltării calităților *tuturor* indivizilor cultivați, ci *separarea* sortelor din amestec, — și îndreptățește fraza celebră a lui **Vries**. „*Selecția repetată sau continuă ... e o pură iluzie*” (**Hugo de Vries**, *La théorie darwinienne et la sélection en agriculture*. Revue scientifique No. 14, Tome 5—15 Avril 1906, pag. 452). Nomenclatura se încarcă mai mult, comprimându-se din 4 nume pentru a arăta precis o plantă oarecare: numele de gen, de specie lineană, de specie jordaniană și numele de „sortă”.

maliilor pe care le prezentă: neregularitatea frunzelor, fasciația, adică turtirea tulpinelor etc. a interesat mai cu seamă faptul că în același loc, mai deoparte, descopere două forme noi de *Oenothera*, necunoscute până atunci de botaniști, cărora din cauza particularităților lor, le-a dat numele de *Oenothera brevistylis* și *Oe. loevifolia*. Vries care se ocupase cu studiul variațiilor, se hotărî să studieze cu deamănuntul aceste specimene și în 1836—87, ia 9 plante tinere de *Oe. lamarckiana*, din această localitate și le răsădește în grădina botanică a universității din Amsterdam.

Din semințele acestor 9 plante, el a obținut și observat, timp de 10 ani dearândul, peste 50,000 de specimene *Oenothera*, o „familie“ întreagă cum a numit-o dânsul. Faptul important a fost acesta: printre reprezentanții acestei familii, unii erau atât de deosebiți între dânsii, și aceste deosebiri erau atât de fixe, de statornice, dela întâia generație, în cât nu rămâne nici o îndoială, că naturalistul olandez se găsiă în fața unor specii nouă, deosebite. Mai mult decât atâta, toate aceste specii, în număr de 7, erau necunoscute. Supt ochii lui Vries, prin urmare, în câțiva ani, s'au născut 7 specii de *Oenothera*, nouă, ivite pentru întâiași dată pe fața pământului, pe care le numi *Oe. albida*, *oblonga*, *rubrinervis*, *nanella*, *lata*, *scintillans*, *gigas*. Dacă pe lângă acestea se mai adaogă și celelalte 2 specii (*Oe. brevistylis* și *Oe. loevifolia*), găsite la *Hilversum*, și care probabil că născuse în același mod, pe câmp, căci erau puține, lăturalnice și plantele acestea (*Oe. lamarckiana*) fusese aduse în localitate de puțină vreme, rezultă că, în câțiva ani din aceeași specie, au născut 9 specii noi.

Prefacerile suferite de reprezentanții acestei familii, în unele cazuri, sunt destul de mari. Astfel, *Oe. lamarckiană*, plantă bianuală, în ambele continente, din 1895, deveni anuală în grădina lui Vries; pe de altă parte, pe când această specie este hermafrodită, două dintre speciile nouă născute dintr'însa, au sexele separate (*Oe. brevistylis* și *Oe. lata*).

Cum au apărut aceste forme nouă?

Incetul cu incetul, sub înfățișarea unor prefaceri mititele neînsemnate la început, care s'au moștenit și au crescut în generațiile viitoare supt ochiul neobosit al selecționarului? Dinpotrivă. Ele s'au născut în mod brusc, spontan, adecă dela început cu dezvoltarea deplină pe care și-a păstrat-o în urmă, neatinsă. Nici o urmă de „*evoluție*” în înțelesul darwinian, adecă a unui șir de forme de *trecere*, care să ne ducă progresiv, pe nesimțite și cu prudență, dela specia veche la varietatea care se schimbă și dela aceasta din urmă, la specia nouă. Nici o urmă de prefacere înceată și progresivă, căci specia *Oenothera lamarckiana*, stă neatinsă, alături și astăzi de produsul său. Nașterea formelor noi s'a făcut prin urmare grație unei variațiuni bruște spontane, discontinuă, nepregătită, — grație unei „*mutațiuni*” (Vries) ⁽¹⁾.

Pe de altă parte, aceste variații brusce nu sunt de natură hibridă (corcitură), căci încrucișarea nu se poate face, aceste plante autofecundându-se (se fecundază ele însăși) în mod normal, înainte de a se deschide floarea; iar încercările de asemenea natură, făcute de Vries, au rămas fără nici un rezultat. De altminteri, prin statornicia lor aceste forme nouă, arată că sunt deosebite de variațiile hibride, „dezordonate”.

Astfel stând lucrurile, cum mai putem admite, se întreabă Vries, teoria selecțiunii darwiniene?

Când diferențierea organismelor, când ivirea tipurilor deosebite, se face prin nașterea proprietăților *nouă*; când aceste proprietăți noi apar de-odată, fără nici o pregătire, — cum mai poate fi vorba de puterea, creatoare de specii, a selecției? Selecția alege caracterele noi *apărute*. Cel mult, poate să le izoleze și să le dezvolte, *odată ce sunt ivite*;

(1) Aceste variațiuni bruște erau cunoscute de Darwin, care le numise „*single variations*”, — însă, din cauza rarității lor, relative, (proporția e de 1—1,5% după Vries, în cazul *Oenotherelor*), acesta le-a considerat ca niște anomalii fără importanță generală. Wallace, nu le-a luat *de loc* în considerare.

dar, nici odată nu poate naște caractere noi, nu poate dezvoltă o însușire care încă nu există.

Ființele prin urmare, după o îndelungată perioadă de fixitate în timpul căreia pare că s'ar oglindi în ele actul distinct al creațiunei divine, și în cursul căreia sunt supuse numai „variabilității fluctuantă” (individuală), intru, de o dată, în o stare de prefacere bruscă, în perioada mutațiunii, căpătând o nouă stare de echilibru ⁽¹⁾.

Descendența ființelor viețuitoare, progresul în natură prin urmare, e întrerupt, nu neîntrerupt: se face prin sărituri, iar nu prin pregătiri încete și prudente ⁽²⁾.

Mă opresc aici, căci scopul articolului de față n'a fost de loc dorința de a discuta, care din cele două păreri, — darwiniană sau a mutațiunilor, — oglindesc mai bine și în generalitatea lor cele ce se petrec în natură. Aceasta e altă chestie. Am voit numai să dovedesc d-lui **Paulescu**, care susține că „nu se cunoaște nici măcar un singur exemplu de transformarea unei specii într'alta, sau de apariția unei

(1) Speciile și varietățile nouă următoare, a căroră dată de apariție recentă e cunoscută, dătoresc existența lor fenomenului mutațiunii.

Nașterea speciei *Chelidonium laciniatum*, în 1590 în grădina farmacistului **Sprenger** din *Heidelberg*, din *Ch. Majus*; a lui *Ranunculus inermis* din *R. arvensis*, în 1866 (**Godron**); *Fragaria monophylla* din *Fr. vesca*, în 1761 (**Duschesne**); *Datura Tatula* din *D. stramonium*, în 1860-61 (**Godron**); a berbecului cu picioare scurte din ferma din *Massachusetts* în 1791, punctul de plecare al rasei *Ancona* etc.

Pe de altă parte, aproape în același timp și în urma cercetărilor lui **Vries**, mutațiunea a mai fost observată la deosebitele specii de cereale, de către **Nilsson**; la *Taraxacum dens leonis*, de către **Raunkiaer**; la *Sedum* de **Wettstein**, la porumb de **Blarimghem**.

(2) Să se consulte pentru studiul teoriei mutațiunii:

Hugo de Vries, — *Die Mutationstheorie, Versuche und Beobachtung, gen über die Entstehung von Arten in Pflanzenreich*, 2 volume, Leipzig 1901-1903. **Hugo de Vries**, — *La théorie darwinienne et la selection en agriculture*, *Revue scientifique* No. 15, 5-e série, Tome V, 14 Avril 1906. **J. Constantin**, — *Le transformisme appliqué à l'agriculture*, Paris 1906. **Thomas H. Morgan**, *Evolution and adaptation* New-York 1903 etc.

specii nouă” că, din potrivă, *transformismul o fost dovedit experimental* ⁽¹⁾.

În loc de ușurare, o tristeță adâncă mă cuprinde acumă când mă gândesc că, bietul **Vries**, răspunsese de vre-o câți-va ani, frumos și cu modestie, la sfidarea pe care fiziologistul nostru o aruncă transformismului cu atâta gălăgie și în două limbi europene.

„*Adevărata știință*” a d-lui Paulescu, prin urmare, să amuțească !

D. VOINOV.

⁽¹⁾ **Dr. N. C. Paulescu**, — *Methoda experimentală aplicată*, — „*Generațiunea spontană*” și „*Darwinismul față cu metoda experimentală*” 1902 pag. 12 și 1904. Această afirmare a d-lui **Paulescu**, ca multe altele, se explică prin aceea că d-l **Paulescu** ignorează toate cercetările biologice mai nouă. Dovada cea mai vădită e că în lecțiunile sale, publicate în românește și în limba franceză nu s'a pomenit numele lui **Jordan**, **Nilsson**, **Vries** și alții, și în critica transformismului a rămas în punctul de vedere vechiu. O singură dată zărim numele lui **Vries**, ascuns într'o notă mărunță. (**Dr. N. C. Paulescu**, — *Noțiunile „Suflet” și Dumnezeu în fiziologie*, 1905, pagina 70), dar și atunci e citat fără rost și după o broșurică de popularizare a lui **Errera**.

TIROLETE

I.

*Arborii pădurii mele
Se despoaie de frunzișuri
Clătinându-se a jale
Arborii pădurii mele.*

*Plâng măhnite turturele
Pe uscate cătinișuri,
Arborii pădurii mele
Se despoaie de frunzișuri*

II.

*Zilele întunecate
Ale iernii se întorn,
Vântul s'a 'ndrăgît de toate
Zilele întunecate.*

*Jalnic în singurătate
Risipește-se un corn;
Zilele întunecate
Ale iernii se întorn.*

A. A. NAUM.

ASUPRA SOMNAMBULISMULUI

Somnambulismul se deosebește de somnul propriu zis prin aceea că la dănsul actele de voință nu sunt impeditate, așa cum, de regulă, se petrece în somn. Somnambulul se mișcă, umblă, ba încă face unele lucruri cu atâta îndemănare, încât a fost firesc să i se atribuească virtuți excepționale, de care omul nu dispune în momentele vieții normale. Se aseamănă cu somnul prin o mare atățare a sensibilității *centrale*. Și într'un caz și într'altul, vedeniile sunt frecvente, — cu o deosebire însă de grad. În somn vedeniile sunt de regulă *halucinații*. La somnambulism sunt în genere *iluzii*. Lumea de vedenii a adormitului e cu totul alta, decât aceea care-l înconjoară. Acea a somnambulului, deși deosebită de mediul înconjurător, e în parte similară cu el. Viziunile adormitului sunt aproape de sine stătătoare. Icoanele somnambulului atărnă de înfățișarea realităților din juru-i, fără ca să le corespundă absolut exact. Într'un cuvânt avem la acesta din urmă, o percepție alterată, sporită cu elemente subiective, însă nu cu desăvârșire falsă.

Pornind dela aceste caractere diferite pe care le prezintă somnambulismul spre deosebire de somnul obișnuit, — oarecare impresionabilitate pentru excitările externe și puțină mișcărilor voluntare (cu un termen de știință numite, activitate motrice) — ajungem la o concluziune care pentru moment ar putea părea ciudată: anume că *Somnambulismul e o stare mai normală de cât somnul*. În adevăr, una din legile vieții sufletești normale, a vieții de veghe, este că ori-ce reprezentare (imagine) tinde a se traduce în act, și de fapt se traduc în act cele mai multe reprezentări. Viața reprezentativă este de obicei însoțită de o viață motrice, voluntară. În somn activitatea voluntară e aproape complet impeditată, redusă la mișcări foarte slabe și rare ori la rostiri de cuvinte îngăimate. În al doilea rând în viața normală primirea excitărilor externe este neîntreruptă, sau când se întrerupe, aceasta se face

în profitul activității voluntare, cum sunt de pildă cazurile de atențiune concentrată. La somn receptivitatea excitărilor externe e mult mai scăzută decât la somnambulism, care pe deasupra oferă și partea activității voluntare întocmai ca viața de veghe, când nu e chiar și mai accentuată ca aici. E mai normal, mai lesne, să ai o iluziune decât o halucinare. E mai nefiresc, mai departe de legile sufletești regulate, să-ți pară că ești într'o pădure când ești într'o odaie, să vezi și să stai de vorbă cu prieteni și străini, când de fapt nu e nimeni cu tine și ești complect amuțit, — decât (cum este cazul la somnambulism) să-ți pară, de pildă, că acoperișul unei case este o terasă de plimbare unde să cauți să te duci.

Dacă însă totuși se poate spune că somnambulismul e mai anormal ca somnul — și este în fapt — aceasta supt alte două raporturi: Supt raportul *rarității* și al *finalității*. Cazurile de somnambulism sunt mult mai rari decât acele de somn, cari alcătuiesc aproape jumătate din viața omului, și pentru aceasta îți vine și greu a le trece printre anormalități. În al doilea rând față de finalitatea animală (fie că ne-o închipuim ca rezultând dintr'un plan inițial, dumnezeesc, fie ca rezultatul adaptării prin selecția naturală), somnambulismul, dânsul, constituie o anormalitate. Prin faptul că activitatea voluntară, motrice, nu este împedicată în momentul când activitatea reprezentativă este neexactă și falsificată, somnambulul este expus la primejdii de care adormitul este ferit. Conservarea individuală e mult mai primejduită la primul, de oarece activitatea externă se exercită mai departe, și aceasta într'o înconjurime pe care somnambulul o percepe altfel de cum este în fapt. Împedirea activității voluntare, când perceperea externă funcționează greșit, este supt raportul finalității animale o adevărată binefacere de care se bucură adormitul, — nu însă și somnambulul.

Atât relativa raritate a somnambulismului, cât mai cu deosebire actele de îndemânare pe care le întâlnim la somnambuli, a făcut să se vadă în această stare, o stare miraculoasă, produsă de o cauză tot miraculoasă, în tot cazul neobișnuită. Ipoteza dublei conștiințe (folosită și la explicarea somnului și visului) eră la îndemână. În afară de conștiința vieții de veghe și legile ei, se mai găsește o conștiință cu legi deosebite în fătura noastră, ascunsă în clipele vieții de veghe, dar gata să iasă la iveală, când

cealaltă conștiință se întunecă. Numai așa s'ar explica relativa neatarnare a vieții de adormire de viața de veghe. Această ipoteză s'a înfățișat și dânsa — în ce privește explicarea somnului cu visul — în două forme. Întâiu s'a admis că cea de-a doua conștiință e superioară celei obișnuite, apoi că ar fi inferioară acesteia din urmă. În ce privește a doua formă a acestei ipoteze, din capul locului se vede că este impracticabilă pentru somnambulism. A admite ca explicare a unor fenomene mai grele ca execuție, decât acele obișnuite, o conștiință inferioară celei normale, cu forțe mai reduse, e o imposibilitate logică. Dar și prima formă a ipotezei trebuie înălăturată de aicea, după cum trebuie înălăturată dela orice paragraf al științei sufletului. A introduce principii noi, forțe oculte, etc, este o procedură neștiințifică. Trebuie să se încerce derivarea fenomenului de care ne ocupăm, ca a ori căruia altul, din legile vieții sufletești normale, și numai în cazul insuficienței lor hotărâte, să se înjghebe o nouă ipoteză, pe cât se poate în armonie cu aceste din urmă legi. Cum s'ar putea explica pe această din urmă cale somnambulismul, cu privire la actele lui câte odată îndemânatic, îndrăznețe, neobișnuite?

Un mijloc de a sfârși repede cu ele, este, întâiu, a le tăgădui.

Un procedeu care cruță și de osteneală, și înlătură pe deasupra apariții curioase, care ar putea să turbure icoana pașnică și monotonă a fenomenelor naturii, atât de scumpă științei pozitive. Multe din faptele somnambulilor caracteristice au fost tractate drept *fabule* în contra evidenței, câte odată.

Cu privire la asta însuși *Wundt* împărtășește în parte această credință. (*Menschen und Thierseele*, Ed. 3). Zic numai în parte, fiindcă încearcă pe urmă și o explicare a acestor fapte, — deci le recunoaște. Că imaginația omenească a mărit dimensiunile lor reale, aceasta se prea poate. E probabil ca toate acele relatări, care ne spun de pictori ce au pictat fără să știe tablouri întregi, și de poeți ce au compus poeme în stare de somnambulism, să fie fabule. născociri. Nu se poate contesta însă în masă, și în anume proporții mai scăzute, abilitățile somnambulilor. În măsura în care le recunoaște, *Wundt* le explică prin *obișnuință*. Pentru a lua exemplul cel mai cunoscut, preumblarea neșovăitoare pe acoperișuri de casă, acest act, după *Wundt*,

somnambulul nu îl execută dea capul cu aceiaș îndemănare. La început cu greutate și stângăcie, cu vremea, prin exercițiu, îl execută bine și ușor. E, va să zică, un caz de obișnuință, de exercitare, — după o lege destul de cunoscută a vieții sufletești și fiziologice normale. Totuși, socot, că habitudinea nu poate fi o explicare suficientă. Ea poate interveni ca o cauză secundară, nu poate să fie însă cauza principală. În ori-ce caz, cu această explicație, vă rămâne veșnic deschisă întrebarea: pentru ce epoca de exercițiu a somnambulului, pentru dobândirea abilității sale, e mai scurtă decât aceia a omului treaz și pentru ce în masa oamenilor în stare normală numai puțini isbutesc să capete o astfel de abilitate, pe când la somnambuli este aproape generală?

Explicarea fundamentală a acelor fapte ale stării de somnambulism, credem că trebuie căutată aiurea, — nu în obișnuință. După părerea noastră, cauza de căpetenie a lor reșede în caracterul de *iluziune*, pe care îl au percepșile externe ale somnambulului. Pentru a ne menține la exemplul dat, somnambulului îi pare că strașina unei case este o alee de promenadă, pe când omului în stare de veghe îi pare că este, aceia ce este în fapt. Oare nu derivă din chiar aceasta, o deosebire în comportarea omului normal și a somnambulului? Nu urmează în mod firesc ca acesta din urmă să meargă mai cu liniște, siguranță, și deci îndemănare decât acel d'întăiu? Pe o potecă ce se deapănă pe o câmpie altfel merge omul, altfel calcă și înaintează, decât pe o potecă de pe vârful sau din coasta unui munte, — chiar dacă în ambele cazuri potecele ar fi de o potrivă de largi sau de înguste, de o potrivă de drepte sau de ne-regulate. În primul caz omul are siguranță că poate să calce și pe delături fără să pată nimic, — și de aceia nu alunecă ci merge drept și fără șovăială în cuprinsul oricât de strâmt al potecii. În al doilea caz, are conștiința primejdiei care-l amenință la orice pas greșit, și pentru aceasta înaintează cu greutate, frică, stângăcie. Să nu fie acesta cazul somnambulilor? Ei nu percep lucrurile exact cum se află. Acoperișul casei nu îi pare aceia ce este, — ci un loc de plimbare. Ca atare somnambulul nu are ameteala abisului care-l inconjoară, cum îl are de regulă omul normal. El nu simte primejdia din juru-i la orice pas, făcut greșit, și pentru aceasta înaintează drept și liniștit. Evident, din faptul că nu percepe acoperișul drept aceia ce este, rezultă și marele

pericol că ar putea să înainteze mai departe de marginile sale, să cadă în văzduh. Dar *până* la acest pericol câtă vreme rămâne între marginile acoperişului, care probabil se menţin şi înlăuntrul *iluziei* sale, ca margini ale locului de promenadă, nepercepând şi abizul de dincolo de ele 'na-
intează în pace şi siguranţă, — şi pentru ochii privitorilor, cu mare îndemănare...

De altfel surprinzător ar fi fost tocmai să se întâmple contrarul de cum se întâmplă în fapt. Surprinzător ar fi fost ca după ce somnambulul percepe lumea înconjurătoare altfel de cât omul normal, din punctul de vedere al activităţii motrice să se comporte la fel. Aceasta ar fi fost ciudat şi neexplicabil şi pe temeiul logicei şi pe al experienţei. Cu altă îndemănare, cu altă formă şi deslegare de limbă vorbeşte cineva de pildă faţă de un sclav, faţă de un egal sau faţă de un monarh. În cazul când pe una şi aceeaşi persoană, unul o percepe ca pe un om obişnuit, iar altul (în prada iluziunii) ca pe un împărat, e cu putinţă din pricina acestei deosebiri de percepere, să nu urmeze cu necesitate o deosebire şi în comportarea momentană a acestor doi oameni în vorbă, gesturi, etc.? Să încheiem: Din caracterul de *iluzie* pe care îl au perceperele somnambulului, trebuie neapărat să rezulte o deosebire în activitatea externă a acestora, de acea a oamenilor normali cari percep exact. Iar acele abilităţi somnambulice de care a fost vorba, nu sunt decât *un caz* al acestei deosebiri de activitate externă. Acum poate interveni şi obişnuinţa ca factor secundar, desăvârşind acele abilităţi, nu însă dânsa e cauza primă şi nici acea mai însemnată.

Evident că cu această tâlcuire se explică fapte de ale somnambulismului, iar nu somnambulismul însuşi. Pentru ce şi cum se face acea împedicare parţială a sensibilităţii periferice, pe când actele voluntare dăinuesc, în fine cum se explică caracterele constitutive ale somnambulismului, aceasta este o chestiune pe care n'o atingem, care adăogăm, până astăzi, e foarte puţin limpezită (întocmai ca şi caracterele somnului obişnuit), şi a cărei deslegare se aşteaptă dela Fiziologia viitoare. Am urmărit în acest articol numai să explicăm — odată ~~starea~~ somnambulică intervenită — o categorie de manifestări externe, ciudate în aparenţă, şi foarte caracteristice acestei stări sufleteşti şi fiziologice în partea ei cea mai vizibilă.

I. PETROVICI

SCRISORI
DELA
CONSTANTIN HURMUȚACHI
CĂTRE
ION MAIORESCU

Iată acum scrisoarea, pe care o cerea înapoi Hurmuzachi și din care se vede cu ce arme de erudiție istorică se încercau bărbații noștri de stat a deschide Principatelor de acum 50 de ani o perspectivă mai prielnică.

Insemnări

30 Sept. 1856.

Cum că Tratatul între Bogdan și Turcia n'au putut avea ființă înainte de 1509 se lămurește din Kromer la a. 1509.

Kromer zice: „că după învingerea oștilor lui Bogdan la Nistru [4 Oct. 1509, în ziua st. Francisc] de către oștile lui Sigismund, regele Poloniei, mai mulți din senatorii poloni deteră regelui consiliul de a preface Moldova în provincie leșească; dar regele au respins consiliul acesta pentru că se temea ca nu cumva Moldovenii, cari țineau prea mult la libertatea lor și la Domniea națională, mai bine decât să sufere una ca aceasta, să se supună Sultanului și să înțărâte în contra Poloniei pe Turci, a căror vecinătate și fără aceasta îi eră foarte urită.”

Engel, II pag. 160 și 161. Tot aceasta zice și Gebhardi, Ist. Mol. pag. 617.

Cum că Tratatul lui Bogdan cu Turcia nu eră încă încheiat nici la 1510 se lămurește din Tratatul lui Bogdan cu Sigismund I, reg. Pol., din 23 Ian. 1510. Dogiel, tom. I, pag. 606. Șincai II, pag. 119 și ada. 1510.

Tratatul acesta s'au făcut prin indemnarea și mijlocirea lui Vladislav, regele Ungariei și al Boemiei, și cu coope-răciunea solilor ungurești trimiși de acesta.

felizgatiya

Din partea Moldovei au luat parte la facerea acestui tractat ca soli: Ioan Tăutul logof., Toader Căpitanul, Isac Căpit. și Iancu Păharnicul. Cine au fost solii celorlalți vezi la Șincai, unde se află tot tractatul publicat.

Acest document zice:

„Că Vladislav, cugetând în inima sa, că mari și nenumărate rele, s'ar putea face între creștini de s'ar întinde și mai încolo războiul cel greu ca acesta, care s'au urzit dăunăzi între Sigismund și Bogdan, și cât prilej și îndrăznire s'ar da necredincioșilor, mai vartos Turcilor, să năvălească și să cuprindă Domniile creștinești, și după sfatul tuturor conciliarilor țării și santei Coroanei Ungurești, din diregătoria Craiului catolic și dragostea legii creștine, dorind ca Prinții creștini împăcați între sine, cu o rivnă și cu o inimă să întoarcă armele și puterile sale asupra Păgănilor, spre stricarea și strângerea acestora, au trimis solii și consiliarii săi să strângă și să contenească războiul acesta, cu putere întreagă și deplină, carii cu sirguința lor au făcut de armele de îmbe părțile s'au pus jos și oștile cu toți oamenii din tabere s'au tras innapoi.“

După aceasta au făcut și au întărit pace și împăciuire de pururea între Polonia și între Măritul Dom. Vvd. Bogdan sub modurile și încheieturile mai jos scrise. din care una este și aceasta:

Iarăși de va înțelege măritul D. Bogdan-Vodă despre Turci sau alți protivnici, că ar vrea să jefuiască țările noastre, despre accia va trebui să ne înștiințeze pre noi și pre Căpitanii cetăților noastre celor din margini, și nu va da nici sfat nici ajutor Turcilor, etc., etc. . . .

Tractatul acesta între Sigismund și Vladislav de o parte și între Bogdan de altă parte nu este nici cum rușinos pentru noi, căci nu vorbește de alta, decât de amicitie, ajutor reciproc, alianță ofensivă și defensivă și nici pomeneste ceva despre vasalitate, etc.

El dovedește că încă la 1510 Bogdan nu încheiase Capitulațiune cu Poarta.

Im Mai 1510 war die Eintracht so hergeschelllt dass ein mold. Gesandter, mit einem ungarischen am Hofe Sigismunds zusammentraf, um sich wegen eines zuges wider die Türken bis nacht Thrazien zu beratschlagen. Diser vom Papste vorge schlagene zug kam aber nicht zu Stande, weil vorher Ungarn nach Polen Lust dazu bezeigte.

Engel, 162. Ureche, 151.

Când s'au încheiat dar Capitulațiunea lui Bogdan? La 1511, căci scrie Ureche că la anul 7019=1511 au murit Tăutul, carele după cum toți se unesc a zice, au încheiat Capitulațiunea lui Bogdan, același Tăutul carele cu un an mai înainte încheiasse tractatul de alianță cu Sigismund și Vladislav în contra Turcilor.

Dacă Tăutul au murit la 1511, el n'au putut încheia Capitulațiunea nici la 1512, cum zice Hammer după Engel, nici la 1513, cum zice Colson și cum zic alții. Cantemir, *Gesch. des Osm. R.*, 279, spune că Bogdan au închinat țara în al 7-lea an al Domniei lui, — așa dar la 1511, căci dela 1504, când s'au suit pe tron Bogdan, până la 1511, sunt tocma 7 ani.

Nota bene. Și Șincai dovedește foarte lămurit că la 1511 s'au încheiat prima Capitulațiune

Zice Ureche și după el Engel, și după Engel, Hammer, că Petru Aaron, înaintea lui Ștefan cel Mare: au fost cel întâiu care au plătit bir Turcilor. „Acest Petru Vodă Aron au început și au izvodit a da bir Turcilor“, Ureche, pag. 117. Dar mai mult nu se află nici o urmă, necum condițiune de tribut, căci sabia lui Ștefan cel Mare tăese toate relațiunile cu Turcii, ștersese toate urmele tributului.

Această incurajare îndemnă pe Hammer a zice: Bogdan *ernenerte den Unterwerfungs und Zinsvertracht*. Dar el e porc de câne, căci a copiat cu servilitate și fără critică pe Engel, iar acesta eră mai mult decât părtinitor Ungurilor.

La 1511 domneă Baiazid II.

Așa dar Bogdan a încheiat la 1511 prima Capitulațiune cu Baiazid II. Nu cu *Selim* carele tocma la 1512, 25 April se urcă pe tron [Hammer].

Condițiunile Capitulațiunei lui Bogdan nu putură fi rușinoase pentru că:

A) Moldovenii atunci erau tari prin alianța lor cu Polonia și Ungaria, reînnoită prin tractatul din 1510.

B) Pentru că Turcia atunci eră teatrul unui resbel civil: 1) între fiii lui Baiazid II pentru dritul succesiunii, 2) între Selim, fiul lui Baiazid II, cu tatăl său, pe care îl și detronă prin ajutorul unei revolte a Ienicerilor.

C) Pentru că Bogdan în tot cursul Domniei lui a avut pace despre Turci [numai Tătarii îl supărau].

Capitulațiunea lui Bogdan ne-au conservat-o Nic. Costin, după a căruia manuscris ea s'a și publicat în Arhiva rom.

Pentru toată întâmplarea iată îți trimit o copie verificată

de mine după Capitulăciunea tipărită în tomul al II-lea, 1845 a Arhivei rom. de Kogălniceanu, p. 349 sqqu.

Copia aceasta este dintr'o broșură a lui Istrati, intitulată: Despre puterea legile... și privilegiile statelor Moldo-române, de N. Istrati, Iași 1856—o măgărie fără pereche, plină de neștiință. Măgarul citează autori pe cari nici i-au văzut nici îi înțelege, autori, cari dovedesc tocma quod non erat demonstrandum. Pe onoare îți jur că aceasta e un adevăr. Așa de mare șarlatan este acest ignorant, plin de vanitate și obrăznicie.

În loc de Wilkinson—zice Winkelsohn, care nici vorbește de vre-un tractat al lui Rareș. Cantemir zice curat, că Rareș reprimind a preface peșcheșul de 4.000 galbeni în bir de 10.000 galbeni au preferit a eși din Moldova și a se duce la Ciceu în Ardeal. Dovadă că nu Rareș au încheiat a doua capitulăciune, după cum pretindea d-l Istrati, carele acum publicând acest tractat, n'au mai cutezat a zice a cui este. Foaia de Trans. din 1847, citată de Istrati cuprinde publicarea Capitulăciunei ce d-l Istrati au cutezat a o atribui lui Rareș. Nota bene: Atuncea în Foaia Trans. tot acest Istrati publicase tot această Capitulăciune sub nume de Capitulăciunea lui Bogdan. Vezi ce șarlatan. Eu i-am venit de hac zicând că prima cap. trebuie să vorbească de șoimi, de epe, etc. și de vreme ce această a doua Capitulăciune nu vorbește nici de șoimi, nici de epe nu poate fi prima, nu poate fi acea a lui Bogdan. Strămtorît șarlatanul îndată o botează cu numele lui Rareș și spre dovadă citează pe Cantemir, care zice că Rareș au preferit mai bine a perde tronul, decât a subscrie condițiuni rușinoase.

Și Engel a pățit mare rușine în punctul acesta, copiind ca un orb fără critică pe Cantemir și spre a îndreptă o greșală a lui Cantemir falsificând istoria.

Cantemir zice, că pe când se înturnă Soliman dela Beciu, Bogdan au trimis pe Tăutul și au încheiat tractatul etc. Dar tot Cantemir zice într'o notă că Bogdan au trimis pe Tăutul la *Tarigrad* în al 7-lea an al Domniei lui. Engel, care știa din Miron că Tăutul au murit la 1511 și Bogdan la 1516, voind a îndreptă eroarea, au căutat în lista Domnilor Moldovei, cine domnea pe vremea lui Soliman, pe când acesta se înturnă dela Beciu, și găsind pe Rareș au zis că Rareș au încheiat cu Soliman Capitulăciunea, acea cu epele și șoimii, fără a-și lua osteneala de a lege nota lui Cantemir carele zice că aceste condițiuni s'au ținut până la

Domniea lui Rareș etc., etc., după cum am spus mai sus. Cantemir zice că *Bogdan prin Tăutul* au încheiat acesta tractat cu Soliman, când acesta eră la Buda. Engel citează pe Cantemir și zice că *Petru Rareș* a încheiat im Lager vor Ofen acest tractat, dar nu pomenește de Tăutul, pe carele îl știă mort. Nu este aceasta o falsificăciune și o neglijență nerușinoasă?

Cantemir zice curat că Bogdan prin Tăutul în al 7-lea an al Domniei au încheiat acest tractat: Numai la numele Sultanului și la epoha lui s'au greșit. Această greșală au voit s'o dreagă Engel cu o falsificare nerușinoasă.

„Legăturile [lui Bogdan din 1511 cu Baiazid II] au fost „foarte păzite [zice Nic. Costin, pag. 352] de cătră In. Poartă „până la 1530. Iar atunci Sultanul Suleiman, ce eră un „împărat sumet, uitând sau îngrijindu-se foarte puțin de da- „toria și legătura tractatului, au hotărit să facă pe Moldova „birnică, ca să-i adauge venit și în loc de 4.000 galbeni care „plăteă țara la Visteria imp. pe tot anul cu numele de „peșches, după legătura întărită dela Poartă au cerut 10 mii „galbeni cu nume de haraciu și bir și încă mai mult au vrut „să îndatorească pe Domnii Moldovei cu a lor singură și „fără sminteală mergere la Țarigrad, la fiește care al 3-lea „an, ca să arate ei însuși cea cătră Turci a lor supunere.“
N. Contin.

„Această înconjurare au nevoit și au pierdut atâta de „mult pe Vv Petru Rareș, ce domneă întră acea vreme, „cât neputând să suferă mai mult, văzând pe de o parte „moșia sa asuprită cu dări ce curg din nestatornicia și rea „credința Turcilor, care cu totul nu le primiă, și pe de alta „nefiind în stare de a se împotrivi cu armele, de frică ca „nu cumva pentru împotrivirea sa să pricinuească oareși „care stricăciune și ticăloșie țării, au fugit în Transilvania „și n'au primit să fie birnic“ [N. Costin].

După aceasta spune cum au venit Sultanul la Suceava, cum boerii s'au adunat la un sat și au ales Domn pe Ștefan, fiul lui Alexandru, cum Sultanul l-au întărit de Domn și prin nou hatîșerif au întărit toate legăturile aceluî mai dinnainte hatîșerif al lui Sultan Baiazed II.

Așa dar nici Rareș, nici urmașul lui Ștefan Alexandru n'au încheiat nou tractat cu Turciea.

A cui trebue să fie tractatul aflat de Colson și atribuit de acesta lui Bogdan, iar de Engel, Hammer și după dâșii

vorbește și de Laurian și Istrati lui Rareș, vei vede mai jos, tot după N. Costin.

NB. 1° Să nu cumva să întrebuințezi cuvântul *hatiserif*, cu care ne tot freacă jurnalul de Const. voind a dovedi suveranitatea Porței cu *hatiserifuri*, zicând că *hatiserifurile* se dau de către Suveranii Turciei la supuși, iar cu staturi suverane se încheie tractate etc. Să zici tot tractate, legături, capitulațiuni.

NB. 2° Să nu treci cu vederea, că Baiazed II a fost așa de mulțumit cu neașteptata propunere a lui Bogdan prin Tăutul, în cât au dăruit acestuia toți banii aduși. Ureche zice, pag. 146: „Iară împărăția de bucurie mare, cu dragoste i-au primit (pe Tăutul cu slujitori, pedestrime, dără-banți) și au dăruit toți banii Tăutului logofătului celui mare „și i-au adus în țară și s’au apucat cu acei bani de au zidit în sat în Bălinești, pe Siret, în ținutul Sucevii, care trăește „și până astăzi“.

După Ureche și Cantemir face tot această observațiune, zicând că Bogdan au oferit imbele Moldavii protecțiunii turcești cu condițiuni onorabile: rümliche Bedingungen în traducerea germană, conditions honorables în acea franceză. El vorbește de feud, Lohn.

Dar nici Turcii, nici Românii nu cunosc acest lucru, pentru aceia nici au cuvânt, termin tehnic sau propriu pentru asemenea relăciune. Turcii, cari după Coran, erau îndatoriți a supune cu sabia legii lui Mohamet toate țările creștine, nici puteau a se mulțumi cu constituire de feud-relăciune contrarie legii lor, la care pe atuncea ei țineau cu cel mai mare fanatism.

Il faut être Prince pour savoir quel plaisir le Sultan (el zice Soliman, înșelat de Ureche, care și el numește pe Sultanul de atunci Soliman) gouta en cette occasion. Il fut d’autant plus sensible à cette *soumission* (zi mai bine à cette offre) que les Moldaves ayant plus d’une fois mesuré leurs forces avec les siennes, il était obligé d’avoir l’œil sur leurs mouvements sans pouvoir tourner les armes contre eux à cause des affaires importantes qui l’occupaient ailleurs. Il accepta donc l’*offre* du Moldave Teutul en passe un acte solennel signé de sa main et le lui remet pour le porter à son Prince a Souczava. Tom. II, pag. 303.

Nota despre epoca încheierii primei Capit. adecă în anul al 7-lea al Domniei lui Bogdan se află tot în Tom. II, la fața 368.

Nota despre Rareș tot tom. II fața 373.

„Ces conventions furent ponctuellement exécutées de la part des Turcs jusqu'au regne du prince Pierre Rareș, alors il lui demanderent etc, după cum am arătat mai sus. Apoi zice: Pierre refusa hardiment de se soumettre à ces innovations et de peur que le peuple ne rejettât sur lui seul *l'infamie* de la nation et ne lui reprochât les maux que sa fermété allait attirer, il abdique la couronne et se retire à Cziczeu en Transylvanie“.

Rezultatul tuturor celor de mai sus este:

1° Că Bogdan a încheiat prima capitulăciune cu condițiuni glorioase; cu conservarea suveranității țării, în anul 1511, prin Tăutul, cu Baiazed II.

2° Că după încunjurările mai sus expuse condițiunile tratatului de protecțiune (primei capitulaciuni) nici au putut fi rușinoase.

3) Că acest tratat nu vorbește de investitură, care este o usurpațiune din timpul Fanarioților, cari se trimeteau de-a gata domni, de-a dreptul din Constantinopol și este numai o învoire, o invențiune a avidității turcești. Dar mai pe larg despre aceasta mai jos, sau altă dată.

4) Că Rareș n'a încheiat nici un tratat.

5) Că după mărturia lui N. Costin, nici Soliman, când au venit până la Suceava, n'au prefăcut condițiunile tratatului lui Bogdan.

Ureche scrie: Mai apoi de toate adunându-se boerii și Vlădicii la sat la Rădăuți și au ales sfat ca să trimită soli la împărat și așa au ales dintre dâșii pe Trifan Ciolpan de l-au trimis sol la Suceava la împărat de l-au rugat de pace. Împăratul i-a primit cu dragoste, și le-au dat domn pe Ștefan Vodă, fiul lui Alexandru Vodă și el s'au învârtejit înapoi împreună cu toată oastea lui. Și deci Ștefan Vodă cu Vlădicii și cu boerii au petrecut pe împărat până la Dunăre. Și acolo au întors împăratul pe toți robii și tot pleantul cât s'au aflat de față, și *birul* încă l-au iertat și de aici au trecut Dunărea; iar Ștefan Vodă s'au întors la scaunul său în Suceava. Birul încă l-au iertat, va să zică că le-au dat peșcheșul înapoi.

6) Că capitulăciunea dată de d-ta ca a lui Bogdan, de Istrati la 1847 în Gazeta de Trans. tot ca a lui Bogdan, iar în anul trecut și acum ca a lui Rareș, nu este nici a lui Bogdan nici a lui Rareș. Dovadă lipsa șoimilor și a epe-

lor, care și după Cantemir jucau mare rol în capit. lui Bogdan.

NB. 1. N. Costin greșește când zice că Soliman a venit în Moldova la 1530. Expedițiunea aceasta a urmat *după Șincai și Hammer la Octombrie 1538*.

NB. 2. Aici e locul să însemnez, că Baiazed II au abdicat în favoarea fiului său Selim la 25 Aprilie 1512. N.B. Nu uită că Tăutul a murit la 1511 [după Ureche]. Vezi pe Șincai, care au lămurit foarte bine anul primei capit. și după aruncătura lui Tomizki etc.

Not: N. Costin zice despre Bogdan: „Și așa Bogdan „Vodă cu cea de obște primire a tot neamul, au trimis la „sultanul Baiazed II împ. T. câți-va boieri ai pământului, „al căror cap eră Tăutul vel logofăt.“ etc.

La Soliman zice tot N. Costin: „După legăturile de mai „sus (tract. lui Bogdan, întărit fără cea mai mică modifi- „cațiune și de Soliman la Suceava) Moldovenii au fost slo- „bozi a-și alege un domn nou (fiindcă Rareș se dusesse). *Deci cu primirea și cu sfatul unit al tuturor de obște au ales pe Ștefan Alexandru [Lăcustă] Domn, și l-au pus în scaun, care îndată au fost și de sultanul întărit*“. Așa dar nu Sultanul le-au pus Domn, după cum lehăește Engel, ci țara ș'au ales Domn, chiar în fața și sub barba lui Soliman. Firește pentru că Soliman a întărit capit. lui Bogdan fără cea mai mică modifi cațiune. *Wichtig*.

NB. Soliman se temeă ca să nu se unească Moldova cu Polonia.

„După aceasta Moldovenii, n'au fost mai mult supărați „dela Poartă, ci încă din potrivă au avut toate privilegiurile „lor nesmintite, stăpânindu-se de pravilele lor, până în vre- „mea lui Petru Vodă cel schiop, ce domnea la anul 1584 „în zilele lui Sultan Murad al 3-lea. Iar atunci Poarta de- „făimând [sau mai bine să zic călcând] credința așezămân- „tului jurat au adaos 6.000 pe lângă peșcheș, numindu-l „haraciu, precum scrie letopisețul.

„Petru Vodă neputând primi să se facă începătoriu căl- „cării legăturilor, n'au primit, ce s'au supus vremii și au „căutat scăparea sa în țara nemțească, fugind de răsplăti- „rea și urgiea Turcilor.

„După fuga acestui Domn Poarta prin altă călcare a așe- „zământului au făcut Domn pe un Aaron. Acest *străin* fi- „ind cu totul dat și gata spre împlinirea intereselor Porții, „fără a băgă în seamă pe norod au iscălit la toate legă-

„turile cu care Poarta au avut să însărcineze pe norod și pe Moldova“. N. Costin, pag. 354. Arh. rom. Tom. II.

Aici poți aplica principiile următoare:

Nemo plus juris ad alium transferre potest quam ipse haberet. Ulpianus.

Quod initio vitiosum fuit, non potest tractu temporis convalescere. Paulus.

Id quod nostrum est sine facto nostro ad alium transferri non potest. Pomponius.

Hundert Jahre, ist noch kein Tag. Hestler.

Ulpianus: *Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.*

Dă-le bani pe miere Magarilor celor circumcizi.

„Nu este trebuință (zice mai departe tot N. Costin) a „arăta aici toate cu amăruntul, asuprașirile și strâmbătășile, „ce au făcut acest Domn. A sa blăstămată pomenire o po-
„minește în destul letopiseșul țării.

„În vremea acestuia la anul 1590, Poarta au luat sub stă-
„pânirea sa cetatea Tighinei, pe care Turcii o numesc Ben-
„der și care eră a Mold. și deosăbit tot locul ce eră olat
„a Benderului l-au supus la această cetate, — *călcând legea*
„*așezământului.*“ N. Costin, pag. 355. Arh. rom. t. II.

Tot N. Costin: „După Domniea acestui Domn norodu-
„acufundat în ticăloșie din cumplirile acestui tiran, n'au pu-
„tut să-și vie în fire în vreme a 14 Domni ce au stăpânit,
„unii aleși din? (de) norod și alți trimiși dela Poartă, ci au
„răbdat cum au putut greutășile, cu care au fost însărcinați.
„Și așa nu s'au resuflat decât la anul 1643, în Domniea lui
„Vasilie Vodă, carele înpodobit fiind cu o minte statornică
„și rară, măcar că eră Domn *făcut de Poartă*, dar neavând
„în gândul său decât fericirea supușilor săi, din anul cel
„dintăiu al Domniei sale au ușurat norodul, au mângăet pe
„toți de obște și prin chipurile sale cele bune și pline de
„milostivire, și prin cinstea și dreptatea supușilor săi, ne-
„mulțămindu-se după ce au făcut tot binele, ce i-au trecut
„prin mână, socotia că n'au făcut nimica, dacă n'ar isbuti
„să câștige și să aibă norodul iarăși privilegiurile cele vechi
„și să poată află iarăși dreptășile și pravilele sale, care din
„pricina răutășii unor Domni și din nesilișta altora, eră să
„se prăpădească și să se stângă în veci. Drept aceea au tri-
„mis din partea țării la Tarigrad din cei mai aleși ai pă-
„mîntului, ca să jăluiască Sultanului pentru strâmbătășile

„și asupririle ce trăgea norodul și pentru relele urmări, ce s'au făcut în țară împotriva *așezământurile legate*.” N. Costin. Despre tractaturile vechi ce au avut Mold. cu Poarta Otom. Archiva rom. tom. II, 356.

„Mehmet al 4-lea ce împărăția atuncia, încredințându-se „de nedreptățile, cu care acest pământ eră asuprit, au ascultat cu milostivire [mai bine: cu blândețe] jăloabile solilor „și și-au făcut o datorie de a nu schimbă nimica și de a „păzi întocmai toate legăturile întărite de cei mai înaintea „sa împărați, întărindu-le și el însuși [Hatișerif]. Numai la „pontul al 9-lea au fost schimbat, adică peșcheșul pe an „l-au numit *bir* adăogându-l la suma de 10 mii galbeni turcești „pe an *rădicând și șoimii și cpele ce se cuprindeau în celelalte două legături* [el zice Hatișerifuri]”.

[NB: Celelalte două legături sunt una a lui Bogdan din 1511 cu Baiazed II și a doua aceea a lui Soliman 1538, dela Suceava prin care s'au întărit fără modifi cațiune prima Capitulațiune].

„Toate aceste au implut de slavă pe Vasilie luând un „sfârșit bun prin sfaturile și a sa înțeleaptă povătuire. „Și Domnia sa s'au învrednicit a se numi fericită”. N. Costin, pag. 357, l. c.

După aceasta mai arată N. Costin supărările ce au avut Vasilie vodă cu Turcii Bugeagului și apoi continuă așa:

„După această ticăloșie țeara au petrecut în pace sub „umbra (hاتیșerifurilor) tractatelor, păzându se neclintit toate „cele ce se cuprindeau și Poarta se videă, că păzește fă- „găduințele sale cele vestite și adevărate în vremea a 5 „Domni Moldoveni ce au domnit unul după altul până la „Domniea lui Duca-Vodă: Iar întâmplându-se că acest Domn „să nu fie plăcut la Poartă, au fost mazilit și în locul său „sau rânduit Domn pe un Ilieș, om slab și dat cu totul „spre interesul său În vremea aceasta, la anul 1688, Poarta „împotriva tractatelor au deosăbit din Moldova târgul Renii, „ce se numește de Turci Tomarova, cu tot locul de pen- „prejur, unde au făcut Turcii și o geamie”.

„Dintru acea vreme relele urmări s'au înmulțit și Poarta „ne mai aducându-și aminte de tractaturi au început viderat „a călcă legăturile. Țara, de ce mergea mai mult, au în- „ceput viderat a fi asuprită și călcată sub fel de fel de „pricini, fără să mai fie socotită. Birul au fost atâta de a- „dăogit, beilicurile atâta de înmulțite și nevoile atâta de „mari, încât lăcuiitorii neputând să mai sufere și să mai

„ajungă, s'au împrăștiat și s'au dus de s'au așezat în țara leșească și în Transilvania, ca să-și afle odihna lor. Deci „aceasta este pricina cea adevărată pentru care s'au pustiit „acest pământ! Poarta n'au lăsat altă mângăere norodului „decât alegerea Domnilor. Marturi: Duca, Petriceico, Antonie „Roset, Const. Cantemir și Mihai Racoviță, carele au fost „cel după urmă din Domnii aleși de norod. Și apoi supă- „rându-se Poarta pe Mihai Vodă l-au mazilit și au rânduit „Domn pe Nic. Mavrocordat, grec“. Nec. Costin loco cit. 361 pag.

Nota editorului: Până aci merge compunerea lui N. Costin, care este scoasă dela sfârșitul unei copii manuscrise a letopiseșului lui Ion Neculcea. Acest articol poartă titlu: Din izvoadele răp. Nicolae Costin, ce au fost vel logofăt.

Iată rezultatul lungelor mele cercetări și studii.

De cine au putut fi încheiată Capitulațiunea a două (sau dacă vom număra și cea înainte de Soliman, capitulațiunea a treia) în care lipsesc șoimii și epele?

De cine altul decât de Vasile Vodă? Numai nu uită că ea vorbește tot de peșcheșul de 4000 galbeni. Aceasta e o licență a acelora ce au scos-o la lumină, sub titlu de *Capitulațiune a lui Bogdan*.

Înainte de N. Costin și de datele mai sus înșirate.

Nu uita că tributurile de astăzi au ființă din Tractatul dela Adrianopol și din convențiunea de la Petersburg din 1834. Și că în puterea bazei citate de mine în „*Steaua Dunării*“, bazei adoptate de toate puterile pentru conferințele din Viena, nici o stipulațiune din tractatele ruso-turcești nu mai poate avea putere după încheierea păcii. Așa dar tributurile înființate prin tractatele ruso-turcești, sunt desființate și noi suntem în dreptate de a ne întoarce la tributurile sau peșcheșurile stipulate prin Capitulațiunile noastre.

Cetește articolul meu din „*Steaua Dunării*“, pe care ți l-am trimis mai alaltăeri la București prin poștă și vei afla mai pe larg dezvoltată idea aceasta deși nu în privința tributului, ci în altă privință. Dar ce am zis acolo de dreptul conferinței, întemeiate pe trataturi ruso-turcești și pe regulamentul ruso-turcesc, se aplică foarte bine și la cestiunea tributului. *Tributul cum trebuie să fie?* Wichtig, nicht zu übersehen.

Investitura este o minciună. Dovadă:

I. Kantemirs Beschreibung der Moldau, pag. 165.

„Nach Bogdans Tode wurde seinem Sohne Stephan VI, welchen sich die Stende des Reiches, als den rechtmässigen Erben des Fürstenthums, zum Herrn erwählt, eine weit grössere Ehre erzeugt indem ihn der Sultan durch einem Gesandten, der sein oberstallmeister war, zum autritt seiner Regierung glückwünschen liess und ihm zugleich die Ehrenzeichen, Reichsbriefe etc. schickte. Nici Bogdan nici fiul său n'au mers la Țarigrad, spre a se investi. Din contră Turcii le-au trimis soli, spre a-i complimentă și a-i fericita.

II. Letopisetele, cari nu pominesc, că măcar unul din Domnii aleși de țară au mers sau au trebuit să meargă la Țarigrad, spre a se investi.

Tot Cantemir, l. c. pag. 165. Seinem Nachfolgern wurden zwar härtere Tribute aufgelegt, das unterstanden sich die Osmanen nicht, ihm die gewünschte Ehrenbezeugung abzuschlagen oder die Macht eines Fürsten zubeunzuhigen bis sie zu den zeiten des Iohann, mit den zunamen der Armenen Gelegenheit fanden die alten Freihaiten zuschmälern. Den da sie obbesagten Iohann, welcher mit neuerungen einging, durch List in ihren Hände bekommen und wider ihr gegebens Wort ermordet hatten; so fingen sie an, der Moldauer engere Bande anzulegen. Sie verlangten dass der Fürst bei Strafe, als ein Feindt angesehen zu werden, die *Bestätigung* des Fürstenthums von der Osm. Pforte empfangen sollte.

Da nun die Moldau schon entkräftet war und die Türken sahen, dass sie die ihr aufgedrungenen forderungen nicht abschlagen konnte, so schrieben sie bald darauf unter Miron Barnowskis Regierung den Fürsten vor die seiner Würde in *eigener Person* von dem Hofe abzuholen und alle drei Iahre selbst an die hoh. Pforte dem Kaiser die aufwartung zu machen.

[Kapitulationswidrig, Rechtsverletzung, Vertragsbruch die beim Rechtstitl sitzen kein Recht, begründen kann. Auch im Völkerrecht gelten die Besizfasten des Civil-Recht: Vis, metus, clam etc. die jede Rechtserwerbungen Kindern] Hoflers Völkerrecht, § 12 [cam, aut vi, aut precario].

NB. Den bestätigungsbefehl gibt man dem Fürsten leicht *wenn kein anderer eine grössere Summe Geldes geboten hat* [Cantemirs Beschreibung d. M., Seite 166].

Recapitulațiune.

Suzerenitatea o minciună.

Investitura o minciună.

Tributul de astăzi o nelegiuire, fiind bazat pe tractate ruso-turcești desființate prin resbel.

Relațiunea între Principate și Turcia este *ein Schutzverhältniss*.

Ein freiwillig übertragener Schutz kann zu jeder zeit aufgekündigt werden.

Capitulațiunile sunt tractate de protecțiune. Așa dar Principatele nu fac parte întregitoare a Turciei, nici au vreun amestec cu întregitatea ei.

Poarta a pierdut toate drepturile ei, fiindcă nu ne-au protegiat, fiindcă n'au păzit hotarele noastre, fiindcă ne-au supus Rușilor, iar acum ne vinde și ne supune nemților. [Vattel].

Circulara Porții din 31 Iulie a. c. singură este în stare [ajunge spre] de a rumpe nexul ce există între ea și noi. Vezi Vattel, unde spune cauzele, pentru care se perde dreptul protecțiunei.

Principatele fiind *suverane*, au dreptul de a încheia tractate atât cu puteri străine, cât și între sine *pentru unire*.

Principatele fiind suverane, au dreptul de a se organiza ele singure. Așa dar sictir stăruința Turcilor de a ne octroa ei, a ne organiza ei pe noi. Ticăloșii singuri au avut nevoie de a fi organizați de către puterile străine, și acum voesc ei, cei ce n'au fost capabili a se organiza singuri, să ne organizeze pe noi?

Convențiunea austro-turcească din 14 Iunie 1854 pentru ocuparea Principatelor este o usurpațiune, o nelegiuire. Continuarea ocupațiunei o infamie, o violență, o nelegiuire și mai mare.

Amestecarea puterilor în cauza Principatelor numai atunci nu va fi o călcare a dritului gîntelor, când ea va avea aprobarea, învoirea noastră. Aceasta va avea loc numai când drepturile noastre vor fi respectate, dorințele noastre împlinite.

Almintrelea vom protestă de va merge colbul. Am mai protestat noi astă iarnă în contra măgăriilor dela Țarigrad și tot am isprăvit ceva.

Cetește articolii mei și vei vede cum am preparat spiritele pentru necesitatea unui protest.

Chiar Comisarii vor fi întâmpinați cu protesturi în contra nelegiuitei Căimăcării, gegen die firman wirthschaft, oder firmanfluth, în contra călcării autonomiei, în contra nele-

giuitelor urmări și infamii a Căimăcamului nostru, în contra ordonanțelor austriace, deguisse en firmans etc., etc.

Vom cere să se măture toate gunoaiile ce se adunară dela ducerea Domnilor încoace, să se desființeze toate nelegiuirile de atuncea, să se restabileze toate instituțiunile desființate: (Pressa, banca, privilegiul navigărei etc). Vom protesta în contra usurpațiunei turcești, care au cutezat a da Căimăcamului lista civilă și spese de instalare [peste tot 60 de mii de galbeni] și a poronci prin ferman continuarea birului, ce se înființase la 1852 pentru plata speselor rusești.

Alaltăeri au fost la noi Cogălniceanu care a venit să vază pe bunii mei părinți. N. Ionescu s'a dus la Bruxelles ca să continueze acolo edițiunea francesă a Stelei Dunărei.

În Allg. Zeitung vei vedeă un articol infam în contra Ghicăi un extract dintr'o broșură infamă a lui Istrati: Revista guvernului Ghicăi.

Pe Constituționalel nu-l am. Vogoridi și Panait Balș sunt la Paris, unde cearcă să corumpă presa în favoarea Căimăcamului și a statului quo. Dar până acum au isbutit numai în Presse belge și indirecte în Augsb. Allg. Zeitung.

Comisarii delimitatori au venit Lunea trecută (astăzi e Duminecă) la Iași, împreună cu Beizede Grigori Sturdza. Dar nemică nu s'a putut afla despre Bolgrad.

P. S. Ad Solimanum ex 1538.

Miron zice într'o notă la Ureche, că Soliman când a venit la Suceava au legat bir prea an să-i dea țara câte zece mii galbini de aur. După el zice tot aceasta și Cantemir, și după ei și Șincai. Dar tot Ureche zice, după cum am arătat mai sus, că Soliman ajungând la Dunăre, până unde îl petrecură Vlădicii și Boerii au iertat birul. Așa dar n'au urmat nici o prefacere atuncea și N. Costin are dreptate.

Ad-annum 1511.

Șincai, tom. II, pag. 130: Așa scrie D. Cantemir, ci rău greșeste, că nu lasă să se fi întâmplat supunerea Moldovei la Turci supt Baiazed II, cum scrie Miron, căci supunerea aceia [zi mai bine capitulațiunea sau legătura] au trebuit să se facă în 1511 și pentru moartea lui Tăutul, care s'au întâmplat în anul acesta și pentru aruncarea lui Tomizki, iar la anul 1511 împărăția preste Turci Baiazed II, nu Soliman II, fiul lui Selim I și nepotul lui Baiazed II, precum arată Hammer etc. etc.

Tot Șincai, pag. 132: „Tomizki, precum se culege din hrisovul Craiului Vladislav II, cel dela Prag, în anul 1511

au fost sol la Unguri. Drept aceea în anul acesta 1511 s'au închinat și Bogdan III cu țara „Turcilor“.

Nu întrebuiță cuvintele închinare, supunere etc, etc.,

Adio. Mai scrie-mi. Am ametit de scris. Ieri am primit două scrisori de ale D-tale, deodată.

Mii de complimente dela noi toți.

Dulcești, Duminecă

în 30 Sept. 1856.

Adio.

Al D-tale frate și amic

(ss) Hurmuzaki.

P. S. Bogdan a murit nu 1516, ci 1517.

CRONICA LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

I. F a p t e.

Astronomie.—Temperatura soarelui s'a încercat a se afla prin diverse procedări științifice. Din cifrele rezultate pe diferite căi, s'a căpătat media de 5400° centigrade, care ar reprezenta temperatura soarelui. Față de încercările ultimilor ani, nu e neprobabil ca în cuptoarele chimiștilor să se poată ajunge la o temperatură apropiată de a astrului, din care a eșit odinioară pământul nostru. (Rev. scient. Sept. 1907).

P. P.

Biologie.—*Insectele și culoarea florilor.* S'a crezut până acum, că insectele sunt atrase de culoarea florilor, iar fecundația lor se face în deosebi mulțumită strălucirii corolei, care atrage pe insecte să se așeze pe floare și să-i dea polenul trebuitor fecundației. Teoria a fost susținută mai cu seamă de *Darwin*, care a găsit într'însa o dovadă mai mult în sprijinul celebrei sale ipoteze: lupta pentru traiu.

Iată însă că experiențele făcute de zoologul francez *Plateau* au dat cu totul alte rezultate: dacă o floare are corola strălucitoare, dar nu are polen îndestulător și care să fie puternic mirositor, nu e vizitată de insecte; din potrivă o floare chiar de culoare cu totul închisă, dacă i se varsă în corolă miere naturală, insectele aleargă la dânsa cu grămadă. S'au pus în drumul insectelor flori artificiale, puternic colorate, imitate perfect: nici o insectă nu le cercetează; dacă o floare strălucitor colorate se reflectează în oglindă, unde imaginea e și mai vie, insectele nu se îndreaptă spre dânsa, ci spre floarea adevărată.

Concluzia acestor cercetări este, că ceea ce atrage pe insecte nu este culoarea florilor ci mirosul.

E. P.

Geografie economică.—Comerțul colonial al Germaniei merge crescând cu o repeziune uimitoare. Astfel, în 1903, Germania a importat din colonii mărfuri în valoare de 9 mil. lei; în 1904 de 13 mil; în 1905 de mai mult de 21 mil. În schimb, a exportat coloniilor, în 1903, mărfuri

de peste 29 mil. lei; în 1904, de peste 41 mil.; în 1905, de peste 56 mil. Prin urmare, în trei ani de zile, comerțul general (import și export) al Germaniei cu coloniile sale, s'a îndoit ajungând în 1905 la cifra de 77 mil., dela 38 mil. cât era în 1903.

Numai așa se explică de ce popoarele apusului privesc cu atâta îngrijorare la coloniile lor, acestea fiind adevărate izvoare de bogăție; și tot aceste fapte explică antagonismul din ce în ce mai viu între imperiul britanic, stăpânul marilor, și tânărul imperiu german care stă să-l ajungă din urmă.

Insula Sakalin și viitorul ei. Acum, când petrolul e la ordinea zilei, e de sigur interesantă descoperirea, care s'a făcut de curând, a bogate zăcămite de petrol în insula Sakalin.

În partea de sud, aparținând Japonezilor, pescuitul e industria de căpetenie, cu toate acestea nu dă venituri tocmai mari.

Pădurile, «taiga» cum îi spune Rușii, cari acopăr trei părți din suprafața insulei, nu sunt bătrâne, așa în cât nici din această parte câștigul cuceritorilor nu era vrednic de băgat în seamă. Agricultură încă nu produce: primăvara e târzie, iar toamna bruma, care începe să cadă foarte de timpuriu, arde spicele, neindestul de coapte. Singuri cartofii prind mai bine.

Bogățiile cele mai însemnate ale acestei insule se găsesc însă în subsol. Cărbunii, cari se scot din pământul înghețat al Sakalinului, sunt cu mult mai superiori celor mai buni cărbuni cari se găsesc în Japonia.

Iată că acum un nou izvor de bogăție se anunță: petrolul. Cercetările făcute în cei din urmă ani au dat cele mai mari nădejdi. Pături de «kir», cum numesc băștinașii petrolul, se găsesc pe întinderi foarte mari aproape de fața pământului: pretutindeni, dacă înfigi un băț în pământ, ese gazul, iar în unele locuri suprafața apei se aprinde și arde cu o flacără de un metru. Sondajele făcute dovediră existența unor pături în totul asemănătoare cu cele din Baku.

Prin urmare din acest izvor de bogăție, Japonezii vor profita foarte mult și viitorul Sakalinului se afirmă a fi în această direcție: exploatarea petrolului.

P. P.

Meteorologie. — *Înrăurirea pădurilor asupra iuțelei vântului.* M. MURAT, directorul Institutului Meteorologic a făcut cercetări asupra înrăuririi ce exercită o pădure asupra iuțelei vântului. Experiențele s'au făcut în pădurea de la Ghimpați care are o suprafață de 70 hectare și e compusă din salcâmi de 10 m. înălțime. Lungimea pădurei în direcția vântului

turilor dominante e de 1 km. S'au așezat 9 aparate de înregistrare în jurul pădurei.

Concluziunile din această experiență sunt următoarele: iuțea vântului e micșorată în adevăr dincolo de pădure, în proporție de 3 până la 12 km. pe ceas, dar numai până la depărtarea de 50 m. La 500 m. dincolo de pădure micșorarea iuței nu se mai simte.

E. P.

Pedagogie. Educația în Japonia. — În Raportul anual al Ministerului Instrucțiunii publice din Japonia, se cuprind date interesante asupra îngrijirii date învățământului, tocmai în anul războiului cu Rușii (1904—905). În tot acest timp, instrucțiunea n'a fost de loc lăsată în părăsire; ba încă Împăratul îndemnă la o muncă *indoită* pe profesori și elevi. Și cu toate cheltuelile războiului, bugetul Instrucțiunii publice n'a fost scăzut.

Datorită unei asemenea deosebite îngrijiri, s'a ajuns la rezultatul, că de unde în 1873 abia 28% din copii frecventau școlile, astăzi le frecventează 97% dintre băieți și 91.5% dintre fete. (Nature Aug. 907)

E. R.

Șt. naturale.—*Rolul castorilor în modificările aduse scoarței globului.*—Rozătoarele acestea, ca să se apere de inundații, construiesc un fel de diguri, aducând prin această însemnătate modificări topografice. Astfel, s'a observat în Canada, că prin construirea unor asemenea diguri, nivelul apei unui loc s'a ridicat cu 90 c.m., ceea ce a adus inundarea ținuturilor joase de prin prejur. În altă parte, un lac a căpătat prin acțiunea castorilor, un nivel iarăși mai ridicat decât înainte. Unele urme de maluri vechi, din care s'ar fi tras altădată conclusia unei clime deosebite, ar putea fi deci opera indirectă a acestor modești lucrători. (Rev. scient. 1907.

P. P.

2. Recensii.

C. Antoniadă.—*Iluziunea realistă. Incercare de critică filozofică. Lucrare prezentată ca teză pentru doctoratul în filozofie la Facultatea de litere din București.* Un vol. de 175 pag. București 1907. Tip. F. Göbl.

Autorul își propune să cerceteze din punct de vedere critic întreg câmpul cunoștinței noastre, sub toate formele ei, și să ne dea o explicație a caracterului și valorii acestor forme. Facultatea de a cunoaște a minții omenеști se realizează în trei trepte de cunoștință supraordonate una alteia. Prima treaptă este aceea a cunoștinței simțului comun, pentru care «lumea externă este sistemul senzațiunilor noastre obiectivate» și are o realitate obiectivă, independentă de facultatea noastră de cunoștință. Acest fel de a privi lumea este *realismul naiv* al simțului comun.

Deasupra acestei prime trepte a cunoștinței, apare cunoștința științifică, concepțiunea despre lume pe care o dă știința fizică, în înțelesul larg al cuvântului. Știința asupra naturii nu mai consideră lumea obiectivă ca identică cu senzațiunile noastre, ci o reduce la o serie de relații cantitative între fenomene și pe baza acestora construiește concepțiunea mecanică a lumii. Între această treaptă a cunoștinței și cea precedentă este însă o asemănare fundamentală: amândouă cred, fără o prealabilă critică, în realitatea absolută a obiectului, care pentru fizică este un postulat indiscutabil. Această atitudine este pe deplin legitimată din punct de vedere strict științific, căci știința ocupându-se numai de relațiunile cantitative dintre fenomene, nu are să facă critica cunoștinței, și poate lua ca punct de plecare orice postulat ar voi. Cunoștința științei fizice este deci tot un *realism*, dar realismul acesta e numai un postulat, care să facă posibilă știința. Noțiunile ultime ale fizicii nu pot avea o valoare ontologică: forța și materia nu sunt niște realități obiective, ci sunt numai niște concepte construite din diferite date ale simțurilor prin analogie cu conceptele de forță și masă din mecanică. La obârșia lor, în ecuațiunile dinamice, aceste concepte nu sunt considerate ca realități, ci numai ca funcțiuni: forța este masa multiplicată prin accelerație și este introdusă numai pentru a explica pe aceasta din urmă, masa este raportul forței cu accelerația. Acești termeni nu se pot defini decât unul printr'altul. Este greșit deci a crede, cum fac cei mai mulți oameni de știință (vezi și *Conv. lit.* No. 7 din Iulie 1907, pag. 713 sq.), că forța și materia sunt niște realități absolute. Tot așa în ce privește concepția atomistă. «Teoriile mecanice ne prezintă dar niște scheme, niște modele sau analogii cari exprimă comod fenomenele fizice, însă nu ne dau o *explicare* a lor». De altfel aceasta este și tendința fizicianilor moderni ca Maxwell, Mach, Hertz, Poincaré, cari întreprinzând critica principiilor prime ale științei recunosc caracterul lor ipotetic și convențional. În acest chip, autorul, afirmă, împotriva lui Comte și Spencer, *independența filozofiei față de știință*. Prin ea însăși, știința nu poate avea măsura propriei sale valori, de aceea opera științifică trebuie completată prin cea critică.

A treia treaptă de cunoștință, concepțiunea filozofică despre existență, este o negare atât a pozițiunii luate de simțul comun, cât și aceleia luate de știința fizică. «Speculațiunea filozofică neagă dela început realitatea sensibilă și recunoaște o natură incondiționată a lucrurilor, la a cărei cunoștință poate ajunge». Din această concepțiune tot realistă izvorăsc marile sisteme metafizice cari stăpânesc gândirea filozofică până la Kant. *Critica rațiunii pure* cercetează facultatea noastră de a cunoaște și neagă hotărît posibilitatea cunoașterii naturii incondiționate a lucrurilor. S'ar părea că cu Kant critica cunoștinței este definitiv întemeiată și că realismul filozofic este înmormântat. Chipul cum Kant

pune existența *lucrului în sine* implică însă realismul. În multe părți ale *Criticei*, lucrul în sine nu este numai un concept limitativ și problematic, ci fiind întrebuințat în sens pozitiv, ca substrat al senzațiilor noastre, i se atribuie, în mod nelegitim, categoria de cauză și spațialitate. «Lucrul în sine kantian este unul din produsele cele mai abstracte ale iluziunii realiste». Autorul analizează apoi sistemele filozofice posteroare lui Kant și arată amănunțit cum în idealismul absolut al lui *Fichte* sau al lui *Hegel*, în doctrina lucrului în sine ca voință a lui *Schopenhauer*, în agnosticismul lui *Spencer* și în filozofia pozitivă se implică de asemenea aceiași «iluziune realistă», aceeași afirmare contradictorie, făcută pe nevăgăte de seamă, a existenței unei realități, căreia deși alcătuită numai din elemente de conștiință, ca principiul cauzalității, idea de spațiu sau de durată, îi atribuim totuși o existență obiectivă.

Vedem deci cum la toate treptele de cunoștință apare ceea ce autorul numește «iluziunea realistă», credința într'un incondiționat, într'o existență independentă de conștiință. «Cunoștința noastră este bazată pe această iluziune și întreaga noastră experiență este organizarea unei decepțiuni, căci pe când spontaneitatea minții noastre ne prezintă toate lucrurile ca incondiționate, reflexiunea târzie nu recunoaște nicăieri ceva incondiționat prin natura sa».

Și acum se pune problema centrală a lucrării. Cum se explică această «iluziune realistă»? În ce sens se poate deslegă, fără contrazicere, problema realului? Autorul crede că «principiul viu al criticismului conține în sine puțința de a da acestei probleme o soluțiune fără contraziceri» și pentru aceasta întreprinde o cercetare în domeniul cunoștinței. Rezultatul acestei cercetări psihologice este deosebirea înăuntrul fiecărei reprezentări—luând acest termen în înțelesul larg de stare de conștiință—a unui *act* și a unui *conținut*. «Așa într'o senzațiune pe care o avem, distingem un conținut care ni se înfățișează și un act prin care cunoaștem acel conținut, îl simțim, îl avem prezent în conștiință». Tot astfel în toate celelalte fapte psihice. Această distincțiune este analoagă aceleia dintre subiect și obiect, numai că ea «nu presupune nimic despre exterioritatea ori existența independentă a lumii obiective, ori despre unitatea eului nostru... Cei doi termeni act-conținut sunt corelativi înăuntrul aceleiași realități, faptul de conștiință, reprezentarea, ... și nu pot fi luați în mod valabil ca distincți și separați unul de altul, căci se implică în mod reciproc». După această constatare pe care autorul o numește *legea distincțiunii actului de conținut*, o alta ne va da cheia iluziunii realiste a întregii noastre cunoștințe. «În unitatea faptului psihic conținutul se prezintă ca distinct de actul de conștiință, ca fiind semnul unei realități distincte de aceasta». Constatarea acestui fapt universal, care constituie o a doua lege a inteligenței noastre, ne arată de ce «reprezentarea nu este nimic din ceea ce reprezintă», de ce conținutul

ei ni se înfățișează cu caracterul obiectiv și incondiționat al lumii exterioare, de ce toată cunoștința noastră de orice fel, ne apare ca un realism substanțialist, de ce însăși «istoria filosofiei poată să fie numită istoria substanței».

Autorul *luziunii realiste* se oprește la această *constatare*. Constituea o *explicare* a iluziunii realiste? Nu putem zice aceasta, dar nici nu-i putem cere să o facă, căci este vorba de o constatare ultimă a unei legi a gândirii, pe care critica—care deși superioară științei are aceleași limite ca și aceasta—nu o mai poate explica.

Lucrarea d-lui C. Antoniadu, cu acest cuprins, este o încercare originală izvorită dintr'o matură cugetare unită cu o bogată informațiune științifică și cu o deplină stăpânire a problemelor filozofice.

E. M.

A. Luchaire.—„Inocent III, *La Question d'Orient* Paris 1907, in-8°.

E a 4-a carte, pe care ilustrul profesor o consacră memoriei marelui Papă Inocent III. Intr'un stil clar și precis, lăsând de cele mai multe ori izvoarele să vorbească, autorul descrie încercările energicului Papă de a pune la cale o cruciată spre locurile sfinte. Entuziasmul însă dispăruse. Cruciatele ajunseră în vremea lui Inocent III pentru clerici «un mijloc de a stoarce bani dela pelerini», pentru Papă instrumentul, «care le dădea înalta poliție a lumii creștine și dreptul de a rechiziționa o mare parte a resurselor sale financiare», iar pentru nobili un pretext, sub care își ascundeau instinctele lor de cuceriri teritoriale.

Nu e deci de mirare că cruciata a 4-a în loc să ajungă la Ierusalim a ajuns la Constantinopole și a sfârșit cu întemeierea imperiului latin.

Autorul vorbește și despre relațiile lui Ioniță cu Imperiul latin și cu Papa Inocențiu. Aici e însă partea slabă, Ioniță e pentru autor un simplu «rege al Bulgarilor». Dacă însă ar fi citit mai cu atențiune scrisorile lui Ioniță, ar fi aflat originea lui latină: te, qui ex nobili Romanorum prosapia diceris descendisse; Nicetas Choniates spune acelaș lucru. Insuși Villehardouin, ediția (Société de l'histoire de France), pe care Autorul o pomenește l'ar fi putut clarifica, căci mai peste tot Ioniță e numit «Le Blac», «roi de Blaquie», foarte rar «roi de Blaquie et de Bouguerie», dar nici odată «rege al Bulgarilor». În traducerea ediției Poujoulat, Ioniță e însă aproape peste tot «rege al Bulgariei», în traducere, nu însă în original.

E posibil că această traducere să fi fost cauza inducerii în eroare. Acesta e defectul metodei, aproape dominantă în Franța, de a expune fără a indica izvoarele. Această metodă are avantajul că expunerea e mai clară, mai puțin încărcată, mai plăcută la citire, dar are inconvenientul că nu poate fi controlată și se bazează absolut pe încrederea în Autor. Cazul de față dovedește însă că această încredere nu e totdeauna justificată.

I. URSU

3. R e v i s t e.

Revue des deux mondes, 1 Septembre, PIERRE ARMINJON. *Criza financiară egipteană*.—În Egipt băntue de câteva luni cea mai strășnică criză: valorile au scăzut și scad pe zi ce merge, atât la Alexandria cât și la Cair. Cele mai solide titluri au pierdut 30 la sută. Singurul cuvânt nimerit pentru această situație e krachul: i-aproape cu neputință a găsi astăzi credit în Egipt, supt orice formă, chiar și 'n cele mai grele condiții.

Cauza acestei crize e foarte simplă și nu-i decât o repetire a unor împrejurări asemănătoare cu cele dela noi în 1900 și 1901: abuzul de credit.

În 1896, Egiptul ia un avânt economic extraordinar; Anglia pe lângă aceasta hotărăște să cucerească Sudanul, afirmându-și astfel voința de-a prelungi la infinit ocupațiunea Egiptului. Aceasta fu semnalul pentru constituirea a o mulțime de societăți străine, cari trebuiau să exploateze terenurile de cultură, să construiască drumuri de fer de interes local, tramvae în Alexandria și în alte orașe.

Odată cu aceasta o mișcare bruscă de speculație se începe, mărită mai cu seamă în urma dividendelor mari ce încasau acționarii dela societățile deja existente. În urma acordului anglo-francez din 1904 și puținii capitaliști, cari mai rămăseseră în rezervă, își plasează fondurile în afaceri egiptene. Frigurile speculației crescură atunci și mai mult, ajungând la o adevărată furie: se cumpără o moșioară, al cărei preț se achita numai în parte pe bani gheață, iar restul rămânea să se acopere în rate. Cumpărătorul își vindea însă titlul său de proprietate altuia, acesta îl revindea și așa mai departe. Moșioara trece din mână în mână cu aceiași repeziciune ca o poliță.

Averi se improvizară astfel, pe urma acestor speculații nebunești, a căror istorie mărită, înfrumusețată, deveni fabuloasă și făcea ca până și capetele cele mai solide să viseze să se îmbogățească în câteva ceasuri. Meseria regulată și sigură dar modestă eră privită cu dispreț. Cutare negustoraș ambulant ridicat în câteva zile la rangul de mare bancher, cutare fost vizitiu ajuns de mai multe ori milionar, cutare teren cumpărat mai înainte cu câțiva franci și vândut în urmă cu 500 de franci metrul.

Congresul Socialist internațional din Stutgardt. — Interesantă cu deosebire a fost la acest congres discuția asupra chipului cum trebuie să se poarte socialiștii în caz de război. Francezii reprezentați prin JULES GUESDE, JAURÈS, VAILLANT și HERVÉ, alcătuiau elementul anarhic și revoluționar; HERVÉ în special e dușmanul cel mai înverșunat al războiului și al patriei. După furtunoase dezbateri Francezii însă fură învinși, dezaprobați cu o majoritate de voturi zdrobitoare: 222 conta 18.

Prin urmare socialiștii înșiși recunosc astăzi că doctrinele lui MARX și

LASSALE, cari amăreau așa de tare capetele adolescenților, sunt nena-turale și nerealizabile. Germanii, cari ca totdeauna au reprezentat în congres elementul cel mai moderat, mai rațional, au rostit prin gura reprezentanților lor, BEBEL și VOLLMAR, cuvinte vrednice de ținut minte. BEBEL a declarat că în caz de război, socialiști germani își vor face datoria și că patria e un fapt, peste care nimeni nu poate trece. «Noi n'am putea suferi»—spuse dânsul—să fim guvernați și tratați ca Francezi, după cum nici Francezi, fără îndoială, n'ar putea suferi să fie tratați ca Germani». Adresându-se apoi de-a dreptul lui HERVÉ, îi impută că prin nenorocita lui propagandă compromise pacea dintre state: «statul major german urmărește întreprinderea d-voastră cu cea mai mare simpatie și în ziua când această propagandă va fi destul de înaintată, va simți o dorință strașnică de a sări asupra voastră». Iar VOLLMAR adăogă: «Țin să afirm aici gândul socialiștilor germani: nu e alt partid, care să fi combătut mai energic militarismul ca social democrația, nu-i adevărat însă că internaționalismul e antipatriotism și că noi nu avem o patrie».

Cuvinte înțelepte și cari au deșteptat în Franța un sentiment de umilință, față de atitudinea așa de lipsită de demnitate națională a delegaților francezi. «Cu obrazii ca para focului de rușine am citit—serie *Revue des deux Mondes*—dis cursurile rostite de socialiștii francezi la Stuttgart și nădăjduim că Franța își va aduce aminte de oaste. Căci ceiace-i mai umilitor pentru noi în această afacere, e că socialiștii noștri și-au adus patria lor ca o victimă pentru jertfă la congres, iar Germanii au tăgăduit cu tărie să-și sacrifice pe a lor. O, rușine!.. Invinșii dela 1870 au primit o lecție de patriotism dela înșiși învingătorii lor.

P.

La *Revue*, 1 Septemvrie 1907. GUSTAVE VALLAT, în: «*Un pėril național an France*», vorbește despre alcoolism un adevărat flagel pentru Francezi. În medie generală, Francezii beau mai mult alcool, ca toate celelalte popoare. «Cifra ce revine pentru un Francez e de 15 8 alcool pe când pentru restul Europei de fiecare individ 8.33, iar pentru Statele Unite 5.81). Până și femeile și copii beau alcool. De aici provine «degenerarea fizică și morală, cu consecințele ei teribile: tuberculoza, nebunia, crima».

Ca mijloc de îndreptare, autorul propune monopolul. Însă un monopol special, «de o rigoare extremă în aplicație». Statul singur să aibă dreptul a fabrica alcool, pe care să-l vândă numai farmaciilor și uzinelor care l-ar întrebuința la iluminat, încălzit și ca forță motrice. Localurile publice ar vinde numai: ceaiu, chocolată, siropuri, vin, cidru și bere.

Prin acest procedeu s'ar putea ajunge la înfrângerea «marelui asasin» sau a «apei de foc» —alcoolul.

P.

În ultimul timp s'au publicat în reviste speciale străine două recenzii competente și elogioase asupra cărții d-lui N. IORGA, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatenbildungen*, Gotha, FR. A. PERTHES, 1905.

Recensentul dela *Revue Critique d'Histoire et de Littérature*, 16 Septembrie, după ce declară dela început că această carte «va fi bine primită pretutindeni» și după ce arată cuprinsul lucrării ajungând la vremea noastră termină cu următoarele șire:

«Gravele turburări agrare cari au izbucnit în acest an, au demonstrat în deajuns tot ceea ce rămâne încă să se facă, și de altfel autorul însuși a arătat într'un chip care nu să poate combate, în ultimile sale capitole, că viața economică și politică a României contemporane nu era întru nimic mai puțin lămuritoare asupra unor puncte. O civilizație prea rafinată la păturile superioare, prea multe urme și amintiri încă din vechea robie, la masse, formează între cetățeni o îndepărtare așa de considerabilă încât reformele de întreprins sunt aproape tot atât de grele pe cât sunt de necesare. D-l IORGA, nu s'a făcut de loc panegristul țării sale; i-a spus adevărul în măsura convingerilor sale personale; dacă este totdeauna dificil de a scrie istoria absolut contemporană fără a fi expus la critica, uneori violentă a acelor ale căror acte le judeci, noi (Francezii) cari n'avem altă dorință decât de a ne instrui asupra trecutului celui mai tânăr regat din Europa, noi trebuie să-i fim recunoscători că ne-a povestit istoria României până în ajunul zilei când a terminat al doilea volum. Pentru oamenii noștri politici, pentru jurnaliștii noștri și istoricii noștri, lucrarea sa va alcătui un izvor prețios de informații când vor voi să se ocupe cu acest capitol special al marelui Chestii a orientului, care nu va fi rezolvită atât de curând».

În *Historische Zeitschrift*, L[EZN] începe prin a arăta «locul de frunte care se va acorda printre operele editate de K. LAMPRECHT asupra istoriei generale a statelor europene, lucrării d-lui IORGA», care «va fi cu atât mai bine primită întru cât e superioară prin investigare și expunere și cărților similare scrise în alte alte limbi». Și după ce schițează cuprinsul termină astfel: «Unele critice s'ar putea face în unele locuri ale ultimei părți cum se întâmplă totdeauna când se vorbește despre relațiile existente între partidele politice. Însă acolo, unde e vorba despre starea populațiunii și despre viața economică a Românilor, dezvoltările autorului sunt în esență juste».

E. P.

CRONICA ARTISTICĂ

Dela Adam-Klissi.

Friză și pilastru din monumentul dela Adam-Klissi.

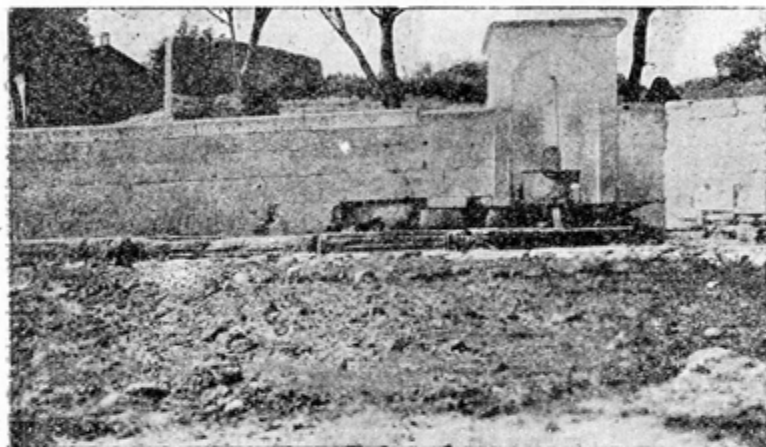
(După desenul lui G. Niemann)

Din tot întinsul țării românești, colțul de pământ împodobit cu mai multe antichități e cu siguranță Dobrogea. Dela numeroasele populațiuni cari au fost stabilite sau numai s'au perindat pe aci au rămas urme foarte interesante. Puține din aceste rămășițe au fost cercetate în mod sistematic. Singură localitatea Adam-Klissi a ajuns celebră prin descoperirile ce s'au făcut acolo, semnalate fiind de toți călătorii. Trofeul dela Adam-Klissi prezintă într'adevăr un interes extraordinar și constituie singurul monument roman mai însemnat ce posedăm. Prin studiul ce i-au consacrat specialiștii vienezi Benndorf și Niemann, el este astăzi bine cunoscut în lumea întreagă. Interpretarea lui a

stârnit chiar discuțiuni foarte aprige între archeologii străini și azi chiar chestiunea nu este definitiv tranșată. Având în vedere însemnătatea monumentului nici Statul român nu a refuzat mijloacele necesare pentru

desvăluirea și studierea lui, iar prin munificența lui N. Dumba din Viena s'a putut realiza publicațiunea lucrărilor lui Benndorf și Niemann, prin mijlocirea editorului român Gr. Tocilescu. Acesta din urmă primește de zeci de ani subvențiile Statului pentru continuarea cercetărilor arheologice din Dobrogea.

Nu e aci locul să insistăm asupra felului cum se fac aceste cercetări,

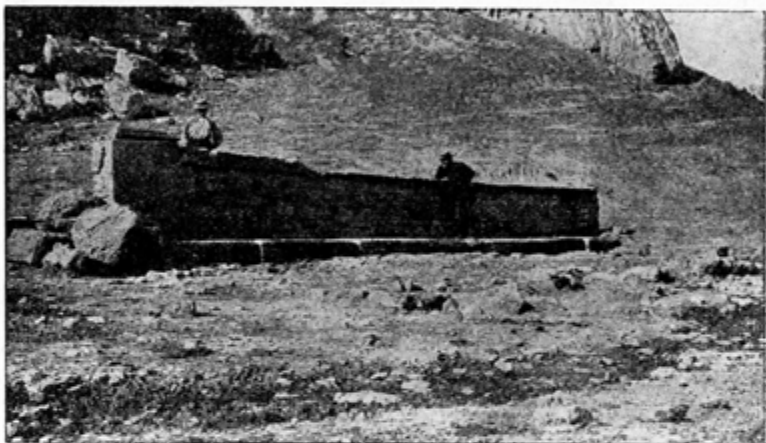

I. Cișmeaua din Hasarlâc.

nici asupra sumelor enorme ce s'au cheltuit inutil cu aducerea la București a părților ornamentale ale monumentului. Mă voiu mulțumi să semalez numai deocamdată încă nouă bucăți cari în mod neîndoios fac parte din trofeul dela Adam-Klissi, și cari zac încă răzlețite fiind expuse unei zilnice deteriorări.

Trei asemenea pietre, și anume doi pilastri și o parte din friză sunt încorporate în cișmeaua din Hasarlâc, comună de lângă hotarul bulgar, însemnată și prin așezămintele și resturile vechi ce se găsesc acolo. Din fotografia I se pot deosebi cele trei pietre sculptate cari alcătuiesc șghiabul cișmelei, la care zilnic vine să se adape circada satului. Atât prin acțiunea rozătoare a apei, cât și prin îngheț și mai ales prin lovirea copitelor vitelor, sculpturile sunt expuse la o zilnică deteriorare. Alte șase asemenea pietre sculptate alcătuiesc șghiabul cișmelei din Dedebală. E o localitate cu totul părăsită, într'unul din colțurile cele mai frumoase ale județului, la o distanță de vre-o 10 km. de Adam Klissi, între Ur-luia și Cuzgun. Azi numai câteva bordece de păzitori de vite în jurul cișmelei sunt singurile locuințe dintr'acest colț admirabil situat și unde în antichitate trebuie să fi fost așezăminte importante, judecând după

resturile de cioburi ce se găsesc la suprafață. Și pietrele dela această cișmea sunt expuse să se strice cași cele din Hasarlâc. Din compararea celor două aci alăturate fotografii ale cișmelei din Dedebalâ cu desenul de mai sus al frizei și pilastrului dela monumentul din Adam-Klissi se poate stabili identitatea lor. Toate cele nouă bucăți aci semnalate fac cu siguranță parte din ornamentația trofeului, de unde au fost ridicate în timpii din urmă de către Turci, cari scobindu-le le-au transformat în sghiaburi.

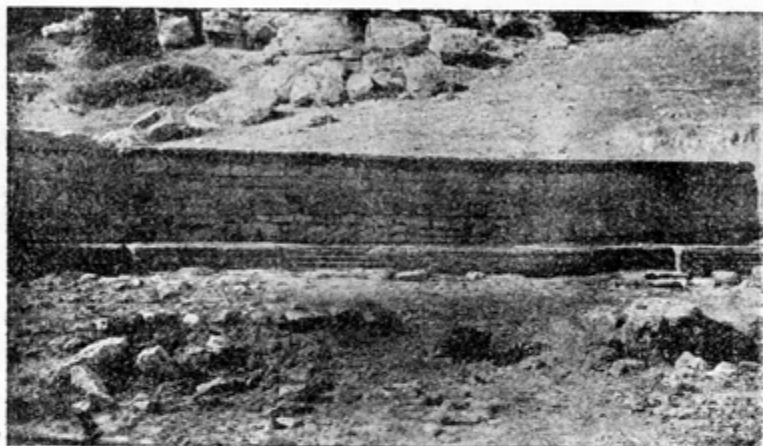
II. Cișmeaua din Dedebalâ. — Vederea generală.

În absența din țară a Directorului muzeului de antichități și veteranul cercetător al antichităților dobrogene, m'am grăbit să semnez existența menționatei sculpturi, atât D-lui Ministru al Cultelor cât și D-lui Prefect al județului Constanța, cerând să se ia măsuri urgente pentru ridicarea lor și transportarea lor la Adam Klissi, unde ar fi date în paza gardianului muzeului de acolo. În nici un caz, ele nu trebuiesc aduse la București, de unde să sperăm că se vor re-întoarce și celelalte părți răslețe ale trofeului care numai la Adam-Klissi și în mijlocul atâtor alte rămășițe contemporane cu el își redobândește însemnătate ce o are.

Sper că colegul dela antichități care, deși de zeci de ani și cu subsidii oficiale cutreeră Dobrogea nu a avut cunoștință de aceste părți sculptate ale trofeului, se va grăbi să susțină cererea mea aducând la loc sigur zisele sculpturi și punând astfel sfârșit culpabilei neglijențe de până acum. Căci părăsirea lor la locurile ce azi ocupă nu mai poate fi tolerată.

Pretenția eventuală de a fi avut cunoștință de existența lor înainte de comunicarea mea este exclusă. Căci a o admite ar fi a face culpabil

pe Directorul muzeului de Antichități de cea mai neiertată ușurință decât aceea de a le fi ignorat. De asemenea grave învinuiri nu se poate face vinovat, sperăm, nici chiar d. Gr. Tocilescu.

III. Cișmeaua din Dedebală. — Vederea detaliată.

Pictorul G. Pompilian.— Se duc repede unul după altul reprezentanții generației ce ne-a precedat. Curând după Grigorescu a dispărut un alt artist: pictorul G. Pompilian. Deși puțin cunoscut de lumea mare, din cauza vieții sale retrase și consacrată numai artei, totuși numele lui trebuie reținut în analele tinerei noastre arte. Profesor de desen la un liceu din București, el a inițiat generații întregi în secretele artei sale: nu puțini din foștii săi elevi pe cari îi însușește cu vorbe și sfaturi bine chibzuite se găsesc printre artiștii noștri de azi.

În afară de activitatea sa pedagogică, artistul Pompilian ne-a mai lăsat și o frumoasă moștenire artistică: pânzele și desenele din atelierul său. Lucrând numai pentru plăcerea de a produce, neexpunând în public, operele sale au rămas aproape necunoscute. Valoarea lor însă nu pierde printr'aceasta. Tot sub direcția lui s'a pictat și capela particulară a institutului Pompilian-Zossima, care are un caracter de deosebită noblete. Artistul Pompilian era reprezentantul școlii romantice. Pictura sa are mare asemănare cu cea a contimporanului său mai bătrân Tătărescu.

Întreaga activitate a acestei pleiade merită să fie pusă odată în lumină ce i se cuvine și atunci se va afișa mai bine locul de cinste ce cu siguranță se revine și artistului Pompilian. Ori cum, de pe acum numele lui trebuie reținut în istoria artei românești. Fie-î memoria eternă.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ.

CRONICA ECONOMICĂ

Desimea populației în România (fără Dobrogea) ⁽¹⁾

Pentru o vrednică gospodărie a unei țări, este interesant de văzut cam unde s'au adunat mai mult locuitorii ei. Și aceasta mi s'a părut cu atât mai vrednic de luare aminte, cu cât apropiind hărțile de desime a populației în Moldova și Muntenia — grupări cu totul deosebite răsar. Intr'adevăr, pe când în Muntenia o linie — aproape fără întrerupere — de 100 loc. pe kmp. până și peste 200 se poate urmări pe la poalele munților de la R.-Sărat la Pitești, în Moldova, astfel de grupări abia dacă se ivesc în jurul Iașilor, Galaților și Fosșanilor cu podgoriile județului Putna. Tot în Muntenia se poate observa, paralel cu linia de mare desime, două linii de mică desime: aceea a muntelui mai jos de 10 loc. și aceea a câmpiei până la 31 de loc amândouă trecând și peste Olt ⁽²⁾.

În Moldova, afară de linia muntelui (și aceasta tot mai îngustă spre sud) — o linie neîntreruptă de mică desime nu se poate urmări de la un capăt la altul al țării de cât numai îngustă și întreruptă fâșie a Prutului. Desimența de 10.3 de pe Bărăgan nu se găsește în Moldova; câmpiilor Brăilei și Buzăului cu desimea între 16 și 28 loc. li-ar corespunde — aproximativ — șesul Covurluiului și câmpia de jos a Siretului; iar câmpiilor Burnas (terasele de jos ale Teleormanului) și ale Doljului le corespund în Moldova șesul Jipei și Bașeului cu până la 37 loc. desime ⁽³⁾.

Pe când în Muntenia populația deci s'a îngrămădit în anumite puncte, în Oltenia și mai ales în Moldova ea este cam deopotrivă răspândită.

Tot mijlocul Olteniei (pe la Sud de Tismana-Bumbești-Călimănești și până în linia Sudică Peatra-O.-Craiova-Cetatea) rămâne cu o desime

⁽¹⁾ În vederea discuțiilor chestiunii agrare, credem că rezultatele acestor măsurători pe hartă sunt de un real interes. (N. R.).

⁽²⁾ Câmpia Doljului 37.

⁽³⁾ Șesul Jidei și Bașeului: Terassele superioare ale Jijiei (mai tot județul Dorohoi dinspre Prut și puțin din nordul județului Botoșani) cu 37 de loc., terasele inferioare (jud. Botoșani și nordul județului Iași dela linia Deleni-Hârlău-Tg.-Frumos spre Prut) cu 31 loc.

între 40 și 60 loc. De asemenea în Moldova, tot lungul înălțimilor din stânga Siretului dela Mamornița-Botoșani-Tg.-Frumos până ceva mai la Nord de Nicorești pe deoparte, de alta valea Bahluiului și mai în basinul Bârladului (o întindere de până la 10.500 kimp.) are fără întrerupere între 40—60 loc. desime. Pe lângă această întindere să mai adăugăm ținuturile răzlețite dintre Siret și Carpați tot cu aceeași desime (între 40—60) și anume: basinul râului Neamț, parte din valea Bistriței, dealurile Tazlău de la Berzunț la Nadișa, valea Trotoșului dela Onești până la vărsare, câmpia Siretului (Ciușlea-Nămoloasa). Este deajuns să pomenim că din pământul Moldovei numai 8% are desimea între 60—100 loc., iar peste 100 loc. abia 1,9%; în Muntenia însă 14% din pământul ei are desimea între 60—100, iar peste 100 loc. mai mult de 3%. Și dacă observăm că în Muntenia desimea în mediu trece de 50 loc., cu toate că 21% din pământul ei are desimea sub 10 loc. și 26% până la 30 de loc., pe când în Moldova desimea medie se scoboară la 48 de loc. deși numai 17% din pământul ei rămâne sub 10 loc. desime și numai 20% cu până la 30 de loc., vedem că în Moldova populația este mult deopotrivă răspândită.

După această primă constatare o întrebare firească este: unde s'a îngmădit mai mult populația?

1. În ținutul dealurilor pe scoborășurile—mai ales pe acele rezezi — dela 500 la 200 m. în așa numitul ținut al podgoriilor. Această numire de podgorie cu drept cuvânt poate fi păstrat ca un termen de o deosebită însemnătate în cuprinsul țării noastre. Dincolo de 500 m. pădure deajuns, la picioarele dealului câmp sau, când aceasta nu este variată, terenurile îngăduie totuși cultura «unui petec petec de pământ pentru de ale gurei», apoi pometurile și în sfârșit cu deosebire via, care este un adevărat dar, ce poate fi întrebuințat și fără prea multă sistemă.

Să mai adăogăm și sumedenia de izvoare ce pot răsări prin povârnișul întâmpinat în cale de vinele de apă și avem în puține cuvinte condițiunile naturale, ce hotărăsc caracterul deosebit al podgoriilor și ca bogăție și ca desime de populație.

În Moldova, avem podgoriile Moșnei și Lohanului, podgoriile Botoșani-Hârlău-Ruginoasa, Dorohoi—Darabani, ⁽¹⁾ Zvorăștea—Tarnăuca, Bacău-Răcăciuni—Sascut, Păunești—Panciu—Odobești și Nicorești. În Muntenia linia podgoriilor continuă pe aceea a Odobeștilor prin o fâșie îngustă paralelă cu linia ferată Focșani-Râmnic-S., dar care înspre Buzău începe a se lărgi și cuprinde mai tot sudul județelor Prahova și Dâmbovița pentru a se sfârși prin fâșia îngustă Găești-Pitești. În Oltenia, această linie a podgoriilor este reprezentată prin așa numitele scobituri subcar-

(1) Numele de podgorie îl întrebuințăm nu numai pentru locurile cu vii, ci în general pentru populatele povârnișuri rezezi.

patice, în cari povârnișul cu izvoare și pământul mănos al fundului scobiturilor repetă aceleași condițiuni ca ș'al podgoriilor.

Și pentru acest ținut al podgoriilor se poate constata, că pe când în Moldova desimea abea de trece peste 100 loc. (în podgoriile Păunești-Panciu-Odobești), în Muntenia de regulă desimea trece de 100, ba dela Pitești la Găești trece de 200 loc.

2. Un alt ținut este acela al văilor, mai ales, când, pe lângă condițiunile naturale ale podgoriilor, se mai adaugă și bogățiile minerale și vre un drum mare. Așa valea Prahovei dela Comarnic la Câmpina ajunge la peste 350 loc. desime, valea Teleajenului dela Văleni la Mănești la peste 260, valea Ialomiței dela Târgoviște la Bezdead la 239 de loc. Restul văilor Prahovei și Teleajenului, valea Buzăului și Bâsca se menține între 70—170 loc.; iar valea Ialomiței dealungul Bărăganului valea Moștiștei și valea Oltului dela Drăgășani la Islaz se menține între 100—150 loc. În Moldova abia dacă valea Bârladului (Tecuci-vești) ajung desimea de peste 100 loc.; celelalte văi însă se ajung desimea 80 (1).

După această scurtă înșirare ce poate interesa mai ales pe specialist) cea ce mi s'a părut că ar fi vrednic de atenția noastră a tuturor sunt următoarele:

1. Lipsa de apă (propriu zis puțină osteneală ce se dă pentru a căpăta apă — cei dreptul — greu de obținut în unele părți) a făcut să rămână condamnate tocmai câmpiile cele mai măltoase. Să pomenim numai suferințele cele îndurâ soldații, când au nenorocul să fie chemați la manevre pe șesul întins dela nordul Iașilor; despre Bărăganu nu mai zicem nimic.

2. Puțină grijă cu care se cultivă pământul la noi face să rămână condamnate ținuturile cele mai frumoase ale Țării. Așa tot nordul județului Vaslui și Valea Crasnei nu ajunge nici desimea medie (45) a întregii țări — abia se menține între 39 și 40 — când tocmai acest ținut prin variația terenului său se potrivește atât de bine pentru o cultură intensivă.

3. Despăduririle fără milă sau lipsa de replantări face să devină netrebnic tot mai mult pământ din cuprinsul țării. În privința aceasta stă ca o mustrare culoarea ce arată desiunea mai jos de 10 (abia 2!) tocmai în mijlocul Moldovei pe valea ce am crede să fie cât mai populată, pe valea Bârladului dela Zorleni până mai sus de Crasna.

4) Nu lipsa unei canalizări, dar măcar a unei îndreptări a râurilor face ca efectul despăduririlor să fie și mai simțit. Dacă torențele rup maluri

(1) Între 70 și 80 desime avem ținutul Șomuzurilor, înaltul șes al Siretului (Dolhasca-Paşcani), valea Bistriței din jos de Peatra-N., ținutul petrolifer dintre Tazlău-Tazlău Sărat până la Moinești și Berzunț, basinul Ocnelor (Tg. Ocna-Tg. Trotuș-Slănic-Cășin). Se apropie de desimea 70 valea Moldovei, valea Bistriței (Peatra Neamț-Bicaz), valea Trotuș (Comănești-Doftana) și valea Zeletin-Berbeci dela sud de Muncel.

intregi din coasta mănoasă a dealurilor, apoi la șes râul se răsfăță pe întinderi tot mai mari, adesea ori în fiecare an croindu-și câte un alt drum. Valea mănoasă a Moldovei din această pricină abia atinge desimea 65, iar terasele inferioare ale Bistriței (Cracău-Mărgineni-Siliștea-se scoboară la desimea de 38 loc. Dealtmintearea cunoscută ne este mărinișă cu care Prutul din când în când ori ne dă, ori ne ia câte o bucată de pământ⁽¹⁾).

5) Nu mai puțin vrednic de luare aminte mi se pare faptul că populația pare a se trage mai mult către vest sud vestul și nordul Moldovei și mai ales către Muntenia. Localități noi cu numiri istorice recente se găsesc și în Bărăgan și în câmpia Covurluiului și pe terasele Siretului până spre Roman. Sate ca de pildă Carol I, Grivița, Independența, Elisabeta Doamna, Prințul Ferdinand, sunt tot atâtea numiri ce dovedesc o creștere nenaturală a populației. Când mai ținem seama că tot nordul Moldovei între Siret, Prut și Vaslui nici nu atinge în nici o parte desimea 60⁽²⁾, că din populația singurului ținut ce răsare deodată cu peste 80 loc. desime⁽³⁾ a cincea parte sunt streini, mi se pare că acest fapt nu poate fi trecut cu vederea, știut fiind ce înseamnă numărul pentru puterea de viață a unui neam.

AL. DUMITRESCU.

(1) Intre Bosia și Berești (ceva mai la nord de Iași) Prutul mai are un prag de numai 500 m. lat ce-l desparte de Jijia. Și dacă fundul albiei acestor râuri păstrează același raport de înălțime ce-l putem citi în harta stat-major pentru maluri (Prutu. 40 m. și Jijia 37 m.), ne putem pomeni într-o bună zi că Prutul apucă pe drumul Jijiei!

(2) Orașul Iași cu împrejurimile este ca o oază în care s'a îngrămădit populația până la 167 loc. pe klmp, în care însă din cei peste 77000 loc. Iașilor streinii sunt peste 41.000.

(3) Ținutul izvoarelor Jijiei și Bașeului (Dorohoiu-Pomarla-Horodîștea-Darabani) are populația peste 51.000 loc. și streinii trec de 12.000.

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTAR

Adunarea Asociației la Bistrița. — Ziarele de dincolo sunt pline de amănunte cu privire la adunarea culturală dela Bistrița. Mulțumită împrejurării că un ministru român a trecut prin acel oraș, acum de curând, și a stârnit astfel plângerile și chiar amenințările cele mai curioase din partea presei maghiare, s'a luat notă și dincoace despre frumoasa manifestare a *Astrei*. Semnificarea deplină a acestei instituții puținii însă o cunosc dintre cei din regat. Și o cunosc puținii, fiindcă foarte puținii, de tot puținii a văzut ședințele ei vreodată.

În cele dintâi cronici, «Convorbirile Literare», au atras atențiunea asupra «Asociațiunii pentru cultura poporului român». Ea este pentru Români din monarhia vecină un fel de Academie, — nu restrânsă ca a noastră, ci o academie populară. Ședințele secțiunilor, precum și ședințele generale, ce se țin în fiecare an, când într'un oraș, când în altul, nu au nici o asemănare cu ședințele de Vineri ale Academiei noastre și nici cu cele de primăvară. Ele sunt manifestări în adevăr sărbătorești ale întregului popor românesc. De peste tot, din Maramureș până în Banat și până în colțul Secuimei, «inteligenta» românească se adună și se înviorcă prin contactul sufletesc. — Nu voi uita niciodată, mirarea nestăpânită, cu care un general transferat dela Graz în Transilvania, urmărea serbarea Asociațiunii acum câțiva ani. De unde se așteptase la cine știe ce umilită adunare a unor oameni zăpăciți de haosul șicanelor administrative în școală, streinul vedeă «un popor de cultură» și o «manifestare în adevăr culturală». Profesori, cler, avocați, directori de bancă, ziariști, proprietari... și mai presus de toate «oameni însuflețiți pentru o idee».

Asociația e în adevăr, întruparea *ideei* de cultură românească. Toate manifestările esențiale ale culturii unui popor (în timpul din urmă ese în relief și teatrul), toate au partea lor din grija Astrei. — E de mirare: cum de n'au înțeles Românii din regat că înainte de a alerga la forme de cultură de pe țărmurile Atlanticului, din Anglia, Franța etc., că pot găsi în apropiere o cultură asimilată de Români și deci mult mai accesibilă poporului nostru, decât orice altă formă streină.

În acest sens, noi cei din regat privim cu drag spre adunările fraților

noștri și dorim ca ele să servească drept model de activitate culturală-practică Românilor din toate părțile.

Am considera ca un mare progres de educație națională, când un număr cât mai însemnat dintre Românii din regat ar lua cunoștință de organizarea Asociației și s'ar pătrunde de importanța unei atari manifestări pentru «cultivarea reală a masei întregului nostru popor».

Pe lângă Academii de lux, care își au și ele noima lor, o astfel de «academie populară» e o necesitate cu mult mai imediată pentru un neam care vrea să-și apere *limba* și *ființa* sa etnografică deosebită.

Din Macedonia. O grevă bisericească.—Prin acte oficiale: rapoarte de ale consulilor și prin corespondențe găsite la antați, s'a dovedit că cultura prin «metoda asasinatelor», așa cum o răspândesc Grecii în Macedonia, e promovată de înalta inițiativă a arhieriei Greci. Bjoernson ar putea spune Grecilor adevăruri la fel cu cele ce-a spus Ungurilor.

Interesul cultural al situației stă însă întru: Turcii, prin urmare *păgânii*, sătui de această creștinească metodă a episcopilor greci (din Grebena, Pelagonia, Castoria, Ellasona, Kitros, Drama și Karaferia) a cerut patriarhului să ia măsuri. Blânda autoritate spirituală din Fanar a chemat rând pe rând pe episcopii vinovați și le-a făcut loc în *Sinod*, de unde ei continuă a giră afacerile diocesei lor. Și amenință apoi guvernul turcesc că, dacă intervine mai departe cu «astfel de persecuțiuni» vor închide bisericile și va interzice preoților celebrarea cultului.—O grevă, care nu se va realiza însă niciodată. Viitorul va fi de sigur ca și trecutul: Creștinismul grecesc va țineă calea păstorilor Români și cu «inchiziția pădurilor» cu asasinatelor în masă, va sprijini cauza spirituală a «sfintei biserici grecești din Țarigrad».

Alături de Bjoernson care vorbea de *pacea politică*, ar fi locul, ca și Tolstoi, blândul creștin dela Iasnaia-Poliana să spună cuvinte foarte interesante cu privire la *pacea religioasă* a veacului al XX-lea.

Până atunci, Aromânii știu bine că cel mai puternic sprijin al ființei lor de popor rămâne tot limba lor, școala lor și o bună organizație a vieții economice locale.

S.

BIBLIOGRAFIA LUNARĂ

- Dr. E. Daianu**, Ioan A. Anderco, un scriitor maramureșan, Cluj, 1907.
- I. S. Munteanu**, Anuarul școalei comerciale superioare din Galați pe 1906—1907, Galați 1907.
- M. Stamatin**, Contribution à la flore lichénologique de la Roumanie. (Extr. Ann. scient. de l'Univ. de Iassy).
- Nestor Ureche**, Căruța poștei, Buc. 1907.
- Leon Mrejeriu**, O șezătoare țărănească, Bârlad 1907.
Anuarul Liceului Anastase Bașota, 1906—1907, Iași.
- Biblioteca Despărțământului Cluj**, Ce s'a făcut în doi ani și jumătate, Cluj, 1907.
- Serviciul statisticei generale**, Mișcarea populației în anul 1906, Buc. 1907.
- Ministerul de justiție**, Statistica judiciară din România, Buc. 1907.
- Eft. Mărculescu și A. Rădulescu**, Adunare de legi, regulamente și decizii privitoare la petrol și mine, cu expuneri de motive, debateri parlamentare și jurisprudențe, Buc. 1907.
-

CONVORBIRI LITERARE

No. 11.

BUCUREȘTI, NOEMVRIE 1907

Anul XLI.

VIITORUL ARTELOR IN ROMÂNIA

Domnilor, (1)

În schița care am făcut-o când mi-a fost rândul de a vorbi în cercul nostru, am pășit spre conchiderea următoare: „Pentru a ridica starea fizică a poporului Român, *agricultura* e pârghia cea mai puternică: o *legislație* bine chibzuită îi va da cel mai mare ajutor. — Cât pentru starea lui morală, avem două mijloace, pe care nimeni nu le va tăgădui, adică: dintr'o parte: *instrucția publică*, bine răspândită; din cealaltă formarea unei *literaturi* și unor *arte naționale*. Iar peste toate acestea domnește marele simțământ care singur poate aduce puterea; adică unirea într'o credință comună, cum am zice, într'o *religie*, care ar fi a tuturor Românilor, și pe care, din norocire, începem a o căpăta“.

Fiecare din noi simte câtă energie locuiește în fiecare din aceste mijloace; fiecare și-a format asupra lor idei mai mult sau mai puțin desăvârșite. Asemenea și eu, domnilor, am căutat a descoperi care vor fi înfrigurarea și caracterul lor în România. — Azi, culegând toate ideile ce am putut a-mi

(1) Conferință ținută la cercul Românilor dela Paris.

La 1851, Odobescu era abia de 17 ani; s'a născut la 24 Iunie 1834. E vrednică de luat aminte această preocupare a tânărului, de toate ramurile artei, — un fel de prevestire a lui Pseudo-Kynegeticos. (N. R.).

formă asupra artelor, vin a le expune dinaintea d-voastră, ca, împărtaşindu-vi-le, să pociu afla dela cei ce au studiat aceste chestii mai cu deamănuntul, care dintr'insele cuprind ceva adevăr şi cari sunt greşite şi pentru ce cauză.

Eram cu totul nehotărit asupra cuvântării mele de astăzi, când o întâmplare destul de curioasă, pe care vă voi împărtaşi-o, m'a hotărit a îmbrăţişa această chestie.

Iată întâmplarea: Un tânăr american din republica Chili, viind în Paris cu scopul hotărit de a căta aci bazele pe care se vor putea întemeia artele naţionale în ţara lui, scrise d-lui Dumesnil spre a-i cere poveţe asupra acestui sujet. Ce e mai curios decât un om pătruns în inima sa de marea trebuinţă a artelor naţionale, şi care neputând a-şi formula acea trebuinţă, vine într'o ţară, despărţită de a sa prin mai mult decât jumătatea globului, să caute acolo demonstrarea acestui simţământ aşă de natural, — o naţie ce se născu eri, şi care pentru a-şi vedea libertatea întărită cere a o sprijini pe arte! Ea vrea să aibă arta în raport cu caracterul ei; şi nu aşteaptă decât o temelie teoretică spre a-şi înălţa zidirea! Pare că artele n'ar fi decât aplicaţia practică a unor principii teoretice bine lămurite! — Această faptă, după părerea mea, ne arată cât de depărtată e acea naţie de adevăratul înţeles al artelor, şi ne face să ne bucurăm noi, care caşi dâşii n'avem arte, dar cari însă vedem mai limpede calea ce avem a o urmă spre a ajunge la ţel.

Voi căta dar, d-lor, a vă expune aci care este scopul la care, înj pare mie că trebuie să ajungem sub raportul artelor.

E un adevăr recunoscut acuma „că artele sunt expresia simţirilor unui popor întreg“ şi că numai în acest caz sunt ele întemeiate cu putere; căci sunt din nenorocire şcoli artistice pe cari le gustă numai parte din societate şi într'un spaţiu de timp foarte scurt; acele şcoli false, în loc de a înainta arta, o ocolesc pe un drum nevrednic de dâşa şi o fac bastardă, luându-i adevăratul ei sens.

Principiul acesta fiind întemeiat, eu voi examina fiecare din arte în parte și voi expune puținile idei pe cari le-am putut culege asupra destinației artelor în lumea viitoare.

În timpul nostru vine o epocă unde o artă nouă e negreșit de trebuință pentru a exprima lucruri de tot nouă; arta trebuie acuma să formeze o școală pe baze cu totul nouă, împrumutând celei vechi numai niște principii generale pe cari le va preschimbă după trebuințele și geniul ei.

Uriășele încercări făcute în sensul acesta, mai ales în muzică, sunt o dovadă pipăită că lumea cere o preschimbare obștească. Într'adevăr când auzim una din simfoniile lui Beethoven așa de majestoase în simplitatea lor, copleșită într'o sală unde abia pătrunde cu cea mai mare greutate vr'o mie de auditori, simțim cu putere că locul lor nu e acela; pereții te strâng și te înecă de toate părțile, în vreme ce acele melodii sublime cer o întindere proporțională cu mișcările majestoase pe care le aduc inimei; societatea mănăsată care o vezi îmbulzită în concerte, exclamațiile ei migăloase și adesea pedante, la ascultarea unor lucruri așa de înalte, sunt un contrast neconținut. Acele simfonii cer un altfel de local, un altfel de public și aceasta e învederat fiecărei inimi tinere care ascultă acele expresii sublime a vieții întregi a unui popor, majestoase și naive totdeodată ca poporul însuși; acele aspirațiuni puternice către o lume de tot nouă și visată de noi toți. Spațiul liber și simplitatea, iată deviza artelor moderne; cu acestea vor putea ele insufla tuturor eroismul și un curat curat.

Ertaji această digresie: vream printr'o pildă, să vă arăt arta nouă așa de întinsă, de spațioasă, de curată, strânsă și înghesuită în micile și recele proporții ale societății actuale.

Dar pentru că am vorbit mai întâi de muzică, voi urma a vă întreține asupra acestei arte; și pe urmă voi privi împărțirea actuală a artelor în patru clase: Muzică, Picătură, Arhitectură și Sculptură spre a zice ceva despre

fiecare în parte. Nu discut aci dacă această împărțire e bună; sunt poate lucruri în arta nouă așa de străine celor ce au fost până acuma, încât nu li s'a dat încă nici un nume; viitorul ne va deschide poate și acolo orizonturi necunoscute. Acuma mă voi mulțumi a vă spune ceea ce eu zăresc în arta viitoare prin vâlul prezentului.

1. *Muzica*. — Arta muzicei născută cea din urmă a suferit într'un timp scurt destule preschimbări; însă sămânța ei s'a păstrat curată și în frăgezimea ei a îmbrățișat cea dintâi calea lumii nouă. În cea mai adâncă depărtare a istoriei muzicii, zărim cântecele popoarelor din veacul de mijloc. — Acele cântece sunt pline de monotonie dulce și religioasă și totdeodată de o simțire, de o veselie de tot naivă, pare că poporul s'ar fi bucurat a găsi libertatea sa în acel locaș al bisericii, unde toată lumea se înfățișă de o potrivă dinaintea lui Dumnezeu. Ele erau numite Noël și se cântau în cor la sărbătorile cele mari. Deosebit cu totul de idealul muzical al nostru, ele exprimau toată suferința și toată religiositatea acelei epoci. Muzica religioasă nu ese însă numai din gura poporului. Ea avu fondatori cari o stabiliră într'un chip mai puternic și mai hotărît; cu Pergolese, nemuritorul autor al Stabat-Materului, muzica luă de sprijin numai pe biserică, și dete acestei instituții o putere pe care începea d'atunci a o perde; negreșit azi mulți oameni nu intră în biserica lui Sf. Petru la Roma, decât ca să auză cântecele și psalmele lui Pergolese și a lui Morallo, sau în vreuna din acele vechi catedrale gotice din Germania, decât spre a auzi melodia sublimă a requiemului lui Mozart. Dinaintea acelor forme arhitecturale mărețe și impunătoare, acelor statui înegrite de timp și toate cu capul plecate sub marele triumf care domnește înconjurat de lumină din înalta culme a clopotniței, dinaintea acelei pompe majestoase a preoților și a altarului, a acelei slabe lumini pătrunzând lin, dinaintea acelui chip al mântuitorului omenirii răstignit pe cruce, inspirat la auzul sunetului pătrunzător și trist al clopotelor, un res-

pect adânc și o supunere oarbă venea negreșit în inimile oamenilor din acele veacuri de mijloc pline de nedreptate și tiranie, acelor oameni cari cântau în biserică mângâerea suferințelor lor din toate minutele. Muzica aducea un nou balsam omenirii pătimitoare și chiar când credința în biserică se mai răci, muzica contribuia a mai păstră ceva căldură. Dar cu acea societate se stinse și acea muzică, și în loc de simțirile religioase pe care ea le ațâța mai înainte, ea deveni o muzică clasică, regulată, lipsită de suflet și căutând a atrage atenția prin regularitatea recelor ei sunete. Astfel sunt leturghiile făcute de compozitori moderni Spontini, Cherubini și alții. Cât pentru Mozart, un geniu cu totul măreț și o înlesnire minunată îi dăde voe a trata cu deosebire ori ceia ce întreprindea.— Putem zice însă că Muzica religioasă își sfârși cariera ei.

O întâmplare cu totul istorică hotărî despre aceasta (și vedem aci câtă influență are istoria asupra artelor); revoluțiile și războaiele religioase fac să se nască o muzică nouă; populus luptându-se pentru întâia oară de bună voie și în interesul său, găsi acorduri delicioase și energice, dar crude și abrupte, pentru a-și exprima patimele sale; Husiții și Puritanii cântară marșuri înfiorătoare, a căror putere o pot abia exprima orchestrele din zilele noastre: pe de altă parte populus frances, cu spiritul său sarcastic, scornî o muzică ușoară și lesne pe care o cântau în vaudevillurile din timpul Ligei; această muzică luă o mare întindere, dintr'o parte ea aveă romanța, dintr'altă parte se formă opera, care fu mai întâi o reprezentație feerică amestecată cu muzică; Lulli o începî. Dar orizontul operei se deschise din ce în ce mai mult, Italia se aprinse printr'o melodie dulce și grațioasă, totuși capetele de operă ale lui Bellini și Donizetti, spre pildă, Norma și Lucia cu toată desăvirșita lor frumusețe au încă ceva care se află mai în raport cu miclele teatre, cu micul public al societății de astăzi, decât cu vasta și majestoasa întindere a creațiunilor viitoare; alte opere italiene mai moderne se apropiară mai

mult de acest scop; spre pildă Giullaume Tell a lui Rossini și Lombardi a lui Verdi. Dar în fața Italiei, înaintă vechea Germanie cu o muzică „fică a poporului” cum a zis învățatul Humboldt. Haydn, autorul Armidiei și Weber, autorul lui Freischütz, au fost în Germania cea ce Bellini și Donizetti au fost în Italia; în urma lor veni marele Mozart, care dete scenei pe vestitul Don Juan, pas mare de propășire către muzica modernă. Meyerbeer, după un studiu trudnic și adânc, scoase opera Hughenotii în care ajunge a da un tablou vast și măreț al războaielor religioase; poate că știința lui omoară câte odată simțământul dar nici odată maestratea operei sale. Nu zic nimic aci de muzica franțesă care fără de a aduce artei muzicale nici o însemnată înaintare nu-i stă de loc pedecă; într'o grămadire de utilități muzicale (dacă pot zice așa) ea conține lucruri demne de laudă.

Să ajungem în sfârșit la marele om în care e personficată arta muzicală. Beethoven trăi pe la începutul veacului acestui; la întâia ivire, compozițiile lui părură așa de neasemănate cu tot ce fusese, în cât nimeni nu se temeă a zice că ele sunt cele mai mari absurdități. Adevărat om de geniu atât în compozițiile sale muzicale cât și în judecata care o făcea despre societatea în care se află, el se îndeltnici mai mult cu muzica instrumentală; el compuse vreo câteva sonate, melodioasele concerte care se zic muzică de cameră, opera Fidelio, aventurile lui Coriolan și Egmond, Prometeu și în sfârșit nemuritoarele lui simfonii în care el puse adevăratele baze ale artei muzicale. După ceea ce am putut auzi dela dânsul, eu îmi deslușesc ast-fel în muzica lui, trei elemente deosebite, dar unite cu artă nespusă: 1° descripția naturei, 2° cântecele populare 3° visarea alegorică a geniului său.

Dar cine poate să descrie arta și inima cu care aceste trei elemente sunt exprimate! Cevă așa de sublim nu rabdă nici o analiză; trebuie să auzi; și nu poți să auzi fără să simți. Cine poate să audă furtuna descrisă de dânsul în sim-

fonia pastorală fără de a se simți pătruns de aceeași groază care o simte omul în luptă cu elementele desfrânate! Îți pare mai întâi că auzi tunetul, murmurând groaznic în cer; deodată un fulger străbate norii, îi sparge și auzi ploaia isbind cu putere pământul; viscolul începe, se aud șuerând frunzele pomilor și vântul chiuie cu sunete ascuțite în vreme ce un tunet din ce în ce mai slab se aude abia în depărtare; cu încetul totul se liniștește și nu mai auzi decât un vânt ușor scuturând picăturile de ploaie după foile erbei, pe urmă se face soare pe câmpii, îți pare că vezi soarele eșind luminos dintre nori, cari fug către orizont în vreme ce curcubeul se destinde pe cer, atunci se aude deodată strigătul de bucurie al prepelițelor cari ies iarăși la soare, și departe ca din ecoul unei văi, se aude mugetul oilor și fluerul păstorului; cine va putea descrie mai bine decât Beethoven această scenă a cărei frumusețe nu e de comparat cu nimic alt? Simțirile cele mai adevărate sunt ațâțate de această muzică grozavă și melo-dioasă deodată; dar ea, din nenorocire, din zi în zi astăzi nu e în raport cu nimica din cea ce o înconjură, ea e prea *întinsă* ca să fie cântată precum este astăzi și se vede că omul care a simțit aceste lucruri nu le-a scris pentru un auditoriu de câțiva oameni, ci pentru tot cel ce simte, adică pentru tot omul în deobște. Această muzică descriptivă nu e ca aceea a lui Haydn ce se potrivește cu o sală de concert mică și elegantă și nu auzi într'ansa păstori și păstorite cântând din fluer înconjurați cu panglici și cu flori; nu este aceasta o istorie ca a Estelei și Nemorin; aci natura vorbește și natura trebuie să vorbească *tuturor*.

Dacă dela muzica descriptivă a lui Beethoven, trecem la cântecele sale populare, simțim aceeași mulțumire, aceeași plăcere curată și priincioasă inimei. El mai bine decât ori cine a înțeles muzica populară; și pentru dânsul acesta a fost un motiv din cele mai iubite. A studiat ariile po-poarelor din toată Germania, din Anglia, din Scoția și din

Irlanda și n'a perdut nici o ocazie de a face să intre această muzică în compozițiile lui. El scria unui corespondent care îi trimetea ariile din Scoția, să-i trimeată în totdeauna cuvintele, căci altfel numai poate înțelege adevăratul sens al cântecului, care, zice el, nu e decât unul, și acesta este senzul care îl pricepe chiar poporul la acea arie; el văzuse arii populare puse astfel pe muzică încât poporul nu le mai înțelegea și se feri totdeauna de această greșeală. De aceea în ariile populare care umplu simfoniile sale simți pe loc simplitatea în frumusețea cântecului popular, de aceea și poporul nemțesc primi cu entuziasm cântecile lui Beethoven și în acea țară vei auzi orice colibă răsunând de melodiile acestui mare geniu. Iată cum ar trebui să fie muzica noastră, astfel încât țăranul să recunoască într'nsa „Doina” și alte cântece favorite ale sale. Telul e însemnat, n'avem decât să-l ajungem.

Vreo câte-va cuvinte încă asupra elementului al treilea din care se compune muzica lui Beethoven. adică „visarea alegorică”. Din realitatea naturii și a omenirii, acest mare geniu se înalță adesea la visurile cele mai sublime și cele mai întinse. Adesea ai auzi la dânsul zgomotul unei lupte, altă dată sunetul majestos al unui marș triumfal; pe urmă un vis de putere și de blândețe care îți înalță și îți alină sufletul; în sfârșit creațiile cele mai grațioase, cele mai mlădioase. Intre alte multe exemple, voi numi unul în care pare că a descris niște silfide, niște îngeri, cari vrând a se înalță spre cer, nu pot a se despărți de pământ; acea mișcare nehotărâtă, (saccadée) este de o frumusețe nespusă. Putem zice însă că în acest gen, Beethoven avu ca egal pe Haydn, profesorul lui, a cărui sonată din urmă intitulată „Moartea” dă privescerea cea mai pătrunzătoare a unui trup omenesc ce se cufundă în nesimțire, în vreme ce sufletu-i zboară cu iuțeală în regiuni mai fericite. Iată, Domnilor, cum am înțeles pe Beethoven; cari sunt părțile însemnate ce le-am văzut într'insul și pe cari le propun ca model acelorora ce vor crea muzica națională română. Se

știe să descrie frumoasa natură a țării noastre, să prinză adevăratul sens al muzicei noastre populare, în sfârșit să se ajute de geniul său spre a-și exprima în acorduri melodioase simțirile cele interne, visurile ce-i apar dinaintea ochilor; și acestea să le expue cu acea inimă, cu acea frăgezime, cu acel ritm limpede și măreț, care ne plac atâtă în muzicantul german. Să se recunoască poporul în muzica sa, s'o guste și să tragă dintr'însa simțiri mari și nobile, căci aceasta e adevărata menire a muzicei și a artelor în general. Exemple spre a adevăra aceasta avem destule cu „Marseillesa“ în cap; avem și exemple contrarii; să ne ferim de dănele și să călcăm pe calea arătată atât de luminos de marele Beethoven.

2. *Pictura.* — Artele în general au între dănele o legare mutuală atât de mare încât vorbind de una treci pe ne-simțite la alta. Cu toate acestea, două dintr'însele par a fi de odată cu totul deosebite, adică: muzica și pictura. Intr'adevăr nu poți sări de loc lanțul drept care te duce dela una până la alta; cu toate acestea legăturile sunt numeroase și puternice; un minut de gândire te face să le vezi; spre pildă ca să trecem dela muzică la pictură, putem lua muzica în opera teatrală. Iată o menire mare a picturii; ea în teatru se află unită tutulor artelor și mai mult încă literaturii chiar; partea ei e mare; din nenorocire este efemeră; dar această forță a picturii, născută de puțin, vrea să ia întindere și nu numa în decorul teatrului, ci încă în decorul arhitecturii; căci acumă lumea numai cere recele ziduri de piatră goale ale veacului de mijloc; ea vrea să vază în tot ceva care să-i aducă îni nimă eroismul și amorul; de aceea, maiestăței arhitecturii trebuie să-i fie unită viața și focul picturii; menire mare, sublimă a picturii arhitecturale! Pe de altă parte, în fiecare zidire o mare condiție e lumina; lumina e neapărată zidurilor moderne; dar vrea ca lumina să fie plăcută și potrivită; iată aci încă o condiție ce-o poate împlini pictura, adică pictura pe geamuri; în climatele neguroase, bru-

moase, pictura geamurilor va opri ca acea tristeță a naturii să pătrună în inima omului care s'a retras sub acoperământ; în țările calde, unde soarele bate arzând pământul și răspândind asupra-i o lumină înșelătoare, acolo, pictura ferestrelor va pune stavilă la aceste rele. Pretutindeni în sfârșit, colorată de o lumină mai călduroasă, mai strălucitoare, ea se va ajuta de aceste bunuri spre a infățișa (cum am zice) apoteosa eroului ce-l va arăta. Dar lăsând la o parte aceste trei ramuri ale picturii (în teatru, în ornamentul arhitectural, pe geamuri), așa de neingrijite și așa de uitate până acum, însă așa de trebuincioase în viitor, să venim la pictura cea mare, adică la pictura de fresce și la cea cu ulei. Aceste arte așa de mult lucrate până astăzi ne arată mai bine decât orice că arta e ade-vărata expresiune a spiritului unui popor și al unei epoci. Când, spre pildă, Rafael zugrăvea acele fecioare de o frumusețe fără de pată, toate fice ale poporului, el exprimă negreșit simțământul cel mai adânc la Italiei, a acelei țări înamorată, ca Grecia veche, de formă și îmbătățită de incântătoarea ei natură; în fiecare el pare a-ți zice ca toți Italienii împreună „Imi place frumosul, numai căci e frumos“.

Iar alte tablouri ale lui Rafael, Michel Angelo, vestita cină a lui Leonardo da Vinci, te fac să vezi acele forme sistematice, regulate, simetrice ale Italiei, dar grațioase, mlădioase, în simpla lor exactitate. În vreme ce Flamanzii cu materialismul lor, arătat în orice se aplicau a copii natura și a împărți lumina cu o simetrie matematică, uitând adesea frumosul pentru asămănarea mai complectă cu ade-vărul. Unii le fac laudă de aceasta; mie însă imi pare că arta are de scop a arăta un tip, un model, mai presus de natură, care să ațâțe în noi dorința de a ajunge la acel ideal. — Această idee pătrunse în marii pictori din al 15-lea și al 16-lea veac; ei luară de model pe Christos și arătându-l sub toate chipurile frumuseții și virtuții ideale, îl puseră ca exemplu înaintea omenirii, tip de o simplitate, și de o

virtute mai sublimă decât ori ceea ce ne putea arăta anticitatea greacă și romană! Din nenorocire în același timp pictura și muzica luară o cută rea sub veacul lui Ludovic al XIV-lea. Personalitatea pictorului se topi, și arta nu mai servi decât la petrecerea curții; aci vine acel chip de pictură așa fad a lui Watteau, în care găsim oarecare talent, dar care ne este cu totul nesuferit, nouă cari suntem așa de deosebiți de societatea acelui timp. Arta ajunge adăvărat bastardă, cât fuse lepădată de marele jude, de popor, și într'adevăr când vine revoluția de la 1793, care răstoarnă toate cele trecute, acel fel de artă se perde în cataclismul societății vechi.

Pentru o epocă nouă trebuiau arte nouă; dar oamenii revoluției, inovatori minunați în lumea nouă, cătau un sprijin în istoria lumii, de frică ca lucrarea lor să nu se pară o monstruozitate; ei nu găseau decât pe Greci și pe Romani, cu care să aibă ceva mici raporturi și pe loc îi luară ca model. Pictura urmă aceiași cale. David, marele artist al acestei epoce nu caută a se inspira decât din vechime. Însă de curând, științele omenirii lărgindu-se, eșise la iveală un nou lucru care umblă a se face din ce în ce mai general; aceasta eră aceea ce se cheamă „culoarea locală”. David nu vrea s'o lase a se arăta; el studiă vechimea; studiu greu, trudnic, rău, care îl răci pe dânsul însuși în loc de a insuflă prin tablourile sale, simțirile istorice ale vechimei, care nu mai erau ale lumii moderne; el făcū ceva fals, care te îngheață mai mult decât te atrage. El avū însă marele merit de a restabili culoarea în pictură așa năpusită de Lesueur, așa de batjocorită și de serbezită de Watteau. Culoarea dela dânsul incoace făcū progrese minunate și putem zice că afară de câte-va glorioase excepții dela David până la crearea puterii nouă, pe care o așteptam, arta nu se susține decât prin culoare. Iată însă acele excepții glorioase; imperiul găsi în Gros un pictor demn de o epocă așa de eroică. Atât e adevărat că arta nu se desvoltă la un popor decât când el se află într'un

moment de putere ; tristeles timpuri ale Restaurației se petreceau în nimicuri ; un singur artist mai există, Géricault care ca poetul roman Horațiu zugrăviseră cu o putere minunată durerea de care i se umplu sufletul văzându-și patria căzând în acea josime. Cei doi militari a lui Géricault simt adevărat o rememorare măreață a mărețelor timpuri ale imperiului Franței ; cât pentru naufragiul lui, într'insul se vede mărimea sufletului zdrobit și pătimitor al pictorului ; în fața tabloului, pe cel dintâi plan, e tatăl fără de speranță, ce și-a pierdut fiul său mort dinainte-i ; iar pe al doilea plan se mai ivește abia o rază de speranță, însă dureroasă, căci corabia dela care așteaptă scăparea e încă departe și valurile groaznice îi desparte de dânsa. Să mai adăugăm și pe Prudhon, și el artist al desperării ; cu forme crunte, cu culori întunecoase, cu o imaginație neagră și sceptică. El a zugrăvit sufletul sburând către cer și lăsând după dânsul pământul deșert pe care nu se mai vede decât un șarpe târîtor. Cu Ludvic-Filip și cu întemeierea muzeului Versailles se nasc o mulțime de pictori nevrednici cari umplu expunerea. Rare sunt excepțiile, însă se văd câteva înturnări fericite către trecut, unele opintiri slabe și greșite către viitor. Dar care va fi pictura viitorului ? Iată o chestie grozavă și atât mai grea de dezlegat încât nici o încercare serioasă nu se ivește până acum. Cât pentru mine, afară de deosebitele puteri de care am vorbit și de frumoasa ramură a picturii de peisagiuri, cred că pictura cea mare va fi *pictura istorică* ; astfel alcătuită încât fieșcine să poată participa la înțelesul ei ; pictură, care aducând aminte gloriile trecute să însufle credință și putere pentru viitor. Însă aci încă putem pune trei baze ca în muzică ; — pictura înfățișînd natura, adică de peisagiuri ; — pictura istorică sau eroică, formînd fondul și temelia artei — și pictura de fantazie care se zice pictură de *genre*. Frumoasă, sublimă carieră ! Gloria și recunoștința patriei așteaptă pe acei cari o vor petrece !

3. *Sculptura*. — Sculptura se imparte, cum ştie toată lumea, în sculptură ornamentală sau monumentală şi în sculptură adevărată. Cea dintâi intră atât în arhitectură, încât n'are nici un sens fără dânsa; trebuie dar lăsată arhitecturii. Dar cealaltă artă este ea oare o artă sau nu! Este o artă acea lucrare a unor genii, care muncită de 30 veacuri n'a dat omenirii decât vre-o câteva produse. Intr'adevăr în sculptură, mediocritatea nu e ertată; ea poate place; dar nu entusiasmează! În vreme ce capul d'operă al sculpturii este produsul cel mai perfect, cel mai desăvârşit care poate să cază din mâna omului! N'ai decât să gândeşti că aceea ce ți se pare o lucrare mai mult decât omenească, a fost un bulgăre de piatră fără nici o formă; şi un om singur a scos din acea piatră ceea ce ai dinaintea ochilor; atunci acel om ți se pare un uriaş, ți se pare o ființă care nu poate să fi trăit cu ceilanți oameni. Lupta cea mai crudă a susținut-o împotriva unei substanțe fără simțiri, și dintr'însa cu un foarfece și un ciocan a scos mai mult decât o formă omenească; a scos un trup cu nuanțele cele mai fine, cu formele cele mai mlădicase, cu expresia cea mai sublimă! E o ființă; sufletul numai îi lipsește; uitându-te la dânsa ți se pare că o să miște și când ți-aduci aminte că e piatră atunci te miri însuși de iluzia care ți-ai făcut-o! Ce simțire mare, ce mândrie de a fi om și de a ști că ființe deopotrivă-ți au putut face astfel de lucruri, te pătrund atuncea! Atâta simt când văz dinainte-mi Laocoonul, Venera lui Praxitel sau cea dela Milo, ingerul lui Canova, și alte capete d'opere ale sculpturii! Aci trebuie mai mult decât geniu! Și de urez astfel de sculptori nu-i urez României mai mult decât altei nații, căci acei oameni sunt ai lumii întregi și ceea ce ei lucrează nu e expresia unei naționalități, ci a geniului și a ființei lucrătorului. Cât pentru sculptura în România ași socoti o mare fericire pentru noi de a avea în țara noastră vre-una din acele capete d'operă. În lipsa lor, cel puțin copii cu merit; cât pentru creații noi potrivite veacurilor viitoare vor aduce negreșit

geniuri vrednice de astfel de creații! O altă parte a sculpturii, adică sculptura ornamentală, trebuie dezvoltată în raport cu arhitectura, fiind unit una alteia, caracterul lor trebuie să fie comun; acea sculptură are de datorie a forma ceea ce ar fi prea slab în lipsa ei.

4. *Arhitectura*. — Ajungeni acum la arhitectură. Aci omul se perde și nu mai vezi decât mărirea unui popor; expresia uriașă a unei idei vrednice de a uni o națiune întreagă la o faptă mare și statornică. Care om, într'adevăr, e capabil de a dezvoltă totdeodată puterea morală și cea fizică care trebuie la o zidire destinată omenirii? S'a văzut însă și astfel de exemple; au fost oameni cari au ridicat monumente; dar acelea sunt bastarde și maestratea lor se nimicește dinaintea celor pe care le-a zidit un popor. Lăsând la o parte arhitecturile maure și bizantine care ne vin din Asia, două mari școli arhitecturale au domnit asupra Europei, din cele mai vechi timpuri. Arhitectura grecească, cu formele ei drepte, regulate și simetrice; și cea gotică, cu forme ascuțite, rotunde și neregulate; fiecare și-a avut ornamentație și în raport cu caracterul său, și fiecare dintr'insele a înfățișat curat spiritul popoarelor și al epocelor lor. Arhitectura grecească, de tot omenească tinzând a da oamenilor numai o probă de finețe, de genul și de cunoștința lor despre frumos; cea gotică, închinată dumnezeirii și destinului, vedeă pe oameni supuindu-se la puteri mai mari decât dănișii. Fiecare își avu ficele sale bastarde; cea greacă dete naștere plagiajului roman; cea gotică născu pe cea a renașterii; însă cad toate într'o confuzie bizară; se formează școala arhitectorală eclectică care domni până azi. Nici un caracter particular n'o deosibește; nimic care să fie în raport cu trebuințele lumii viitoare cum se vede într'insa; lipsă de spațiu, inghesuire, nedreptate în cele mai mici lucruri, rea împărțire a luminei, a nivelului, a căldurii, înfărșit tot se unește spre a o arăta de tot greșită. Trebuie dar să pășim negreșit pe un drum cu tot altul. Care este acest

drum? Am mai încercat a spune că cererea lumii nouă, este libertatea, adică spațiu, egalitate sau dreptate, adică dreapta împărțire a tuturor liniilor: înfățișat frăție sau adunarea omenirii spre a putea fiecare împărțăși simțirile frățește cu ceilanți concetățeni. Iată scopul la care are să tindă arhitectura, îi trebuie o teorie de tot nouă; o teorie care să se bazeze pe aceste principii și în care să se bage în seamă cele mai mărunte legi ale fizicei, precum ale luminii, ale sunetului, ale căldurii și altele. Această teorie n'o poate face decât juri artiști cari se ocupă de această specialitate, dar pentru ca să o facă au a lua în băgare de seamă nu numai legile generale ale naturii, ci au a face observații locale; au trebuință a pătrunde în spiritul arhitectural al vieții, au trebuință a trage din popor ideea unei arhitecturi nouă; astfel precum Chinezii au adoptat în toată arhitectura lor forma unui cort; arhitectul român are trebuință a adopta forma colibei și a bordeiului țărănimei. Atunci numai edificiul lui va fi aprobat de nația întreagă; atunci numai când Românii vor recunoaște în palatele publice forma miciei lui case, atunci, numai acea arhitectură va fi națională și susținută de norodul întreg.

Aceasta va trebui să fie forma zidirii; cât pentru destinația ei generală, va fi sau spre a conține adunarea poporului sau a unei părți din popor, care va discuta interese publice sau particulare, sau spre a studia, sau înfățișat pentru a da priveliștea deosebită lucrării artistice. Într'insul cum am zis, totul va fi astfel așezat încât lucrarea fiecăruia să fie cu cât va putea mai egală. Iată dar 3 feluri deosebite de zidiri, întemeiate pe aceleași baze, dintr'o parte, localele destinate discuției, precum camere, cluburi și chiar templuri, dintr'alta amfiteatre pentru predarea publică a științei, biblioteci, cabinete de deosebite colecții științifice, florării sub coveltir, înfățișat într'a treia categorie întru teatrele, salele de concerte, colecțiunile de tablouri, de statui și de alte obiecte de artă. Care va fi ornamentația acestor zidiri? Care va fi înfățișarea lor? Despre

acestea nu poate hotări decât gustul și bunul simț al arhitectului; el va căta a nu face nimic netrebuincios în acele monumente, dar nici nu va lăsa să scape cât de puțin orice ocazie de a aduce aminte amorul și gloria naționalității. Un punct care mi se pare foarte însemnat în artele moderne e lăntuirea lor și împrumutarea care cer a-și face în tot minutul una dela alta. Am zis de ce importanță e pictura și sculptura pentru a da suflet unei zidiri, pe de altă parte sonoritatea pereților va jucă negreșit un rol din cele mai însemnate într'o societate unde libertatea discuției va predomină; dar nu cea surdă și intunecoasă ce o varsă ogivele asupra credincioșilor ingenuchiați dinaintea pridvoarelor catedralelor gotice, de unde propovăduiește călugărul supunerea la legile dumnezeiești și nimicnicia omului, ci un sunet curat și limpede care să pătrună până la oricine cu această putere și să poată răspândi cu aceeași francheță ca și cuvântul eșit din gura oratorului.

Nu zic nimic despre teatre; fiecare vede cruda nedreptate care domnește într'insele; adevărate cocioabe burgheze, un petic de loc mai comod într'insele se tocmește cu bani, și chiar acela plătit mai bine nu se bucură de o vedere și de o auzire deplină, asemenea sunt și salele de concert. Toți recunosc preschimbările trebuincioase acestor zidiri.

Însă două mari largi cariere de reînnoire se mai deschid arhitecturii. În raport cu marile progrese ce le face pe toată ziua, manufactura are a se desvoltă în chip nou de zidiri, vrednice de a conține și de a îndeplini numeroasele trebuinți ale lumii lucrătoare. De acum chiar încercări demne de laudă și de admirare se văd în unele ambarcadere de drum de fer din Anglia, Statele Unite și Germania, în fabricile din Belgia, Anglia și Franța; în deosebite poduri pe apă de piatră sau de fer, etc. Rămâne să se mai facă ateliere, unde lucrul în comun va produce cea egalitate și cea frăție atât de dorită între cetățeni. Dar aceasta nu e tot! Localurile particulare cer cele mai însemnate îmbunătățiri. Câte comodități demonstrate prin legi fisice,

Îe lipsesc astăzi? Cât de greu, de apăsător, de nesănătos e aerul ce se răsuflă în acele case inghesuite, strâmte, în care toate bunurile naturei sunt așa de rău împărțite sau lipsesc cu deplinătate! Și aci trebuesc preschimbări obștești dela care spânzură viața și sănătatea și adesea starea intelectuală a oamenilor! Aci e dureros, e crud a vedea sârmana omenire, ucisă prin neștiința sa sau mai bine prin neingrijirea și nepăsarea celor ce se zic cărmuitorii ei! Câte suferinți, câte dureri, câte necazuri, câte boli ar fi lipsit dacă fiecă om ar fi putut să se bucure de bucuria internă ce le aduc o casă sănătoasă și veselă! Acestea se par a fi lucruri mici; însă de la dănsle atârână în parte destinul unui om, unei familii și chiar unei nații!

Să venim la altă ramură a artei arhitecturale. Monumentele instituite în cinstea oamenilor mari sau a faptelor însemnate sunt iarăși lucruri cari cer cea mai mare băgare de seamă din partea arhitecților. Într'insele își vede nația mărirea ei; de aceea ele trebuie să fie în raport cu aceea mărire! Dar ar fi cu pristos a înșiră o nomenclatură despre aceea ce are a face mărirea artă a arhitecturii! Să cercăm a descoperi într'insa cât se va putea mai multe faze ale viitorului, și studiind caracterul nației noastre și trebuințele ei, cei din noi cari se îndeletnicesc cu această artă, să dea României bazele artei sale naționale, prin care faptă trudnică în adevăr vor dobândi veșnica recunoștință a patriei.

Suntem, Domnilor, cel puțin așa cred, destul de juni și vom fi destul de statornici în dorința noastră, spre a ne putea linguși de-acum cu ideea că vom vedea, cel puțin, începând înflorirea artelor române! Dar ce zic? Avem asupra-ne mai mult decât grija de a ne bucura la nașterea acelor arte; avem a le pune temeliiile!

Să fie dar și arta, ca una din cele mari baze ale restabiliri, măreței noastre naționalități, să fie și ea un țel la care să tinză mijloacele și puterile noastre intelectuale,

precum tinde inima noastră! Și dacă acele puteri nu ne vor erta să ajungem până la țelul ce ne propunem, să avem cel puțin conștiința limpede, că am făcut ceace ne-a fost în putință, lăsând urmașilor noștri cinstea de a întemeia ceace noi am fi încercat numai!

Paris, 17 Martie 1851.

AL. ODOBESCU.

E. Niculescu

CÂNTEC DE NOAPTE

Repezind în ramuri
Lacrime șirag,
Tainic trece vântul
Prin păduri de fag.

Falnic freamăt vine
Pe înalte căi,
Crește; se revarsă
Până 'n fund de văi:

Pare că e glasul
Unui vechiu profet,
Din a vremii umbră
Isvorând încet.

În puterea nopții
Fulgere scipesc
Și-mi descoper vârful
Care se clătesc.

Nevăzut, în umbră,
Plânge Jiul, greu:
Pare că răspunde
Sufletului meu.

Își trimite'n noapte
Sufletul trudit —
Chipul în lumină
Pare zugrăvit.

Vântule, copile,
Codrii ce-i trudești?
Ce-mi tot spui de jale
Și-mi tot prorocești?

Dă mai bine aripi
Dorului pribeag,
Să usuce plânsul
Măndrelor din prag!

Fulgere, voinice,
Ce-mi treșari din greu?
Ce-mi arăți cărarea,
Ca s'o pierd mereu?

Vin'mai bine-odată
Lung și împietrit
Și-mi așterne drumul
Dorului grăbit!

Colo 'n văi e-o casă
Albă ca de neă:
În pervazul ușii
Stă iubita mea.

P. CERNĂ.

IN AMINTIREA LUI ODOBESCU

Dela moartea lui Odobescu s'au împlinit treisprezece ani. Omul a fost uitat de mulți; cu vremea, va fi uitat de toți, pe măsură ce vor dispărea unul câte unul cei din generația sa. Literatul însă a rămas printre noi și va fi totdeauna cunoscut de cei ce se vor ocupa de istoria culturii românești din veacul al XIX-lea. Va fi pomenit pentru meritele sale ca scriitor.

O întrebare potrivită cu festivitatea aniversării celei din urmă a morții sale ne pare a fi următoarea: Unde stă în deosebi meritul literar al lui Odobescu, și dacă a venit pentru noi vremea să-l prețuim cu destulă apropiere de adevăr.

Adeseori, judecățile literare sunt supuse revizuirii. Acuma vre-o sută de ani, Walter Scott și Chateaubriand aveau o faimă universală. *Le génie du christianisme* de pildă răsunase peste țări și peste mări, ca un minunat sunet de trâmbiță: *tuba mirum spargens sonum*. Și nu după mulți ani, a venit rândul lui Lamartine, earăși un fel de reputație universală. Poate că mai sunt și azi în viață unii dintre cei ce au admirat cu patimă juvenilele sale compoziții: *Graziella* și *Raphaël*. Sau — ca să luăm un exemplu și din scurta noastră evoluție literară — poate că sunt încă printre noi câțiva dintre cei ce au simțit emoția lor estetică cea mai vie, citind nuvelele istorice ale lui C. Negruzzi ori imitațiile sale de gen byronian („O alergare de cai“ etc.). Trăesc însă de sigur destui dintre cei ce

pe vremea războiului din urmă citeau cu lacrimi în ochi pe „Andrei Florea Curcanul“ de N. Gane. Și totuși, ce depărtată ni se pare literatura acelor vremuri!

De atunci și până azi, unele sentințe literare au fost considerabil modificate. Mai ales în ce privește romanul și novela, gustul estetic s'a subțiat cu mult, nu numai aiurea, dar chiar și la noi. Căci, alături de câți-va maeștri mai vechi ai genului s'au ivit în timpurile din urmă scriitori de un suveran merit în această ramură de creație artistică. În deosebire, unele opere ale literaturii rusești, scandinave și engleze, la care adăogăm și cele câte-va flori de un rar parfum, răsărite dincolo de Ocean — novelele lui Bret Hart — au dat genului literar, mai sus amintit, o înfățișare așa de sănătoasă și puternică, în cât proza din vremea lui Scott, Chateaubriand, Lamartine și a celor de un fel cu ei, a ajuns să nu mai poată fi gustată cu plăcere, de cei ce trec pragul adolescenței cu un „crescendo“ destul de larg în simțirea lor față cu operele de artă.

Măsura judecății a devenit astfel relativ mai severă, și sub stăpânirea unei atari impresii poate ne va fi posibil să prețuim și novelele istorice ale lui Odobescu fără ispita subtilă a părtinirii pentru un scriitor de acelaș neam cu noi.

*

Dela început e vrednic de relevat că, și romanul, și novela istorică sunt lucrări de un gen cu deosebire anevoe de înfăptuit. De obicei, iluzia despre trecut e greu de deșteptat în mintea cititorului. Ceia ce e mort de multă vreme, se presupune că s'a și uitat de multă vreme — mai ales în ce privește amănuntele; iar când romanțierul sau novelistul vine să înșire unele detalii concrete, spre a reinvia „imagina“ lumii de mult dispărute, peste întreaga încercare plutește din primul moment o instinctivă neîncredere. Cititorul e ademenit să devină critic, și astfel e îngreuiată uitarea de sine, fără

de care contemplarea operei de artă și emoția artistică e cu neputință să se nască.

Dar, chiar lăsând la o parte greutatea inerente genului, încercările novelistice ale lui Odobescu (*Mihnea-Vodă cel rău și Doamna Chiajna*), pe care el le mai numește și „romanțe istorice“, sunt scăzute în valoarea lor prin chiar concepția scriitorului în parte nu destul de artistică.

«Faptele istorice ale unei țări sau ale unei epoci au totdeauna un interes mai viu, când traiul și ideile, obiceiurile și graiul de acolo sau de atunci ne sunt cunoscute. Scopul romanțelor istorice este în parte d'a ni le arăta; asta este și folosul lor instructiv.

Cei ce pot mult, isbutesc a caracteriza, într'asemenea scrieri ușoare o epohă sau o nație etc.».

Odobescu, Opere complete, 1907, vol. I, p. 23.

Prin urmare nu romane propriu zise, ci „scrieri ușoare“, de folos „instructiv“, pe care el le și intitulează: *Scene istorice din cronicile românești* ⁽¹⁾. Iar gândul său întreg despre astfel de compoziții, cu intenție în parte didactică, îl spune singur autorul, — deși cu prea multă modestie:

«După titlu și după cuprinderea acestui mic volum, fieșcine va vedea că am avut drept model, frumoasa năvelă istorică a d-lui C. Negruzzi asupra lui *Alexandru Lăpușneanu*. Ca orice imitație, încercările mele sunt negreșit cu mult mai prejos de acel mic cap d'operă; în lipsa talentului, m'am silit cel puțin să păstrez — pe cât s'a putut — formele și limba *Letopiseșelor* naționale cu care, în dreptate, se poate lăuda mai vârtos țara Moldovei: să adun *datine*, *numiri* și *cuvinte* bătrânești, spre a colora aceste două episoade culese din cronicile vechi». (Prefața din 1860).

Așa dar compoziție cu caracter în parte didactic.

Și totuși, fără voia lui, artistul ese la iveală. Cu citate din cronicari, pe care el îi înșiră în josul paginii, ca în lucrări de erudiție istorică; cu reimprospătarea vorbelor bătrânești și cu povestirea unor datine vechi, însăilate pe un firicel de intrigă, Odobescu a isbutit să zugrăvească din trecutul nostru național unele icoane de un viu culorit.

⁽¹⁾ Tipărite sub acest titlu în București 1860, după ce apăruseră în *Românul*, 1857, No. 16—22.

Intâmplările povestite sunt împrumutate dela cronicari; scena însă și decorurile sunt de mâna arheologului și artistului de gust a cărui destoinicie în această privință n'a mai fost atinsă de nici unul din urmași.

Pentru hapsinul de Mihnea, pentru cumplita Chiajna, pentru hatmanul Dumbravă, cel trimis de Ion-Vodă cu oștire asupra Chiajnei, pentru tânăra domniță Ancuța și pentru toți cei dimprejurul lor, Odobescu scoate ca dintr'o bogată visterie: podoabe, arme, îmbrăcăminte . . . și-i dăruiește cu vorbe și simțiri cari ne fură gândul spre vremuri de demult trecute.

Iată bună-oară o frumusețe de Domniță din acele timpuri :

«Când tânăra fecioară se arată cu conciu semănat cu diamanturi, cu aburosul zovon de filaliu . . . cu grumazul acoperit cu șiruri de măr-găritare și cu cununa de flori pe frunte, ar fi zis oricine că vede icoana cea mai blândă și cea mai smerită a Pururea-Fecioarei (p. 32).

Intr'o țară fără pictură, cum eră a noastră, chipul spăsit al Maicei Domnului, trebuie să fi părut în zugrăvelile acelor vremuri ca un ideal de cucernică frumusețe.

Iată apoi și alte chipuri, descrise cu vorbe de un fraged arhaism și de aceia foarte intuitive:

Când cuparul îi aduse potirul de aur din care beau Domnii și când păhărniceii dreseră pe la toți prin pahare, Mihnea se sculă, închină drept mulțămită pentru darul și mila dumnezeiască și rosti cu glas întristat, un cuvânt în care arăta cum că toate sunt ticăloase pe pământ : tinerețe, pricopseală, sănătate, frumusețe și slavă, toate daruri ale Proniei ; cum că se scutură ca frunzele toate bunurile câte ni le dăruiește, pentru o zi, milostivirea cerească, dar mai vârtos cum n'or fi zadarnice și amăgitoare, averile și bogățiile pe care le agonisim noi muritorii și care ne vin dela zadarnica omenire.

Auzind aceste înțelepte și tânguioase cugetări, bătrânul Pârnu lacrima, iar cei l'alți boeri stau pe gânduri, obidiți și câte odată ziceau, dând din cap : «Adevărat, c'ășa este», (p. 33).

Iată și spaima fugarilor prigonii de slujitorii lui Mihnea :

. . . Plini de groază și temându-se încă să-i fi urmărit, ei fugeau înainte sperîndu-se de orice zgomot, de orice șoaptă, de frunzele ce fășeau pe cracă, de vântul dimineții ce mătură uscăturile, de broasca ce saltă în mlaștină, de vătuiul ce zbughiă din carbă (p. 41).

Deși mai puțin populare de cât „Lăpușneanu“ lui C. Negruzzi, „Mihnea“ și „Chiajna“ lui Odobescu au fost totuși un deliciu literar pentru mulți din generația trecută, când cititorilor le erau cu deosebire scumpe astfel de „romante istorice“, cari reînvieau cu putere amintirea trecutului național. În această limită, ele vor păstra totdeauna o neștirbită valoare și vor fi citite și recitate de urmași, cât va dura viu interesul pentru literatura românească.

* *

Opera însă, în care Odobescu apare pe deplin, este elegantă sa scriere *Pseudo-Kynegeticos*, publicată cu două decenii mai târziu (1874), în anii maturității talentului. Fără nici o preocupare didactică sau de alt soi, după cum spune singur, el se lasă aci legănat în răsfățările poeziei și ale frumoșelor arte. Chiar cuvântul dela început: *difficiles nugae* pare un fel de prevestire a gândului ce a plutit deasupra întregii scrieri. „Lucruri fără de folos“, adică scriere dezinteresată, cum e totdeauna ori ce operă artistică; scris de dragul scrisului, care își găsește scopul și mulțumirea în sine însăși. În adevăr, după o lungă odisee a vieții, aci se regăsește și Odobescu pe sine cel adevărat.

În chipul unei epistole „ad Atticum“ sau al unei „Ars poetica“ a lui Horațiu, scriitorul luând indemn dela cererea unui prieten, care vrea o prefață pentru un manual de vânătoare, pornește singur la un fel de vânătoare literară, „colindând răstimpii și spațiile, căutând cu ochii, cu auzul și cu inima priveliști, răsunete și emoțiuni vânătoarești“ în toate ramurile artei. Și astfel căpătă ființă una dintre cele mai încântătoare „causerie“.

Poesie, pictură, sculptură, muzică, arhitectură, arheologie toate se înșiră pe dinaintea ochilor. Și *multa și multum*. Din toate țările, și din toate epocile.

Nimrod, Gogol, La Fontaine, Lucrețiu, Lessing, Henric Valois, arcul de triumf al lui Traian, Plato, Xenofon, Wilhelm Tell, Rossini, Haydn, Rubens, Snyders, Wou

werman, plaiul Buzăului, basmul Bisocceanului... și ce nu e în maiastrea peregrinare a lui Odobescu! Un tablou cu sute de chipuri și sute de expresii. Pânza cea mare din palatul dogilor Veneției.

După atâta peregrinare admirativă dela o operă de artă la alta, el se gândise un moment să scrie, ca Lessing, un fel de *Laocoon*; dar tonul rece al disertației critice nu-l mulțumea. Fire de artist, nesăturat de frumusețe, el se lăsă ademenit de tot ce-i încălzește sufletul și pe nesimțite ajunge astfel rapsodul, nu criticul operilor de artă. Pseudo-Kynegeticos devine un imn către operele de artă ale tuturor timpurilor, la care adaogă și el minunatul basm al Bisocceanului, lăsat pare ca inadins neisprăvit, ca o melodie pe care un maestru o curmă dintrodă, spre a o ascultă singur în continuarea ei ideală, unde nimeni nu-l mai poate urmări și prețui după cuvîntă.

Așa se face că în loc de un *Laocoon*, ese la iveală un fel de poemă în proză, un șir de „ode“ către artă și artiști, presărate pe ici și pe colea cu câte un amănunt satiric sau umoristic, ceea ce dă întregii scrieri o atmosferă horatiană cât se poate de vădită.

Și aci e poate locul spre a explica această abatere dela Lessing către vremurile lui Horațiu și Mecena -- să observăm că, deși scriitor de „scene istorice“, privitoare la Români, Odobescu eră mai întâi și mai pre sus de toate un discipol al clasicismului, un înamorat de artă și de viața care culminează în artă. Ochiul sau priviă lumea sub perspectiva optimismului fizic al Grecilor și Romanilor. Nefericita antinomie dintre trup și suflet, care a chinuit de vre-o două mii de ani viața celei mai alese părți din omenire, pentru el eră o vădită rătăcire. Trupul i se părea că poate fi divinizat ca și sufletul. Postul material, ca și absorbirea în cugetări abstracte, îi erau deopotrivă de streine. Exercițiul penibil al savantului modern sau al filosofului, care cearcă drumul spre infinitul spațiului și al timpului sprijinit adesea de un slab fir de cugetare metafizică, nu l'a ispitit nici odată.

O afirmare ca aceasta bunăoară: „lumea este reprezentarea mea“ i se înfăţişă aproape ca o cugetare nesănătoasă. *Mihi res non me rebus subjungere conor!* Aceasta i se părea a fi adevărata înţelepciune, cum i se păruse lui Horaţiu şi multora din antichitatea greco-romană.

De aci cultul său pentru natură, şi încântarea de frumuseţia fizică, materială.

«Şi eu am crescut pe câmpul Bărăganului! (Et in Acardia ego!). Şi eu am văzut căldurile de dropii, cutrecând cu pas măsurat şi cu capul aţintit la pază, acele şesuri fără margine, prin care aerul resfirat în unde diafane subţ arşiţa soarelui de vară, oglindeşte erburile şi bălăriile din depărtare şi le prefacă, dinaintea vederii fermecate, în cetăţi cu mii de mirarete, în palate cu mii de încântări.

Din copilărie şi eu am trăit cu Tămădaieni vânători de dropii din baştină, cari neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan, pitulaţii în caruţele lor acoperite cu covergi de rogojini şi mănând în pas a lene gloabele lor de căluşei...

.....
Când soarele se pleacă spre apus, când murgul serei începe a se întinde treptat peste pustii, farmecul tainic al singurătăţii creşte şi mai mult în sufletul călătorului. Un susur noptatic se înalţă de pe faţa pământului; din adierea vântului prin ierburi, din ţărâitul greurilor, din mii de sunete uşoare şi nedesluşite se naşte ca o slabă suspinare eşită din sânul obosit al naturii.

După cum din ciripitul nedesluşit al pădurii se înalţă limpede suverana melodie a cântecului de privighetoare, tot astfel din proza şovăitoare a celor mai mulţi dintre contemporanii săi se iveşte ca un adevărat răsărit de proză artistică această minunată descriere a stepei, neîntrecută încă de tot ce s'a spus cu vorbe despre pământul românesc.

Şi tot aşa de măiastră şi ademenitoare e şi descrierea sa privitoare la operele de artă:

«A fost fără îndoială un vânător inspirat şi a ştiut să mânuiască bine arcul şi săgeţile, artistul sub a cărui daltă s'a mlădiat statua *Diane delà Luveru*, acea mândră şi sprintenă fecioară de marmură care s'avântă uşoară şi uşoară, sub creţurile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale şi larg despăcată la umeri. O mişcare vie şi graţioasă a grumazului a înălţat capu-i cu perii sumeşi la ceaţă în corimb, şi pe fruntea-i coronată cu o îngustă diademă se strecoară ca un prepus de mânăie.

Peplul îi înfășoară ca un brâu talia sveltă, iar cutele vestmântului ascund sânii fecioresc; dar brațele-i goale, unul se încovoae în sus ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri, cellalt se reazimă pe creștetul cornut al ciutei! Ce neastâmpăr va fi făcând pe zeii să calce așa iute pământul? Pe cine amenință cu darda impenata ce ea atinge cu degetele-i delicate? Cugetul ei e o divină taină. (pag. 133).

Cum e divină taină cugetul tuturor mai murelor frumoase, când e un ochiu ca al lui Odobescu care le privește și le prețuește.

Iată și un *Rubens*, o aprigă scenă de vânatoare.

Un fior îți trece prin vine Un cavaler numid sfâșiat de creștet și de umăr, de către un leu puternic care i-a sărit în cărcă și s'a stărcit pe șoldul armăsarului negru ce se ridică îngrozit pe picioarele-i dindărăt.

Fiara aurie mușcă din umărul călărețului; un răcnet groaznic ese din buzele căscate ale acestuia; fața-i e învinsă de spaimă și de durere; ochii sunt holbați, din mână-i scapă lancea. (pag. 181).

Pentru cel inzeștrăat cu o puternică vedere lăuntrică, vorbele acestea desfășoară înaintea ochilor minții o dramă de o egală realitate cu cea din pânza artistului.

Eată și un melancolic peisaj de *Ruysdael*:

. . . . Pe povârnișul unei păduri a carei verdeață începe a se *păli de suflările toamnei*, se deschide un drum nisipos ce se perde în *zarea întunecată* a depărtării, sub *nori posomorâți*. Vântul bate și apleacă crângile pe jumătate goale; pământul e presărat cu frunze uscate, ce par a se rostogoli *fășiind* d'a lungul căii. Un biet drumeț cu o sarcină de nucle la spinare, sue cu *greu*, dealul, urmat de trei câini.

Atât și nimic mai mult. Dar chiar și în umbletul apăsător al călătorului se simte tainica întristare a firei (p. 207).

Ești ispitit să zici: *ut pictura poesis*; cum e pictura, așa sunt și vorbele cu care Odobescu o descrie.

Rar acela care în literatura noastră să fi cunoscut așa de aproape puterea tainică a „cuvântului“. Dacă ne-ar fi îngăduit am zice că din vorbe, el a făcut colori, a creat ecouri muzicale, a țesut veștminte diafane, prin care să se străvadă goala frumusețe a marmurilor; din cuvinte a plăsmuit neperitoare imagine ale celor mai felurite creațiuni artistice. — Aceasta i se părea a fi menirea cuvântului: lângă

attetse

fiecare operă de artă, să creeze încă una la fel, dar numai „din cuvinte“.

Ca oarecând Winckelmann, Odobescu «vedea și cuprindea cu simțirea sa «negraite» opere; și simțea pornirea neînvinsă de a se apropia de ele cu slova și cu vorba. Perfecțiunea deplină, ideea din care eșisera, chipul, simțirea care i se deșteptă prin contemplare, el vrea să o împărtășească cititorului, ascultătorului și de aceea aruncându-și ochi în visteria darurilor cu care îl înarmase firea, alegea tot ce era mai traicnic și mai vrednic din ceea ce-i sta la îndemână».

Goethe, Sämtliche Werke, vol. XXXI, p. 31, (Stuttg, 1895).

Păstrând de altfel proporția timpului și a neamului, poate că Odobescu nu se apropie de nimeni mai mult în rolul său cultural, ca de vestitul arheolog care acum a o sută și ceva de ani, privind cu ochi păgânești operele artei clasice, a provocat între contemporanii săi o adevărată renaștere a simțului pentru antichitate.

Și în adevăr, pentru autorul lui *Pseudo-Kynegeticos*, cu toată admirația sinceră a manifestărilor artistice din toate epocile, dar floarea cea mai aleasă a culturii omenești i se părea tocmai cea răsărită acum două mii și mai bine de ani pe țărmurile Mediteranei: Omer, Sophocle și Fidia. Ceea ce a mai venit de atunci încoace i se arată ca un fel de coborire, iar în unele privințe — mai ales în sculptură și arhitectură — ca o adevărată sălbătăcie a gustului estetic. Poate că nimeni între moderni n'a fost mai aproape de Winckelmann și de înțelesul rugăciunii de pe Acropole a celui alt neopăgân născut în veacul trecut aproape de *ultima Thule*:

«Tu singură ești tânără, o Cora; tu singură ești neîntinată, o Fecioară; tu singura ești sănătoasă, O Hygia. . . .

De-ai ști ce greu e azi să-ți slujim ție! Noblețea a dispărut. Scythii au cucerit lumea. . . . Hyperboreii neciopliți zic că sunt ușurei cei ce ți se închină ție. . . O *pambeoție* înfricoșată, o tovarășie a tuturor prostiilor, întinde peste lume un coperiș de plumb care te înădușe.

Îți mai aduci tu aminte, sub arhontatul lui Dionysodor, când un jidov urit, vorbind greceasca Syrienilor, a venit pe aci și a străbătut tinda ta fără să te priceapă, și a citit inscripțiile deandratele socotind că a găsit între zidurile tale un altar hărăzit unui *Dumnezeu nevăzut*? Ei bine, jidovul acela a biruit. Sute de ani ți s'a zis idol, *Ție* care ești

Adevărul; veacuri întregi pământul a fost o pustie, în care nu mai răsăriă nici o floare».

(*Renan, Souvenirs d'enfance et de jeunesse*, p. 65, 1893, Paris).

Cu această concepție despre lume, era firesc ca acest „magister elegantiarum” să aibă în literatură un cult deosebit pentru forma în sine. Așa se explică fireasca sa îndepărtare — și aproape exotismul preocupărilor sale artistice, — cari l’au împedecat de a deveni popular în plinul înțeles al cuvântului, rămânând apreciat mai mult de cei ce au o cultură mai rafinată. Dar o fibră de originalitate românească l’a legat din fericire de poporul și timpul său. De aci cele două novele istorice și cunoscutul basm al Bisocanului; de aci — într’o perioadă bogată în rătăcirii filologice și literare — dragostea sa pentru frumusețea sănătoasă a limbei noastre românești a cărei calitate de mlădiere și de coloratură artistică le simțise ca și instinctiv; de aci batjocoritoarea amărăciune a umorului cu care ridiculizează formele schimonosite ale jargonului academic din vremea sa; de aci în fine bucuria cu care prețuiește adevărul direcției literare dela revista „Junimei” și ironia cu care trece la posteritate în Pseudo-Kynegeticos, pseudo-literatura lui Pantazi Ghica, colaboratorul „Revistei române” care se jertfiă „cu atâta lepădare de sine” spre a dovedi prin rătăcirea sa adevărul direcției literare dela Iași. (Opere, vol. I p. 67, 68).

Dar, ca un *antiquus* ce eră, Odobescu, cu toată adorarea formei, s’a păzit însă de a aluneca în eroarea acelor cari sfârșesc prin a ajunge la manieră. Deșărtăciunea „stilului pentru stil” nu l’a ispitit. Ce e drept, prin opoziție față de scrisul sarbăd și limba artificială a unora dintre contemporanii săi, perioadele lui Odobescu poate au devenit uneori prea înflorite. Dar de câte ori culoritul devine solemn, iar solemnitatea amenință să se apropie de răceală, el curmă descrierea printr’o întorsătură de un umor firesc, adesea jovial și chiar familiar.

Iată bunăoară, după descrierea unei scene tragice de

vânătoare, cum se întoarce spre sine şi spre cel cu „Manualul de vânătoare“.

La asemenea cazuri, prepelicarul tău, amice, nu are ce-ţi face, şi—după cum tu pretinzi, — nici chiar, cuţitul dela brâu nu te prea poate ajuta. Cât despre căruţa mea, doar numai luând'o mârtoagelă la fugă, poate că m'ar scăpa, (Doamne fereşte !) de aşă năpaste.

(*Op. cit.* p. 148).

În rezumat, frumoase descrieri ale naturii, dragoste de artă, iubire pentru limbă şi un sănătos umor, acestea sunt ademenirile cu care Odobescu poartă pe cetitorul lui Pseudo-Kynegeticos prin toate cotiturile maiestritei sale peregrinări literare. Acestea sunt şi meritele pentru care el va rămâne de bună seamă în rândul întâi al scriitorilor renaşterii noastre din veacul de curând încheiat.

* *

În lărgimea nemăsurată a spaţiului, slăbăciunea noastră omenească închipueşte anumite îmbinări de astre : Cumpăna, Gemenii, Fecioara, Leul... şi altele şi altele. Stele de măriri şi depărtări deosebite, de vârste şi lumini diferite, sunt văzute în apropiere şi făcând pentru ochiul nostru o imagine, ca cele din lumea reală. Tot aşă, scriitori cu daruri deosebite, din osebite epoce şi ţări, sunt apropiaţi adesea de cugetul nostru în chip de „constelaţii literare“.

Dacă ne-ar fi îngăduită o asemenea comparaţie, am putea zice, mai mult ca o impresie personală, că Odobescu face parte din constelaţia Winckelmann-Mérimée (arheolog şi acesta), la care se adaugă în depărtarea secolelor evdemonistul Horaţiu, modelul lor comun.

Iubitor de poezie populară şi aristocrat în apucăturile sale, ca şi Mérimée; arheolog încântat de anticitate, ca Winckelmann; în cugetul său despre lume, Odobescu a fost de partea filosofiei realiste a lui Horaţiu.

În dosul minunatei draperii a iluziilor cugetărei şi simţirii omeneşti, el bănuia — avea aproape convingerea deplină — despre o eternitate care nici nu bucură, nici nu în-

tristează. În Câmpiile-Elysee, el speră să găsească niște umbre cel mult melancolice, așa că orice spaimă și orice nădejde i se păreau de prisos. Moartea însăși i se înfățișă ca o ușoară și prea firească schimbare. Când toată realitatea e în prezent, la ce să te întrebi ce va fi mâine: *quid ist futurum cras*, cum zicea poetul de la fântâna Blanduziei?

Un fior de nemurire îl pătrundeă totuși când gândul i se întorcea spre ale artei. Dar și aci, încordarea unei munci prea îndelungate nu l'a supărat niciodată. În eleganta sa primblare din Pseudo-Kynegeticos, a dovedit că poate spune în binecuvântata noastră limbă tot ce pot spune alții în alte limbi spre a deșteptă admirare pentru operele de artă. A dovedit... și atâta i s'a părut de ajuns.

Și astfel, în plinătatea puterii de a produce, activitatea lui literară s'a curmat dintr'odată, a rămas deapururi neisprăvită, ca și basmul Bisocanului. Un copac frumos, fulgerat pe neașteptate.

Așa cum este, pietatea literaților îl va însoți desigur peste marginea zecilor și sutelor de ani, iar tinerețea, care de obicei socotește că literatura cea mai bună e cea scrisă în săptămâna din urmă, va trebui să recunoască în opera lui Odobescu un model vrednic de durabilă și îndreptățită admirație.

Cât privește omul, să mai fie îngăduit încă un cuvânt, în această zi de ultimă comemorare a săvârșirii lui din viață.

După trecerea atâtor ani, cumpăna judecății se apropie și aci de dreptate. Cei senini la cuget își dau seamă că natura are legile sale de tainică compensație. Insușirile mari se întovărășesc uneori cu calități mici sau chiar și cu mari lipsuri. De câte ori însă e vorba de artă și artiști, în amintirea urmașilor precumpănește binele. Între o tărie stearpă și o slăbăciune rodnică în latura artelor, fără îndoială, contemporanii aleg și sunt liberi să aleagă, după cum îi îndeamnă dreapta asprime a momentului. Urmășii însă, pentru care cele omenești și vremelnice nu mai au

ființă, privesc numai ceea ce e divin și etern în fiecare om și fără voce au o altă măsură. Pentru ei, deasupra tuturor amintirilor, meritul rămâne ca alba floare de lotos plutind peste apele tulburi ale unui râu misterios, ce veșnic se perde în mări pe veci necunoscute.

În această depărtată perspectivă, multe distincțiuni ale contemporanilor se șterg, iar pentru cei ce se împărtășesc din binele și adevărul unei vieți care „a fost“, prinosul cel mai pios e poate duioasa vorbă de pe pietrele funerare antice: *tu semper carus.....* În veci vecilor scump.

S. MEHEDIŢI.

CUGETĂRI

O taină sufletească prea adânc ascunsă, vorbește dela sine.

*

Orice izbândă a sufletului lasă în noi cuvinte dătătoare de viață care rămân.

*

Cărțile te vindecă de oameni, iar oamenii de cărți.

*

Ca să fii desăvârșit, câtă ca rugăciunile tale să ajungă adevărate fapte, iar faptele tale adevărate rugăciuni.

*

Ce *suntem* noi—ca să simțim așa de puțin ceea ce *este*.

*

În orice adevăr e o dreptate.

*

Trebue ca lucrurile ce nu cer decât suflet, să-ți fie ușoare.

*

Ar fi o adevărată necinste pentru unele jertfe, dacă ar fi răsplătite pe pământ.

*

Un om mare: cel ce *vrea* să fie ca atare; cel ce crede că *este* ca atare, o mediocritate.

*

Mult poate în lume cine a *voit* cât de puțin în sine însuși.

*

Lucrurile au o logică strașnică: orice «neurmare» e pedepsită de urmările ei.

Dacă după ce-ai făcut binele, ai conștiință că puțin ai făcut — de două ori bine ai făcut.

*

Viața... o culegere de alegeri.

*

N'avem decât un singur dușman, noi înșine; ceilalți nu ne vor rău! decât în măsura în care le folosește.

*

Ajungă-mă durerea în mijlocul bucuriei altora. Bucuria să nu mă ajungă niciodată printre durerile altuia.

*

Umbra ne urmărește când mergem către lumină — și ne ia înainte când ne depărtăm de ea.

VLADIMIR GHICA.

ODOBESCU ARCHEOLOG

Personalitatea lui Odobescu, atât de armonioasă și impunătoare în întregimea ei, nu pierde nimic din strălucirea sa, nici chiar atunci când o privim numai sub o singură față. Lăsând chiar la o parte neprețuita sa moștenire literară, concepțiile și operele sale din domeniul mai restrâns numai al artei ar fi singure de ajuns, pentru ca el să-și mențină locul de frunte ce și-a asigurat în istoria culturală a României.

Denumirea de archeolog, ce e strâns legată de numele lui Odobescu, nu dă o imagine justă a vastei sale activități artistice. Calificativul în sine e mult prea arhaic pentru un modern ca el. Căci, deși pe nedrept, dar de către cei mai mulți, azi încă, archeologia e considerată ca o știință moartă, ce nu se preocupă de interesele actualității. Nu sub acest aspect trebuie văzut însă Odobescu. El știu să dea importanță și viață nouă epitetului pedant și mărginit. Sub haina cea veche apare o știință nouă și atrăgătoare. Odobescu e nu numai singurul reprezentant al artei clasice în țară, dar și „divulgatorul cunoștințelor de *archeologie românească*” cum, cu modestie, îi place să se numească singur.

Însemnătatea lui artistică, ca și cea literară, e îndoită : pe de o parte constă în influența directă ce a avut asupra educațiunii contemporanilor săi, pe de alta în operele de o valoare netăgăduită ce ne-a lăsat. Sub primul aspect el a fost timp de o generație — și tocmai a generației celei mai bogate în personalități de mână întâi — arbitru suprem în

chestiunile de artă. Timp de mai bine de un sfert de veac, nu a fost în țara românească manifestare artistică care să nu porceadă dela el, sau să nu fie cel puțin sub directa lui înrăurire. Cuvântul lui eră de toți primit cu drag și urmat cu sfințenie.

S'ar putea bănuî că Odobescu a izbutit să-și creeze a-ceastă supremație nediscutată nu numai pe temeiul adevăratelor sale talente și cunoștințe artistice, dar mai ales prin farmecul neîntrecut al personalității sale. Căci, într'adevăr, entuziasmul cu care maestrul îmbrățișa toate chestiunile de artă, căldura comunicativă și puterea de persuasiune cu care știa să le înfățișeze reușiau să convingă chiar și pe cei mai sceptici. Orice chestiune, fie ea oricât de aridă în sine, devenea atrăgătoare și simpatică prezintată fiind cu meșteșugul lui Odobescu. Aceste însușiri, cu totul inerente de persoana lui, s'au stins însă deodată cu el. Azi, după scurgerea atâtor ani, farmecul firei sale și vorba sa cea caldă și plăcută, cari vor fi contribuit în bună parte la succesul de odinioară, nu ne mai pot influența. Dacă dar acum încă scrierile lui prezintă pentru noi același interes, trebuie să le recunoaștem, în afară de cele pomenite, și alte calități într'adevăr superioare, cari singure au putut să reziste timpului.

Deși urmărind un plan bine hotărît și răspunzând cerințelor speciale ale epocii sale, Odobescu aveă pare-se în vedere și viitorul. Planurile sale de organizarea artei în România sunt așa de minunate și larg concepute, încât și-au păstrat importanța lor chiar și astăzi.

În actualitatea scrierilor sale, chiar după trecerea a peste 30 ani, rezidă, cred, cel mai mare merit și cea mai frumoasă laudă ce i se poate aduce. Și acest caracter de ne-strămutată valoare a operei sale se explică prin concepția înaltă și unitară a celui ce a făurit-o. Căci Odobescu a fost mai presus de toate un suflet de artist. Și tot ce a făcut poartă această stampilă puternică.

Ca scriitor și conferențiar, critic sau archeolog, peste tot

și întotdeauna preocuparea lui particulară este înfățișarea artistică a subiectului său. „Iubitor din fire al frumosului și al artelor frumoase“, cum singur se spovedește, el caută să pună în evidență valoarea etică și mai ales estetică a producțiunilor omenești. „În neștiința și în neputința de a crea pe desfătătorul câmp al artelor, el se mărginește într'un rol mai modest: acela de a urmări în trecut rămășițele artei străbune și de a înregistra rezultatele cercetărilor sale, cari pot fi de vre un folos pentru arta viitoare“ (II. 275). Această misiune însă o împlinește cu atâta dragoste, în cât pe nevrute deșteaptă și la alții acciași iubire pe care o are el pentru subiectul său. Căci se vede, că de plăcere s'a consacrat acestor studii. Dacă n'ar fi fost impins de imboldul lăuntric al celor închinați artei, de sigur că s'ar fi lăsat și el pradă boalei politicianismului, care bântuie și în vremea lui. El s'a simțit însă „purtat prin aplecări firești“ către studiul artei, căreia și-a închinat viața întreagă. Îi era sădită în suflet noțiunea „frumosului, cel mai gingaș, cel mai adimenitor instinct al naturei omenești“.

Era dar firesc ca o așa desăvârșită personalitate să fi avut o atât de covârșitoare influență asupra contemporanilor săi, tocmai într'o țară unde arta era așa de puțin răspândită și într'o vreme când totul era în formațiune. De aceea s'ar micșora chiar meritele lui, dacă ne-am mulțumi a-l judeca numai în cadrul restrâns al activității sale obișnuite. Pentru ca să ne putem da seamă de valoarea operei sale, unică până azi în hotarele țării noastre, va trebui să o judecăm paralel cu altele similare ale popoarelor cu mult mai vechi în civilizație de cât noi. Printr'o ast-fel de comparație numai, vom putea să facem să reiasă meritele ade-vărate ale lui Odobescu.

* * *

Lucrarea care ne desvăluie mai bine ideile sale despre artă în genere și felul său de a o înfățișa este monumentală sa *Istoria a archeologiei*.

Singurul volum tipărit, (un 8° de 763 pagini) conținând cincisprezece prelegeri libere ținute la Universitate în 1874—5, constituie numai partea introductivă a cursului său de arheologie.

E inutil să adaog că în limba românească ea a fost și a rămas încă singura scriere asupra acestui subiect. Nu fără interes este însă a se ști că, și în câmpul mai larg al literaturii europene, opera lui Odobescu ocupă un loc a parte. Cu drept cuvânt dar el accentuează în prefața sa că „lipsa unei lucrări de felul acesta se simte acum (1877) pretutindeni. Nici o limbă nu posedă un manual de arheologie, în care să fie atinse chiar și numai în treacăt felurile ramuri ale cunoștințelor noastre anticarie...”. Fără a-și face iluzii asupra greutateii lucrării sale, singur adaogă că „oricât de imperfectă ar eși cercarea lui, ea va dovedi cel puțin că și limba română cată azi a trage o brazdă cu folos pe țarina culturilor moderne”. E cu atât mai meritorie această primă brazdă trasă de Odobescu, cu cât nici până astăzi chiar planul său nu a fost pe deplin realizat în vre-o țară.

Singura lucrare ce poate să se compare cu cea românească este „Manualul de arheologia artei” a lui C. B. Stark, apărut trei ani mai în urmă; și acesta însă a rămas neterminat. Departe dar de a fi o simplă imitație sau compilație, cum se iveau multe, într-o vreme când cărți românești de știință aproape nu existau, opera lui este cu totul originală.

Mai mult încă: pe când în lumea savantă a Europei chiar noțiunea „arheologie” nu eră încă bine lămurită, Odobescu, cu o rară pătrundere a spiritului său cel vast, stabilește sfera adevărată a arheologiei. Concepția profesorului român din 1874 este în urmă consacrată ca cea mai nemerită și justă; azi e universal admisă. O excepție regretabilă, firește, se face în patria savantului român chiar, unde, după moartea lui, știința arheologică a fost din nou retrogradată la starea primitivă din care el o emancipase.

Meritul mare al lui Odobescu este de a fi indicat deosebirea fundamentale ce despart arheologia de filologie, cu care până la el și chiar mai în urmă eră confundată. Eră firesc de altfel ca, față de puținele monumente antice ce se cunoșteau, studiul lor să se fi făcut la început mai mai mult pe baza izvoarelor scrise, relative la acele monumente. Când însă muzeele începură să se umple cu monumente autentice ale antichității, arheologia nu mai avea nevoie de sprijinul dubios al filologiei; operele de artă se impuneau prin frumusețea lor proprie. Transformarea cea mare a arheologiei s'a împlinit atunci când, înlăturând sorigințele scrise, omul modern s'a decis a judecă cu ochii săi, iar nu prin spusele altora, valoarea formală a sculpturilor antice.

Dintr'o indeletnicire mai mult cărturărească, cum a fost în mare parte în primul secol al existenței sale, arheologia se transformă deci în curând într'o speculație mai mult estetică. De unde la început ea se putea trata prin simpla interpretare de texte și nu necesită decât cunoștinți filologice, studiul ei reclamă în urmă mai ales o bună confor-mare a organului văzului și o justă apreciere a acestuia. Arta percepându-se prin văz, ca și muzica prin auz, de pre-dispoziția naturală a organelor corespunzătoare depinde reușita educațiunei în ambele cazuri. Nu învățământul filologic, ci educația artistică formează baza modernă a arheologiei. Din pur speculativă, arheologia se transformă în știință exactă, se ocupă de „obiecte reale, cari se pot pipăi, cari au forme sau plastice sau grafice și astfel cad d'ad-reptul sub simțul vederei; obiecte lucrate de mâna omului... producțiuni ale unei inspirații artistice, odoare închinat-e instinctului estetic al omenirii“, cum așa de bine le defi-nește Odobescu. Nu prin interpretări de texte vechi, ci prin contemplarea operilor chiar, nu în Bilitoteci, ci în Mu-zee se face arheologia cea nouă.

A mai insistă aci asupra acestui punct, e inutil, de oarece azi chestiunea nu mai suferă nici o discuție. E universal

recunoscut că nu poate fi archeolog, decât cel ce știe să vadă ⁽¹⁾. Și Odobescu avea ochiul exersat, ca nici unul altul, prin îndelungatele sale studii în Muzeu.

Pe vremea lui însă această diferențiere fundamentală nu fusese încă așa de categoric formulată. Cu atât mai mare este deci meritul lui de a fi presimțit și pus în practică ceea ce generațiile viitoare au generalizat în urmă. De unde până aci dar archeologia era considerată ca o ramură dependentă de filologie, Odobescu, inversând rolurile, dovedește că pe când arta veche se poate pricepe și fără cunoștințe aprofundate de filologie, aceasta din urmă însă nu se poate lipsi de ajutorul archeologului. „Când învățătorul — cât de bun gramatic și filolog să fie — se află totuși lipsit de cunoștințele etice și estetice neapărat trebuitoare spre a pricepe în mod rațional textul autorilor antici ... atunci cele mai naturale și mai prețioase concepțiuni ale esteticii clasice se transformă, din cauza neștiinței în materie de archeologie, în imagini pocite și enigmatice“. Aceeași importanță recunoaște, cu drept, Odobescu archeologiei și ca știință ajutătoare a istoriei. „Pășind totdeauna odată cu istoria, ea singură o lămurește, o explică, îi dă culori și suflet, o înviă, o împlinește ... Rolul archeologiei este de a urmări toate acele mărunte și felurite manifestări ale vieții sociale, toate acele producțiuni folositoare sau fantastice ale activității omenești, cercetând întru cât acelea au putut înrăuri asupra marilor evenimente istorice, asupra destinelor omenești“ (p. 14.) Insistând mai pe larg asupra foloaselor ce istoria poate trage din studiul archeologiei, el se rezumă în următoarea nimerită comparație, pe care o dau aci mai mult pentru frumusețea ei literară, decât ca argument nou după cele înșirate mai sus. „Ca o tulpină uscată, cu vârtoasele-i ramure răschirate și negrite, ni se înfățișează istoria faptelor politice ale unui popor antic, de câte ori noțiunile adunate prin cercetările multiple și va-

(1) «Wer Archäolog sein will, muss vor allem sehen können». Sittl. Archäologie der Kunst, München, 1895; pag. 1.

riate ale archeologiei n'au venit să impodobească bătrânul trunchiu cu fragede lăstare, cu frunziș verde și lucios, cu flori vii și parfumate, cu poame rumene și gustoase, ba chiar și cu acea pecingine rozătoare, cu acel vâsc parazit care a cășunat uscarea și putrezirea mândrului copac" p. 16.

Adoptând dar dela știința archeologică numai numele ei cel pedant, Odobescu nu numai că-i schimbă metoda, dar îi lărgeste și cuprinsul. De unde la început ea îmbrățișă numai operele antichității clasice, el însumă sub aceiași denumire toate manifestările artistice vechi ale trecutului, fără a exclude nici chiar pe acele ale poporului român din ultimii secoli chiar. Archeologia este pentru el egală cu „istoria artelor frumoase din timpii trecuți“. Încă un rezultat atins de atunci de către cercetătorul român, și care mai târziu numai s'a adoptat de toți. Trecând prin fazele de diferențiere, ca archeologie a artei (Kunstarchäologie), archeologia creștină și cea medievală, termenul a pierdut mereu din accepțiunea primitivă, cuprinzând tot mai mult, până a se confunda în cele din urmă cu termenul generic de istoria artelor. S'a schimbat firma, după ce mai dinainte se modificase și conținutul. Căci archeologia în înțelesul primitiv de istoria artei antice nu mai formează astăzi decât un prim capitol al istoriei artei generale. Desfăcându-se de mitologie, antichități și filologie, cu cari eră contopită la început, archeologia clasică, din disciplină de sine stătătoare cum eră, s'a orânduit acum la studiul artei generale. Chiar în Universitățile germane, reprezentantele cele mai fidele ale clasicismului, învățământul general al istoriei artei—Kunstgeschichte sau Kunstwissenschaft—e mult mai bine și mai numeros reprezentat decât archeologia pură. Muzeele exclusiv archeologice de odinioară sunt coplesite azi de Muzeele de artă generală.

Dintru început condus de o prea justă presimțire, Odobescu inaugurase acest fel nou de a trata știința sa. Sub denumirea veche de Archeologie, profesorul român făcea istoria artelor și estetica, așa cum oficial se predă astăzi în

străinătate. De aceia și cursurile lui erau atât de atrăgătoare și de instructive, și ast-fel numai se explică marea înrăurire ce a avut asupra tuturor manifestațiunilor artistice ale timpului. Căci totdeauna el legă operele de artă ce interpretează de evenimente similare din vremea mai apropiată de noi, căutând să tragă toate foloasele unei asemenea comparațiuni. Numeroase erau ast-fel învățămintele cursurilor sale atât de originale și atât de folositoare.

Din prefata istoriei archeologiei se desprinde îndată concepția largă a autorului despre știința ce tratează, și scopul îndoit ce urmărește. În general caută „să deștepte în juna generație cultă un spirit mai serios și să-i pue la îndemână un criteriu solid, spre a judecă mai cu temei cultura omenirii în genere, și, în parte, moștenirile strămoșești ale patriei și ale naționalității noastre“.

Apreciind însemnătatea ce o are educațiunea artistică în dezvoltarea culturală a unei națiuni, Odobescu caută să dea cursului său pe lângă forma cea mai plăcută, deși cu conținut pur științific, și o dezvoltare cât mai mare. Având înainte un public cu totul strein de materie, el se ferește „a tâmpi printr'o practică migăloasă și stearpă mințile junimei“, ci deșteaptă din contră interesul pentru artă și aprecierea ei. Și cu drept cuvânt, la sfârșitul lecțiunilor sale, căutând să justifice procedeele sale, arată că „scopul principal al unui astfel de învățământ, adevărat superior, nu este tocmai de a înfige în memoria junimei, în răstimpul destinat studiilor universitare, oarecari anumite fapte și reguli tehnice, ci de a-l inzestră intelectual cu o puternică armă de atac și de apărare, cu un criteriu științific care îi lipsește. Nu este de a-l învăța cutare porțiune, mai mult sau mai puțin restrânsă dintr'o știință, ci de a-l învăța cum însuși poate să învețe cu spor ori ce porțiune a acelei științe“.

Conducându-se de așa înalte precepte pedagogice și ajutat de comoara neseacă a cunoștințelor sale, de darul graiului său neîntrecut și de siguranța criticei sale artistice, nu e

mirare ca prelegerile sale să fi atras un public foarte numeros și să fi avut o așa de salutară influență asupra lui. Profesoratul era pentru Odobescu nu o grea sarcină, ci un apostolat, pe care îl împlinea cu iubirea sinceră a sufletului pătruns de însemnătatea și frumusețea misiunii sale. Catedra de archeologie era pentru el amvonul după care predică religia frumosului.

Și cu toate acestea, s'au găsit pizmași cari să critice activitatea lui. Nici învinuirile nu i-au fost cruțate. La impuțările că „face archeologie de pe saltea” răspunde înălțurând confuziunea ce se făcea între așa zișii anticuari și archeologi adevărați. Recunoscând meritele particulare fiecăruia, Odobescu precizează însă: pe când anticuarul nu e decât „zidarul care adună și așterne simetric straturile de piatră; archeologul e artistul, priceput și prevăzător, care combină și înalță edificiul” (p. 6). O asemenea distincțiune era cu atât mai necesară cu cât și atunci, cași în zilele noastre încă, erau „oameni cari, lipsiți de orice cunoștințe dobândite prin studii, își închipuesc cu toată serioșitatea că sunt archeologi, ba archeologi serioși și erudiți, luminători ai societății, numai fiindcă au avut norocul ca ei să nimerească a săpa pământul, tocmai pe acolo unde se brodesc să fie ascunse obiecte de prin vechime”. Cu verva lui obișnuită ridiculizează după cum se cuvine pe acești preinși savanți, după cari „archeologia este meșteșugul de a săpa în pământ spre a scoate dintr'insul pietre scrise, bănuți și cioburi pe care le cumpără și le plătesc gros Englezii, de câte ori descoperitorul se va fi priceput a le tăinui în destul” (p. 9).

El vedea mai departe de cât acești simpli dibuitori.

Sintetizarea cercetărilor individuale, formularea legilor generale prin care „să ne facă să prețuim manifestările frumosului în operele omenești din trecut” era ținta urmărită de Odobescu.

Pe aceste principii generale este clădită istoria archeologiei lui. A intră în amănuntele cuprinsului așa de bogat

tapogated
20

și variat al celor 16 lecțiuni nu este locul aci. Citirea lor va fi însă totdeauna de mare folos celor ce se indelectnesc cu asemenea studiu. Neapărat că vor fi de adăogat contribuțiunile noui venite în urmă. Ori cât de învechită însă va fi cu vremea, ea nici odată nu va pierde calitățile de concepție și frumusețea limbei în care este scrisă.

În vremea lor aceste prelegeri au avut un resunet mare, și „au provocat, într'adevăr, un oarecare avânt în cultura socială din țara noastră» (pag. 181) Printr' aceasta chiar, cred, și-au împlinit cu prisosință menirea lor. Câte scrieri pot să-și revindică asemenea merit?

Istoria archeologiei lui Odobescu va rămânea pururea un monument frumos al literaturii și științei române. Va mai fi fost și un eveniment social binefăcător.

* * *

Principiile dezvoltate în istoria archeologiei, Odobescu le aplică la toate scrierile sale, pe cari, din cauza numărului cel mare le vom putea numai citi aci rezervând pentru altă dată o analiză amănunțită a fie-căreia. Răspândite prin reviste ale timpului, ele au fost, în parte, reunite în cele trei volume de „Scrieri literare și istorice“ apărute în 1887.

Spiritul și tendința acestor lucrări, cari ne vor pune din nou în evidență concepția largă a autorului, singure ne interesează deocamdată.

Tema lui Odobescu este foarte clară. Fie că se ocupă de „*casa, vestimentele și petrecerile țăranului român*“, fie că ne expune „*artele din România în periodul preistoric*“, sau „*rămășițele antice din Romanți și Dorohoiu*“, sau că ne vorbește „*despre odoarele, manuscritele și cărțile tipărite din Monăstirile noastre*“, sau ne face „*iconografia lui Traian*“, în studiul asupra „*Curței de Argeș*“ sau în fine în marea sa operă „*Le trésor de Petroassa*“, peste tot el este condus de același gând: a scoate în evidență arta țării sale și dezvoltarea simțului artistic. Singur ne spune că ideea ce-l frământă

este, „dorința d'a descoperi și d'a prețui ce rol a ocupat și ocupă neamul românesc în rândul popoarelor care au contribuit să dea forme plastice simțului moral al frumosului“. Căci „o națiune nu este adevărat mare și civilizată numai când are instituțiuni politice foarte liberale, și mijloace de comunicațiuni din cele mai practice, și izvoare active de o bogată producțiune industrială și chiar spirite dedate celor mai adânci speculațiuni științifice, pe când îi lipsește *cultul frumosului*“ (II. 237, 240).

Pătruns de adevărul tezei sale, Odobescu apostrofă cu energie pe contemporani săi recalitrânți. Cât de juste și bine venite mai sunt azi încă spusele magistrului! Căci numeroși mai sunt, din nefericire, „cei cari nu și-au dat nici odată seama de înrăurirea binefăcătoare ce are simțământul frumosului asupra unei societăți, ei nu vor ști să prețuiască de câtă necesitate poate fi dezvoltarea acestui simțământ la o națiune ce aspiră a se bucura de toate bunurile civilizațiunii. Aceia sânt *detractorii*, sau cel puțin *nepăsătorii* artelor“ (II, 241).

Cuvintele sale au cu atât mai multă autoritate, cu cât se simte convingerea intimă și desinteresată din care sunt pornite.

Studiind cu deamănuntul toate producțiunile artistice din țară, dela cele mai simple unelte ale țaranului până la cea mai înflorită arhitectură a monăstirilor, el a ajuns să se pătrundă de spiritul ce domină toate aceste opere. Concluzia lui e că „există pe de o parte, în stare latentă un instinct artistic propriu poporului român și mai dezvoltat la dânsul decât la cea mai mare parte din națiunile culte moderne; pe de alta, că chiar din puținele monumente ce păstrăm dela străbunii noștri, putem distinge în acele producțiuni ale trecutului niște caractere cari constituie un stil artistic românesc, stil ce, în unele epoce mai fericite, dar din nefericire prea scurte, ale istoriei noastre, s'a învederat în opere cu cari ne putem încă și acum mândri“ (II, 258).

Aceste constatări însă nu-l amăgesc, ca pe mulți dintre

cei din zilele noastre, și nu-l fac să excludă orice influență străină în arta românească. Combate cu energie pe aceia, numeroși azi încă, cari voiau să susțină că „pentru noi Românii *antichitate* nu va să zică altceva, decât vechile instituțiuni ale Romanilor, din cari noi ne tragem, întocmai ca muscoiul din armăsar“ (ist. arch. 749). Cu toată mândria ce o simte de a se trage din viața lui Traian, „cultul naționalității nu l-a orbit niciodată în punctul de a lăuda și găștele din bătaură, sub cuvânt că sunt urmașe ale găștelor din Capitol“.

Veșnic de actualitate va rămâne și hazlia și instructiva lui scriere „*Fumuri archeologice, scoase din lulele preistorice de un om care nu fumează*“, îndreptată contra unuia din anticarii-arheologi ai vremii sale. Dar câte din încercările pretenșilor savanți de astăzi nu s'ar putea insera încă sub titlul general și singurul nemerit de „fumuri archeologice“. Nu destul de des trebuie repetate sfaturile lui Odobescu: „să ne păzim de acele naivități, vrednice de răsul lumii, cari fac să resară mereu, tot în țară la noi, când săbii de-ale lui Absalon, când inele de-ale lui Iuliu Cesar, când lulele ale lui Decebal“.

Numai aceia cari, nedându-și seamă de valoarea reală a lui Odobescu, au desconsiderat sfaturile sale, s'au făcut culpabili de asemenea greșeli. De aceia cred că am avut dreptate să atrag dela început o deosebită atențiune asupra actualității operei sale, și a autorității ce trebuie să i se acorde încă în chestiuni de artă. O probă, între multe altele, a acestei influențe, este rolul ce Odobescu l'a avut în reconstruirea Monăstirii episcopale din Argeș.

O simplă notă, adaosă la cuvântarea sa „*Biserica dela Curtea de Argeș și legenda meșterului Manole*“, publicată în vol. II al scrierilor sale, ne amintește despre aceasta. Nota merită să fie reprodusă aci și pusă într'o mai mare lumină, mai ales că alții s'au împăunat cu gloria ce se cuveneă inițiatorilor adevărați ai acestei lucrări.

De fapt restaurarea bisericii s'a început la 1875 din

inițiativa d-lui Titu Maiorescu, Ministrul Cultelor pe atunci. Odobescu încă din 1872, din timpul trecerei sale prin același Minister, se preocupase de restaurarea mărețului edificiu. Raportul foarte amănunțit ce s'a elaborat și redactat în numele unei comisiuni speciale de către Odobescu, a servit drept bază lucrărilor arhitectului A. Lecomte du Nouy, pentru ducerea la bun sfârșit al acestei însemnate opere.

Din nefericire nu s'a dat aceeași ascultare și altor scrieri ale lui Odobescu asupra necesității restaurării monastirilor noastre. Rătăcirea rapoartelor lui în arhivele ministerului a avut de rezultat ruinarea monumentelor semnificate de el.

Implini-va generația noastră desideratele încă de actualitate ale lui Odobescu, pe cari el n'a avut fericirea să le vadă intrupate? Ori îl va urmări și în mormânt fatalitatea ce i-a curmat înainte de vreme și pe neașteptate viața și firul activității sale.

Neisprăvită, cași viața lui, a rămas și opera sa cea mare asupra comoarei dela Pietroasa ⁽¹⁾, populara cloșcă cu pui de aur.

În „*Piadesideria*“, cuvântarea-i academică din 1887 cu care se încheie al 3-lea și ultimul său volum de Scrieri se înșiră toate peripețiile triste ale acestei lucrări. Cu atât mai dureroase i-au fost toate piedicile, „ponoasele și clevetirile ce și-a atras asupra-i“ și au întârziat tocmai această publicațiune, cu cât, singur o spune, „avea toate cuvintele de a ține la ea ca la *principala sa operă de știință*“.

Deși scrisă în limba franceză, concepția și munca întreagă este a lui. Nimeni n'are să-i revendice vre un merit. Este

(1) *Le trésor de Pétrossa. Historique, description. Etude sur l'orfèvrerie antique.* Ouvrage publié sous les auspices de S. M. le Roi Charles I-er de Roumanie. Avec 372 illustr., chromos et héliogravures. Paris, 1900. Imp. folio. (XXXVIII. 514 ; IIe v. 111 ; IIIe v. 26 p.p.)

„singura scriere artistică prin care s'a strecurat și un nume românesc în literatura științifică streină. Ea poartă de alt-fel „ca și celelalte lucrări caracterul particular personalității lui. E concepută în aceeași măsură largă. Pornind dela descrierea tezaurului dela Pietroasa, Odobescu face pentru întâia dată un întreg istoric al orfăurării antice, cu scop de a face să reiasă și mai bine locul ce se cuvine obiectelor găsite la noi. A adus astfel pe de oparte „în vederea erudițiunei europene un element de archeologie generală aproape nou sau, în ori-ce caz, nu încă coordonat, pe când tot deodată îi puneă sub ochi un nestemat tezaur al țării și al muzeului nostru“. Totuși el se crede obligat a se scuza, silindu se să dovedească că „sub firma restrânsă și cam specializată, lucrarea sa poate aduce rod felurit și îmbelșugat atât pe tărâmul istoriei naționale, cât și pe acela al artelor antice, resădite în țară la noi“. Ori cât de vastă, lucrarea i se părea încă prea mică lui Odobescu. Păcat că nu i-a fost dat să termine, așa cum o croise, decât partea întâia a lucrării, și descrierea a câtor-va numai din bucățile comoarei.

Oricum năzuința i s'a împlinit: această operă rămâne cum doriă el „cea mai temeinică zestre științifică“, care face fală nu numai lui Odobescu, dar și neamului său.

Ultimul articol al lui Odobescu „*priviri asupra stilului în artă*“, a apărut în anul premergător tragicului său sfârșit. E sintetizarea vederilor sale estetice și aplicarea teoriei sale asupra stilurilor etnice și a condițiunilor speciale ale unui stil național, o dezvoltare a germenilor cuprinși în primul său studiu publicat în capul acestei reviste. Aceleași probleme l-au preocupat dela început până la sfârșitul vieții sale. Astfel se incheie veșnic consecvență cea mai frumoasă activitate artistică a literaturii românești.

* * *

Archeolog când făcea literatură și literat când scria asupra artei, Odobescu trebuie privit sub acest îndoit aspect, deși

cu greu se poate despărți unul de altul. Căci firea lui de artist predomină în toate.

În arheologie el a fost unul din promotorii științei generale chiar, și întemeietorul istoriei artei românești în deosebi.

Valoarea lui?

Se măsoară după năzuințele generației ce l-a urmat. Idealul artistic al acesteia este încă Odobescu.

AL. TZIGARA-SAMURÇAȘ.

el "Topos"

UN DOR ÎMPLINIT

— NUVELĂ —

altolui

Din tot neamul Țărineștilor, atât de cunoscut, bogat și numeros pe vremuri, se aleseseră numai doi frați și o soră. Și au fost șapte la părinți, de nu mai încăpea curtea din Țărinești de jocuri și alergături. Dar vremea, care tot omoară și înviază și rărise și în număr și'n avere. În văduvie, bătrâna Țărineasca avu să indure greul cu trei copii ce-i mai rămăsese. Casa și un petic de pământ scăpaseră nevândute. Atât avu parte: să-și vadă băieții pe la casele lor. Pe fată, însă, n'o putuse urni. Cine eră să-și mai aducă aminte de ele în vizuina din Țărinești, pierdute și uitate?

Pân'la ceasul din urmă, n'a încetat s'o îndemne: „Zinco mamă, să te măriți. Nu câtă s'alegi cine știe ce prînt; un om al lui Dumnezeu, acolo, să nu rămăi fără sprijin“.

Zinca n'ar fi vrut să-i asculte sfatul. Nu eră nici prea tânără, nici prea frumoasă, nici cu vre-un dor de măritiș în ea. Ar fi stat lângă „Nineca“ așa, toată viața, s'o îngrijească, să tăinuiască amândouă lângă ibricelul de cafea, ca două prietene bune, să se sgriburească în țartanuri jarna, în fundul paturilor, în iatacul căptușit cu chilimuri înflorite și să ofteze, uitându-se, pe gânduri, când în gura sobei curate, unde pălpaia focul, când prin ochiul strămt de ferastră, la ciorile ce întristau amurgul și mohorau intinsul câmpului pustiu.

Dar când se văzû singură și simți bine golul din juru-i toată bărbăția ei de altă dată pieri. Atunci înțelese cât e de greu pe lume pentru o femeie. Spre frați, n'o trăgea de loc inima; spre alte rubedenii, și mai puțin. Plânse, până încheiă și cu plânsul. Apoi se gândi să 'ndeplinească dorința bătrânei. Un grec, bețiv, Ștefanache — arendaș la o

moșie mai depărtată — o ceruse de mult și o cerea într'una. Inchise ochii și-l luă. A fost nuntă împărătească, cu chef de o săptămână, ca pe timpuri. Atunci fu silită să vândă și ce mai rămăsese din Țărinești: pământul și casa...

Vezi, la asta nu s'ar fi învoit; să vândă casa părintească. Și pe ce mâini s'o dea? Cine să se resfețe în odăile biete! Ninece: un fost administrator al lor, de pe vremea bătrânului Țărinescu, o slugă îmbogățită, un ticălos de arendaș hoț, speculant, un bulgar posac și nesuferit, Marinof! Dar au sărit toți cu gura, mai cu seamă Ștefanache. Nepricepută, nu știe ce a făcut la Tribunal, ce iscălise.

Avea o mângăiere: făcuse o fetiță: „Valeri“.

Grecul era ciudat și pretentios. O gelozia, o ținea închisă și o puneă la munci grele. Trântelile ușilor și veninul înjurăturilor o ardeau pe inimă câte un ceas după plecarea lui de acasă. Până să simtă că se mai liniștește, sosea vremea mesei; atunci îi da iarăși zor printre tacâmuri, tremurând. Iar când îi zăria pălăria de departe, îi înghețau mâinile.

Se smochinise de tot, se făcuse rea cu slugile, pierduse măsura la vorbă: uneori, tăcea fără nici un rost; alte ori se pornea pe câte o poveste nesărată, lungă, până ce grecul, scos din fire, îi zicea: „Destul, cucoană, mi-ai împuiat capul“.

Atât îi strigă și dansa, într'unele clipe de curaj:

„M'ai lăsat pe drumuri, tâlharule! Mi-ai vândut casa părintească pe nimic: casa mamei. M'ai furat și tu și bulgarul, hoților!“

Nu 'nchideă ochii uneori, toată noaptea. Din ce în ce, mintea i se lămurea mai bine. Ce iscălise? Ce au pus-o să iscălească? Ea n'a vrut să vândă casa. Și nici acum nu vrea. A, un avocat, un om priceput, ce bine ar lumina-o! Se gândi la frați. Amândoi, mai mari ca ea, erau oameni înțelepți. Cumnatele, femeii cum se cade, miloase. N'aveau cine știe ce avere, dar n'ar lăsa-o așa. În răceala de ghiță a casei aceleia săracă de iubire, bunătatea cumnatelor și dragostea fraților, eșiau la iveală, într'o căldură mângăioasă și binefăcătoare, ca a soarelui. Cu cât urlau căinii și sfoarăia mai tare Ștefanache, cu atât hotărîrea ei se împietreă. Dar lumina zilei tăia, par'că, planurile de cu noapte. Intr'o dimineată însă, cam spre toamnă, pe un timp închis, după ce grecul plecase, lăsând-o cu ochii înecați în lacrimi, își strânse lucrurile, porunci să pue caii și fugi în București cu fata, care împlinise opt ani.

De Nenea Barbu îi era mai teamă — ca mai bătrân și mai ciudat — să n'o gonească îndărăt și să-i dea o gură strașnică. Apoi, era și om sărac cu copii mulți. Poate nici n'ar fi avut loc. Ț'aca Maria, destul de politicoasă, n'ar fi zis nimic femeea. Dar nu știu de ce o trăgea inima tot dincolo la al doilea frate, la Nenea Dinu. Și se duse acolo:

— Cumnată dragă, am venit la d-ta, ca la o soră...

Apoi, cu glasul înecat de suspine, îi povesti tot, ștergându-și într'una ochii cu o batistă mare de percal luată dela un bălcu de lângă moșie.

Iar cumnata, care fusese crescută în pension, căută s'o mângâie cu vorbe din franțuzește: „Ce grobian! Ei, dar ai fost o martiră“. Apoi, întorcându-se către copii; băeții ei, care ascultaseră cu ochii în gura mătușei, le făcù semn să plece afară: „*Ce n'est pas joli!* Voi n'aveți ce căta aici. Luați-vă verișoara și jucați-vă în curte“. Și-i împinse pe amândoi ușor de braț, spre Valeria, care se înghemuise rușinoasă în bagajele cu care veniseră. Atunci Zinca părù că se deșteaptă din vis. Fără nici o tragere de inimă, îi apucă ușor de umeri și-i apropiă spre dânsa:

— A, nepoțelii noștri, ce mari s'au făcut ei!

Cumnata îi îndeamnă:

— Haide, nu fiți sălbateci! Ați sărutat mâna lu tanti?

Și *Tanti* îi descusù și află că-i chiamă Costică și Mișu, de zece și de șapte ani, că 'nvață la școală, că au luat premiu, că....

Pe nesimțite, gândul ei se întoarse tot unde o ardea pe inimă. Nu mai auzia ce-i spun copiii. Nici nu luă seama când cumnata îi dete afară, cu Valeri cu tot.

Se aprinsese în povestea necazului, și spunea, spunea... Se deșteptară apoi amândouă. Sunase cineva: Nenea Dinu.

La început, Dinu, aflând, se încruntă și era gata s'o dojenească și să-i zică: „Rău ai făcut, cucoană; nu se fuge dela bărbat. Du-te înapoi“. Dar, ridicând ochii spre ea, i se făcù milă, și-aduse aminte ce răsfățată era odată sora asta mai mică. Apoi se gândi: un grec să-și bată joc așa de o Țărinească! Simți că-l înecă ura.

— Bine ți-a făcut; foarte bine!

— Cum bine, Nene dragă?

— Trebuie să te și omoare.

— Și, după un răstimp:

— Păi se poate să rabzi dumneata dela un nemernic atâta ticăloșie și să nu ne spui, să nu ne scrii nimic?

Și o duse la un avocat mare și-i făcu în casa lui loc, ca să stea cu fata, până la sfârșitul procesului, ca să vază cum s'o alege. N'avură însă mult de lucru: Ștefânache om gras, răzbit și de necazul unor pierderi după urma secetei, când se întoarse acasă și află ce i se mai întâmplase, căzu lovit de apoplexie. După câte-va luni, Zinca eră văduvă și trebuia să-i poarte numele. Asta o supăra mult. Nu vrea s'auză, nu răspundeă nimănui dacă nu-i ziceă Țărineasca:

— Sau mai bine, ziceți-mi Coana Zinca.

Cu fata n'avu încotro: Odată cu averea, Valeria moșteniă dela tată și numele, sub care acum trebui să o înscrie în pension, unde o puse internă.

Coana Zinca își luă casă cu chirie. Tribunalul o numise epitroapă pe averea „clironoamei“. De acum aveă cu ce trăi. Nu vrea să-și supere nici frații, nici cumnatele. Ce bine e omul în casa lui! O bucatică de pâine goală, dar să știi că e a ta și la tine, vorbă veche și înțeleaptă auzită acasă la bătrâni.

Căzuse la cafele. Ar fi băut și zece pe zi. Își cumpărase mașină de spirt, ibric, cești, de toate. Alt-ceva n'ar fi îndrăznit, dar cafeaua o cerea dela obraz. Și cumnatele îi învățaseră obiceiul.

Scările Tribunalului deșteptară din nou în ea gândurile cari o chinuiseră atâta mai înainte. Și-aminti de casa părintească, de Marinof, de înșelăciunea de care nu se domireă. Alergă la avocat, care merse cu ea la Tribunal, văzû actele în regulă, dar nu-i spuse adevărul, ci o făcu să nădăjduiască. Coana Zinca înflori de bucurie. Avocatul o învăță să se ducă în sat la Țărinești și să ia dela câți-va țărani cunoscuți înscris la mână precum că pe dumneaei o recunosc, de când eră mică, proprietară a celor una sută pogoane, din Țărinești și mai ales a casei și a curții, rămase neam de neam în stăpânirea familiei. Și făcu întocmai. Cunoștea bine pe popa, care o primi și o găzdui la dânsul. Cu ajutorul lui, momi cu făgădueli câți-va țărani, pe care îi ajutasă pe vremuri și făcu hârtia, iar primarul legaliză iscăliturile lui Ion al Văduvei, Radu Ciungu, Dragomir Vintilaș și alții. În biserica satului, zidită de strămoșii ei, eră o candelă de argint dăruită de Nineca. Coana Zinca făgădui popii că — de va câștiga procesul — are s'o dreagă și s'o aurească pe cheltuiala ei.

Astfel porni judecata.

La început, Marinof veni la Tribunal. Când îl văzû, Coana

csalogatni

Zinca se aprinse la față infuriată, luă vorba din gura avocatului, și cu mișcări nesocotite, arătă pe bulgar judecătorilor, ca pe un hoț. Zadarnic președintele sună clopoțelul; însuși avocatul ei o certă, ca s'o liniștească. Au trebuit să sară servitorii. Procesul fu amânat; apoi pierdut.

Dar Coana Zinca nu se lasă. Bănuiă pe avocat de șarlatanerie; îl invinui că e vândut vrășmașului. Il schimbă și intentă alt proces. Amânările făcū să treacă an după an. Cheltuelile micșoraseră averea fetei. Frații voriră s'o potolească, dându-i sfaturi sănătoase, dar Coana Zinca se supără, amenințându-i că nu le mai calcă prin casă:

— Așa? Țineți cu bulgaru, cu hoțu? V'a fermecat pe toți. . . Toți înpotriva mea, ai?

Și eșii trântind ușa.

Valeria se făcū mare; implini cinci-spre-zece ani. In casa lui Dinu veniă lume multă. Femea lui ținea la petreceri. Când își aduse nepoata pentru întâia oară, prietenii, unul după altul, îi șoptiră în taină: „Să-ți trăiască; e o minune, un inger“. Și fata, în nevinovăția ei, trecea printre cucoane din mână 'n mână, se lăsă să fie sărutată pe amândoi obraji, fără să bage de seamă ochii bărbaților, cari o urmăreau cu patimă, din depărtare. Și o cerură mulți.

Cumnata spuse Coani Zinchii, dar aceasta se făcū foc:

— Ia lăsați gluma. Vă puneți mintea cu un biet copil?

Și nu vrū să auză de nimeni.

Când află însă de un avocat guraliv din Craiova, se induplecă. Avea însăfârșit cine să-i apere procesele.

Acesta îi făgădui și-i luă fata și zestrea. La o săptămână însă, după nuntă, plecă în Craiova și ncerară s'o ia la ei cu sila, sfătuind-o să nu mai bată drumurile de geaba, să nu mai cheltuiască banii, căci procesul e pierdut.

Dar ea nici nu vrū s'auză. Înțelese că a fost înșelată:

— Lasă, nu e nimic, scumpilor! Duceți-vă dumneavoastră și să vă dea Dumnezeu noroc . . . după inimă. Mie, să-mi trimeteți un ajutor pe lună, ca să am cu ce trăi în București. N'o să-mi las procesele aici pe mâna avocaților, ca să vă fac gustul.

Și ei îi deteră într'adins puțin, numai ca s'o silească să vie. Dar nu se duse.

Avea nădejde și la frați. Nimeni însă nu-i ascultă cu milă păsurile. Avocații, văzând-o fără bani, fugeau acum de ea. Asta însă, nu-i tăia curajul. Invățase legile, știă să pledeze singură. Când începea: „Onor Tribunal!“ sau „Prea

Onorată Curte!" -- căci ajunsese și la Apel — pieptul ei, lipsit de tot ce e femeesc, se 'ndreptă cu mândrie înainte, și ceasornicul de nichel oxidat, dar albit, eșuă la iveală ca o decorație. Coana Zinca vorbea cu răbdare, pomenea articole din legi, cărora le zicea pe scurt *art*, făcea cu degetul ca avocații, scotea dela piept hârtia țărineștenilor, și o 'ntindea cu mândrie judecătorilor, zicând:

— Poștiți și proba: sinetul.

Dar președintele îi făcea semn cu blândețe să 'l ție.

— Mulțumesc, îl știm.

Și-i respingeă procesul zâmbind cu milă, ridicând umerii, ca și cum ar fi vrut să 'i zică: Iartă-ne, n'am avut ce face.

În camera avocaților o cunoșteau toți; dar în lumea aceea de afaceri, de interes, de întrecere, nu găsea nimeni răgaz de petrecut. Se fereau de Coana Zinca, știind cât timp scump le-ar fi cheltuit vorba și tânguelile ei.

În acest timp, Marinof muri în blestemele ei. Nevasta — româncă de fel — și două fete bătrâne, erau singurele moștenitoare. Coana Zinca trecu procesul asupra lor: „Palma lui Dumnezeu: i-au îmbătrânit la ușe“.

Dar și dumneaei cam greu își mai ducea anii. Se mutase departe, într'o odăiță la barieră, în drumul spre Țărinești; cinci lei pe lună. Venia de-acolo sleită, abia suflând. Nu se plângea însă nimănui și nici n'a vrut să spue vre-o dată unde șade. Nepoții, cari se făcuseră mari acum, o întrebau în glumă:

— Ce adresă ai, tanti Zinco? Am vrea să-ți întoarcem vizita.

— Vă foarte mulțumesc de bunătațe. Nu pretind. E destul că viu eu la d-voastră.

De altfel, nimeni nu stăruise mai cu dinadinsul să afle. Valeria o chemă într'una la Craiova. Într'o lună, a 'ncherat să-i tae pensia. Bătrâna i-a scris, a așteptat, apoi a tăcut, dar nu s'a dus. N'au putut s'o mință cu nimic: nici cu svonuri de o boală, nici cu prilejul nașterii copiilor. Coana Zinca, avea doi nepoți, pe care nu-i văzuse nici odată.

— Lasă că e vreme și pentru asta.

Mai cu drag se ducea acum la fratele cel mare.

— Ce-ai albit așa, nene Barbule? — îl întreba coana Zinca, poate pentru a suta oară.

Păcatul dumneaei: pentru fiecare rudă sau cunoscut, avea câte o 'ntrebare neschimbată. Dar și Conu Barbu își șter-

gea întâi ochelarii, îi așeză binișor pe nas, își măsură întâi bine sora, apoi îi răspunde rar, potolit, în tihnă:

— De, *coană* Zincuțo, nu e toată lumea ca d-ta fără griji. Iar T'aca Maria îi desăvirșea vorba:

— Fie zău, cumnătică dragă, dar n'ai ce zice: ești fericită.

Coana Zinca râdea prefăcut:

— Ha, ha, haa! Știți că aveți haz! Fericită eu? Ați vrea d-voastră să fiți fericiți ca mine?

— Ba, doamne ferește, nu zicem asta. Dar vreau să-ți spui că ești de pismuit în felul d-tale —, adăogă Barbu. Fericită, fiindcă nu vrei să știi de nimeni; ai fată și nu te duci la ea; bați drumurile de geaba și ți s'a dus pomina cu procesele alea. Apoi ești sănătoasă tun. D-ta nu știi ce e aia durere de cap.

— M'a ferit Dumnezeu.

— Ei, vezi?

Coana Zinca nu se mai sùpărà. Se 'nvățase cu tot felul de înfruntări și povețe cu umbletul ei pe la ușa altora.

Un singur lucru o mângâia de toate: cafeaua, pe care o alintă cafeluță:

Uneori se 'ntâmplă să nu găsească pe cineva acasă. Străinii și rudele depărtate se ascundeau adesea, pentru că la toată lumea venirea Coani Zinchii însemnă abonament pe ziua 'ntreagă. Și dacă găsiă ușile închise, cerea delà slugi un scaun să se odihnească afară. Din vorbă 'n vorbă ajungea să-și spue dorința:

— Nu e deschis, jupâneasă, la cămară, să'mi faci o cafeluță?

— Nu, conită.

Atunci își luă umbrela dumneaei mare și roșie, din locul unde o rezemase, îi desfăcea cu grije spițele și vâră mâna în fund, ca într'un puț. În dreptul acela, pachetelele făceau umflături de jur împrejurul bastonului. Avea acolo tot di-chisul: un ibricel, cafea și zahăr. Cereă apă și o trimetea la fiert. Când i-o aducea gata, cu caimacul fumegând, aprindea fericită o țigară mare, aproape deslipită, făcută rău din tutun și mai rău. Și să pornea la vorbă cu sluga. Când ajungea la procese, scotea actul sdrențuit și afumat de vechime, deschiind la talie doi nasturi, cari se destrămaseră întinzând itele în toate părțile cu desnădejde:

— Uite și sinetul.

Și nimeni n'o tânguia mai mult ca slugile, mai ales cele cari nu pricepeau rostul atâtui amar de vorbă.

Procesul: asta o durea. Sinetul: atât o mângăia. Cu totul departe de întâmplările zilei, n'o puteai prinde să te asculte alt-ceva. O singură lume trăia acum în mintea ei copilă-roasă, o lume învechită, bogată în morți, săracă în vii, despre care nu isprăvea de spus nici odată și n'ar fi isprăvit de-ar mai fi fost s'o ducă veacuri.

* * *

Intr'o primăvară, intrară toți la grije. Timp de o lună, Zinca nu se arătase nici la Barbu nici la Dinu. O crezură la Craiova. Dar Valeria răspunse îngrijită că nu e acolo și cerea știri prin telegraf. Atunci aflară unde stă. Și Dinu se duse s'o caute în strada Pioșilor, străbătând mahalalele triste, pe lângă case mici și curți înguste, cu câini mari, cu bolți de viță sărăcăcioasă cu câte un gutui cocoșat în bățatură. Un ront cu două garofițe, o floare a soarelui licăresc ca pietre scumpe ici și colo în negrul sărăciei. Faci la dreapta, la stânga; trăsura merge uns în praful catifelat, se apleacă uneori trosnind într'un făgaș vechi de noroi uscat; străzile nu mai au trotuare, dar au căblițe noi, cu nume de oameni. mari: „Strada Cazimir Ionescu, Benedict Popescu, Iancu Georgescu“. Numai strada Pioșilor nu se mai vede.

„Bre, unde s'a infundat și femeea asta!“

De-ar fi trăit bătrâna Tărineasca să vază în ce colibă se înghesuisse Zincuța ei, slăbiciunea sufletului ei. Lui Dinu i se strânse inima, când zări portretul mamei lui încremenit în perete între doi gândaci, sub tavanul jos, plin de păianjeni și d'asupra patului de scânduri, pe care un macat roșu de creton rupt pitea, în dreptul unei coaoșe, părți dintr'o pernă desbrăcată. Pe lemnul de brad al mesei, printre arsuri, stau rătăcite ace de cap, o sticlută de spițerie plină pe sfert cu spirt, o ceașcă mare cu pereții încondeiați pe dinăuntru de groșala cafelei ce se înghesase pe ei de zile, în dungi drepte, sperioase și negre ca sprâncenile făcute.

Dinu trase cutia mesei. Sub borcănașe, o coală strânsă în patru. O desfăcû. Eră o copie de testament scrisă de o mână dedată, poate de un avocat. Coana Zinca lăsa — după moartea dumneaei — pogoanele și casa de pe moșie, părintelui Zamfir din Tărinești.

Proprietăreasa — o babă înaltă, cu mâna veșnic sub băr-

bie — îl desluși. Atunci află el lucruri neștiute: Coana Zinca se ducea adeseori — când găsea în drum vre-o trăsură sau căruță din Țărinești — la popa. Odată a venit de acolo cu o candelă stricăță, cu gând s'o dreagă. Dar a purtat-o de geaba trei zile de-a rândul legată într-o basma. „N'a avut bani, sărmana coana Țărineasca.“ S'a întors cu candela tot cum o adusese. Fata rărise mandatele. Fraților n'a cutezat niciodată să le vorbească de parale.

Dinu își mai aruncă ochii odată în odăe: într'un perete, după un cearșaf destambă, îi văzu rochia cafenie de iarnă și trei haine din ce în ce mai lungi, pecare le purta dela Sfântu Dumitru până spre Sfântu Gheorghe, una peste alta. Cojoacele, cum le ziceau copii.

Plecă amărit la Barbu.

— Nene, haidem la Țărinești.

Dar bătrânul, greoi, pierduse orice vlagă:

— Las'o 'n pace, dacă e nebună. Eu unul nu merg. Du-te singur. Îți dau pe fiu-meu al mare dacă vrei: pe doftorul.

Doctorul era mândria bătrânului.

Și Dinu își luă nepotul și femeea și plecară a doua zi la Țărinești.

Biserica satului era pe un deluleț. Casa preotului, văpsită de curând, stă pe lângă sfântul locaș ca un pui lângă cloșcă — verde și sprâncenată, plină de chenaruri — înveselind de sus-ogoarele. Dela fereastră se vedeau bine și moșioara și casele după care năzuiau alergăturile de ani ale Coani Zinchii. Popa Zamfirache apucase familia Țărineștilor în vremurile bune. N'a zis nimic când s'a pomenit întâi cu fata fostei proprietărese. Și el și preoteasa s'au grăbit s'o găzduiască creștinește, cum s'au priceput și ei mai bine, ca pe o cucoană ce era. Și le-a venit de zeci de ori și n'au zis nici-odată nimic. Veneă și cu piață bună, bat-o sănătatea. Totdeauna le mergea bine bătrânilor, cât le stă Coana Zinca în casă. Acum de curând, câștigase la disc ca nici-odată, curtea le 'nviase de lighioane. Parcă nu se 'ndurau s'o mai lase:

— Mai stai, coană Zinico!

Așa-i zicea popa, în graiul lui; și Coana Zinca atât așteptă: De acolo, de sus, putea să-și îmbrățișeze tot avutul într'o clipită. Oceanul de grâu îi întinerea sufletul și-i da viață. Ii era drag furnicarul oamenilor dela treer; sub aburii străvezii ai arșiței și'n mișunatul atâtor cămăși albe, ochii

ei obosiți abia deosebiau petele roșii ale brăurilor și auriul snopilor, rostogolindu-se deasupra mașinei, mici ca jucăriile. Mai ales, fiindcă eră vară, se sculă dis de dimineață, deschideă fereastra, se așeză cu cafeluța, la ceasul când nici greerii, nici albinele n'apucau să se desmortească, și-și înfigea căutăturile insetate spre curtea văduvei lui Marinof. Toate dormeau acolo. Doar câte o umbră de câine — săciit de foame — se zăreă cutreerând fără rost ograda netedă, incoa și'n colo. Și când se aprindeă soarele și geamurile se deschideau, răsfrângând departe văpaia răsăritului în limbi de pară, fetele se vedeau eșind în ceardac cu treburi. Atunci începeau blestemele Coani Zinchii:

— Slugi nemernice! V'asteptați voi vreodată?...

Dinu întâlne în sat pe popa și află toate astea. Atunci se rugă să nu spue nimic Coani Zinchii și traseră drept la curte.

După un ceas, femeea lui Marinof veni la părintele Zamfirache în trăsură. Coana Zinca se ascunse. Dar când îi spuse popa că pe ea o caută, că are să i spună ceva, rămase impietrită.

În clipa aceea se ivi și proprietara conacului, și fără să-i lase multă vreme, îi luă mâna, i-o sărută și începă iute, ca un școlar leneș, care vrea să 'mpăneze lecția cu născociri:

— Te rog să mă ierți, conia dragă. Ți-am pricinuit mult rău, dar n'am știut ce facem. Vino iar în casele dumitale, mare și puternică stăpână, cum ai fost și alt'dată.

Coana Zinca se uită lung la ea.

— Mă amăgești? Îți bați joc de mine dumneata, jupăneasă Cleopatro?

Vorba asta nu-i veni la socoteală slugei de altă dată a Țărineștilor. Se uită împrejur: eră martor numai popa, care o știa din fir până 'n ață. Nu zise nimic.

Dar Coana Zinca, pe măsură ce-și venea în fire, se hotărâ tot mai mult să n'o asculte.

— Imi intindeți cursă. Mi ați pus gând rău, hai? Vrei să scapi de mine?

Și 'ncepă să se uite cu frică spre fereastră.

Atunci vorbi popa Zamfir:

— Du-te Coană Zinco. Nu e nici o amăgire. E și domnu Dinu acolo, și cucoana dumnealui și un fecior de al lui domnu Barbu. Și ca să n'ai teamă, merg și eu.

Venise vremea de apoi? S'a întors pământul pe calea dreptății? Coana Zinca amuțise.

La conac află că i se dă înapoi casa; dar atât o roagă femeea și fetele lui Marinof să le dea voe să stea și ele acolo, numai cât vor trăi; iar după moartea lor, dumneaei, Coana Zinca, să rămăe stăpână și s'aducă pe cine o pofti într'insa.

Dinu, cumnata, doctorul stăruiră din răspuțeri să 'ngădue asta și să se lipsească de pogoane:

— Nu'i destul că ești d-ta stăpână aici? Uite, ți se dă odaia Ninechii. Și apoi, după moartea lor... Până atunci, Valeri și noi o să ți trimetem bani în fiecare lună.

— Bine, fie!

Și moștenitoarele lui Marinof, cu ochii 'n jos, pline de smerenie, veniră pe rând să i sărute mâna, ca unui mitropolit.

Apoi, îi deschiseră ușa.

Când se văzû în cuibul unde tănuise ani de zile cu Ninea, se 'nvioră la față, roti ochii 'mprejur, găsi un scaun la fereastră. Șezû. Apoi se uită pe rând la fiecare. Când ajunse la Dinu, zâmbi fericită, numai cu colțul buzelor, nevinovat și nurlu, cum nu zâmbise de când eră mică. Cu mâna i'arăță în taină, la piept, cei doi nasturi rupți, ca și cum ar fi vrut să i zică: „Vezi? Rădeați de mine. Eră bun sinetul“.

Iar Dinu, par'că atunci o cunoșteă întâi: Așa îi cercetă chipul, pe gânduri. Acum o vedeă el ce mult seamănă în neamul Țărineștilor. Cu toate necazurile, păstrase și meș-teșugul gătelei și pieptănătura veche, cu tample și crețuri, din tinerețe. Două-zeci de ani târise, zdrențuind, rochia aceea pe străzile Bucureștiului, pe scările tribunalelor. Intre cutele veștede ale obrazilor, în ochii ei albaștrii întunecați, incolțise adânc un sâmbure de mâhnire și neîncredere, pe care nu le mai putea ascunde acum nici răsul.

Femeea lui Dinu se aplecă la urechea bărbatului ei:

— Bulgăroaicele ar trebui să ne plătească ele nouă, le-am împodobit casele boerești tocmai cu ce le lipseă. Mă uit la ea și nu mă satur.

Gazda făcû semn pentru dulceață și fata mai mare se ridică. Dar Coana Zinca o chieamă înapoi și cu glas cântat, cu vorbe de răsfăț, cum n'auzise nimeni la ea nici-odată se rugă binișor:

— Fetita mamii, mie — dacă ești bună dă poruncă matală să'mi facă o cafeluță.

IOAN A. BASSARABESCU.

ODOBESCU CA PEDAGOG

Pe Alexandru Odobescu îl știe și îl prețuește toată lumea ca pe literatul fin, evocator al trecutului nostru, în „Mihnea-Vodă cel rău“ și „Doamna Chiajna“, descriitor fără pereche al operelor de artă și al frumuseții caracteristice a pământului nostru străbun, în „Psevdokinegheticos“, — ca pe autorul elegant al atâtor pagine rare, ce sânt o po-doabă a literaturii românești. Știu însă mulți, că Odobescu a fost și un scriitor pentru cei mai mici cititori din neamul nostru, că a făcut „Abecedare“ și a localizat basme pentru copii? Și, în aceste vremuri de aspră chemare a interesului obșteșc pentru clasa cea mai numeroasă a țării noastre, știu oare mulți că Odobescu a cerut cu stăruință, încă de acum 30 de ani, răspândirea cea mai largă a unei instrucțiuni *practice* printre săteni și instituirea de *bănci rurale* în fiecare județ, spre a „redă viață și avânt celei mai numeroase porțiuni a poporului român“?

Negreșit, preocupările de căpetenie ale lui Odobescu erau îndreptate în altă parte; de școală totuși a fost legat cu sufletul mai întotdeauna: în tinerețe mai puțin, în vârsta matură mai mult, iar spre sfârșitul vieții în mod covârșitor.

Spre a întregi dar fizionomia acestui suflet de o deosebită factură, trebuie deșteptată în mintea noastră și această notă a vieții sale.

Activitatea pedagogică a lui Odobescu e, firește, ceva accesoriu în viața lui; o personalitate puternică însă lasă urma ființei sale sufletești chiar și în ceea ce atinge numai în treacăt, iar în orice muritor e un sentiment adânc, care face unitatea celei mai împrăștiate vieți.

E interesant a urmări desfășurarea în timp a oricărei

existențe omenești și a vedeă încotro apucă și unde se oprește mai mult. Oricât ar fi de modestă, o viață de om are în sine ceva tragic, ceva tălnic și măreț: e unică în lume, în felul cum s'a arătat; e o operă de-o viață întreagă, care nu se tipărește decât într'un singur exemplar, menit și acela pieirii. Pornirile firești și împrejurările lumii hotărâsc la toți, în măsuri deosebite, drumul vieții; existența fiecăruia e împletită cu a altora, uneori împinsă, alteori oprită, alteori abătută aiurea, de comunitatea sufletească în mijlocul căreia viețuește, totdeauna solicitată din multe părți, urmărind mai multe ținte, și nedând niciodată întreaga măsură a puterilor ascunse într'însa.

Așa și Odobescu: literat și arheolog în primul rând, istoric uneori, om politic o clipă, gazetar din când în când, profesor de Universitate și mai apoi director al unei școale superioare, el aveă ascuns în sine un fin cunoscător al trebuințelor școalei și al sufletului copiilor, pe care abia târziu împrejurările vieții îl descoperă șie însuși.

Temeiul vieții sale fusese aiurea. „Părtaș, printre cei mai tineri, din acea generație de la 1848, care-și hrănea inima cu cele mai vii și mai nalte aspirațiuni, — iar, de altmintrelea, inclinat mai mult, din fire, către ocupațiunile literare și istorice —, am trăit aici în țară, de pe la 1854 încoace, timp de douăzeci și cinci de ani, cătând, când la deal, când la vale, un colțișor unde să-mi durez sau un palat sau o colibă pe locul cam viran al literaturii și al istoriei românești“ (1).

Tânărul vrea însă a îmbrățișa multe și i se pare că le poate cuprinde pe toate. E instructivă în cel mai mare grad constatarea pe care o face Odobescu în acea mișcătoare și hotărîtă cuvântare din Academia română, în care dă seamă despre lucrarea capitală a vieții sale „Tezaurul de la Pietroasa“. Nu ne putem opri de a o cită,

(1) A. I. Odobescu, «Scrieri literare și istorice», Socac, 1887, vol. III, pag. 622.

fiindcă ne dă pe de o parte un cadru precis pentru aprecierea activității multiple a lui Odobescu, iar pe de alta o critică proprie de o înaltă valoare pedagogică : din ea se desprinde un sfat de mare preț pentru tinerimea noastră ; poate pentru mulți vine încă la vreme :

«Dorințele și aspirațiunile noastre sunt așa de ferbinți și de clocotitoare, încât nouă, Românilor celor mai mulți, ni se întâmplă mai totdeauna a îmbrățișa laolaltă prea multe lucrări, a ne împrăștiă timpul și mijloacele între numeroase cercuri de acțiune și astfel a ne răsiți puterile în prea multe direcțiuni de o dată.

«Osebit de foarte rare excepțiuni, rezultatul unei asemenea agitațiuni febrile și rău coordonate este că produsele ei sunt adesea mai pre jos de ceea ce Românii ar fi în stare să săvârșească, dacă ei s'ar hotărî a-și astâmpără și a-și domoli ardoarea, pornită numai (trebuie să o recunoaștem) dintr'un avânt demn de laudă : dacă ei și-ar cumpăni cu mai mult sânge-rece puterile și dacă fiecare din ei și-ar zice pe fiecare zi : «Atâta pot, atâta fac ! De mă voiu întinde mai departe, am să mă surp, fără folos nici pentru țară nici pentru mine!»

«Oare — vorbă curată — nu este aceasta, domnilor, ceea ce avem ocaziune să constatăm pe toată ziua printre noi toți Românii ? Câte și mai câte n'au întreprins și nu întreprind pe toată ziua cei mai mulți dintre noi ! Și apoi curând le lasă păragene, în calea lor în veci porniți spre alte nouă întreprinderi !

«Dintr'astfel de răsipă, ce poate rezultă ?

«Un fapt, la care e timpul acum să cugetăm serios. Acesta este că toate calitățile morale și intelectuale cu care Românii sunt bogat înzestrați, toată știința și toate cunoștințele ce ei își adună cu mai mare înlesnire poate decât multe alte popoare, toate ostenele ce-și dau în viața lor mereu frământată, toate aceste daruri naturale sunt departe de a le asigura, în lumea cultă, rangul ce ei îndată și-ar câștigă, dacă în spiritul lor s'ar împlânta o metodă mai sistematică de a înțelege activitatea omenească, o judecată mai sănătoasă despre contingentul — fie el cât de modest — ce ori-cine trebuie să dea propășirii naționale...., în mai puține cuvinte, *o dreaptă măsură a puțințelor sale*» ⁽¹⁾.

Deși purtat de aplecările sale firești spre alte idealuri, Odobescu și-a legat totuși o parte din viața sa de școala românească. Și a făcut aceasta și în domeniul teoretic, și

(1) Odobescu, *op. cit.* p. 620 sq.

în cel practic: pe de o parte ca scriitor și conferențiar, pe de alta ca profesor, ca membru în consiliul general de instrucție și în consiliul permanent, ca director al școlii normale superioare și ca autor de cărți didactice ⁽¹⁾.

Nu putem intra acum în toate amănuntele acestei activități școlare a lui Odobescu, ci vom atrage luarea aminte numai asupra acelor părți care aduceau idei nouă pentru vremea lor, sau fecunde pentru viitor.

Cea d'întâi lucrare a sa privitoare la școlile noastre e un „raport asupra organizațiunii ce ar fi să se dea învățământului secundar în România, prezentat Consiliului general de instrucțiune publică, în sesiunea lui din anul 1865”. Din el e de relevat stăruința cu care Odobescu cere înființarea de *școli reale*, „cu aplecare pronunțată spre *practică*”, cărora să li se acorde precădere asupra înființării de *gimnazii* ⁽²⁾. Spirit practic și lucid, el vede că e o necesi-

(1) A fost câtva timp și ministru al cultelor și al instrucțiunii publice, în anul 1863, dar prea scurt timp, ca să fi avut vreme de a realiza ceva în organizarea învățământului. În această calitate a prezidat în acel an solemnitatea împărțirii premiilor la școlile din Iași; din discursul ce a ținut cu acel prilej, relevăm cele ce-și închipuie Odobescu despre menirea Iașilor: «Guvernul este pătruns de părerea că cea mai nobilă compensație ce se poate da acestui frumos oraș, pentru îndepărtarea din el a scaunului lui Vasile Vodă Lupu, nu este alta de cât aceea d'a statornici într'insul un centru de învățături și de lumini, care să răspândească cunoștințele serioase și principiile de moralitate și de ordine asupra întregii Rumâni. Când țelul va fi atins, atunci vom putea zice că Iașul n'a pierdut nimic... Ferit acum de arșița luptelor politice, Iașul nu poate menține vicața în sânul său decât învălindu-se de îndată în nepărtinitoarea gravitate a științei; el nu-și poate asigura înflorirea decât devenind locașul plăcut și liniștit al litterelor; el nu-și poate recăștiga o nobilă și folositoare înrăurire asupra țării întregi, decât prin răspândirea peste toată România a bunelor învățături ce se vor dobândi în sânul său». (Vezi «Anuariul gimnasiului și internatului din Iasi pe anul școlastic 1862—63, publicatu de Directorul T. L. Maiorescu», Iasi 1863, p. 49).

(2) Odobescu propune să se dea numele de *gimnazii*, în loc de *licee*, la toate școlile de învățământ secundar care reprezintă direcțiunea *clasică*

tate de stat crearea de „școale reale“ cât mai numeroase pentru clasele de mijloc, într'o societate întemeiată pe egalitatea de drepturi a tuturor cetățenilor și pe alegerea reprezentanților țării, în care însă exploatarea bogățiilor e mai ales în mâna streinilor. Următoarele considerații ale lui sânt încă de actualitate:

«[Școala reală cu un curs de patru, mult cinci ani] își va recruta elevii săi în clasa foarte numeroasă a cetățenilor cari n'au nici timpul nici mijloacele, poate nici dorința, de a împinge pe copiii lor până la studiile de Facultăți, fără însă de a voi să facă dintr'înșii simpli meseriași. Într'o țară ca a noastră, unde proprietatea cea mare, moșia, este menită a trăi încă timp îndelungat alături cu cea parcelată a sateanului, unde cunoștințele de agricultură practică, de negoț și de industrie agricolă, de ar fi mai răspândite, ar înzecii veniturile țării și ale particularilor, unde instrucțiunea superioară este grea de dobândit, prin numeroasele lipse de care ea suferă, și unde, poate, chiar ea nu s'ar răspândi mult decât în detrimentul prosperității materiale, într'o asemenea țară, zicem, noțiunile generale și practice, căpătate într'un mod lesnicios și răpede, sunt, fără îndoială, cele mai în de obște necesare și poate chiar, până la un punct oare-care, cele mai folositoare».

De aceea el crede necesară

«înființarea cât mai grabnică și mai răspândită de Școale Reale, care, stabilite fiind prin toate orașele țării, să formeze cetățeni luminați și pătrunși de datoriile lor morale și sociale, să înlesnească exploatarea inteligentă a avuțiilor ce stau la noi sub mâna fiecăruia, părăsite sau răsipite din neștiință și din neîndemânare» [ib. p. 69 sq.]

și teoretică a studiilor; acestea să fie în număr restrâns și să aibă toate un curs complet de 7 ani; «gimnazii» cu 4 clase numai, în felul celor de azi, el nu înțelege; le crede nefolositoare și chiar păgubitoare pentru cultura tinerimii și pentru viața socială: «O asemenea școală, n'ar servi decât a croi oameni cu educațiuni trunchiate, neposedând nici cunoștințele practice trebuincioase în viața socială, nici cele teoretice care introduc pe om în cercul înaltei științe. Unii asemenea oameni n'ar face decât să înmulțească clasa de acum mult prea numeroasă a aspiranților incapabili la lefurile din bugetul Statului, și prin urmare școalele care i-ar fi produs ar paraliza și ar răsturna toate bunele rezultate ce comisiunea crede că se vor obține din reorganizarea completă a instrucțiunii secundare». (Odobescu, «Scrieri», II, 67.)

Pe lângă acestea propune și înființarea de *școale superioare de comerț, de agricultură și de industrie*.

Peste vre-o unsprezece ani, scrie în „Românul“, o serie de articole dintre care trei privitoare la școală. Eră în vremea aceea de fierbere, care a precedat războiul independenței. În fața evenimentelor care se pregăteau, toți erau cuprinși de neliniște și grijă de viitor și se gândeau la mijloacele de întărire a neamului. Odobescu atrage atenția asupra unuia, cam uitat: puterea școlii.

El observă, foarte judicios, că înainte de realizarea aspirațiilor generației de la 48, când libertățile publice erau mai restrânse, oamenii politici și societatea întreagă se preocupau mai mult de școală, ca de unicul focar mai intens al patriotismului; acum însă, după ce acele aspirații s'au realizat, patriotismul e mai difuz, e „răspândit peste tot locul și nu se învață nicăiri“. Odobescu vrea să-l aducă iarăși în școală.

„Acei juni, cari n'au supt iubirea de țară din măduva instrucțiunii de la școală, aceia, în viața lor de mai apoi, răspândesc împrejurul lor așa de puțin patriotism, încât, numai cu astfel de oameni, în curând spiritul de naționalitate pierе, cum pierе curând lumina, când soarele, producătorul ei, apune sub orizont“⁽¹⁾.

De aceea el cere „oamenilor de stat care prezidă la instruirea poporului“ să reguleze învățăturile astfel încât toate „să graviteze în jurul simțământului de patrie“.

Ca o soluțiune practică a considerațiilor de mai sus, el propune să se dea „o mai mare extensiune și o mai vie îngrijire“ studiului limbii române, geografiei României și istoriei Românilor; în deosebi, dorește ca „studiul limbei române să ocupe un rol de *căpetenie* în gimnazii și licee“.

Trebue să amintim, că pe vremea aceea programa gimnaziilor și liceelor noastre nu prevedea un curs deosebit

(¹) Odobescu, *op. cit.* III, p. 329.

pentru limba română, ci de-abia de un an-doi ministrul Maiorescu îl introdusese ca studiu despărțit de al limbii latine, printr'o dispoziție ministerială.

Odobescu, care la 18 ani citise pe cronicari, iar la 23 scrisese pe „Mihnea-Vodă”, cunoșteă mai bine decât oricare Român de atunci — afară de Eminescu și de Lambrior poate — taînica frumusețe a limbii sale părintești și puterea de cultură a literaturii naționale în educarea tinerimii. De aceea el atrage luarea a minte „asupra comorilor de tot felul ce stau închise în unii din cronicarii noștri” și proclamă ca „cea d'intâi datorie a școalei noastre” datoria „de a învăța bine limba țării, copiilor noștri, de a-i face s'o cunoască, s'o iubească, s'o prețuiască”.

Și astăzi încă, cu toată schimbarea adâncă petrecută de atunci incoace în această privință, dorința lui Odobescu rămâne, pentru unele puncte, un „pium desiderium”.

În două articole următoare, îmbrățișază larg problema instrucțiunii populare, punând-o în legătură cu mijloacele budgetare ale țării și cu starea economică a țărănimii. Cel d'intâi din ele „Progresul prin școale”, ne arată pe Odobescu ca pe unul din acele spirite lucide care merg drept la țintă, neademeniți de vorbe goale, iar articolul următor „Școale și bănci rurale” ni-l desvăluște ca purtătorul unei idei sociale, care va aștepta aproape treizeci de ani ca să fie înfăptuită.

Instrucțiunea publică s'ar cădea să fie „cea mai de frunte din toate preocupățiunile omului de stat”; însă acesta să cumpănească bine ce se poate realiza și ce nu, și să nu pună în lege decât ceea ce știe că țara poate duce în spinare: nu în lege să se zică una, iar în faptă să se dovedească alta. Legea prevede obligativitatea învățământului primar pentru toți copiii de amândouă sexele, de la 8 până la 12 ani, sub penalități prescrise părinților sau înlocuitorilor lor. Dar întrebându-s'a cineva, dacă această dispoziție a legii se poate aplica? Luat-a cineva în seamă mijloacele

țării, spre a vedea dacă se pot îndeplini toate măsurile cerute de o asemenea dispoziție?

«Reducând o școală primară la elementele reale prin care ea există și-și poate îndeplini sarcina de a instrui pe școlari, vom recunoaște că-i trebuiesc în ordinul obiectelor materiale: *învățător, local, și cărți*, sau mai bine instrumente de studiu; iar în ordinul abstract: *timp, programă* sau obiecte de studiu și *metod* spre a le predă».

[Odobescu, *op. cit.*, III, p. 348.]

Câte din aceste elemente au fost într'adevăr realizate, spre a impune obligativitatea? Luând la cercetare unul singur, localul, „oare posed, nu toate cătunele singuratice, dar cel puțin cele mai principale comune rurale, câte un local de școală? Orașele chiar, capitala României au ele destule școli primare spre a încăpea într'insele toți copiii între 8 și 12 ani câți trăesc în ele?”

«Astfel..., plecând din ideea că trebuie să ne deprindem a păzi cu sfințenie legile ce dăm țării noastre și să ne lepedăm de răul învăț de a zice și de a crede că legea e una și fapta e alta, noi opinăm că este bine să declarăm, nu în mod afirmativ că instrucțiunea elementară *este* obligatorie pretutindeni în țară, ci că legea prescrie a se lua toate măsurile putincioase spre a face ca instrucțiunea primară *să devină* obligatorie pretutindeni în România. Astfel vom fi cel puțin în marginele posibilului și ale adevărului... Una din condițiunile principale ale unei bune legiuiri este d'a nu pune pe cetățeni și pe guvern în obligațiunea neapărată de a călca, vrând nevrând, dispozițiunile ei, căci cu asemenea practice din zi în zi, sau conștiința celor de la putere mai mult se tocește, sau respectul datorit legii de către popor pierе».

[Odobescu, *op. cit.*, III, p. 347.]

De aceea el cere cu stăruință clădirea treptată de locale „cuviniicioase” pentru școlile primare. „Cuviniicioase”, zice omul de gust, care cunoaște prin sine răsunetul sufletesc al armoniei și ordinei externe.

«De la locul în care copiii stau adunați ore întregi, depinde sănătatea lor, prosperarea corporală a generațiunii viitoare...; ori care ar fi felul lor de traiu în familie, școala trebuie să fie pentru elevi un model de ordine, de curățenie, de bunăcuviință, care să le insuflă asemenea uzuri pentru toată viața lor de mai apoi».

[Odobescu, *op. cit.*, III, p. 350.]

Articolul „Școale și bănci rurale” vedește nu numai un admirabil simț pentru realitățile vieții și o adâncă iubire de țaran (cum și eră de așteptat la cel ce scrisese cu 15 ani înainte acele pagine duioase despre „Căntecele poporane”: „Pentru popoare, sânteti floarea neuitării ! sânteti lanțul nesfârămat al frăției !”), ci cuprinde par'că viziunea unor vremuri viitoare :

«... Ar trebui ca instrucțiunea cea *practică* să fie mult mai răspândită prin comunele rurale și ca starea socială a țăranilor să fie cu mult mai bine întemeiată decât cum este astăzi..., dacă nu voim să perpetuăm și să întărim și mai mult acea diviziune a poporului nostru în două porțiuni, cu idei, cu cultură, cu interese și poate chiar, la o zi de pericol, cu tendențe diferite.

D'o parte am avea atunci pe cetățeni, [=„locuitorii orașelor“], oameni cu cultură intelectuală și cu activitate politică ; de cealaltă pe săteni, gloate nenorocite, lăsate în prada ignoranței și ajunse la desperare din cauza grelelor sarcine ce li s'ar fi impus. Fiecare din aceste două diviziuni ale poporului, trăind o viață cu totul oșebită, s'ar simți izolată de cealaltă; poate adesea chiar interesele și ideile lor vor ajunge a fi așa de divergente, încât neînțelegerea și ura ar putea să nască între [ele].

[Odobescu, *op. cit.*, III, 354 sq.]

Și gândindu-se apoi la toate reformele sociale și școlare, care se fac fără ca țăranii să fi fost consultați în mod real și fără să fi fost pregătiți pentru ele, adaugă :

«... Când sătenilor, lipsiți de lumina instrucțiunii și sărăciți prin grele sarcine, li se impun măsuri administrative, a căror garanție stă numai într'o stare de cultură înaintată și pentru a căror susținere se cer mijloace de care săteanul, în trista lui pozițiune, nu poate să dispună, atunci învederat se comit acte greșite și culpabile, se compromite starea națiunii».

[Odobescu, *op. cit.*, III, 356.]

Pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, el propune oamenilor de stat să pună în studiu două serii de măsuri: pe de o parte o nouă organizare a școalelor rurale, în *programele* și *metodele* lor, astfel încât să răspândească prin sate „o instrucțiune *bună* și *practică*”; iar pe de altă parte instituirea de *bănci rurale*, după sistemul scoțian, care să ajute pe țărani „a-și activa și perfecționa munca agricolă” și să-i „deprindă cu un traiu adevărat economic”, pentru ca

viața lor să nu mai fie „o existență fără prevederi economice, un traiu *de azi pe mâine*“.

Întocmirea școalelor noastre rurale nu ține seamă de nevoile reale ale vieții țaranului; de aceea din ele nu es țărani *mai pricepuți la traiul lor*, ci mai ales „aspiranți la posturile salariate ale comunelor, notari și scriitori, dispuși mai totdeauna a se folosi de mărginitele lor cunoștiințe ca de un mijloc de mârșavă exploatare aplicată la neștiința de carte a bieților săteni și a tuturor nevoilor ce-i apasă“.

«Cu astfel de sistemă de instrucțiune, niciodată clasa rurală nu va ajunge la o adevărată cultură, dar *nici măcar la o preluire justă a instrucțiunii*. Știința de carte i se va face din zi în zi mai odioasă, ca un mijloc de corupțiune ce atacă pe cei ce se ating de ea.

Sătenilor le trebuiește o *învățătură practică aplicată... la lucrările lor uzuale și la viața socială*, o învățătură în care scrierea și citirea ar fi considerate numai ca mijloace accesorii, și nu de loc ca scop al învățământului.

Așa dar nu numai a învăța pe săteni să citească și să scrie trebuie să fie scopul școalelor rurale, ci *a-i învăța să-și îndeplinească cu succes și progres profesiunea lor de cultivatori ai pământului și rolul lor de cetățeni ai patriei*. [ib., III, 357 sq.]

Negreșit că în acest răstimp de treizeci de ani s'au schimbat multe, în sensul dorit de Odobescu, în organizarea școalei rurale, și în programe și în metode; recomandarea lui însă de a potrivi mai bine școala rurală cu nevoile reale ale țaranului, rămâne încă și astăzi o țintă a viitorului.

Tocmai peste 16 ani, în 1892, mai avem prilejul, și cel din urmă prilej, de a auzi pe Odobescu vorbind de școală.

Eră atunci de câți-va ani membru în consiliul permanent de pe lângă ministerul instrucțiunii publice. Cu pornirea firii lui de a pătrunde până în adâncul lucrurilor, de a se informa exact și munișos, fie că ar fi fost vorba de o lucrare literară, fie că ar fi fost de o însărcinare oficială, el se legase acum cu sufletul de învățământ: vizitase multe școale, asistase adesea la lecțiuni, văzuse multe, și bune și

rele, și, din toate, prinsese o dragoste deosebită de copii și de școală; instituția pe care o cercetă însă mai des era școala normală de institutori, cu anexa ei, școala de aplicație: îl interesa în deosebi, ca un fel de laborator de experiențe. De câteva luni era apoi director al școlii normale superioare.

Afară de asta, cu doi ani înainte, lucrase el însuși, împreună cu d. Slavici, la o „Carte de citire” pentru copii mici, și poate tocmai în acel timp își purta ochii peste manuscrisul traducerii minunatei cărți pentru copii a lui Edmundo de Amicis, „Cuore”, tălmăcită în românește de d-na Clelia Bruzzesi.

«Mi-e 'ntotdeauna drag să pot ajuta, cu ori-cât de mărunț serviciu, pe copiii noștri; căci am statornica credință că dășii — dacă noi vom ști bine să-i îndrumăm — au, într'un viitor apropiat, să facă din neamul românesc un popor lăudat printre popoarele lumii!»

[«Cuore», București, 1893, p. VIII.]

În Februarie, acel an, Hasdeu ținuse la Ateneu o conferință „de om cu spirit, dar cu toane”, cum zice familiar Odobescu, conferință în care proclamă că noi Românii sântem toți niște copii, deci, după părerea lui, răi din fire, porniți spre toate ușurințele, și meniți pieirii ⁽¹⁾.

Pe Odobescu nu-l răbdă inima să lase publicul, și mai ales tinerimea, sub impresia unor idei așa de deprimante, cu atât mai mult cu cât erau rostite de un om de mare autoritate asupra tinerelor generații, și cu cât Odobescu avea alte convingeri și despre starea noastră de atunci, și despre firea copiilor, și despre viitorul neamului.

Prin temperament și prin cultură Odobescu era de un optimism indestructibil.

«Chiar și în deseale decepțiuni pe care le încearcă patriotul în zilnica sa activitate politică, de un singur lucru nu-i este permis a despera vreodată și acel lucru este: viitorul ce prin instrucțiune el poate pregăti țării sale».

[Odobescu, *op. cit.*, III, 342.]

Cu această credință din tinerețe și cu sufletul cufundat

(1) Conferința aceasta, „*Noi în 1892*”, a fost apoi publicată în „*Revista nouă*”, nr. 11 și 12 (Februarie și Martie) din 1892.

acum în acea atmosferă a școalei pe care am încercat să o prindem adineaori, Odobescu rostește la Ateneu în seara de 1 Martie 1892, cuvântarea sa: „*Un leac pentru copilăria noastră*”⁽¹⁾, ca răspuns la conferința lui Hasdeu.

La afirmarea lui Hasdeu că noi sântem copii, el, „om al vieții pozitive”, opune constatări de fapte din istoria noastră contemporană.

«Noi suntem azi unicul popor din Europa contemporană, care în timp de vre-o 70 de ani, de la Tudor Vladimirescu încoace, ne-am săltat deodată cu trei sute de ani înainte, am suit cu pași repezi și vârtoși scara propășitoare a culturii și, dintr-o stare cu totul înjosită, ne-am înălțat, ca în zbor, până pe pragul civilizațiunii moderne, întemeiând, *noi prin noi înșine*, a noastră desăvârșită neatârnaire.

Dacă acestea sunt fapte de copii, apoi a copiilor e împărăția lumii!»
[«Revista pedagogică», I, 112 sq.]

Dar și copii să fim, oare copiii sânt așa de răi și de stricați din fire, cum pretinde Hasdeu? Odobescu cel iubitor de copii găsește aici prilejul de a spune în limba lui următoarele adevăruri de psihologie a copilului:

«...Cutez să rostesc aci o părere, poate chiar nereligioasă, și admit că nici așa răi, cum vrea să-i facă d-l Hasdeu, nici așa fără de prihană, cum ni-i recomandă Christos, nu sunt în realitate copiii. Îi las deci scăldându-se între aceste două ape și... vă propun să recunoaștem că copilul, în cea mai fragedă a lui vârstă, nu e nici bun, nici rău.

El este ce voim și ce știm noi să facem dintr'insul. Însușirea predominantă a firei sale mlădioase, dar încă nemlădiite, este de a face ce vede făcând pe alții. El se hrănește cu ce-i dăm noi de mâncare; el vorbește limba pe care de la noi o aude; el plânge, când cei din juru-i sunt mâhniți sau posomorâți, râde când îi vede veseli și voioși. El devine rău și viclean, în mijlocul oamenilor stricați; se face milos și cuminte printre cei buni și de treabă. El pururea se aseamănă deci cu mai marii săi, și nu aceștia învață viciile și mișeliile dela copii.

Unde a sărit capra, sare și eada, dar niciodată țapul nu se ia după ed!»

[*ib.*, p. 113.]

După ce astfel și-a „răfuit semile” cu Hasdeu, vine la partea pozitivă a conferinței sale, care e și cea mai interesantă pentru noi.

(1) Publicată în «Revista pedagogică», anul I, nr. 3 și 4 (Martie-Aprilie: 1892) p. 107—128.

Admițând chiar că ne-am afla într'o stare deplorabilă, nu e oare nici un mijloc de a ne întoarce pe căi mai bune, mai sănătoase? Dacă prezentul e rău, viitorul nu poate fi mai bun? Viața unui popor nu se încheie în rândul de oameni din vremea de față. E o nădejde a viitorului — copiii, și e și un loc, în care „fîrea clătitoare a copilului se poate înjgheba în albia virtuților și a omeniei”: dacă nu *familia*, cel puțin *școala*, dacă nu cea de azi, cel puțin cea care se pregătește prin școalele normale de toate gradele (pe atunci nu erau desființate școalele normale superioare).

«... Sunt de părere, că ori-ce răutate am mai păstrat în noi, aceea se poate vindeca, dacă nu azi, dar mâine; că acea răutate nu provine din spiritul nostru copilăresc, ci din contră din vechi bolesne, încă nestărpite, dar care se pot stărpi; iar mai presus de toate eu crez că noi acum mai mult decât ori-când, avem în inimile noastre sămânță de viață și chiar de o viață mult mai bună și mai spornică decât a fost cea din trecut.

Totul este să nimerim leacul potrivit, care să ne curețe de rele, să ne limpezească de păcate, să ne întrezeze cât mai curând și să ne che-zăsuiască pentru ani îndelungi tăria unei depline înfloriri în existența noastră națională.

Acel leac, nu poate fi altul decât o *creștere morală, înțeleaptă, temeinică, practică și adevărat națională a copiilor și a tinerimei noastre*. [ib., p. 115 sq.]

Firește, mai e încă un factor, tot atât de important pentru pregătirea viitorului: *familia*; însă, pentru ca creșterea dată de familie să constituie un progres moral, se cere ca viața dintr'însa să fie exemplară. La noi însă, prin chiar saltul ce l-am făcut de la starea de semi-barbarie și de servilism oriental spre civilizațiunea contemporană, vechile temelii ale vieții patriarhale s'au zdruncinat, iar un nou echilibru cere timp. Nu rămâne dar decât *școala*, care, pe lângă sarcina ei obștească, destul de anevoioasă, trebuie să-și mai ia la noi încă una: de a înlesni reconstituirea celui de-al doilea factor al educațiunii, familia.

«Școală dragă, în tine ne este toată nădejdea!»

Dar vorba aceasta, școala, care ni se arată așa de sim-

plă, e totuși foarte complexă. Elementele ei, cunoscute, Odobescu le desface cu o grijă părintească și împarte cu grație sfaturi înțelepte în privința lor:

«Școala e trei lucruri, totdeodată: o casă, o carte, un dascăl!

Și 'ntr'această nomenclatură tripartită, observați, rogu-vă, că am urmai o gradațiune ascendentă.

Casa e lesne de clădit, de înzestrat și chiar de împodobit, cui are parale...

...[Însă], oricum ar fi, casa pentru școală e un simplu adăpost....; pentru ca ea să-și ajungă scopul folositor, mai trebuie și *Cartea*, după care să învețe [copiii]. Cartea e, în adevăr, un lucru de trebuință și nu tocmai lesne de înjghebat. Ea trebuie să cuprindă numai lucruri alese și toate cu folos; trebuie ca accele materii să fie bine coordonate și lămurit explicate; trebuie ca limba în care e scrisă, precum și ideile într'însa dezvoltate, precum și obiectele în ea descrise, să nu rătăcească, să nu încurce mintea copiilor; să n'o depărteze nici s'o înlăture de pă-mântul lor natal.

Grele condițiuni! Totuși, cu oarecare stăruință, cu multă luare-aminte și cu un spirit bine cumpănit, câțiva oameni pricepuți ar putea să le realizeze într'un timp destul de mărginit. S'ar putea utiliza chiar, în această lucrare, cele mai nimerite din cărțile didactice întocmite în alte țări. Traduceri și adaptări fericite se pot face de buni cunoscători ai naturii, ai caracterului și ai limbei patriei noastre (1).

[ib. p. 119 sq.]

Însă, ori-ce carte e în sine și un lucru mort: viață nu poate căpăta decât de la al treilea factor al școlii, care ocupă în ea un rol cu totul precumpănitor — *dascălul*.

Și, încălzit de duioase amintiri și de idealul ce purtă în suflet, Odobescu ne dăruiește cel mai clasic portret al „dascălului“, din întreaga noastră literatură:

«Cine va fi oare acel om care, la orele dimineții, trece pe drum, um-

(1) Cu 27 de ani înainte, în acel raport asupra organizării învățământului secundar, pomenit mai sus, Odobescu făcuse o recomandare de aceeași natură: să se numească o comisiune de oameni speciali, care, împreună cu consiliul permanent, să cerceteze cărțile didactice din Germania, Franța, Elveția, Belgia, Anglia, etc. și, alegând dintre ele pe cele mai apropiate pentru școlile noastre, să ofere premii la cele mai bune traduceri, localizări sau redactări de asemenea cărți. [Vezi «Scrieri», II, p. 74 și 77.]

blând cu pași potriviți, mai mult ageri decât pripiți, și-și ține capul cam îndesat între umeri, deși trupul nu-i este de loc gârbovit? Ochii lui, a căror privire e ținută tot drept înainte, se străvăd sclipind adesea sub ochelarii ce-i acoper. Este el tânăr? Este bătrân? Cu greu l-ai ghici, căci gravitatea umbletului și a ființei sale te-ar face să-l crezi ajuns în amurgul vieții, pe când, dimpotrivă, zâmbetul blajin și bine-voitor ce mereu i se joacă pe buze seamănă cu razele veselitoare ce se revarsă în zori de dimineață. Îmbrăcămintea lui nu învederează altă îngrijire nici altă podoabă la dânsul decât cea mai curată simplitate. Se vede cât colo, că ordinea și cumpătarea în toate sunt nedeslipite de întreaga lui ființă.

El nu umblă nici alene, nici cu aer trufaș, ci merge înainte hotărât, ca un om ce are în gând să-și îndeplinească o plăcută datorie; el nu stă la îndoială, ci îl vedem că intră drept pe poarta unei case unde stă scris d'asupra numele de Școală. » [ib. p. 121 sq.]

Pe un asemenea „dascăl” ideal îl urmărește apoi în școală (și, din cele ce urmează, se vede că se gândește mai ales la învățătorii copiilor mici), spre a ne putea da, sub această formă vie și aproape fără să prindem de veste, povește bătrânești și totuși de cea mai modernă pedagogie:

«Vă închipuiți, poate, că el are să se suie pe catedră și de acolo posomorit, ponivos și sanchiu, are să-i pună pe copii a-i înșiră pe de rost toate câte le va fi dat el din ajun ca să le învețe ei din carte? — Nu! nici de cum; el rămâne în picioare, în fața școlarilor săi, și într-o ne-curmată convorbire cu fiecare dintr'înșii pe rând, ei îi spun mult puținul cât știu de mai nainte, iar dânsul tot mai adaogă, grăunte cu grăunte (pentru ca să fie minții lor copilărești mai lesne de mistuit), tot mai adaogă nouă cunoștințe, înfățișate și explicate astfel, ca rimic din câte el spune să nu rămână nepătruns și neînțeles de dânsii.»

[ib. p. 122.]

Și de unde a căpătat acest „dascăl” model „minunata și fermecătoarea sa artă?”. Negreșit, ea este, în bună parte, un dar firesc; însă acest dar a fost luminat și perfecționat prin învățăturile și mai ales prin *exercițiile practice* din clasele de aplicație ale unei *școli normale* ⁽¹⁾.

(1) Despre acei «profesori și profesoare care... învață pe copii pedagogia pe de rost, cum i-ar învăța *Tatăl-nostru* și *Tabla lui Pytha-*

«Școalele normale sunt dar baza edificiului didactic. Lor s'ar cuveni să le dăm, în momentul de față, o neasămuită precădere; căci ce ne-ar fi bune *palatele școlare* și *bibliotecile didactice*, dacă nu vom avea oameni care să știe să le întrebuințeze, în mod practic și inteligent, și să tragă din ele folos pentru copiii și pentru tinerimea noastră?»

Cu acel rar „bun-simț” al câtorva oameni din generația lui, Odobescu atrage, cu cea mai mare stăruință, luarea-aminte asupra acestei condiții prealabile a ori-cărui învățământ: pregătire pedagogică specială, a tuturor celor ce vor stă într'o zi pe o catedră, pregătire sub conducerea unor oameni experimentați și conștiincioși.

El știe bine, că și pentru școală *omul* e totul, iar formele puțin lucru; că directori oameni cu minte și profesori oameni cu suflet fac mai mult decât toate legile și regulamentele, pentru realizarea scopurilor școlarei.

«Nu mai umblați de geaba după absurde utopii, că adică veți reformă într'o singură zi întregul nostru învățământ, prin faptul numai că veți fi izbutit (tare mira-m'aș!) a face să se modifice câteva articole din vechea noastră lege; sau că veți face tot ce trebuie spre a clădi câteva sute -- fie și mii! — de școale nouă și frumoase prin sate și orașe, sau chiar că veți provoca și veți înlesni o extraordinară stimulare în literatura noastră didactică.

Toate acestea nu plătesc un ban, pre cât timp nu veți avea oameni pe care să-i instituiți adevărați dascăli și să-i așezați în acеле palate școlare și să le dați pe mână acеле publicațiuni didactice.

Formați mai întâi dascălii! Pregătiți-i bine în curs de câțiva ani — *căci în acest caz trebuie mai multă răbdare decât pentru clădirea de case și pentru confecționarea de cărți*. De altminteri, acei dascăli, la timpul lor, vor face cărțile trebuitoare, iar d-voastră le veți face atunci foarte lesne casele unde dâșii, ori-cât de puțini la număr ar fi la început, vor ști în curând să înrodească țara întreagă cu mii de buni școlari, meniți și aceștia a deveni buni cetățeni, buni părinți de familie!»

gora, și cu această zadarnică și tâmpitoare îmbăcsire a minții tinerilor» socotesc «că-i pregătesc anume ca să fie buni dascăli» — Odobescu nu poate găsi îndeajuns cuvinte de condamnare: «Pedagogia redusă la această unică și costelivă formă este o adevărată iazmă pentru mine! O urâsc din toate puterile sufletului, ca o boală *endemică*, ce de vre-o 20 de ani încoace bântue nemilostiv nenorocita noastră țară!»

[ib. p. 116.]

abram kien

Strom
Belfalpi

«... Vedeți, ... la ce puțin lucru mi-am redus eu acum pretențiunile. Prin succesive restrângeri... am ajuns a zice: Pentru momentul de față..., leacul pentru educarea copiilor noștri pe viitor este întemeierea de Școale Normale de toate gradele și de ambele sexe». [ib., p. 125 sq.]

Amintind apoi o notiță din viața nobilului prusian Rochow (un boier care își închinase viața la ridicarea poporului, prin învățatură, și compară activitatea aceasta a lui cu a unui șoricel ce ar roade câteva ițe la plasa în care ar fi împlecit un leu puternic) — Odobescu sfârșește conferența sa cu aceste cuvinte:

«Care dascăl dintre noi n'ar năzui și el să fie șoricelul ce ar da mai mare avânt dezvoltării intelectuale a poporului nostru românesc? Cât despre mine, nimic nu m'ar feri mai mult decât acest rol de glorioasă modestie!».

Și gândul acesta i s'a și împlinit, într-o oarecare măsură: de câteva luni fusese numit director al „Școlii normale superioare” din București (înlocuită acum de „Seminarul pedagogic universitar”); i se dedese astfel prilejul de a contribui în mod efectiv la acea regenerare a învățământului, în care puneă el toată nădejdea viitorului.

La școala normală superioară, Odobescu — „om de lume” de cea mai fină aristocrație și profesor cult în curent cu cerințele pedagogiei moderne — aduce cu sine o nouă viață. Pe de o parte el vrea să dea normaliştilor, viitori profesori de școale secundare, toate elementele de cultură ale claselor conducătoare, spre a putea avea în societate, în toate privințele, locul la care le dă drept superioritatea lor intelectuală: îi pune să învețe artele de agrement — desen, pictură, muzică, (canto, piano, vioară, flaut, violoncel), dans și scrimă; le aduce apoi, ca subdirector, un Francez, absolvent al școlii normale superioare din Paris, cu care să converseze zilnic.

Pe de altă parte, introduce noi maeștri de conferințe (pentru geografie, istoria națională, filologia comparată, chimie, limba paleo-slavă, practica pedagogică), spre a da normaliştilor cea mai solidă pregătire teoretică.

viva

Dar inovația cea mai de frunte, și care însemnează într'adevăr o *dată* în istoria învățământului nostru secundar, este introducerea *lecțiilor practice*, pe la școalele secundare ale statului, făcute de normaliștii din ultimul an de studii: pentru întâia oară vedeă țara românească viitori profesori pregătindu-se în mod practic, și sub conducerea reală a unui om priceput, pentru greaua lor sarcină ⁽¹⁾. Și atâta inimă puneă Odobescu la această pregătire, în cât, nu numai că revedea din nainte planul scris al fiecărui lecțiuni, și ajută cu sfaturile sale pe toți, ci asistă el însuși în clasă la lecția fiecărui normalist, împreună cu colegii lui și cu profesorul de liceu care pusese la dispoziție ora sa, urmărea cu cea mai mare luare aminte întreaga lecțiune, și-i arată după aceea, într'o critică plină de observări juste, toate însușirile și toate cusururile. Cei ce au avut fericirea de a face cu Odobescu această ucenicie nu vor uita niciodată devotamentul părintesc și grația distinsă cu care directorul lor îi ajută să facă primii pași în noua cale a vieții lor.

Ne-ar mai rămânea acum să vorbim de cărțile de școală

(1) *Lecțiunile practice* au fost introduse la noi în țară, întâi la școalele normale *de învățători*, după cât știm, pe la 1863, de d. Maiorescu, pe atunci director al școlii normale «Vasile Lupu» de la Trei-Ierarchi. (Cfr. «Răspuns la criticele nedrepte... îndreptate contra cărților noastre de școală de către d. Ioan Pop Florantin», de Institutorii V. Răceanu, Ion Creangă, etc., Iași, 1888, p. 3 sq.: «În anii 1863—64 și 64—65, unii dintre noi... deși erau institutori..., fiind-că lecțiunile de pedagogie ce le făcea d. Maiorescu se țineau înadins în orele libere de clasă, pentru a putea urmă toți institutorii din Iași, cari vor voi, am urmat și noi... la acel curs, care ne-a fost de foarte mare folos... Căci în țară la noi, *singurul* care a înțeles rolul ce joacă știința pedagogică *intemeiată pe practică*, este d. Maiorescu, care în tot timpul profesoratului său de pedagogie s'a ferit de a îndopă pe școlarii săi cu teorii pedagogice *abstracte*, fără să fie intemeiate pe o practică adevărată. Pentru acest scop a înființat cursuri practice de predare la clasa I și a II-a primară, atât la școala din Trei-Ierarchi, cât și la celelalte școale primare din Iași.»

făcute de Odobescu, una în colaborare cu d-l Slavici, altele cu d-l Borgovan. Sperăm să o facem cu alt prilej și să arătăm atunci ce limbă minunată, ce măsură, și totuși ce poezie, ce umor sănătos și ce mișcare, e în aceste cărți pentru copiii mici, care au farmec și adesea lucruri nouă chiar și pentru omul mare. În această privință, ele, împreună cu „Metoda nouă de scriere și citire” și cu „Învățătorul copiilor” ale lui Ion Creangă și asociaților săi, constituie un moment unic în literatura noastră didactică. Să ne fie îngăduit aici de a înfățișa doar câteva scurte probe din ele.

Iată, de pildă, cum le arată copiilor „primăvara” :

„*Bine ai venit, primăvară dragă! Soarele s'a mai desbrobodit de nori. Un vântisor mai galeș decât viforatecul Crivăț al iernei gonește iute, iute norii; iar prin luminișurile lăsate între norii fugari, soarele zâmbește vesel spre pământ!*”

Țarina e umedă de zăpada ce s'a topit; pretutindeni iarba și semănăturile răsar din pământ. Și, de unde toamna câmpul eră părțit și *oacheș*, de unde, iarna, eră alb și *cărunțit*, acum, în primăvară, el se face *verziu* și-ți *mângâie vederea* cu fața lui *fragedă*. Pe copaci în pădure și pe pomi în grădină *dă mugurul* pretutindeni și ramurile se *spuzesc* cu floricele albe și roșcățele... .

[«Carte de citire» pentru clasa a II-a primară, de A. I. Odobescu și I. Slavici, București, Socec, 1890, p. 103 sq.]

Iată ce sugestiv le vorbește despre „iepure”:

«... De iepuri să nu-i fie frică nimănui, fiindcă nimeni nu e mai *fricos* decât dâșii; de aceea se și zice despre unii copii că sunt «*fricoși ca iepurile*».

Iepurele lesne se sperie; pe dată ce i se pare că e vre-o primejdie, el se *așază pe picioarele dindărăt*, își *ciulește* urechile în sus și *ascultă cu temere*. Urechile lui sunt lungi și *scobite adânc* ca niște *linguri*; cu dâșele el aude foarte bine, iar cu nările de la *botișor* miroase tot așa de bine. Dacă *adulmecă*, adică *miroase*, că se apropie de dâșul cineva, fie acela om sau dobitoac, *zbughi!* și *p'aci i-e drumul!*

Noaptea, când e lună, iepurii din pădure se adună cu grămada în *poiene* și în *luminișuri*; acolo iepurii mari, cari se numesc *șoldani*, și *iepușoarele* bătrâne se joacă vesel și *sglobiu*, cu puii lor, cărora li se zice *vătui*...

[ib., p. 139 sq.]

Ce poate fi mai sec decât o „deprindere ortografică pentru trăsura-de-unire” într-o carte de gramatică?

Iată însă ce vioiciune îi dă Odobescu :

«Spată-lată a fost încă de mic-mititel un pierde-vară, un târâe-brâu, un om-de-nimica, un lără-de-lege. Ca copil el se furișă printre florile cele nalte, printre floarea-soarelui, printre moțul-curcanului, ca să fure pepeni din grădină. Mai târziu și-a luat lumea'n cap. — «Nu cum-va du-su-s'a el și la Lacul-Sărat?» — Ba s'a dus, și de-acolo a fugit la Balta. Albă, la Vălenii-de-Munte, . . . până a ajuns la Turnu-Severinului. . . »

[«Gramatica pentru clasa III-a primară, de d. A. I. Odobescu și V. Gr. Borgovan, București, Alcalay, 1895, p. 13.]

A mai auzit cândvă vre-o „repetire trimestrială pentru declinări și conjugări“ „exemple“ ca acesta? :

Primăvara e frumoasă! La sfintele sărbători ale Rusaliilor, pământul întreg este ca un raiu de bucurii și de plăceri. Ierburi verzi și flori mirositoare îmbracă tot locul cu cea mai mândră haînă!.

[*ib.*, p. 81].

Activitatea didactică a lui Odobescu făcea parte dintr'un plan întreg de organizare a statului și de luminare a poporului. Situația și mijloacele lui nu-i dedeau putința de a întreprinde tot ce credea necesar pentru propășirea culturii neamului său; dar din acel plan purtat în suflet a încercat să dea ființă la ceea ce putea el singur: iubire de știință și metodă în lucru tinerimii universitare, prețuire a artei și a trecutului nostru istoric, simțul limbii părintești și respect pentru ea în clasele culte ale societății, „întreținerea preocupățiunilor științifice în corpul didactic“ ⁽¹⁾, un spirit nou în metodele învățământului secundar, cărți bune pentru învățământul primar.

E păcat că n'a avut prilejul, printr'o situație mai înaltă în Stat, să-și pună inteligența lui bogată, și așa de cumpănită în ale școlii, în serviciul organizării învățământului public al țării: multe ar fi luat, de-bună-seamă, alt curs.

Poate cu gândul de a se semnală pentru o asemenea sar-

¹⁾ V. raportul lui Odobescu în privința «cestionarului» său arheologic trimes învățătorilor, — în Arhiva ministerului instrucțiunei publice, diviziunea școalelor, dosarul No. 239 din anul 1873.

cină a început a scrie articolele din „Românul“, din vara anului 1876. Evenimentele politice, războiul care izbucnește, îl distrag de la planul ce-și propusese de „a desvoltă mai pe larg mare parte din importantele cestiuni ale instrucțiunii publice“⁽¹⁾: în loc de acestea, după două articole despre școală, se îndreaptă spre chestiunile mai arzătoare dela ordinea zilei, privitoare la politica externă a țării și la împământenirea Israelitilor.

Ori-cât de răzlețită e însă activitatea lui, ea e prinsă toată în cadrul aceluiasi sentiment: o adâncă iubire de pământul țării și de neamul său. În deosebi tot ce se atinge de popor îl interesează cu pasiune: artă și literatură populară, clădiri și cărți vechi, organizare a școalei rurale și a vieții economice a țăranului, cărți nouă pentru învățătura copiilor. Prin cercetările lui arheologice și prin scrierile literare vrea să învieze trecutul; prin profesorat și prin cărți de școală vrea să pregătească viitorul.

I. A. RĂDULESCU-POGONEANU.

(1) Odobescu, *Scrieri*, III, p. 343.

SENIN

Spre—albastrul cer de vară ce asupra ta se 'ntinde,
Spre culmi, spre verzii codri, spre văi ce 'n zare apun
Se perd, în cârd și ochiul abia le poate prinde,—
Te uiți — cum stai pe malul pârâului ce 'n prund
Își joacă valuri crețe cu tainic șopotit.

Pe iarba moale capul se lasă liniștit
Și 'n juru-ți peste toate privirea ta pe rînd
Se plimbă cu nesațiu, ș'acum de pretutindeni
Vedenii cete—cete senine apărând,
Îți vin tot mai aproape și simți cum, blânde, gândul
Ți-l împresoară—'n zborul lor, gîngăș legănându-l

Cu drag îți porți privirea de dulci visări umbrită
În jur—ca 'n vis vin glasuri ce fermecat murmură,
Și 'n taină, lângă tine, pe ascunse—căi sosită,
O zină se ivește—și 'n alte lumi te fură!

EUG. CIUCHI.

TRADUCERILE LUI ODOBESCU

Se implinesc în curând doisprezece ani, de când nu mai e printre noi Alexandru Odobescu. Puțini se vor mai fi gândind astăzi la dânsul, și poate că în mintea unora din acești puțini numele lui Odobescu chiamă icoana a Dumnezeu știe ce slăbiciuni. Dar dacă e ușor, răscolind viața celor duși, să întinzi ca pe tarabă, spre mulțimea zăvistioșilor ori nevolnicilor, mici mizerii, cari, după vorba cunoscută, sunt legate de o mână de *pământ*, în schimb e o datorie, pe care mi-o implinesc cu drag, să arăt și altora, pe cât mă iartă puterile, prin ce anume *sufletele* celor dispăruți mai trăesc încă în sufletele noastre.

Odobescu este cunoscut generației de azi ca arheolog și ca om de școală, ca literat și ca stilist de frunte. De niciuna din aceste activități nu-mi propun să vorbesc aici. Este o altă ramură, în care Odobescu a lucrat mai puțin, pentru care e mai puțin apreciat, unde totuși a lăsat urme neșterse și cari ne dau o adâncă părere de rău că el n'a închinat acestui fel de lucrări mai mult din puterile lui. E vorba de traduceri ale lui Odobescu.

Cine a citit descrierea Bărăganului ori a drumului spre Bisoca, cine și-a aruncat ochii măcar pe câteva pagini din *Pseudokynegetikos*, acela și-a putut da seama atât de gingașia de simțire a lui Odobescu pentru tot ce e frumos, cât și de puterea lui de a întrupă, prin vorbe, imagini sau simțiri. Înzestrat cu aceste două calități de artist și cunoscând atât limbile vechi cât și o bună parte din cele moderne, Odobescu a trebuit să fie adânc impresionat de fru-

mușetile literaturilor vechi și nouă, și mai ales ispitit să toarne aceste frumuseți și în limba noastră, care tocmai se zbătea să-și croiască un drum. Dar literaturile cari l-au atras mai mult, cari i mulțumeau mai bine sufletul și spre cari totdeauna se îndreptă cu drag, erau literaturile vechi. Odobescu și-a smălțat adesea scrierile cu pasagii traduse din Gogol și din Dante, din Schiller sau Cervantes; dar acestea erau numai nestemate culese din salbele bogaților, menite să împodobească sărăcăcioasa lui scriere, cum se exprimă singur într'un loc; pe când traduceri din scriitorii latini și greci, totdeauna mai întinse, totdeauna desăvârșite, ne fac impresia că stau acolo *pentru sine*, nu pentru podoabă.

Încă de tânăr Odobescu își încearcă puterile cu traduceri. Am înaintea mea un manuscript al său, scris cu slove vechi, în care se află traducerea primelor 13 ode din Horațiu; sunt niște încercări timide, stângace, probabil de pe timpul când Odobescu eră student la Paris, dar din cari se vede atât lupta fățișă cu greutățile textului, cât și scăpărarea unora din calitățile cari vor formă, în urmă, tocmai caracteristica limbii și, mai ales, a traducerilor lui Odobescu. Dau aci, ca o simplă probă, traducerea odei a 4-a, *Ad Sestium*.

«Se topește aspra iarnă subț voioasa înturnare a primăverii și a zefirului, și pălimarele trag în mare carinele rămase pe uscat; iar vitelor nu le mai place pătulul, nici plugarului focul, și în câmpii nu mai lucrește alba chiuciură.

Iacă și Vinerea din Kipru cum duce horele, pe când luna se 'nalță pe cer, și Grațiile smerite unite cu Nimfele, izbesc pământul cu fiecare picior pe rând, în vreme ce focul arde în grelele făurări ale Ciclopilor.

Acum se cade să 'ncingem capul neted sau cu verdele mirt, sau cu florile ce le poartă pământul înmuiat; acum iar se cade să jărtfim lui Faun, în crângurile umbroase, sau o oae de o va cere, sau un ied de-i va place mai bine.

Searbăda moarte atinge cu acelaș picior colibele săracilor și turnurile crailor. O! fericite Sestie, viața ține așa de puțin, încât nu-ți dă nici vreme a te apucă de 'ndelungate nădejdi; curând va apăsă asupra-ți noaptea, și Manii cei din poveste, și-ngusta locuință a lui Pluton; iar când

vei ajunge acolo, nu vei mai trage la sorți împărăția ospățului, nici te vei mai uita cu drag la gingașul Licidas, după care arde acum orice june, și de care peste puțin se vor inflăcăra fecioarele».

Cam din acelaș timp (1852—1853) este și un fragment din satiricul Luciliu, publicat în studiul *Satira Latină*, și care nu se distinge nici prin varietatea stilistică, nici prin bogăția vocabularului, cari deosebesc pe Odobescu.

Trebue să ajungem tocmai la anul 1874, cu Pseudokynetikos, ca să dăm de bucăți mari de prin autori străini, traduse cu o rară pricepere a nuanțelor, cu o silință totdeauna incununată de succes de a redă aceste nuanțe, cu o bogăție de cuvinte și de alcătuiuri stilistice, cari fac din traduceri lui Odobescu bucăți cu adevărat clasice, vrednice să stea alături de originalele lor. Citez, ca unic exemplu, splendida invocație către zeița Venus, cu care poetul latin Lucrețiu își deschide poema *de rerum natura*.

«Născătoare a gîntei lui Eneu, voluptate a oamenilor și a zeilor, spornică Vinere! tu care sub stelele lucinde ale cerului, împoporezi marea cea plutitoare și pămîntul cel roditor, prin tine tot neamul viețuitoarelor concepe și se naște spre a vedea lumina soarelui. Dinaintea ta, zeiță, dinaintea ta și la a ta sosire fug vînturile și norii de pe cer; sub tine, pămîntul împetrișat așterne flori dragălașe; ție-ți zămbesc valurile mării, și cerul, inseninat de tine, lucește de o lumină peste tot împrăștiată. Căci îndată ce primăvara deschide șirul frumoaselor zile și îndată ce suflările instrunate ale zefirului reîncep a deșteptă puterile fecundării, mai întâi zburătoarele cu inima străpunsă de a ta virtute, vestesc, o zeiță, a ta venire; apoi turmele îndărjite saltă cu veselie prin pășuni și străbat în not repezile râuri; astfel, aprinsă de frumusețea și de farmecile tale, toată firea însuflețită te urmează cu înfocare pe tine, oriunde tu o mîni a se duce. De aceea prin mări și prin munți, prin apele volburoase, prin locuințele frunzoase ale păsărilor și prin câmpiile inverzite, suflând tuturor în pept o dulce iubire, tu faci ca, cu plăcere, să se înmulțească în etern generațiunile lumii».

E o mare depărtare dela încercările inițiale până la desăvârșirea pe care am văzut-o. Intre traduceri din Horațiu și cea din Lucrețiu se înșiră o mare parte din lucrările lui Odobescu, *scenele istorice*, *studiile arheologice*, *articele critice*, *traduceri* etc..., într'un cuvînt aproape toate

scrierile lui de seamă. Odobescu ajunsese la deplina maturitate: el stăpânea, ce-i drept, limba originalelor din care traducea, dar stăpânea mai ales propria sa limbă, care sub condeul său căpătase o mlădiere și o culoare necunoscută până la el. Însă această destoinicie în traduceri nu eră nici jucărie, nici un efect al întâmplării, ci rezultatul unei munci încordate de ani întregi — care se străvede pe alocuri și în scrierile sale și pe care o cunosc în amănunte acei cari au văzut pe Odobescu lucrând; pe de altă parte, ea izvoră dintr'o convingere adâncă, pe care i-o dăduse tocmai faptul că pătrunsese, cu simțul lui de artist, esența intimă, atât a limbilor clasice, cât și a graiului popular românesc.

Academia română pusese premii pentru traduceri din mai mulți autori latini și greci, și Odobescu a fost, în diferite rânduri, ales raportor al lucrărilor prezentate la concurs. Cu acest prilej el și-a expus odată sumar convingerea la care ajunsese după ani de muncă stăruitoare, cu privire la condițiile pe cari trebuie să le implinească o bună traducere.

„Dificultatea unei bune traduceri crește în proporțiune cu diferența ce există între vocabularele, sintaxele și construcțiunile bine întemeiate și bine statornicite a două limbi ce se încearcă la lupta înfrățitoare a traducțiunii; cu cât o limbă are cuvinte și reguli mai temeinic stabilite, cu cât ea a ajuns a fi mai de sineși stătătoare, cu atât ea este mai puțin priincioasă, mai puțin înlesnitoare la translațiuni dintr'o limbă rivală; și din contră, limbile nu încă de tot formate, limbile încă slabe și sărace, ... au și folos și îndemnare de a se mlădiă, prin mijlocul traducerilor, după chipul și asemănarea limbilor celor mai corecte. Acesta este fără îndoială cazul limbii noastre.... Traducătorii trebuie să se pătrunză bine de înțelesul autorului ce le stă față, fără ca să nesocotească nici una din nuanțele, uneori foarte delicate, ale cuvintelor și ale frazelor.... Punctul de atac către care privirea traducătorului va să fie direct ținută, este însuși textul autorului antic și numai acel text;... el

trebuie să se pătrundă bine de gândirile modelului său, să-și însușească tot complexul de idei ce se văd și se stră-văd în stilul lui.... Apoi traducătorii să se silească a reprezenta pe românește, în mod clar și cu fidelitate, atât înțelesul general al frazelor și al cuvintelor, cât și toată cea minunată varietate de nuanțe, care este podoaba cea mai admirabilă a frumoaselor și măiestritelor limbi antice... Aci naște fără indoială adevărata luptă;... lupta este grea, dar chiar acea nestatornică flexibilitate a elementului plătând de care el dispune, îi va veni într'ajutor; *ea îi va permite a urmări de aproape, pas cu pas, pe trifazu-i antagonist*;... traducătorii români să nu piardă nici o ocaziune priincioasă de a rămâneă fideli construcțiunilor frazeologiei antice, de câteori ei vor simți însă că, făcând astfel, înțelesul frazei nu se pierde pe românește. Când se prezintă dar asemenea cazuri, să se ferească mai ales și cu tot dinadinsul a traduce prin perifraze împrumutate din alte limbi străine. ... În fine traducătorii să nu piardă și să nu risipească cu totul, în acea strămutare a materiei, a ideilor și a impresiunilor străine pe românie, caracterele cari constituie însăși originalitatea limbii noastre;... să nu nesocotească nici calitățile, nici virtuțile, nici farmecul ei propriu“.

Este acum interesant să vedem cum aplică Odobescu însuși aceste principii. Suntem în anul 1878. La concursul Academiei este traducerea lui Herodot. Se prezintă cinci manuscrise. Odobescu, raportor, alege un pasagiu, arată cum l-au tradus concurenții, și în urmă dă și el o probă de traducere, care trebuie privită ca un simplu exemplu, nu ca model. Este, cred, nimerit să pun alături aceste încercări.

Iată pasagiul în chestiune după unul din cele cinci manuscrise:

«În privința fulgilor de zăpadă cu cari zic Sciții că este plin aerul, și din cauza cărora nu pot vedea înainte prin țară, nici pătrunde, am părerea următoare: în părțile cari sunt din sus de această țară, ninge ne-

curmat, mai puțin vara decât iarna, precum este și natural. Cine a văzut din apropiere căzând multă zăpadă, acela înțelege ce zic eu, pentru că zăpada este asemenea penelor. Și din cauză că domnește acolo o atare iarnă, părțile acestei regiuni, cari sunt spre miază-noapte, nu se pot locui. Eu cred că Scitii, și cei ce locuiesc în jurul lor, numesc zăpada pene din cauza asemănării. Aceste sunt relațiile mele peste acea ce se vorbește despre țările cele mai depărtate».

Trec peste celelalte manuscrise și dau acelaș pasagiu în traducerea lui Odobescu:

«Cât despre fulgii de cari Scitii spun că plin este aerul și că din cauza lor nu este cu putință nici a vedea mai departe, nici a pătrunde în acea țară, iată părerea ce am eu despre dâșșii. În părțile din sus de aceste locuri ninge totdeauna, dar mai puțin vara decât iarna, precum este și firesc; deci acum, cel ce a văzut zăpada căzând deasă de sus, pricepe ce am zis; căci zăpada seamănă a fulgi, și din cauză că iarna este acolo într'asfel, părțile despre miază-noapte ale acestei țări sunt nelocuite. De aceea cred că Scitii și vecinii lor vorbesc despre fulgi, asemănând cu dâșșii zăpada. Acestea sunt acum de spus despre locurile ce se zic a fi cele mai depărtate».

Când analizăm cu deamăruntul traducerea lui Odobescu, în alăturare cu originalul, numai atunci ne dăm seama lămurit de chipul în care este făcută. Nici un cuvânt mai puțin, dar nici o expresie netrebuincioasă; Odobescu putem spune că nu cunoaște perifriza; fiecare vorbă străină găsește la el corespondentul ei potrivit; în fine, ordinea originală a cuvintelor este strict respectată, pe cât permite geniul limbii noastre. De aci rezultă, pentru traduceri lui Odobescu, cele două caractere distinctive, pe cari le-am pomenit mai sus: bogăția vocabularului și varietatea stilistică, cari dau traducerilor sale o culoare specială, pe când celelalte traduceri au toate acelaș caracter uniform, banal, aș zice anonim. Numai așa înțelegem cum dintr'un autor sec, uscat, searbăd, fără pic de avânt sau de simțire, din călătorul *Pausanias*, Odobescu a reușit să facă în românește un scriitor vrednic de citit. *Pausanias*, în veacul II d. C., vizitează Grecia, care eră muzeul artistic al timpului, plin de opere de artă, plin de amintirile civilizației grecești. Ce minunat subiect pentru un artist ca Odobescu, și ce

păcat că Pausanias e dintre *cei cari vizitează locuri renumite, nu atât ca să le vadă, cât ca să poată spune că le-au văzut*. Ce operă am avea acum, dacă sufletul autorului ar fi fost la înălțimea sufletului celui care l-a tradus.

Dar cum spuneam și mai sus, să nu ne închipuim că tot farmecul, toată incântarea limbii lui Odobescu a fost numai un rezultat al talentului său. Puțini știu, de sigur, la câtă frământare își puneă el tot sufletul până să dea frazei forma ei definitivă.

Am avut prilej să lucrez câteva săptămâni cu dânsul, la traducerea poetului alexandrin Herondas, și am putut vedea aveau cum lucră Odobescu. Nu puneă un cuvânt pe hârtie, până ce nu lămureă pe deplin înțelesul fiecărui pasagiu. Il cetea de două, trei, patru ori, îl traducea, îl comenta, își elucida fiecare dificultate. Un altul s'ar fi oprit aici. Odobescu îl analiza mai departe, îl diseca în cele mai mici amănunte: dela o vreme, atenția lui părăsea vorbele principale și se pironă asupra lucrurilor mărunte, asupra conjuncțiilor și particulelor; căută, par-că, să prindă cu sufletul său tot înțelesul tainic al fiecărui cuvântel, care nici echivalent în limba noastră, nici rost pentru gândirea noastră nu mai avea. În urmă începea traducerea. Odobescu așternea cuvintele românești exact în ordinea pe care o aveau în original. Foarte rar această primă lucrare dădea un rezultat satisfăcător. În cele mai multe cazuri, de aci înainte începea lupta. Întâi, o primă stabilire a ordinei cuvintelor în românește: cadrul-general al frazei. În urmă venea goana după cuvânt: sinonimele se perindau unul după altul, fără să-l mulțumească; de multe ori l-am văzut răscolind dicționare, cărți, reviste, alergând dintr'o odaie într'alta, ca să caute volumul, pagina, rândul, unde își amintea că se află vorba care-i trebuia. În sfârșit, când vorbele erau găsite, venea țintuirea lor definitivă în ramă. Ce se-ntâmplă atunci în tainița minții lui? Nu știu; dar din învălmășagul de note, de vorbe, de ștersături, cari umpleau pagina, răsărea într'un colț fraza lină, luminoasă, curgătoare, în care nimic

din sbuciumul premergător nu mai rămăsese. Luptă aprigă, din care mai totdeauna eșea biruitor! Iar când se-ntâmplă să nu fie mulțumit cu ceia ce găsisese, intrerupea lucrarea; îmi luam notele, plecam, și a doua zi când mă chemă din nou la măsuta de trestie din chioscul grădinii, îmi citea, cu surisul pe buze, traducerea frazei rămase neispăvite. Biruise...

Așa am trăit trei săptămâni dintre cele mai frumoase ale vieții mele de student. Și cu cât anii, în scurgerea lor pripită, îmi cern pela tâmpile tot mai mulți fulgi de zăpadă, gândul mă poartă tot mai cu drag îndărăt spre grădinița din calea Rahovei ori spre pridvorul unei căsuțe albe din Curtea de Argeș, spre ceasurile de lumină pe care mi-a fost dat să le trăiesc în intimitatea acestui suflet de artist.

Ca o încheiere a amintirilor de mai sus, dau aci traducerea *Mimului I* și a primelor 45 de versuri din *Mimul II* ai lui Herondas, traducere făcută de Odobescu în primăvara anului 1894.

MIMUL I

Verigașa sau Meretricea.

PERSOANELE:

Metriche.

Gyllis.

Threissa, servitoarea Metrichei.

METRICHE. — Threisso, bate cineva la ușă; ia vezi, n'a venit la noi cineva dela țară?

THREISSA. — Cine-i la ușă?

GYLLIS. — Eu.

THREISSA. — Cine, tu? Ce, ți-e frică să vii mai aproape?

GYLLIS. — Iacă-mă am venit mai aproape.

THREISSA. — Cine ești tu?

GYLLIS. — Gyllis, mama lui Philaenios. Du-te înăuntru de spune Metrichei că sunt eu.

THREISSA. — Auzi-o, chiamă.

METRICHE. — Cine e?

THREISSA. — Gyllis.

METRICHE. — Mama Gyllis! (*către servitoare*) Hai! Cară-te de p'aci, fă! Ce ursită te-a făcut să vii pe la noi, Gyllis? Oare din cer picași pe pământ? Fiind-că mi se pare că, iacă sunt vre-o cinci luni, de când, pre legea mea, nici prin vis nu te-a văzut cineva venind până la ușă.

GYLLIS. — Șez departe, fata mea, și prin mahalale noroiul stă mereu până la glezne; iar eu abia pot cât o muscă, căci bătrânețele mă trag la vale și umbra mie cât coleă.

METRICHE. — Ia taci; nu-ți mai da vârsta de minciună, căci tu, Gyllis, ai destulă putere să sugrumi și pe alții.

GYLLIS. — Îți bați joc de astea. Bine vă vine vouă, celor mai tinere. . .

METRICHE. — Hai nu mi te-aprinde așa!

GYLLIS. — Ia spune-mi, fetico, de câtă vreme văduvești acum, muncindu-te singură în culcușu-ți pustiu? De când s'a pornit Mandris în Egipt, sunt acum zece luni, și nici carte nu-ți trimite; te-a uitat cu totul. Se vede c'a și băut din apă ne-ncepută. Vezi că acolo e chiar casa zeiței dragostelor, că toate câte se află și se întâmplă undevă, în Egipt se găsesc; bogăție, jocuri de palestră, putere, trai senin, cinste, spectacole, filosofi, aur, băețandri, templul zeilor frați, Regele cel bun, Muzeul, vin, bunătați oricâte ai pofti, muieri, câte — zău, pe mireasa dracului — nici cerul nu se poate mândri că poartă atâtea stele, iar la vedere tocmai la fel cu zeițele de s'au dus odată la Páris, ca să le judece frumusețile; (*a parte*) de n'ar auzi ele ce spusei. (*tare*) Ce minte ai tu dar, vai de tine, să tot clocești pe scaun? Așa ai să mi te topești cu incetinelul, până-i îmbătrâni, și ca cenușa o să mi ți se mistuească tinerețele. Mai trage și tu în altă parte, mai mută-ți gân-

durile pe două trei zile și mai petreci și tu cu vreun alt prieten; corabia, numai cu o ancoră, nu stă temeinic proptită. Unul ca acela de-ar veni!... Numai cu unul nu e viață, ... și mai ales când e iarna grea ... ș'apoi vezi, nimeni nu știe ce are să ne-ajungă. La noi, biet, viața e nestatornică. ...

METRICHE. -- Și adecă?

GYLLIS. — Oare n'o fi cinevă aci pe aproape de noi?

METRICHE. — Nu-i nimeni.

GYLLIS. — Ascultă dar treaba despre care am venit aci, să-ți dau de știre. Feciorul Matachinei a lui Pataekios, Gryllos, știi cel care de cinci ori a eșit biruitor la întreceri, odată ca copil, la Pytho, apoi de două ori în Corint printre tinerii, cărora le'ncolțesc tiuleele, și în sfârșit în Pisa printre bărbați, la lupta cu pumnul, un flăcău bogat, blând de nu s'ar îndură nici un piron să'nfigă 'n pământ, ș'apoi nici măcar atins de pecetia Venerii; acesta te-a văzut pe tine la serbara Misei; îndată toată firea i s'a turburat de dragoste; l-ai pătruns până la inimă, și de atunci, fata mea, din casă dela mine nu mai ese nici noaptea nici ziua; să roagă de mine cu lacrimi și mă giugiulește ... și iac'așa, moare de dorul tău. Metriche, fata mea, fă-mi și mie atâta hatâr, cu acest singur păcat; lasă-te și tu în voia zeiței; vezi să nu te prinză bătrânețele fără veste. Apoi, draguță, ai să fii indoit mulțumită de ce vei face; ai să capeti mai mult decât crezi. Gândește-te, ascultă-mă, știi că eu te iubesc, zău, să n'am parte de soarta mea.

METRICHE. — Gyllis, dacă părul ți-a albit, apoi și mințile ți s'au întunecat; uite, să n'am parte de întorsul lui Mandris și de buna zeiță Demetra, dacă dela altă femeie aș fi primit să ascult astfel de vorbe; cu picioarele șoldiș-grăpiș și sbierând ca vai de ea, aș fi învățat-o să se uite pe viitor cu groază la pragul ușei mele. Tocmai de aceea, draga mea, nici tu să nu mai vii pe la mine cu așa treburi; vorbe cari se potrivesc femeilor pe tocmeală, spune-le numai tinerelor; iar pe Metriche a lui Pytheas las-o să clocească

pe scaun; astfel, de Mandris nimeni nu-și va bate joc. Dar pe tine, Gyllis, cum vine vorba, n'am să te 'nvăț eu carte. Threisso! Ia șterge năstrapa cea neagră și toarnă 'ntrânsa trei cinzeci de vin curat, și după ce-i pică nițică apă, dă-i să bea în bună voe. Na! Gyllis, bea.

GYLLIS. — Ad-o! că doară n'am venit să te 'nduplec ci pentru că e sărbătoare.

METRICHÉ. — Oricum o fi, Gyllis, să-ți fie de bine.

GYLLIS. — Belșug să-ți fie, fata mea, în cadă, că mult e dulce, pe Demetra; ca vinul Metrichei mai dulce n'a băut Gyllis vin niciodată. Ei! rămăi cu bine fata mea, și poartă-ți singură de grijă; (*aparte*) iar mie să-mi rămăe tinerelele Myrtale și Sima, cât o trăi și Gyllis.

Rad

MIMUL II

Votru.

PERSOANELE:

Battaros.

Myrtale, *persoană mută*.

Un grămătic.

BATTAROS. — Boieri judecători, despre neamul nostru nu aveți desigur a judecă, nici despre cinstea noastră; iar dacă acest Thales are o corabie în preț de cinci talenți și eu d'abiă pânea, nu va să zică, că dânsul va întrece la judecată pe Battaros, pe care l-a păgubit.

Apoi dacă el, pornindu-se din Ake, a adus în corabia ce are, grăunțe și a curmat foametea cea rea, apoi și eu, ca negustor de fete, am adus aci din Tyr câte ceva pentru popor. Că doar degeaba nu-și dă grăunțele pentru mâncare; așa nici eu pe ale mele pentru petrecere. Ce! adică,

fiindcă el călătorește pe mare și poartă pe dânsul o bondă de lână în preț de trei mine atice, iar eu stau aci în țară cu o treantă pe mine și târșiind niște papuci scâlciți, i se cuvine lui să-mi ia cu d'a șila și fără d'a se înțelege cu mine, una dintr'ale mele, și aceasta chiar noaptea! Va să zică la noi, boeri dumneavoastră, s'a dus siguranța cetății, și neatârhnarea noastră, de care așa tare ne mândrim, a desființat-o un Thales, carele ar trebui să știe cine este și din ce prost gunoi este plămădit, mai ales când mă vede pe mine cum trăesc cu frica tuturor cetățenilor și chiar de a celui mai umilit. Aci însă chiar cei cari sunt ocrotitorii cetății și cari din neamul lor au aci altă vază, nu pe potriva lui, nu pierd legea din vedere. Și pe mine, străinul, nici un cetățean nu m'a bătut, nici a venit la ușa mea noaptea, nici mi-a dat foc casei cu masalalele ce aveă, nici n'a plecat luând cu sila vreuna din fetele dela mine.

Dar, boeri judecători, frigianul acesta, care acum se numește Thales, iar mai înainte Artimmes, a făcut toate acestea și nu s'a temut nici de lege, nici de prostat, nici de de stăpân. Ia scoate-mi, grămărice, legea despre schingiuiți și zi-o pe de rost. Iar tu, scumpule, astupă gaura clepsidrei până va zice, pentruca nu cumvă, măre, să se brodească tocmai acum, așa vine vorba, ca țâșnitoarea să se dea gata aci pe lăicerul nostru.

.....
.....
.....

C. LITZICA.

Din THOMAS CARLYLE

Puțini scriitori au avut asupra timpului lor o înrăurire atât de mare cum a avut THOMAS CARLYLE asupra vieții și literaturii engleze a secolului XIX. Omul acesta, atât prin opera lui vastă, adâncă, originală, cât și prin viața lui nobilă și demnă, rămâne una din figurile dominante ale tuturor timpurilor. Atât timp cât se va citi englezește, „Evanghelia de aur a Tăcerii” cum numește criticul JOHN MORLEY opera lui CARLYLE, va fi una din cărțile împărâtești ale literaturii engleze. Și opera aceasta nu este numai o Evanghelie a Tăcerii, ci mai presus de toate Evanghelia Adevărului și a Muncii. Ceeace CARLYLE a pus în evidență în toate scrierile, critică literară, biografie, istorie, polemică, filosofie, este valoarea personalității, valoarea vieții individuale fondate pe muncă și sinceritate. Această operă, fie că e vorba de romanul filosofic *Sartor Resartus* ori de marile istorii: *Revoluția Franceză*, *Oliver Cromwell*, *Frederic cel Mare*, de încercările critice ori de scrierile polemice: *Chartism*, *Trecut și Prezent*, *Pamfletele zilei din urmă*, este o continuă luptă pentru sinceritate. Această luptă, care i-a fost țel în viață, este pentru CARLYLE sâmburele și secretul eroismului. În cartea lui *Eroii și Cultul Eroicului*, definiția eroului este aceea a omului sincer.

Viața lui CARLYLE (1795—1881) a fost în deplină armonie cu doctrinele sale; nu numai că a propovăduit eroismul, munca fără nădejde de răsplată, energia morală, nobleța și demnitatea vieții, dar le-a și înfăptuit. Omul acesta singur, tăcut, ieșit dintr'un neam viguros de țărani scoțieni pentru cari viața nu era un joc, ci o efortare și încordare activă, care nu a scris un singur rând pe care să nu-l fi crezut ca adevărat din toată inima, a fost toată viața un erou. Eră sincer cu el și cu ceilalți; nu umblă după răsplătiri și onoruri, și când acestea, într'u târziu, au venit spre el, le-a refuzat cu o demnitate care amintește pe Spinoza. Eră un spirit adânc religios, în afară de orice biserică stabilită; credea în legea datoriei morale prin care se realizează ideea divină care e în om, în demnitatea și chemarea vieții omenești, în divinitatea muncii.

Originalitatea lui CARLYLE se arată nu numai în doctrine, dar mai ales în stil, care nu-și găsește seamăn în nici-o literatură. E cu totul neobișnuit și cum rupe cu toate tradițiile de gramatică și sintaxă, unora a părut ceva monstruos. În câteva rânduri este greu de caracterizat acel stil atât de personal, cu bogăția, vigoarea și vehemența lui, cu toate ciudățeniile voite de multe ori, de multe ori impuse de imaginația puternică a vizionarului, căruia nu-i ajungeau cadrele obișnuite ale limbajului comun. Cititorii noștri vor putea să-și facă o idee, sperăm, despre acest stil, în paginile care urmează, în care traducătorul a căutat să urmeze cât mai aproape originalul, chiar dacă de multe ori limba română a avut să sufere.

CARLYLE este prea puțin cunoscut la noi. Pentru a răspândi cunoașterea acestui original cugetător vom mai da și alte fragmente, și într'unul din numerile viitoare se va începe publicarea unui studiu mai amănunțit asupra personalității și operii sale. «Apologia Muncii» din paginile următoare formează cap. XI și XII din partea III a operii *Past and Present*.

M U N C A

Căci este o nobleță veșnică, și chiar o sfințenie, în Muncă. Oricât de întunecat ar fi, oricât și-ar uita înalta lui chie-mare, tot e o nădejde în omul care muncește într'adevăr și cu seriozitate; numai în trândăvie e desnădejde perpetuă. Munca, oricât de închinată lui Mamon ar fi, *este* în comunicare cu Natura; dorința reală de a face o muncă duce dela sine tot mai aproape de adevăr, de poruncile și legile Naturii, cari sunt adevărul.

Cea din urmă Evanghelie în lumea aceasta este: Cunoaște-ți munca ta și fă-o. „Cunoaște-te pe tine însuți“: destul de mult te-a chinuit acest biet „însuți“ al tău; nu vei ajunge niciodată să-l „cunoști“, cred! Nu te gândeai că aceasta e treaba ta, să te cunoști pe tine însuți; ești un individ incunoștibil; cunoaște lucrul la care poți să muncești, și muncește ca un Hercules! Acela va fi țelul tău cel mai bun.

Stă scris: „o însemnătate nesfârșită stă în muncă“; un om se desăvârșește pe sine însuși muncind. Desigur de păduri sălbatece sunt curățite, frumoase lanuri se ridică în locul lor, și cetăți măndre; și tot prin muncă omul însuși încetează mai întâi de a fi o pădure sălbatecă și un pustiu nesănătos. Privește cum în chiar cele mai puțin importante feluri de muncă întregul suflet al omului se orânduiește într-o armonie adevărată din clipa în care se așază la muncă! Indoiala, Dorința, Necazul, Remușcarea, Mânia, Desnădejdea chiar, toate acestea, ca niște câini infernali stau impresurând sufletul bietului muncitor cu ziua, ca și al tuturor oamenilor: dar el își înfruntă cu vitejie liberă sarcina și toată haita se liniștește și se retrage murmurând departe în vizuniile ei. Acum omul e om. Căldura blagoslovită a Muncii într'insul nu este oare ca focul purificator, în care orice otravă e arsă, și chiar fumul acru e făcut flacăre strălucitoare și binecuvântată?

Soarta nici nu are vreo altă cale de a ne cultivă. Un Chaos fără formă, odată începând să se *învârtească*, din ce în ce se rotunjește; se orânduiește, numai prin forța gravitației, în strate, în corpuri sferice; nu mai este un Chaos, ci o lume compactă și rotundă. Ce s'ar întâmplă cu Pământul, dacă ar încetă să se mai învârtască? Pe bietul vechiu Pământ, atât timp cât se învârtește, toate neegalitățile, toate neregularitățile se risipesc singure; toate neregularitățile fără încetare se regulează. Ai privit vreodată la roata olarului, — unul din cele mai venerabile lucruri, vechiu ca profetul Ezechiel, și chiar mult mai vechiu, — cum grămezi amorfe de lut se prefac prin repede învârteală în frumoase talere rotunde? Și inchipuește-ți pe cel mai sirguitor olar, dar fără roata lui, silit să facă talere numai frământând și cocând lutul! Un astfel de olar ar fi Soarta, cu un suflet omenesc care s'ar odihni și ar stă liniștit, care n-ar munci și nu s'ar trudi. Dintr'un om trândav și care nu se mișcă Soarta cea mai bună, întocmai ca și cel mai sârguitor olar fără roată, nu poate frământa și coace nimic

altceva decât un ciob; poate să aştearnă peste el culorile cele mai costisitoare, poleială şi smalt, cât ar vrea, nu e decât un ciob. Nu o farfurie; nu, un ciob frământat, strâmb, greu, colţuros, amorf, — un adevărat vas de necinste! Trândavii să cugete la aceasta.

Binecuvântat este acela care şi-a găsit munca; să nu mai ceară altă binecuvântare. Are o muncă, un ţel de viaţă; l-a găsit şi-l va urma! Intocmai ca un canal ce curge liber, săpat cu o trudă nobilă prin mlaştina noroioasă a existenţei cuivă, ca un râu ce mereu se adânceşte, creşte şi curge; — scurgând toată apa amară şi putredă dela rădăcina celui din urmă fir de iarbă; făcând în locul mlaştinei otrăvite o luncă verde şi mănoasă, cu pârâul ei limpede. Cât de binecuvântat pentru luncă, fie că râul şi valoarea lui e mică sau mare! Munca este Viaţă; din adâncul inimei Muncitorului se înalţă Forţa lui dăruită de Dumnezeu, sfânta şi cereasca esenţă a Vieţii suflată în el de Atotputernicul; din adâncul inimei îl deşteaptă pentru orice nobleţă, pentru orice cunoştinţă, „cunoaştere de sine însuşi“ şi multe altele, îndată ce munca începe bine. Cunoştinţă? Cunoştinţa care te va ajuta la muncă, rămâi la aceasta; căci pe aceasta o imputerniceşte Natura, acesteia îi zice Da. La dreptul nici n'ai altă cunoştinţă decât aceia pe care ai căpătat-o prin muncă: tot restul nu este încă decât o ipoteză de cunoştinţă; un lucru despre care se poate argumenta în şcoli, un lucru plutind în nouri, în nesfârşite vârtejuri de logică, până când îl încercăm şi-l fixăm. „Indoelii de orice natură i se poate pune capăt numai prin Faptă“.

Munca e de natură religioasă: — munca e de natură vitejească; ceea ce este ţelul oricărei religii să fie. Orice muncă a omului este ca a înotătorului: un ocean pustiu ameninţă să-l înghită; dacă nu-l înfruntă vitejeşte, oceanul îşi va ţineă cuvântul. Printr'o neîncetată şi înţeleaptă neîncredere intrinsecă, printr'o respingere şi o luptă viguroasă iată ce credincios îl susţine şi-l duce ca pe cuceritorul lui.

„Așa este, spune Goethe, cu toate lucrurile pe care le întreprinde omul pe lumea aceasta“.

Viteazule Căpitan-al-Mării, scandinav Rege-al-Mării, — Columb, eroul meu, cel mai regal din toți Regii Mării! Nu e nimic prietenos întreajma ta, în pustiul apelor adânci: în jurul tău sufletele desnădăjduite răsvrătite, în urma ta rușinea și ruina, înaintea ta vâlul nepătruns al Noptii. Frate, acești sălbatici munți de apă, sărind din adâncurile lor temelii (zece mile adâncime, mi se spune), nu prea sunt acolo în sprijinul tău! Mi se pare că au altă treabă decât să te ducă pe tine mai departe: — și Vânturilor uriașe cari mătură spațiul dela Ursa Mare până la Tropice și la Ecuator, danțând valsurile lor gigantice prin împărățiile Chaosului și Imensității, puțin le pasă dacă umflă bine sau rău pânzele latine ale corăbiei sale! Nu te afli printre prieteni cu vorbă articulată, frate; te afli printre nemăsurați monștri muți, prăbușindu-se și urlând, uriași cât lumea. Ascuns, îndepărtat, nevăzut tuturor sufletelor afară de al tău, stă un ajutor în ei: vezi cum ai să ajungi până la el. Cu răbdare vei aștepta până ce nebunul vânt de Sud Vest se va risipi, mântuindu-te totuși printr'o dibace știință de apărare: vitejește, cu grabnică hotărîre vei porni când vântul de Răsărit prielnic va începe să bată. Răzvrătirea marinarilor o vei înăbuși cu asprime, slăbiciunii, desnădejdei cu veselie îi vei da curagiul: vei înăbuși tânguirea, nebunia, oboseala, slăbiciunea celorlalți ca și a ta; — câte vei înăbuși! Se va deschide o prăpastie de Tăcere în tine, mai adâncă decât marea asta, care n'are decât zece mile adâncime: o Tăcere nepătrunsă; cunoscută numai de Dumnezeu. Vei fi un Om Mare. Da, tu Soldatule al Lumei, tu în slujba Marinei Lumei, -- vei trebui să fi *mai mare* decât este nemăsurata și tumultuoasa Lume aci împrejurul tău: tu, în puternicul tău suflet, ca în brațe de luptător, o vei îmbrățișa, o vei supune și o vei face să te ducă spre noi Americi, sau încotro vrea Dumnezeu!

RĂSPLATĂ.

„Religie“ ziceam: căci, la drept vorbind, ori-ce Muncă adevărată e Religie: și ori-ce Religie care nu este Muncă poate să se ducă și să rămână printre Brahmini, Antinomiani, Dervișii Invărtitori sau unde va vrea; la mine n-are ce căută. Admirabilă e vorba vechilor călugări „*laborare est orare*“, Munca e Rugăciune.

Mai vechie ca toate Evangheliile predicate este această Evanghelie nepredicată, nerostită, dar nedesrădăcinată, veșnic adevărată: Muncește, și în muncă vei găsi mulțumirea. Omule, Fiu al Pământului și al Cerului, nu este în adâncul nimei tale un Spirit de metodă activă, o Forță de Muncă; ce arde ca un foc înăbușit, nedându-ți răgaz până nu-l descoperi, până nu-l întipărești în fapte bune împrejurul tău? Ceea ce este fără metodă, pustiu, tu îl vei face metodic regulat, arabil, supus și rodnic pentru tine. Pretutindeni unde găsești Neorânduială, acolo e dușmanul tău veșnic; atacă-l repede, doboară-l: fă Rânduială dintr'insul, supusul nu al Chaosului ci al Inteligenței, al Divinității și al Tău! Scaiul ce crește în drumul tău, smulge-l, pentru ca un fir de iarbă folositoare, un pic de lapte hrănitor să crească acolo. Din tufa sălbatecă de bumbac adună puful alb, toarce-l, țese-l, ca în locul gunoiului netrebnic să se infășure țesăturile, și pielea goală a omului să se acopere.

Dar mai presus de toate, acolo unde găsești neștiință, prostie, dobitocie, — da, acolo, cu sau fără dijme ale Biserice și pălării de pastor, cu sau fără drepturile de reproducere Talfourd-Mahon, fie chiar cu pușcării și furci și cruci, atacă-le îți spun; lovește-le înțelepțește, neobosit, și nu te odihni cât trăești și trăesc; dar lovește, lovește, pentru numele lui Dumnezeu! Prea Inaltul Domn, cum pricep eu, așa îți poruncește, în auzul tuturor; în auzul tău, dacă ai urechi de auzit. El, chiar El, cu glasul lui *negrăit*, mai groaznic decât trăsnetele de pe Sinai sau decât vorbirea în silabe a Vârtejurilor; căci *Tăcerea* adân-

cilor Veșniciei, a Lumilor de dincolo de luceferi, nu-ți vorbește oare? Vârstele încă nenăscute, Mormintele străvechi cu pulberea lor uscată, odinioară udată de lacrimi, — nu-ți vorbesc oare acestea lucruri pe care urechia nu le-a auzit? Adâncile împărății ale Morții, Stelele în calea lor fără de popas, tot Spațiul și tot Timpul ți le vestesc cu o continuă îndemnare tăcută. Și tu trebuie să muncești cât ține ziua de astăzi. Căci vine Noaptea când nimeni nu poate să muncească.

Orice muncă adevărată e sfântă; în orice muncă adevărată, fie numai muncă cu brațele, este ceva dumnezeiesc. Munca, vastă cât Pământul, își are creștetul în Cer. Sudoarea frunței, și dela aceasta până la sudoarea creierului, sudoarea inimei, care cuprinde toate calculele lui Kepler, meditațiile lui Newton, toate științele, toate epopeile vorbite, toate eroismele făptuite, martiriile, — până la „Agonia sudorii de sânge“ pe care toți oamenii au numit-o divină! O frate, dacă aceasta nu este „închinare“, atunci atât mai rău pentru închinare; căci acesta este lucrul cel mai nobil descoperit până acum sub cerul Domnului. Cine ești tu care te tânguești de viața ta de trudă? Nu te tângui. Ridică-ți ochii, fratele meu obosit; privește-ți tovarășii muncitori acolo, în Veșnicia Domnului; supraviețuind acolo, numai ei supraviețuind: ceată sfântă de nemuritori, straja cerească a Împărăției Omenirii. Chiar în slaba amintire a oamenilor supraviețuiesc atât de mult, ca sfinți, ca eroi, ca zei; numai ei supraviețuind; populând, numai ei, pustietățile nemăsurate ale Timpului! Pentru tine Cerul deși strașnic nu este fără bunătate; Cerul e bun, ca o mămă nobilă; ca muma spartană spunând fiului ei pe când îi da scutul: „Cu el, fiule, sau pe el!“ Și tu te vei întoarce *acasă* cu cinste; la foarte depărtata ta locuință, cu cinste, nu te îndoi, — dacă în luptă vei ține bine scutul! Tu în Veșnicii și în adâncile Împărății ale Morții nu ești un străin; pretutindeni ești cetățean! Nu te tângui; adevărații Spartani nu se tângiau.

Toporeng

Și cine ești tu care te fălești cu viața ta de trândăvie, care-ți arăți trăsurile aurite cu perne bogate? Privind în sus, în jos, împrejur, înainte sau înapoi vezi tu undeva, afară de Mayfair ⁽¹⁾, vre-un erou, sfânt, zeu sau chiar diavol, *trândav*? Nici urmă. În Cer, pe Pământ, în Mări, sub pământ, nicăieri nu e altul la fel ca tine. Tu ești o figură originală în Creațiunea aceasta; un cetățean numai în Mayfair, în acest extraordinar veac! Un singur monstru e pe lume: omul trândav. Ce este „Religia”? Natura e un Fantom, în care cerșetoria sau tâlhăria vicleană poate găsi din când în când o pradă bună. Dumnezeu e o minciună; Omul și Viața sunt o minciună. — Vai, vai, cine din noi poate spune: am muncit? Cei mai sinceri dintre noi sunt servitori ne folositori; cei mai sinceri dintre noi știu foarte bine aceasta. Cel mai sincer dintre noi poate să spună, cu tristul și plinul de adevăr Samuel cel bătrân: „Mult din viața mea s'a risipit în zadar!”...

Cât despre Răsplătirea Muncii ar fi de spus nenumărate lucruri; nenumărate lucruri vor fi și vor trebui să fie spuse la St. Stephen și afară de St. Stephen ⁽²⁾; și treptat multe lucruri vor trebui să fie asigurate și așternute pe pergamamentul Legii cu privire la acest subiect. „Salarii bune pentru muncă bună” este cererea cea mai dreaptă. Salarii în bani „atât cât să țină în viață pe muncitor și să vă muncească mai departe”; acestea, afară numai dacă nu vreți să-l trimiteți pe lumea cealaltă, sunt neapărat trebuincioase și muncitorului celui mai nobil ca și celui mai puțin nobil.

Numai un singur lucru voi spune aci cu privire la clasa cea dintâiu, a nobililor și a celor mai nobili, dar care împrăstie lumină asupra tuturor celorlalte clase și asupra orânduirii lor în această grea materie: „Plata” oricărei munci nobile este în Cer, sau nicăieri. Tu, suflete eroic, n-ai să

(¹) Cartier elegant la Londra.

(²) La St. Stephen e Parlamentul englez.

înfățișezi socoteala câștigurilor tale nici în bilete de ale Băncii Angliei ori de ale Băncii Muncei a lui Owen, ori de ale celui mai perfecționat sistem de bancă sau de schimb. Băncile omenești și băncile muncii nu te cunosc pe tine; sau te cunosc după ce au trecut generații și veacuri și nici o „răsplată” nu te mai poate atinge, toate hârtiile și operațiile de bancă fiindu-ți foarte invizibile, atât sunt de departe de tine! Dar, la urma urmelor, ai nevoie de vre-o răsplată? Eră gândul și țelul tău în viață să fii îmbuibat cu lucruri bune în schimbul eroismului tău? să ai o viață de pompă și belșug, și să fii ceea ce oamenii numesc „fericit” în lumea asta, sau într’o altă lume? Răspund pentru tine hotărît: Nu. Tot secretul spiritual al acestei epoce nouă stă în aceasta că poți să răspunzi pentru tine însuți, cu deplină limpezime de minte și de inimă, hotărît, Nu!

Frate, omul viteaz își dăruiește viața. Dăruiește-o, te sfătuiesc; ori aștepti poate să-ți *vinzi* viața într’un chip nemerit. Ce preț, de pildă, te-ar mulțumi? Adevăratul preț al Vieții tale pentru tine, — ce, întreaga Creațiune a lui Dumnezeu tot Universul Spațiului, toată Eternitatea Timpului, și cu tot ce conțin: iată prețul care te-ar mulțumi; acesta, și dacă vrei să fii sincer, nimic mai puțin. Ești un muritor fără minte; — sau mai curând ești un biet *infin*it muritor care, aci în strâmta ta închisoare de lut, *pari* așa de fără minte! Niciodată nu-ți vei vinde viața, sau o parte din viață, într’un chip mulțumitor. Dăruiește-o, ca o inimă împărătească; prețul să fie Nimic: ai câștigat astfel, într’un anume înțeles, Totul. Omul eroic, — și nu e fiecare om, slavă Domnului, un erou virtual? — astfel trebuie să faci în toate timpurile și în toate împrejurările. În vârsta cea mai eroică, ca și în cea mai ne-eroică, el va spune, precum spunea Burns cu mândrie și cu umilință despre Căntecele lui Scoțiene, mici picături de Melodie Cerească într’un veac așa de puțin melodos: „În numele Cerului, fie că sunt neprețuite, fie că n’au nici o valoare, nu-mi trebuie banii voștri în schimbul lor!” Este un element care va trebui să intre

neapărat în orice rânduială de salarii aci pe pământ. Altfel nu vor fi nici-odată „mulțumitoare“; nu vor putea, o Evanghelie a lui Mamon, nu vor putea nici-odată! Bani pentru munca mea „atât cât să mă îngăduiască să muncesc mai departe“; da, asta, — afară numai dacă nu voiți să-mi iau drumul *înainte* ca toată munca să fie scoasă din mine; iar cât despre „salarii“ —!

Intr'un cuvânt, suntem cu totul de părerea acelor vechi călugări: *laborare est orare*. Intr'o mie de înțelesuri, dela un cap la altul, munca adevărată e Rugăciune. Acela care muncește, oricare ar fi munca lui, el intrupează forma Lucrurilor Nevăzute; orice Muncitor e un mic Poet. Ideea fie numai a unui taler de faianță, cu atât mai mult a unui Poem epic, nu este încă „văzută“, întrevăzută, decât de el însuși; pentru toți ceilalți e un lucru nevăzut, imposibil; pentru natura însăși e un lucru nevăzut, un lucru care până acum n'a mai fost; — foarte „imposibil“ căci este încă nimic. Puterile nevăzute vor trebui să vegheze asupra unui astfel de om; el muncește în și pentru Invizibil. Vai, dacă privește numai la Puterile Văzute, poate prea bine să se lase de lucru; nimicul lui nu se va îndeplini niciodată într'un lucru, ci numai într'o înșelăciune, un pseudo-lucru, care mai bine n'ar mai fi!

Nimicul tău de Poem plăzmit numai, o Poetule care ai privit numai la critici, la drepturi de reproducere, la librari, popularitate, iată că n'a ajuns încă să fie un lucru, pentru-că adevărul nu este într'insul! Deși imprimat, lustruit, comentat, celebrat, vândut în douăzeci de ediții: ce sunt toate acestea? Lucrul, în limbagiu filosofic și comercial, este tot un nimic, numai o părere și o înșelăciune a văzului; — Uitarea blajină îl roade într'una, nerăbdătoare până ce chaosul, căruia îi aparține, îl va înghiți iarăși!

Acela care nu ia sfaturi dela Nevăzut și Tăcut, dela acesta nu va purcede niciodată o realitate văzută și o vorbire. Trebuie să te cobori până la *Mume*,⁽¹⁾ până la *Mane*, și întocmai

(1) *Mothers*, die Mütter din Faust (p. II, actul I).

ca Hercules, să suferi și să te trudești acolo, dacă vrei să te înalți biruitor la lumina soarelui. Ca în bătălie și în invălmășala războiului, — căci nu e aceasta o bătălie? — nu trebuie să te temi de durere sau moarte, nici să iubești ticna sau viața; atât glasul Sybarisului în sărbătoare cât și zgomotul lacomului Acheron vor trebui să tacă subț piciorul tău biruitor. Munca ta, ca a lui Dante, „te va slăbi pentru mulți ani“. Lumea cu răsplata ei, cu criticile, sfaturile, ajutoarele, piedicile ei, va fi ca valurile unui ocean pustiu, chaosul prin care ai să înnoți și să plutești. Nu te vei călăuzi după valurile pustii și vârtejurile lor pline de ierburi rele, ci numai după steaua ta: „*Se tu segui tua stella!*“ Numai steaua ta, acum strălucind limpede deasupra Chaosului, acum întunecată în dezastre: numai pe aceasta te vei sili să o urmezi. O! știu bine că nu e lucru lesne să-ți târăști calea prin Chaos și prin întunecimile Iadului! Balauri cu ochi verzi te pândesc, Cerberi cu trei capete, nu fără dragoste de a lor! „*Eccovi l'uom ch'è stato all'Inferno*“. Căci, înfărșit, precum zice poetul Dryden, mergi mână în mână, tot drumul, cu adevărata Nebunie, care nu e de loc o tovarășe plăcută! Privești fix Nebunia și împărăția ei de Noapte, necunoscută, fără margini, fără fund, pentru ca să poți stoarce dintr'însa o nouă Înțelepciune, ca pe o Eurydice din Tartar. Cu cât înțelepciunea e mai înaltă, cu atât e mai strânsă vecinătatea și înrudirea ei cu Nebunia; și vei băga de seamă, cu o emoțiune mută, cum cea mai înaltă Înțelepciune, luptându-se ca să iasă pe lumea aceasta, adesea rămâne cu mănji și aderențe de nebunie, înclăștate încă de dansa!

Traducere din englezește de CONST. ANTONIADE.

CRONICA LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

1. F a p t e.

Arheologie. — Două misiuni științifice, una franceză și una germană, au dat în Egipt de urmele orașului evreesc Elefantin, care pare să fi fost cu vre-o cinci veacuri înainte de Christos. S'a găsit arhiva unei familii evreiești de pe vremea profetului Eremia, s'au găsit urmele unei populații evreiești care aveau limba, scrierea și moravurile sale și ceva și mai neașteptat un templu a lui Iehova. Preoții egipteni erau să distrugă templul și atunci — cinci veacuri înainte de Christos — un «bacșiș» a fost mântuitorul templului lui Iahve.

E. P.

*

Demografie. — În lumea pacifică emigrările, și colonizările se pare că sunt mai puternice de cât în cea atlantică.

Și cei care emigrează mai mult sunt acei cari se înmulțesc mai mult, Japonezii și mai ales Chinezii. Expansiunea Chinezilor nefăcându-se cu zgomot și apoi Chinezii neputându-se impune până acum printr'o strălucire războinică nu este atât de băgată în seamă. Ostilități au început numai acum în urmă să întâmpine din partea Statelor Unite, unde trăesc 272.829 Chinezii. Trăesc în afară de țara lor 6.712.000, dintre cari mai mult de două milioane în Siam și aproape două milioane numai în insula Iava; de la peninsula Malaca unde trăesc mai mulți de un milion se întind și pătrund în toate insulele Pacificului și închid astfel calea pentru supra producția lumii atlantice. Până în Europa nu ajung de cât 1760.

E. P.

*

Filologie. — Numele lui IACOB GRIMM e legat în filologia germanică de o lege ingenioasă ce-i poartă numele, faimoasa *Lautverschiebung* sau substituirea consoanelor; cele mai tare pronunțate iau locul celor cu mai puțină energie în rostire: *d* trece la *t*, acesta la *th*. GRIMM a stabilit două epoci în cari s'au produs *independent* două serii de substituirii de

acest fel, iar cauza ar fi o forță în afară de limbă. Filologia și-a avut și ea teoriile revoluțiunilor neașteptate, cum au stăpânit și în geologie, și în geografie ipotezele prefacerilor prin cataclizme. Au dispărut din acestea, e firesc să dispară și din filologie. Nu se pot considera independent cele două *Lautverschiebungen*. Cauzele sunt fiziologice și își au la rândul lor izvorul în influențe dela alte popoare. MICHEL BRÉAL dă ipoteza seducătoare că aceste influențe ar porni dela Etrusci, ceea ce concordă cu faptele aduse de el. Indiferent că ar fi Etruscii sau alții, trebuie să dispară încă o eroare ingenioasă din filologie. (M. BRÉAL *La loi de Grimm* în *Revue de Paris* 1 Noembrie).

D. P.

*

Geografie. — Este știut că coasta apuseană a Germaniei se află în neconținută luptă cu Marea Nordului. Valurile fluviului islesc cu putere uscatul, pătrund în interiorul lui, iar când se retrag răpesc cu ele bucăți de pământ, pe cari le duc cine știe unde. De aci viața vecinic amenințată a locuitorilor de pe țărm, cari multe din zilele lor și le petrec «aut dem Damme». De aci acea neconținută schimbare în înfățișarea acestor coaste, cari datorită jocului neastâmpărat al nestatornicului element, când câștigă, când pierd din întinderea lor.

După cum arată Dr. G. WEGEMANN și asupra coastei dinspre M. Baltică a provinciei Holstein se produce o acțiune analoagă. Valurile mării aruncate la mal de furtună atacă și aci uscatul, taie proeminențele, astupă golfurile și netezesc astfel coasta. În M. Baltică însă lipsește mișcarea de flux și reflux, iar țărmul este mai înalt (10—15 m.) ca la M. Nordului. De aceea și acțiunea mării asupra uscatului va fi mai slabă aci.

(Pethermanns Mittheilungen, IX și X, 1907).

N. D.

În oceanul Pacific, între Macao și Filipine, un japonez a dat peste o nouă insulă, un stâlp pierdut în mare, a cărei importanță e într-o mare bogăție de sulf. Japonezul a ridicat pe noua insulă steagul neamului său și a și botezat-o: Saizawa Kişigi.

E.

*

Istoria Românilor. — D-l I. BOGDAN reconstitue astfel trecutul militar. În secolul al 14-lea și 15-lea, Cnejii moldoveni slujeau Domnului cu un singur cal și în persoană. Unele state aveau câte 2—3 cneji, (un fel de primari), după cum satul eră împărțit în două sau trei *judecii*. Toți cnejii eșeau la războiu. Boerii, cari stăpâneau câte mai multe sate, mai scoteau și ei câte 2—3 călăreți de fiecare sat. Și cum numărul satelor trebuie să fi fost pe atunci între 2—3000, ne putem explica cum Voevozii noștri puteau scoate până la 10.000 de călărași, o cavalerie «care storcea admirația vecinilor noștri prin iuțea mișcărilor și

prin vitejia ei». Erau boeri care scoteau singuri câte 50—100 de călăreți la războiu.

Cnezatul și boeria erau deci pe atunci în primul rând o «slujbă militară». Domnul da feude vitejilor săi, ca aceștia să-l poată sluji în vreme de primejdie, iar în vreme de pace să administreze țara și să împartă dreptatea.

Oastea era simplu îmbrăcată, avea haine țărănești, paveze ușoare, șeli neacoperite, scări de stejar și sulite cu două vârfuri. Esențial lucru era apropierea dintre boer, cneaz și țărani. Trăiau cu toții aproape de pământ și de aceea țara era spornică și capabilă de acea expansiune națională, pe care o admirăm și azi.

(*I. Bogdan, Îndatoririle militare ale Cneșilor și Boerilor, Buc. 1907.*)

*

Medicină.— Studiul căilor de pătrundere ale infecțiunii tuberculoase în organism a fost obiectul celei de a VI-a conferințe internaționale contra tuberculozei, ținută la Viena, în Septembrie trecut, și celui de al IX Congres de Medicină, ținut la Paris, în 14 și 15 Octombrie.

Părerăa lui BEHRING — că infecțiunea tuberculoasă pătrunde în organism aproape exclusiv prin tubul digestiv — a găsit călduroși partizani și energici adversari.

Părerile partizanilor infecțiunii prin tubul digestiv se găsesc resumate în conclusiunile raportului d-lui CALMETTE :

1. Contagiunea tuberculozei în mod experimental se poate realiza cu foarte mari greutateți, făcând animalele să inhaleze culturi tuberculoase sub formă de pulbere lichidă ; foarte excepțional se poate inocula infecțiunea prin praf uscat.

2. Din contră, ingestiunea produselor tuberculoase aduce în mod constant tuturor speciilor de animale tuberculoasă.

Partizanii infecțiunii prin căile respiratorii socot din contră că — punându-se în bune condițiuni de experiență — inhalatiunea e cauza cea mai răspândită a tuberculozei pulmonare. Infecțiunea prin tubul digestiv e realizabilă numai când se întrebuințează cantități mari de bacili ; pe când e suficient un număr de 50—100 microbi inhalați pentru a produce tuberculoasă.

V. C.

*

Meteorologie.—*Focurile și ploaia.* O discuție care poate să aibă un interes mai apropiat și pentru țara noastră. Un meteorolog, RADAN, a căutat să pună în legătură mai multe căderi de ploi mari cu focurile aprinse în acest scop ; rămâne ca să se facă experiențe pe o scară mai întinsă.

În vara anului 1906, păduri întregi de brazi din regiunea Girondei s'au aprins — ceea ce s'a întâmplat de curând și în unele regiuni ale noastre — și în toată vremea asta, nici un nor nu s'a arătat pe cer și vântul a blutit mereu în aceeași parte. Discuția nu e încă sfârșită dacă cazurile arătate de RADAN sunt numai niște coincidențe sau aceeași cauză produce efecte diferite după cum se află în regiunile de sub tropice ori în zona temperată?

P.

*

Teologie. — Se împlinesc 1500 de ani dela moartea celui mai mare orator și scriitor bisericesc al antichității clasice a creștinismului, Ioan Chrisostom (Gură de aur), mort la 13 Noemvrie 407 în exilul în care îl trimisese necruțarea cu care biciuise moravurile dela Curtea imperială. Biserica romano-catolică s'a gândit să serbeze cât mai demn jubileul de nu mileniu și jumătate al acestui renumit părinte bisericesc, din timpul când biserica era una.

S'au scris în Apus numeroase broșuri, studii, articole de reviste etc. având toate de obiect punerea în evidență a meritelor lui Ioan Chrisostom.

Revista bisericească «Cuvântul Adevărului» din Râmnicul Vâlcei a făcut propunerea de a se serba și la noi jubileul lui Ioan Chrisostom și a găsit răsunet și în unele reviste bisericești ale Românilor din Ardeal și Ungaria. În sesiunea ultimă a sinodului nostru un arhiereu a făcut propunerea de a se serba jubileul lui Chrisostom cu ceremonii, cu trageri de clopote etc. — Sinodul a respins propunerea. O demnă manifestare ar fi fost publicarea unui studiu temeinic asupra lui Ioan Chrisostom, sau măcar traducerea ogerilor lui în românește.

D.

2. Recensii.

Z. Bărsan, Poezii, Minerva, 1907.

D-l BĂRSAN e un foarte meritos luptător pentru cultura poporului nostru românesc din Ungaria. Ca artist dramatic, d-sa colindă ținuturile locuite de Români, deșteptându-le gustul pentru teatru. Cu oarecare analogie, d. BĂRSAN reprezintă dincolo ceea ce a fost după vremuri MILO dincoace de munți. O atitudine culturală în adevăr vrednică de laudă.

Cât despre volumul de versuri apărut de curând, autorul se arată hotărât în umbră. Artistul dramatic care ni se înfățișează foarte jovial în notele sale de călătorie și chiar în unele «cântece» («*Uite măi, Mi-e dragă lumea*»), apare în cele mai multe versuri stăpânit de o nefirească și de aceea falsă melancolie.

Și-ai omorât în mine idealul (p. 22)

Pe toată jalea mea de-o viață întrecă (p. 23)

E moartă iubirea . . . e moartă (p. 37)

Un drum pustiu îmi pare viața asta (p. 135)

Am omorât . . . credința . . . speranța . . . iubirea.

Alerg urmând osânda ce-o am pe acest pământ

Cu frunza să fiu frate, ce-alunecă pe vânt,

Să n'am nici dor, nici lacrimi . . . să merg din loc în loc

Doar mi-oi găsi vreodată visatul meu noroc (p. 28).

După puternicul pesimism al lui EMINESCU, luminat de raza senină a cugetării filosofice, plângerile deșarte din acest volum și din altele de acelaș fel, nu deșteaptă nici cea mai slabă emoție literară. Sunt mici «păcate de-ale tinereței», pe care probabil le va uita repede însuși scriitorul.

Cu aceste «Poesii» se adaugă la literatura noastră un volum de versuri, dar nu și de poezie. De aceia relevarea unor versuri ca acestea:

De pe buze 'ndrăgostite se 'nalță par'că tămăie (p. 9)

De-o lună și mai bine de-ai miei departe sunt (p. 15)

De când ședeam cu tine cântând în berărie (p. 26)

nici nu mai este necesară.

S. O.

L. Mrejeriu, *Gospodina și fata dela țară, cum sunt și cum ar trebui să fie. Rostul școlai în lupta de ridicare, a gospodăriei țărănești*, pp. 40, Bârlad, 1907.

Autorul e un temeinic cunoscător al vieții dela sat. Cartea arată lămurit și cu dovezi atât partea de laudă, cât și cea de ocară a gospodăriei din sate. Cei ce nu vor să creadă că problema agrară e în bună parte o problemă de cultură, să vază care e curățenia locuinței țaranului (pag. 18), care e înjosirea lui morală (pag. 25) și cum în ridicarea adevărată a țărănimii, proprietarii au cel mai însemnat rost (p. 26). Ar avea adevărat, dacă nu s'ar sili să trăiască aproape de țărani lor, ca Pop de Băsești sau alt mare «econom» din Ardeal, fiindu-le conducători zilnici, la biserică, la școală, la plugărie, la primărie . . . și peste tot, unde se cere mai multă putere și libertate de cât o are azi un țaran și chiar un preot sau învățător.

Lucrarea d-lui MREJERIU este printre puținele lucrări care spun adevărul despre sate. Ca atare e numai decât trebuincioasă celor ce se sfiesc de a vorbi în deșert despre țărani.

M.

Tereza Stratilescu, *Educația fizică, intelectuală și morală*, 364 pag. București, Librăria Națională, 1907.

D-ra STRATILESCU, directoarea externatului secundar de fete din Iași

dă în mâna publicului cititor o foarte prețioasă lucrare. Cunoșcătoare a problemelor de educație nu numai din țara noastră, dar și de aiurea, autoarea știe să pătrundă miezul practic al cestiunilor pedagogice. Vorba populară: «*La un sac de învățătură trebuie un car de minte*» e din prima pagină o indicație, în acest sens.

Educația, după d-sa, n'are să facă minuni, ci are să se ocupe de oameni; despre cari se poate zice că sunt ca toți oamenii, iar scopul trebuie să fie de a deprinde pe om «să se mulțumească cu ceia ce poate avea», dezvoltându-i toate energiile sale latente. Față de pesimismul multora, exprimat de curând în adrese oficiale către minister, D-ra STRATILESCU recunoaște școlii o foarte largă inițiativă. «Nu există (în copil) vreun element câtuși de puțin perfectibil, fie atribut fizic, fie intelectual ori moral, care să nu cadă în sarcina școlii spre a fi dezvoltat. Nici odată școala nu-i în drept să zică: Asta nu e treaba mea» (p. 94). — Cu monografia externatului adăogată la sfârșit, autoarea aduce deasemenia literaturii noastre didactice o contribuție laudabilă din toate punctele de vedere.

N.

Dr. I. Sirbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, vol. II, București, Tipografia Göbl, 1907.

Specialiștii vor da seama amănunțit despre această operă, care s'a bucurat de cea mai înaltă distincțiune din partea Academiei Române. Pentru moment e vrednic de relevat un punct.

Autorul vede o mare asemănare între vremurile de azi și cele din timpul lui Mihai Viteazul. După cum atunci, marele Voevod gravită în sfera politicii dela Viena, deasemenia acuma busola politicii noastre arată tot într'acolo. «Mihai simțea nevoie și vrea din tot sufletul să intre în cuprinsul împărăției nemțești cu tot neamul său românesc... Vrea să fie un principe al împărăției nemțești, domnind din puterea, din voia și sub ocrotirea împărătească, el și urmașii» (p. 5).

«Și astăzi, noi vrem să întărim pe împăratul dar așteptăm dornici, ca și el să ne întărească pe noi, neamul întreg» (p. 6). Convingerea cu care scrie d. SIRBU și interesul pentru marea figură a lui Mihai, precum și unele apropieri cu cele ce se petrec în prezent, recomandă opera istoricului bănățean tuturor spiritelor preocupate de orientarea istorică a neamului nostru.

M.

Gr. M. Alexandrescu, *Poezii*, cu o introducere de EM. GÂRLEANU, Biblioteca pentru toți, București, 1907.

Cel ce scrie culegerea de notițe asupra vieții și operei poetului afirmă că GR. ALEXANDRESCU și EMINESCU sunt cei mai mari poeți ai noștri. Fără să ne gândim a scădea câtuși de puțin meritele literale ale lui GR. ALEXANDRESCU, ni se pare că o judecată ca cea de sus are nevoie să fie încă și documentată.

Interesant din prefața D-lui GÂRLEANU e relevarea unei odioase polemici dintre ELIADE și ALEXANDRESCU. Sperăm că unii dintre contemporanii noștri, cari au izbutit să coboare nivelul criticei la un fel de pătimașe și ridicolă «criticărie» își vor da seama de inutilitatea desăvârșită a părții personale din scrisul lor. E un fel de experiență «retrospectivă», plină de înțeles pentru cei capabili măcar de o mică dosă de autocritică.

Mai puțin interesant în paginile d-lui GÂRLEANU e obiceiul d-sale de a cita Convorbiri în loc de «Convorbiri Literare». Probabil din economie de spațiu.

O.

N. Urlăteanu, *Ecou dela țară*, pag. 48, București, 1907.

Atinge 29 de cestiuni privitoare la problema agrară. Indicații scurte, unele foarte interesante: Lucru la tarla, căratul direct de pe câmp la mașină etc. Despre bănci, autorul afirmă «că marii acționari ai băncilor populare sunt tot vechii cămătari, cari au găsit mijlocul de a-și încasa vechile datorii... înlesnind prin *girul* lor pe vechii datornici» să se împrumute la bănci, de unde nu ridică banii până nu plătesc datoriile vechi cu toate procentele, ba încă mai fac și zile de lucru pe deasupra. Aci e buba băncilor, care au de scop azi *procentul*, nu înlesnirea muncii țaranului sau puțința de a-l face să *câștige* mai mult.

M.

Bibliographie géographique annuelle. — Un vol. de 336 pag. ARMAND COLLIN, Paris, formând n-rul din Septembrie al revistei *Annales de Géographie*. Un volum de mare preț pentru cercetători. Sunt analizate și indicate 1113 lucrări de geografie cari au apărut în anul 1906. Lu-crarea e făcută în cele mai îngrijite condiții științifice cu împărțiri și subîmpărțiri sistematice, cu trimeteri la studiile comparative, cu un indice al autorilor și călătorilor analizați și citați. Un model de bibliografie anuală.

EM. P.

3. R e v i s t e.

Revue des deux Mondes, 15 Octobre. — Generalul LANGLOIS vorbește despre *Situația Militară* a Franței în următorul chip: «armata se desorganizează pentru că politica este stăpâna înaintării ofițerilor și pentru că se infiltrează și în rândurile inferiorilor». Bine înțeles că nu lipsește comparația cu Germania, totuși valoarea individuală a militarului francez e socotită superioară.

O violentă critică a situațiunei politice actuale din Franța e articolul lui CH. BENOIST, *Anarhia provocată*. Lămuriri precise asupra situații, mai ales a coloniilor franceze și străine, din *Madagascar*.

La Revue, 1 Noembrie. — *Axa politicei europene* e socotit «drumul de fer dela Bagdad» cea mai scurtă cale între Europa și Indii: «2800 km. de drum de fer; 500 milioane de titluri de emis, reprezentând o sumă

egală de șine, locomotive, poduri, tunele și lucrări diferite. Bagdad la 5 ore de Constantinopole în loc de 55: trupele turcești transportate repede la granițele cele mai depărtate; imperiul otoman întărit. Vechiul Babilon înviat: un nou Egipt de grâu și de bumbac răsărind pe malurile Tigrului și Eufratului; calea către India înlocuită, canalul de Suez perzând o parte din importanța sa comercială și militară». Și de aceea atât timp cât această afacere nu va fi regulată «neliniștea va plană asupra bătrânei Europe, și popoarele nu vor putea să se gândească la desarmare». Se continuă paginile inedite din *Dosarul unui polemist* a lui PROUDHON.—EMILE FAGUET caracterizează scrisorile dintre *Fénelon* și *Madame Guyon* astfel: «sunt *Scrisori de directivă*, scrisori de conducător și de condus. Numai că M-me Guyon este conducătoarea și Fénelon cel condus».

E.

Revue Philosophique, Octombrie 1907. — Sub titlul *La dépendance de la Morale et l'indépendance des mœurs*, JULES DE GAULTIER încearcă să dea o explicație interesantă unui fapt psihologic din cele mai caracteristice. E vorba despre facultatea omului de a se putea concepe altfel decât e, atunci când se află sub stăpânirea unei sugestii care are ca origină interesul, egoismul, entuziasmul etc. Astfel, denaturând neconținut o stare prin altă, se explică bunăoară, de ce omul redus în sclavie, se obișnuiește mai mult ori mai puțin repede cu greutatea lanțurilor, pe cari în urmă nu o mai simte.

Cu modul acesta, se poate crea deopotrivă «morală sclavilor» și «morală stăpânilor», și al căror fundament psihologic stă în faptul că și sclavii și stăpânii privesc drept adevăr aceia ce este util fiecăruia, în urma unei stări de lucruri creată și consfințită prin forță. De aci rezultă că morală nu e noțiune absolută, ci depinde de moravuri.

Însă moravurile sunt independente față de morală, și chiar față de logică. Sancțiunile legii cu privire la unele delictе variază după țară, și chiar după ținut în aceeași țară. Prin urmare e cu neputință pentru spiritul omenesc să construiască o realitate etică universală. Dar nu rămâne mai puțin adevărat că a primi dreptul concluziile adversarului e a lua o lovitură de pumn drept demonstrarea adevărului ori a binelui. Concluzia: *adevăruri menite să planeze peste viața omenirii* sunt cele pe cari le descoper personalitățile covârșitoare și istorice, cari izbutesc să dea un scop existenței noastre. *Eroul* lui Carlyle e creatorul valorilor morale.

B. CONST.

Zeitschrift für romanische Philologie, 1 Septembrie. — D-l SEXTIL PUȘCARIU publică un mic articol, în care propune etimologia cuvântului dialectal *a aburca* (*arboricare). Pentru prima oară vedem publicându-se în revista aceasta un articol scris în limba română.

N. O.

CRONICA ARTISTICĂ

Odobescu și Muzeele.

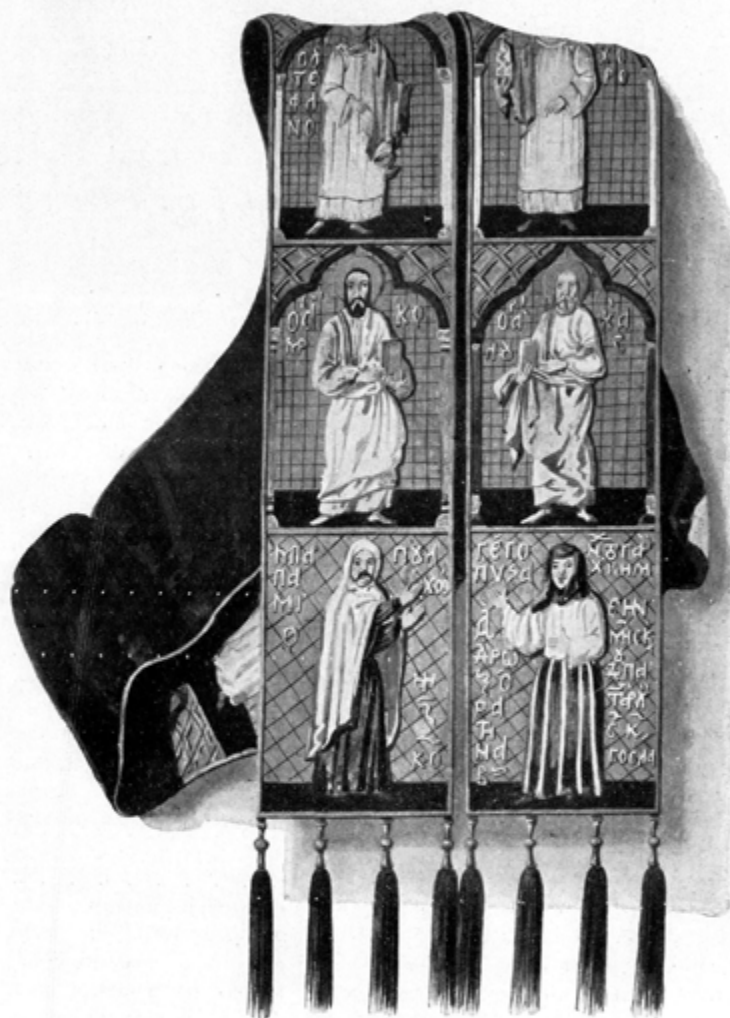
Printre preocupările artistice ale lui Odobescu, Muzeele ocupau și ele un loc însemnat. Și deși el a lăsat altora onoarea direcțiunii, totuși lui se datorește în bună parte constituirea Muzeului nostru de antichități. De el au fost semnalate și apoi colecționate cele mai multe din odorele bisericești, formând secțiunea principală a Muzeului, la care, în afară de unele pietre, nu s'a mai adăogat, în urma lui Odobescu, decât de-zordinea actuală.

Dar în afară de sporirea Muzeului național, Odobescu mai este inte-meietorul unui alt Muzeu de a cărui urmă nu se mai știe nimic azi.

E colecția de reproduceri în gips după principalele opere ale sculpturii antice. Instalate la început în localul școalei normale superioare, ele au trecut apoi într'una din sălile de jos ale Ateneului, unde făcea Odobescu cursul său cel minunat. Azi, când archeologia în sensul modern al cuvântului nu se mai face la noi, e firesc ca și începutul de colecție alcătuită anume într'acest scop să fie dat uitării. M'am încercat, sunt acum tocmai zece ani, să atrag atenția celor în drept asupra nevoii de a se continua opera aceasta a lui Odobescu, dar am fost cu dinadinsul împiedicat să fac ceva.

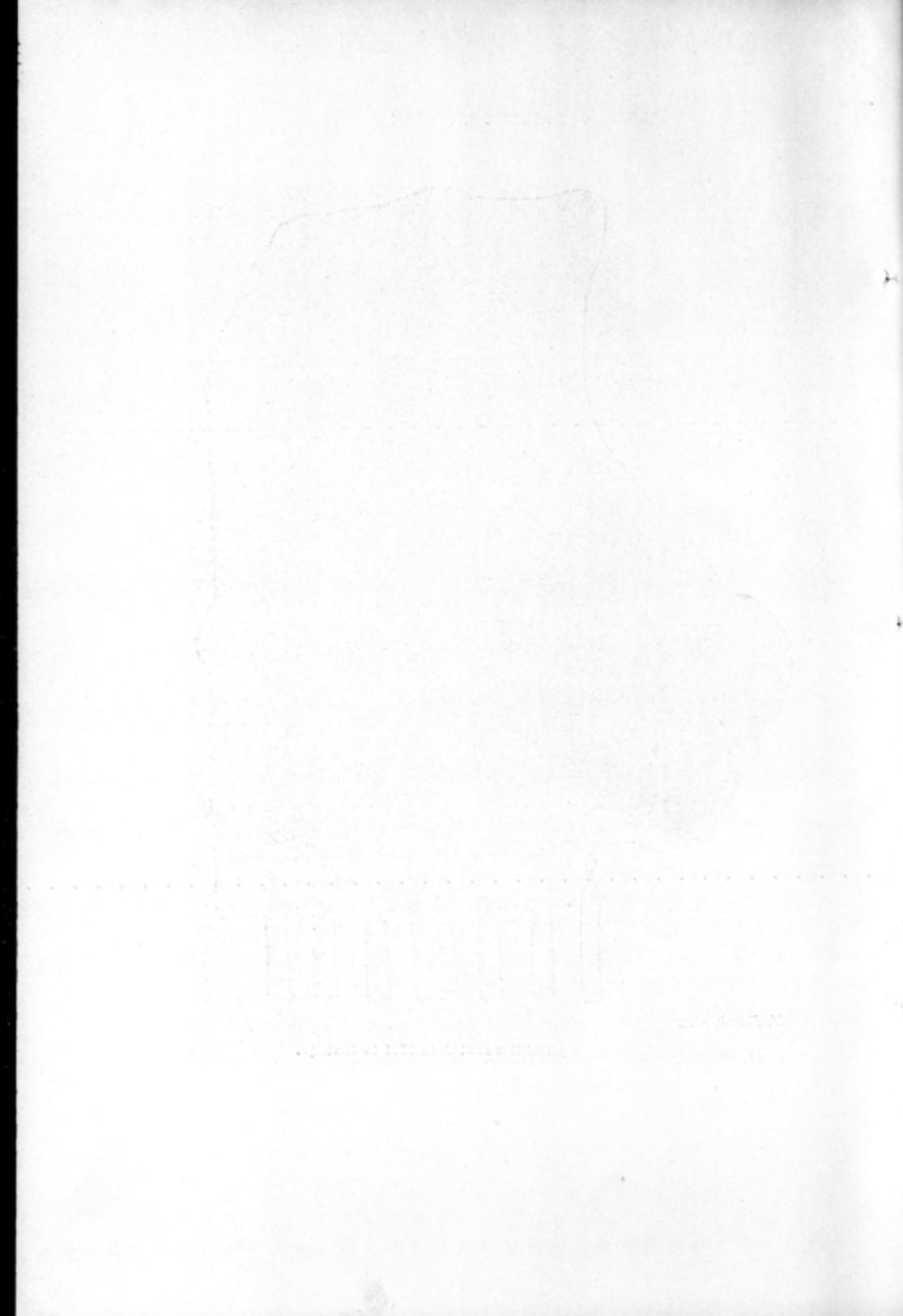
Sper că vor veni și vremuri mai senine, când umbra lui Odobescu nu va mai supăra pe nimeni și atunci se va relua, completându-se, programul stabilit de el. Atunci va fi de folos, sper, și proiectul cu toate indicațiunile necesare ce alcătuisem acum zece ani, în vederea completării Muzeului de sculptură comparată, început de neuitatul meu profesor de archeologie. În lipsa unui atare Muzeu, necesar nu numai pentru învățământul universitar dar chiar al școalei de arte frumoase, sunt nevoit să mă mulțumesc cu proiecțiunile, pe cari tot Odobescu cel d'întâi le-a introdus în școlile noastre.

Și în alcătuirea noului Muzeu de artă națională, Odobescu are partea sa de colaborare. Albumul cu splendide reproduceri după monumentele din țară dăruit Muzeului de M. S. REGELE, a fost executat din iniția-

H. Frenk, pictor.

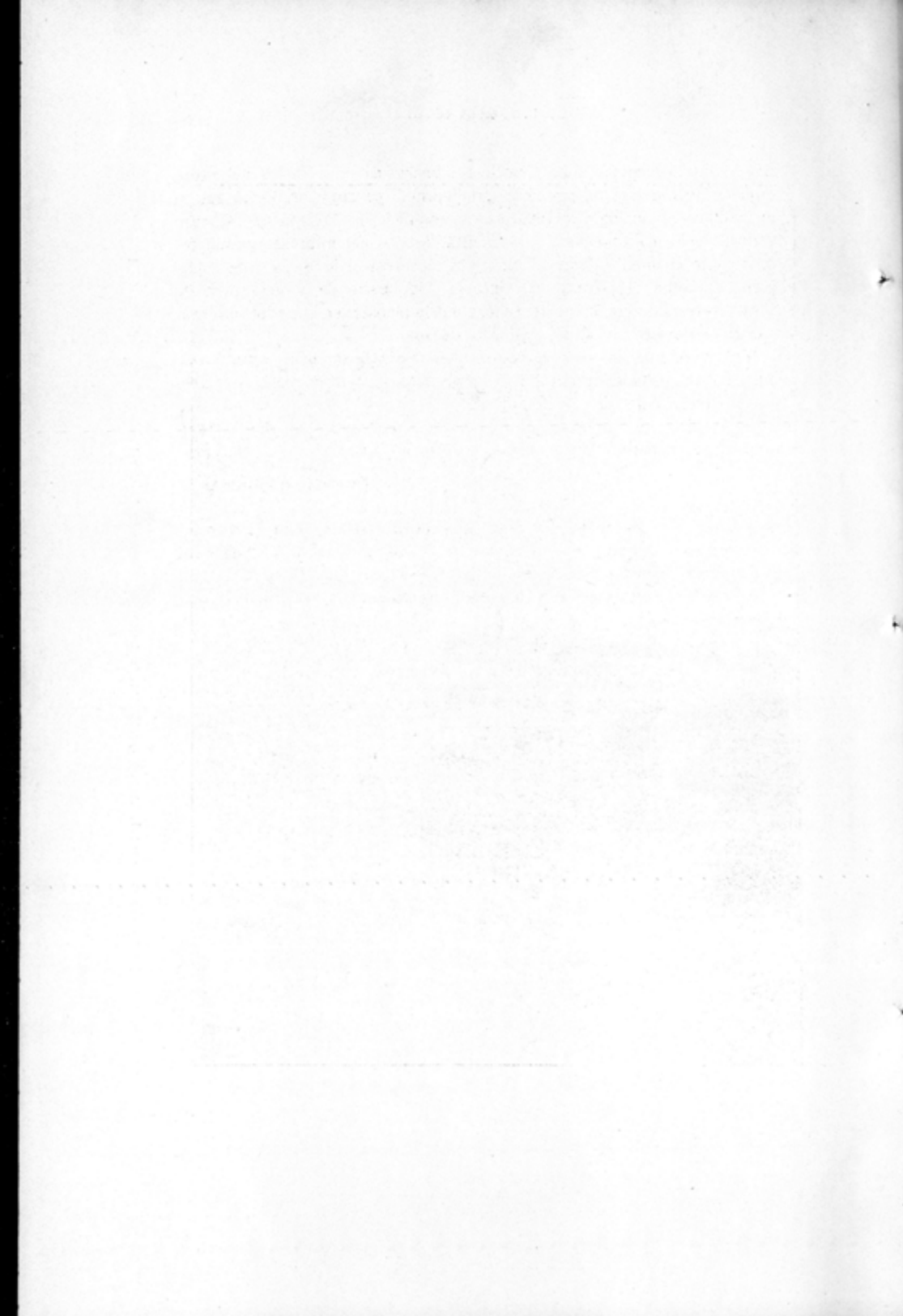
Epitrahil cusut dela 1521 la Bistrița.

H. Frenk, pictor 1860.

Monastirea Bistrița sub muntele Amotel, clădită de Banul Craiovescu Barbu Bassarab 1497 și recondită la 1854.

tiva și sub priveghierea lui Odobescu. Însărcinat în 1860 să cerceteze monăstirile din țară, el prezintă Ministerului pe lângă raportul său și un «Album archeologic și pitoresc», «compus din 110 planșe în care vederile cele mai frumoase și antichitățile cele mai interesante sunt reprezentate cu mult talent, în ulei, în acvarelă și în sepie» de către pictorul elvețian H. Trenk. Dorința lui Odobescu de a se reproduce aceste originale este în parte realizată prin planșele ce împodobesc acest număr al Revistei, și altele cari au precedat.

În Muzeografie, ca și în întreg domeniul artei, tot lui îi datorim cea mai adâncă recunoștință. Am fi fericiți, dacă am putea realiza o parte din moștenirea de idei ce ne-a lăsat.

Pe frontispiciul viitorului Muzeu al artei românești se impune sădirea unui singur nume : al lui ALEXANDRU ODOBESCU.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ.

Memento. — La Ateneu s'a deschis Expoziția D-lor Grant și Verona. Primul este singurul nostru acvarelist de talent ; iar d. Verona unul din corifei «Tinerimei artistice».

Expoziția aceasta merită o deosebită atențiune.

CRONICA ECONOMICĂ

TĂLMĂCIRI STATISTICE

de dr. G. PROCA.

În raportul asupra recensământului fiscal din 1905 se găsește constatarea uimitoare că „întinderea precisă a proprietăților Statului nu se cunoaște”, ci numai „se admite în genere că toate moșiile sale se ridică la 400.000 ha”. În cele din urmă s'a descoperit că Statul posedă 532.883 ha teren arabil și nearabil, din care arendează 500.000, și atunci s'a văzut cât de închipuită era evaluarea oficială de mai înainte.

După asemenea dovadă de rea gospodărie se pare cu neputință ca să se cunoască situația proprietății rurale particulare mai bine decât se cunoșteă întinderea domeniilor Statului, și de fapt ceea ce ar fi imposibil nu se întâmplă, după cum ne încredințăm dacă citim cunoscutul roman statistic al d-lui dr. G. Creangă, „Proprietatea rurală în România” ⁽¹⁾.

Autorul înclină a crede că „datele cari corespund mai mult cu realitatea” sunt de sigur cele din lucrarea sa, iar nu cele publicate de ministerul de finanțe după recensământul din 1905, deși în amândouă cazurile aceste date au fost dobândite la fel, „în mod oficial și pe cale oficială”. Cu toată această asigurare, cercetând mai deaproape documentele statistice care ne interesează mai mult, și anume cele privitoare la proprietatea țărănească, găsim că ele nu ne prea apropie de adevăr, fiind sau inexacte sau incomplete.

(1) V. sub titlul «Un roman statistic» analiza publicată de d-l N. Fișcu în «Epoca» de la 9 August 1907.

Ca dovadă de inexactitate avem nepotrivirile dintre ultimul recensământ și cel de acum 10 ani, comentat în publicația d-lui dr. Creangă. Cea mai mare nepotrivire este scăderea proprietății țărănești, (până la 10 ha inclusiv) în intervalul celor două recensăminte; astfel după cifrele din 1905 în cinci județe — Dorohoiu, Tutova, Covurlui, Brăila și Ialomița — proprietatea țărănească este micșorată cu aproape 11.000 ha; în alte trei județe, — Suceava, Neamțu și Muscel, — întinderea acestei proprietăți rămâne neschimbată, iar în restul țării partea sătenilor crește abia cu 165.050 ha, pe când în realitate proprietatea țărănească ar trebui să cuprindă mai mult 153.445 ha vândute sătenilor din proprietățile Statului între 1897 și 1905, pe lângă „o bună parte” din livezile de pruni, în întindere totală de 74.251 ha și cari au fost adăogate cu ocazia recensământului din urmă.

Scăderile ce se constată dela un recensământ la altul neputând fi atribuite înstrăinărilor, urmează că trebuie să avem aface cu constatări greșite, dar cât de mari sunt greșelile recensămintelor din 1895 și 1905 nimeni nu știe, afară de d-l dr. Creangă, pentru care eroarea posibilă „este de 4—6 procente față de situația reală” (p.VI). În tot cazul se recunoaște că cifrele privitoare la întinderea proprietăților sunt nesigure.

În afară de acest neajuns, statistica proprietății rurale în România mai are și defectul că nu cuprinde multe din elementele cari sunt neaparat trebuincioase spre a ne lămuri asupra stării adevărate a proprietății țărănești. Din cauza acestei lipse de documente esențiale comentariile publicate ca introducere la statistica proprietății rurale se reduc la presupuneri, evaluări și interpretări, cari sunt adesea numai niște rătăcirii statistice.

Un exemplu tipic ne dă încercarea de demonstrație prin care d-l dr. Creangă ar voi să probeze că lipsa de pământ constituie fondul chestiunii țărănești.

Rătăcirea începe din capul locului când se pretinde, ca înțeles dela sine, că toți țărani majori, împreună cu văduvele — capi de familie ar trebui să trăiască „din produsul propriului lor pământ”. Pretenția este absurdă, de vreme ce pretutindeni există și muncitori agricoli, cari nu pot avea moșie, și existența lor nu e socotită ca o anomalie sau o primejdie socială nicăeri, fie că proporția acestor muncitori ar fi de 44 la 100 agricultori ca în Franța, sau

de 67,8% ca în Germania, sau de 76% ca în Austria (F. Zahn: Beruf und Berufstatistik). De altfel la noi proporția muncitorilor fără pământ, nu pare să fie mai mare decât în străinătate. Astfel dacă pornim dela unele cifre mai sigure, cum este numărul țăranilor majori și numărul țăranilor proprietari, se constată că proporția sătenilor fără pământ ar fi următoarea:

1. Pe șesul Siretului și al Prutului (10 județe)	31,1 la 100 loc. (b.) majori;
2. În Carpații Moldovei (4 județe)	 27,4 » » » » »
3. » » Munteniei (8 județe)	 13,5 » » » » »
4. Pe șesul Dunărei (8 județe)	 31,0 » » » » »
5. Dobrogia (2 județe)	 51,5 » » » » »

Față de totalul populației muncitoare dela țară, — bărbați, femei și copii — (admițând că din 100 locuitori rurali ar munci 53,2 ca în Italia) constatăm că proprietarii țărani pe cari îi arată ultimul recensământ reprezintă 36,6% cifrele respective fiind 2.882.968 muncitori agricoli la sfârșitul anului 1906 și 1.015.302 proprietari țărani, după recensământul din 1905. Ar urmă de aici că din 100 agricultori 63,4 sunt simpli muncitori cu brațele, ceea ce nu ar constitui o situație excepțională, dacă ne amintim că în alte țări ca Germania și Austria procentul muncitorilor agricoli salariați se ridică până la 67,8 sau 76,0.

Dar pe d-l dr. Creangă îl interesează numărul țăranilor fără pământ cari ar trebui improprietați, și pentru a găsi acest număr recurge la socoteli cu elemente necunoscute.

În adevăr autorul deduce numărul țăranilor fără pământ din totalul contribuabililor dela țară cari nu plătesc foncieră, nici patentă sau licență; dar în acest total intră copărtași (cifră necunoscută) și nu sunt coprinși rezerviștii (altă necunoscută), ceea ce nu împiedică pe autor să adune și să scadă, spre a dobândi următoarele rezultate: 1. Numărul țăranilor fără pământ este mai mic de 408.502; 2. Scoțând pe copărtași și adăugând pe rezerviștii fără pământ putem evalua numărul țăranilor majori fără pământ la 250—300.000 și 3. Adăugând la cifra de 408.502 și pe țăranii rezerviști fără pământ sau copărtași, atunci numărul total al țăranilor fără pământ sau copărtași de sex masculin, de peste 21 ani, căsătoriți sau nu, se urcă aproximativ la 500.000 (pag. L, LI, CVII).

Se înțelege că operațiile originale prin care au fost stabilite aceste rezultate le ia orice valoare, dar fiindcă chestia

lipsei de pământ se discută mult, să arătăm și pe altă cale cât se exagerează în această privință.

Dacă adunăm fie 500.000, fie 300.000 țărani fără pământ la cei 1.015.302 proprietari săteni arătați de recensământul din 1905, rezultă că la țară ar trăi între 1.315.302 și 1.515.302 bărbați majori, pe când la sfârșitul anului 1906 se găseau numai 1.309.363 bărbați în vârstă dela 21 ani în sus ⁽¹⁾. S'ar putea obiecta că între persoanele care sunt sau ar trebui să fie proprietari de pământ se găsesc și văduve capi de familie (peste 200.000 în 1906), dar nu trebuie să uităm că în schimb între bărbați se găsesc numeroși bătrâni și infirmi și mai ales mulți săteni ale căror îndeletniciri nu le îngăduie să fie și agricultori. Exploatarea pădurilor, fabricarea țuicei, pescăria, transporturile, aprovizionarea orașelor, carierele, cele câteva mine, puțurile de petrol, unele meserii și slujbe, etc. întrebuințează la un loc un număr însemnat de brațe, care ar putea să treacă peste 2 sau 300.000. Oricum ar fi, observațiile și constatările de mai sus permit să se conchidă cel puțin că numărul țăranilor lipsiți de pământ și cari ar fi de împroprietărit n'a ajuns încă la 500.000, nici la 300.000.

* * *

Chestia lipsei de pământ se prezintă însă și cu altă față. Printre sătenii proprietari sunt mulți cari au o întindere insuficientă de pământ, după cum arată statistica cu cifre mai puțin discutabile; din 100 proprietari țăărani aproape 32 au câte mai puțin de 2 ha și numai 19% au câte 5—10 ha. Intinderile sub $\frac{1}{2}$ ha, ca și cele de 1—2 sau 2—3 ha sunt insuficiente pentru întreținerea unei familii, fiindcă „nu produc sau abia dau quantumul necesar de nutriment uscat“, zice d-l dr. Creangă. Cât despre întinderile între 3 și 5 ha acestea produc „odată și o pătrime mai mult“ decât are nevoie o familie pentru nutrimentul uscat, dar această producție nu poate îndestula toate nevoile cari depășesc de 2—4 ori valoarea nutrimentului uscat (p. CVIII). După calculele sale d-l dr. Creangă află în definitiv că la țară avem următoarele categorii de țăărani în suferință:

(1) Calculul s'a făcut pentru populația rurală dela sfârșitul anului 1906, luând de bază proporția bărbaților dela 21 ani în sus după recensământul general din 1899.

a)	țărani fără pământ și copărtași	500.000
b)	" cu pământ insuficient până la 3 ha	423.401
c)	" " " " de 3—5	321.163
	Total	1.244.564

Țăranii cari pot avea un trai mai omenesc „din propriul lor pământ” abia sunt în număr de 221.695. Cu alte cuvinte am avea la țară 1.466.259 capi de familie, din care peste 5 din 6 părți „putrezesc”!

Socotelile privitoare la insuficiența pământului, cu urmările ce decurg, cad și de data aceasta în greșeala de a voi să probeze mai mult decât le este permis cifrelor unei statistici atât de incomplete, cum este statistica proprietății rurale dela noi. Incercarea de a descoperi starea de miserie a țăranului și frecvența acestei stări numai după întinderea proprietăților țărănești, este în adevăr curajoasă, dar după rezultate este ușor de judecat greșeala întreprinderii.

Mai întâi este foarte curios că servindu-se de cifrele recensământului din 1896 d-l dr. Creangă scoate că în acel timp ar fi trăit la țară 1.466.259 capi de familie, când recensământul din 1899 a găsit numai 1.176.552. De alt-fel cifra d-lui dr. este inadmisibilă chiar pentru epoca noastră, de oarece presupunând cum vrea autorul, că o familie țărănească se compune din 4,5 suflete, ar urmă să găsim la țară 6.598.165 locuitori, pe când la sfârșitul anului 1906 trăiau în realitate 5.419.000 în cifră rotundă.

Procedarea autorului devine și mai ciudată când caută să demonstreze că întinderile mai mici de 5 ha nu sunt suficiente ca să procure sătenilor „strictul necesar în nutrimet uscat, adică în pâine și mămăligă”. Pentru acest sfârșit se consideră în mod arbitrar că pe pământul sătenilor se cultivă numai porumb, apoi se calculează producția de porumb la ectar și în cele din urmă se compară această producție cu rațiunea cerută pentru om, luându-se drept bază cifre imposibile. Ast-fel pentru a calcula producția medie la ectar, autorul recurge la statistica agricolă pe care după însuși d-l dr. Creangă, „o cred numai diletanții și naivii” (V. Proprietatea rurală și cheștiunea țărănească, p. 63).

Cât pentru rațiunea de porumb necesară unui locuitor, se admite cifra de 400 kgr. pe an, „adică ceva peste un kgr. pe zi de cap de om”, indiferent de vârstă. Autorul adaogă că asemenea rațiune „nu poate fi o cifră exagerată, mai cu seamă că o parte din mămăligă se dă la câini și

găini, și că din 400 kgr. făină de porumb sau grâu, se dobândește de regulă o cantitate *mai mică* de măămăligă sau pâine "... Regula este tocmai dinpotrivă, dar să trecem la ceva mai important. Rațiunea enormă de 400 kgr. ar fi admisă după studii și anchete cari au arătat că locuitorii dela țară au nevoie de 350—400 kgr. nutriment uscat „In Germania această cantitate ar fi evaluată la 455 kgr. de cap". Dar studiile și anchetele dau cu totul alte cifre. Așa lucrătorii parisieni, — și e vorba de adulți — ar fi consumând numai 246 kgr. pâine de cap, pe an; în Germania consumația cerealelor ar reveni la aproximativ 180 kgr. de locuitor (W. Lexis). Un locuitor din Franța ar consuma 212 kgr. grâu, iar un englez numai 146 kgr. pe an. (M. Kowalewsky). La noi un bucureștean ar mânca, după statisticele orașului, 214 kgr. pâine pe an; în sfârșit în ceea ce privește porumbul, cantitatea zilnică suficientă pentru 1,0 Quet este 280 grame, ceea ce dă pe an și pentru un locuitor (egal cu 2,66 Queti la noi) rațiunea de 271 kgr. iar nu de 400 ⁽¹⁾.

Cu greșelile ce constatăm eră fatal să se ajungă la incheeri absurde și s'a ajuns. După ce s'a sporit cu peste un milion populația rurală, după cum am văzut, s'a decretat că proprietățile de 3—5 ha nu pot fi autonome și în sfârșit s'a afirmat că dovada cea mai sigură că starea țăranimei este îngrijitoare o constituie faptul că în multe județe proporția sătenilor independenți, cari au moșii mai mari de 5 ha, cade sub 30, sub 20 și chiar sub 10% „din totalul țăranilor"!

În această din urmă privință socoteala pe care o încearcă autorul s'a făcut și în alte țări, ca în Prusia de exemplu, dar acolo s'a ținut seamă de venitul proprietăților bine constat, și după acest venit s'au clasificat proprietățile în mari, mijlocii, mici și neautonome, când venitul eră insuficient pentru întreținerea proprietarului. Din 100 proprietăți, 68 aparțineau acestei din urmă categorii în 1893 (A. Wagner). La noi lipsesc încă elementele unei cercetări pozitive în această direcție, dar dacă ne mărginim la proprietățile mai mici de 2 ha, care sunt în adevăr neautonome, atunci constatăm că din 100 proprietăți țăărănești din România (fără Dobrogea) erau de acest fel 32,4 în 1896.

(1) Vezi Cercetări asupra hranei țăranului de dr. G. Proca și Gh. Kirileanu.

Cât despre celelalte proprietăți mici, ar fi să imităm procedarea criticată până acum, dacă am încerca să le clasificăm în autonome și neautonome numai după întindere.

De altfel chiar dacă clasificarea proprietăților țărănești s'ar face corect frecvența cu care s'ar întâlni într-o regiune oarecare proprietățile neautonome nu ar desvălui prin ea însăși starea țărâniei de acolo. Spre a ne convinge nu avem decât să luăm drept bun tabloul în care se arată proporția țăranilor independenți, cu proprietăți de 5—10 ha, și să cercetăm dacă se poate trage vre-o încheiere sigură cu privire la situația economică a locuitorilor dintr'un județ sau altul.

Rezumând tabloul (pag. LXI) autorul afirmă că „nu s'ar putea expune starea îngrijitoare a țărâniei mai limpede și mai precis” decât prin cifrele acestui tablou. Cu toate acestea cifrele mult laudate pentru elocvența, limpezimea și preciziunea lor, spun lucruri de necrezut, bunioară că în județele Muscel, Prahova, Dâmbovița, Gorj și Argeș, țăranii ar trebui să stea mai rău decât în Botoșani sau Iași, de oarece în primele județe nu se găsesc decât 5—10% țărani autonomi, pe când în cele două județe din Moldova sunt 26—46%. Această urmare logică este însă cu totul falsă, după cei cari cunosc bine starea lucrurilor de dincolo și de dincoace de Milcov, și contrastul între arătările tabloului și realitate vădește bine cât prețuesc socotelile d-lui dr. Creangă.

După atâtea rătăcirii câte am întâlnit în expunerea autorului relativă la numărul țăranilor fără pământ, precum și la insuficiența proprietăților mai mici de 5 ha, s'ar părea că cifrele sunt bune numai ca să amăgească pe cititori, dar dacă luăm seama bine vedem că nu statistica s'a făcut vinovată de încheeri false sau absurde. Acestea sunt opera comentatorului, și evaluările ca și tălmăcirile sale necontrolate caracterizează pătrunderea statisticianului, iar nu valoarea metodei statistice.

DR. G. PROCA.

CRONICA UNIVERSITARĂ

«Universitatea nouă». — Invățământul universitar e pe cale de a se înnoi. Trei fapte mai însemnate es tot mai mult la iveală: *Nevoia de autonomie universitară, organizarea seminariilor și dărâmarăa zidului artificial* dintre facultăți. — Acuma, două cuvinte despre organizarea seminariilor.

Laturea cea mai falsă a vieței noastre uiversitare, până aci, a fost precumpănirea cursului *ex catedra*. Profesorul eră totul; și multora se păreă că profesorul trebue să fie mai întâi de toate un «vorbitor». Universitatea eră închipuită ca un fel de mic parlament, minus — se înțelege — replica. *Unul* vorbeă, o opiniune *singură* eșeă la iveală (a aceleia ce vorbeă), iar celelalte opiniuni tăceau. Rolul studenților eră să audă, să audă..., iar de două trei ori în timpul studiilor, să vorbească pe scurt și cu teama firească a celui examinat. Și așa, «ascultând», se presupuneă că un tânăr poate ajunge om de știință.

O mare iluzie. Nici pentru meseria cea mai umilită, văzul și auzul nu-s îndestulătoare. Privirea celei mai frumoase lupte de circ — chiar de ar dură o eternitate — nu sporește măcar cu un pic puterea ori îndemânarea celui ce nu se scoboară singur în arenă, să se supună unui unui exercițiu efectiv.

De aci nevoia de a atrage pe studenți la o muncă reală. De aci nevoia iminentă a seminariilor și necesitatea de mari sacrificii în această direcție.

Pentru a legitimă atari sacrificii e poate interesant să afle și cei ce nu cunosc universitățile străine, ce este un seminar.

La unele cursuri, seminarul e laboratorul sau muzeul. Pentru toate însă, miezul seminarului e *biblioteca* sa. Nu mare, dar cuprinzând ca panopia unui vânător adevărat, toate armele cele mai noi și mai sigure; tot ce este indispensabil pentru orientarea începătorului în noua specialitate unde se încumetă.

În această bibliotecă specială a cursului, nu lucrează ori și cine, ci numai studenții mai înaintați, care au dovedit profesorului că au citit mai mult în vre-o direcție oarecare. Numărul e mărginit (cam 10—15),

și de aceea, de obicei nu pot intra în seminar decât studenții mai vechi, iar uneori numai absolvenții cursurilor teoretice. Ceiace face însă viața seminarului nu e nici biblioteca, nici camaraderia cu colegii mai vechi și îndrumați mai bine în știință, ci e legătura cu profesorul. In universitățile bogate, alături de biblioteca seminarului, e o bibliotecă mai specială a profesorului. La anumite ore, în toate zilele, studentul care a început și el să se descurce într-o cestiune, poate deschide ușa și, din biblioteca seminarului intră în biblioteca profesorului spre a-și arăta îndoelile, spre a-și verifica părerile, spre a se supune judecăței «meșterului» mai bătrân, care lucrează și el alături.—Ucenicie ca și ori-care ucenicie.

În alte ore, vine profesorul în bibliotecă spre a preveghea lucrările, conduse de altfel permanent în lipsa sa de unul sau mai mulți asistenți,—foști membri ai seminarului, care au trecut doctoratul și urmăresc mai departe anumite cestiuni.

Tot în seminar se citesc *lucrările* începătorilor (de ex. Berlin) și tot aci se țin și unele cursuri speciale asupra unor teme anunțate mai din-înte. În unele seminarii (de ex. Leipzig), profesorul intrerupe înadins vorbirea sa spre a da ocazie cuiva din auditori să ajute mai departe desfășurarea știului de idei prin observările adunate din propriile sale lecturi. Prelegerea devine astfel un colloquium foarte familiar prin numărul restrâns de auditori, dar penibil pentru acel care ar rămâne sub nivelul comun al seminarului.

Mai sunt și alte variante.—Esențialul, după cum se poate vedea, e însă *lucrarea împreună*. Pe când cursul *ex-cathedra* lasă iluzia că cel ce vorbește știe tot și uneori de toate, seminarul din contră dă în scurt timp credința (încurajatoare pentru tânăr) că și profesorul e un cercetător bine informat într-o singură direcție sau în puține direcții și ca chiar acolo, sunt unele probleme, pe care neavând timp să le cerceteze, le indică înadins colaboratorilor săi din seminar pentru a le sluji ca teme de doctorat sau de publicații mai speciale.

Tânărul învață astfel dintr'odată două lucruri egal de însemnate: mijlocul de a se orienta, de a fi *activ* pe tarâmul unei științe, și în acelaș timp și *libertatea de opinie*, deprinderea de a verifica toate părerile ori dela cine ar porni. La cursul *ex-cathedra*, *magister dixit*; aci «magistru» e faptul cel din urmă care rămâne «doveditor», după libera discuție dintre auditorii seminarului.

Din aceasta rezultă că seminarul va trebui să fie «forma nouă» a învățământului nostru superior. În unele țări, cum e în Suedia, cursul teoretic a căzut aproape cu totul în umbră.

Și dacă astfel stă lucru, e vădit că se impun sacrificii materiale imediate pentru a ajuta această nouă orientare a vieții noastre culturale. Multe cursuri de ex. cel de geografie, [fără colecții îndestulătoare,

fără aparat de pröecție, fără hărți suficiente ...] nici pe departe nu corespund nevoilor științei. (Seminariul de geografie, deși începe de 7 ani, a avut totuși printre membrii săi chiar și câțiva licențiați, iar anul acesta are câțiva profesori definitivi, ceea ce dovedește setea de cultură a auditorilor din cursurile publice.) Dar în condițiunile din trecut, munca științifică e cu totul îngreuiată. Inițiativa luată de Ministerul Instrucției, vine prin urmare tocmai la timp spre a împuternici spiritul de reală renaștere a învățământului nostru universitar. S. M.

Decani ai facultăților de drept și de litere din Iași au fost aleși d-nii M. Cantacuzino și Alex. Xenopol.

*

D-l T. Antonescu a terminat o lucrare arheologică asupra *Columei traiane*. Lucrarea va provoca de sigur interesante discuții între specialiști.

*

În laboratorul de geologie și paleontologie al d-lui I. Simionescu s'au determinat o sumă de fosile foarte însemnate pentru a lămurii trecutul pământului dobrogean.

*

La 3 Noembrie, d-l N. Dobrescu, agregat definitiv la catedra de «Istoria bisericii române» a inaugurat cursul printr'o interesantă conferință arătând concepțiile principale în știința istoriei și planul, pe care trebuie să-l urmărească cercetarea istorică cu privire la trecutul bisericii noastre. Această interesantă conferință inaugurală va apărea într'unul din numerele viitoare ale «Convorbirilor Literare.»

61
16

DELA ACADEMIE

Manuscrisele lui Moise Nicoară.

În bogata colecție de materialuri istorice inedite a Academiei Române se găsesc de câțiva ani și manuscrisele lui MOISE NICOARĂ (1784—1861), — nume, ce e drept, până acum puțin cunoscut, dar care — după ce aceste manuscrise se vor publica de Părintele Archimandrit și Vicar al Oradiei, d. VASILE MANGRA, care de câte-va săptămâni le studiază cu deosebit zel — își va lua cuvenitul și neînsemnatul loc ce l-a avut atât în istoria culturii române cât și, mai ales, în istoria luptelor politico-bisericești pe cari Românii din Banat și Ungaria le-au purtat la începutul sec. trecut pentru despărțirea ierarhică de Sârbi și întemeierea școalelor naționale. Căci în aceste lupte Nicoară a avut locul de frunte. Bogata și prețioasa sa corespondență din acea vreme (cu Episcopul VULCAN, PETRU MAIOR, ȚICHINDEAL, IORGOVICI, MIHUT, DIACONOVICH-LOGA etc. etc.) va arăta cu câtă ardoare și zel a luptat el pentru cauza bisericii sale române și va mai arăta cu cât de mari greutatea s-au purtat acele lupte.

Silit să se expatrieze din cauza persecuțiilor ce îndurase, NICOARĂ trece în Țara-Românească și de aci în Moldova, Turcia și Rusia. Acum începe altă epocă a vieții sale, pe cât de zdruncinată și risipită, pe atât de variată și întinsă, care se va putea scoate în complectă lumină numai după ce se va publica ziarul călătoriilor sale, numeroasele memorii politice și istorice ce le-a întreptat în toate părțile pentru cauza poporului românesc precum și multiplele lucrări, note și însemnări cu caracter literar și cu însemnătate culturală ce ne-a rămas dela el. Atunci se va vedea c'a fost unul din cei mai învățați bărbați ai epocii sale (cunoștea limbele latină, germană, maghiară, italiană, franceză și turcă); că a cunoscut prin sine însuși, întreaga lume românească a timpului său; că a avut cele mai întinse legături politice și sociale printre lumea cea mare a Românilor și străinilor dintre toți contemporanii săi; că s'a străduit o viață întreagă pentru binele, luminarea și propășirea întregului neam românesc; în sfârșit, că a căzut învins de împrejurări, dar și de temperamentul său, care era lipsit de acea statornicie ce se cere lucrărilor mari și continue.

A murit aci în București în cea mai adâncă sărăcie și uitare. Așezându-l în locul ce l-a avut și i se cuvine în istoria culturii noastre naționale din întâia jumătate a veacului trecut, Păr. Archimandrit MANGRA va îndeplini nu numai o lucrare de dreptate și pietate față de un mare, dar nefericit suflet, ci și o lucrare de mult interes și reală valoare.

L.

718.4

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTARE

Zilele trecute, la 4 și 5 a l. c., s'a ținut în orașelul sășesc al Cohalmului din Ardeal adunarea generală anuală a Societății pentru fond de teatru român. Credem dar nimerit să dăm câteva date cu privire la această societate (fundată în 1870), care, cum o arată și numele său, urmărește scopul de a strânge capitalul trebuitor pentru întemeierea și întreținerea unui Teatru național la Românii de peste munți.

Cu acest program, pe cât de simplu întocmit, pe atât de greu de îndeplinit la un popor relativ sărac și mult împovorat, cum e poporul românesc transcarpatin, Societatea pentru fond de teatru a izbutit, grație stăruinței conducătorilor ei, să adune un capital de peste 400.000 *coroane*: puțin — pentru acei cari cred că Românii de peste munți vor un teatru mare, modern, cum au neamurile cele mari, luminate și bogate ale Apusului; mult — pentru acei cari cunosc spiritul de jertfă curată din care s'a adunat acest capital și pentru acei cari înțeleg că, adesea, cu mijloace mici se pot întocmi lucruri mari, dacă este, se înțelege, cunoaștere a împrejurărilor și chibzuire a mijloacelor.

Și Societatea pentru fond de teatru, în lucrarea sa de până acum, a dat dovadă atât de cunoaștere a împrejurărilor, cât și de chibzuire a mijloacelor. Căci pe lângă că-și administrează foarte cuminte averea, ea patronează *întreaga* mișcare teatrală a Românilor de peste munți, încurajând, prin premii, literatura dramatică, tipărind o bibliotecă teatrală, întreținând bursieri pentru studiul artei dramatice în țară și străinătate, sprijinind și ajutând trupele teatrale în formațiune, ținând evidență de reprezentațiile teatrale făcute de diletanți, la sate și orașe, în toate părțile, publicând anuare cari cuprind un bogat și foarte prețios material cu privire la mișcarea teatrală generală și făcând din adunările sale generale anuale niște adevărate sărbători național-culturale.

Astfel în mișcarea culturală a fraților noștri din Ardeal, Societatea pentru fond de teatru a ajuns să fie un factor tot atât de însemnat ca și Asociațiunea, despre care asemenea s'a vorbit în această revistă și la acest loc.

L.

D. 7/1/40

BIBLIOGRAFIA LUNARĂ

- O. Goga**, *Poezii*, Minerva, 1907.
- Gr. M. Alexandrescu**, *Poezii, epistole, satire, fabule, epigrame, traduceri*, cu o culegere asupra vieții și operei poetului și însemnări de EM. GÂRLEANU. (Bibl. p. toți) 1907.
- M. Sadoveanu**, *Vremuri de bejenie*, Minerva, Buc. 1907.
- Guy de Maupassant**, *Traduceri de M. Sadoveanu*, Minerva Buc. 1907.
- C. Sandu (Aldea)**, *Cărticica plugarului*, Minerva, Buc. 1907.
- Z. Bârsan**, *Poezii*, Minerva, Buc. 1907.
- L. Mrejeriu**, *Gospodina și fata dela țară, cum sunt și cum ar trebui să fie. Rostul școalei în lupta de ridicare a gospodăriei țărănești*. Bârlad, 1907.
- C. C. Diulescu**, *Răspuns d-lui O. Densușanu la critica făcută lucrării mele «Originile limbei române»*, Buc. 1907.
- Dr. I. Sirbu**, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, vol. II, Carol Göbl, Buc. 1907.
- N. Urlățeanu**, *Ecou dela țară*, contribuție la cunoașterea chestiei țărănești, Buc. 1907.
- G. Antonescu**, *Pestalozzi și rolul moral-social al educației*. Buc. 1907.
- N. Gane**, *Divina comedie* (trad.) Ed. II-a Iași, 1907.
- M. Strajan**, *Legătura între filozofie și științele experimentale*, Buc. 1907.
- V. Gh. Gherasimescu**, *Lumea noastră* (novele cu schițe), Buc. 1907.

Răspunsuri:

- B. Giurgiu. — Dacă treceți prin București, am putea să o cetim împreună.
- S. Iași. — Nu te teme, după cum nici noi nu ne temem. Interesul bănesc e moartea inspirației. Dacă banii ar putea face literatura, Rockefeller ar fi cel mai mare literat.
- T. Focșani. — Nu.
- Erata. — În câteva exemplare din acest număr al revistei s'a strecurat o eroare la pag. 1060, s'a tipărit «treisprezece» în loc de doisprezece.

